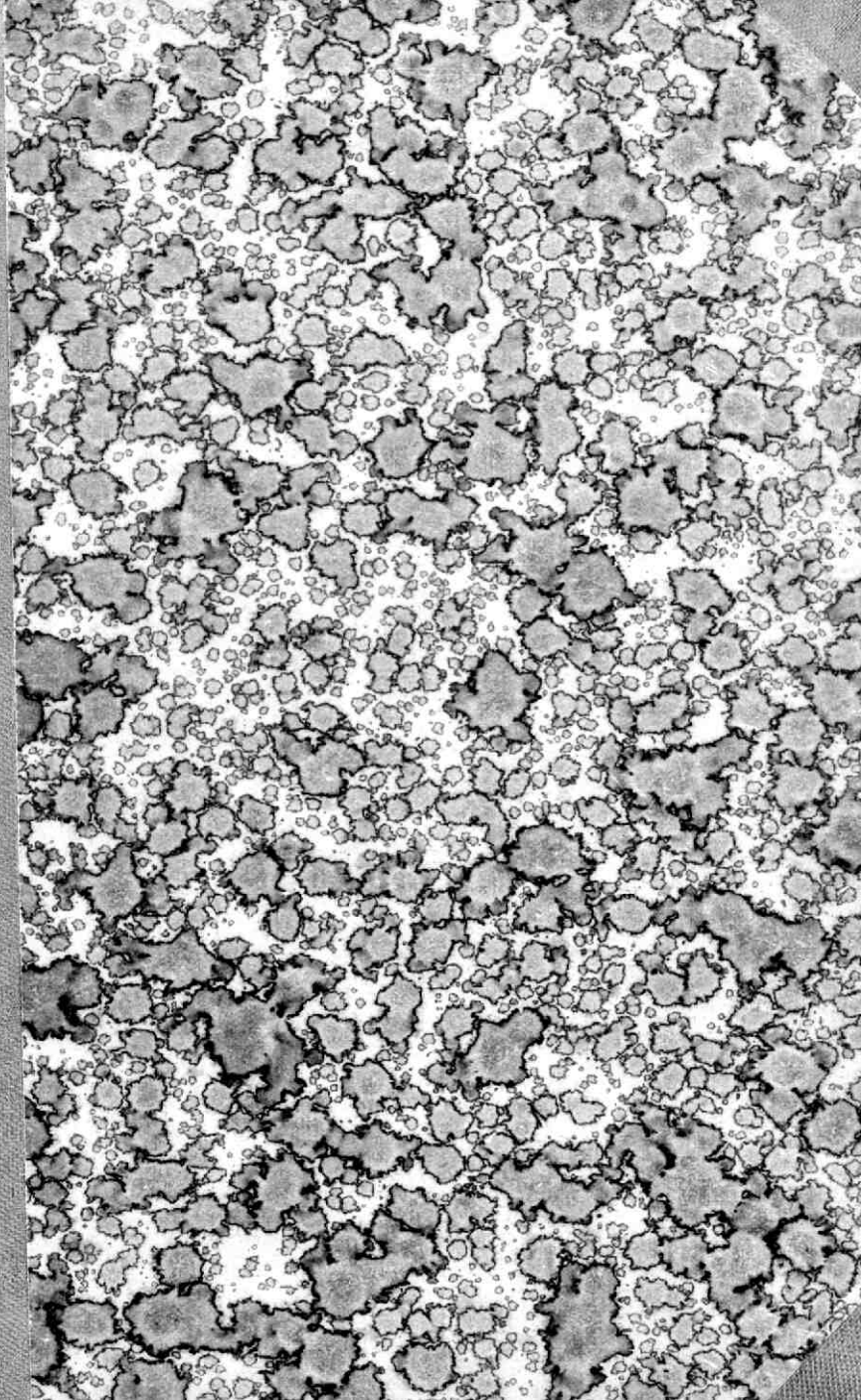

Brieven aan een vriend buiten Parijs

<https://hdl.handle.net/1874/235955>

mm 13059

1042

BRIEVEN

L. P. 6.

ge

AAN

L. P. VII; 22
[VI: 22]

EEN VRIEND BUITEN PARIJS,

(LETTRES PROVINCIALES.)

ODK 498

VAN

BLAISE PASCAL.

UIT HET FRANSCH

DOOR

Dr. A. W. BRONSVELD.

MET EENE HISTORISCHE INLEIDING.

UTRECHT,
C. VAN BENTUM.

Universiteits-
bibliotheek
UTRECHT

1201
181, 2111

GEDRUKT, BIJ G. A. VAN HOFTEN, TE UTRECHT.

IETS OVER PASCAL'S BRIEVEN

AAN

EEN VRIEND BUITEN PARIJS.

Veel opspraak en opschudding verwekte de beschuldiging in 1655 ingebracht tegen den Heer Arnauld bij de theologische faculteit te Parijs. Den vijanden van Port-Royal, den leden van de orde der Jezuïeten en hun aanhang was geen middel te gering om een ongunstig vonnis te verkrijgen. Velen waren verkeerd ingelicht, en niet weinigen tastten in volslagen donker omtrent een zaak, die door iedereen besproken werd. Niet ieder had de noodige kennis van de godgeleerdheid om de bedoeling van de aanklacht, de redeneeringen van den beklagde te volgen en te vatten — en daarom was een klare, populaire uiteenzetting van 't geschil iets, waarnaar velen verlangden. Men gevoelde, dat de Jezuïeten een onzedelijk spel speelden, dat hun beschuldiging ongegrond, dat de leer der kerk door Arnauld niet aangerand was — maar wie was de man, die dat eens duidelijk en nadrukkelijk in 't licht zou stellen? In een samenkomst van vrienden

den werd Arnauld zelf daartoe aangezoekt. Hij voldeed aan hun verlangen; stelde een degelijk stuk op — maar toen hij 't aan zijn vrienden had voorgelezen, bemerkte hij zelf wel, dat het hun goedkeuring niet wegdroeg. Op eenmaal wendt hij zich tot Pascal, die ook tegenwoordig was, en zegt: „Gij zijt nog jong — gij moest iets doen!” Pascal, die toen nog weinig geschreven had, beloofde, dat hij zou trachten een schets te maken — maar hij stelde een brief, dien hij aan den kring van de vrienden voorlas, en allen stemden met het oordeel van Arnauld in: *Dit is uitstekend, dit zal gelezen worden; dit moeten wij drukken.* Deze brief is gedateerd 23 Januari 1656, en de eerste der *Provinciales*.

Met gretigheid werd hij ontvangen, ieder las hem, en ieder doorzag nu ook de logen van Arnauld's vijanden. Toen hij toch veroordeeld werd, vervaardigde Pascal den tweeden, derden en vierden brief, die met nog grooter toejuiching ontvangen werden, want ieder was opgetogen over den weergaloozen stijl, over de naïeviteit, de ironie, de bondigheid van redeneering.

Aan 't slot van den vierden brief beloofde hij, dat hij nog iets zou zeggen over de zedeleer der Jezuiten, ofschoon hij zijn plan, om over de leer der genade nog verder te handelen, niet opgaf. Maar inmiddels maakte hij kennis met Escobar en andere casuïsten, en weldra kende zijn verontwaardiging geen grenzen. Het werd zijn begeerte deze onzedelijke stellingen voor goed te brandmerken. Niet meer zoo snel als de vier eerste volgden nu de brieven elkander op — de stof, die hij te verwerken had, was zoo uitgebreid en vereischte groote kunstvaardigheid bij het schiften en ordenen. Één brief vorderde vaak een arbeid van twintig volle dagen. Het karakter

van den goeden pater jezuïet moest worden volgehouden even als zijn eigen karakter, waarin hij optrad. Tot den dertienden brief houdt hij zich met de zedeleer der Jezuïten bezig.

De naam, waaronder de brieven eerst bekend waren, was die van *Petites Lettres* — en 't duurde eenigen tijd eer men wist, wie ze schreef. Pascal stelde ze samen in een herberg te Parijs tegenover het Jezuïeten-collegie. Ook zijn zwager Périer kwam daar zijn intrek nemen. De *provinciaal* aan wien deze brieven geadresseerd waren, zal, naar sommigen beweren, Périer zijn geweest.

Vruchteloos zochten de Jezuïeten naar een geschikten pleitbezorger; hun onbekende vijand, dit gevoelden zij, had hen *diep* gewond en hij ging nog altijd voor met hen rechtstreeks of in hun pater Annat, aan wien de twee laatste brieven gericht zijn, te bestrijden.

De twaalf eerste brieven werden aangeboden aan de koningin van Zweden, die toen te Parijs was, en ze met vreugde aannam.

Pascal, die den naam van de Montalte had aangenomen, zag de gretigheid, waarmeê zijn brieven ontvangen werden, steeds toenemen. Van den zeventienden werden er aanstonds meer dan tien duizend gevraagd. Men weet niet zeker, wie ze drukte. Sommigen noemen Pierre le Petit. Ook verhaalt men dat de meeste brieven zijn gedrukt op een molen te Parijs tusschen le Pont Neuf en le Pont au Change, en wel met een inkt, die aanstonds droog was, en waarvan le Petit het geheim met zich in 't graf heeft genomen. De laatste brief is gedagteekend 24 Maart 1657.

Tot voor weinige weken heb ik gemeend, dat ik hier de eerste nederlandsche vertaling gaf van Pascal's *Provinciales*; maar 't is mij, bij een toevallige ontmoeting met een vriend van Pascal, gebleken

dat de *Petites Lettres* onder den titel: „Brief van een Edelman aen sekeren vriend over de zedenleer der Paters Jesuiten” te Keulen bij Nicolaes Schouten in onze taal zonder jaartal zijn uitgegeven. De vertaling begint met den vijfden brief, waarin de zedeleer der Jezuïeten opzettelijk ter sprake komt.

Men zal mij, bij 't beoordeelen van dezen arbeid, hoop ik, met versooning behandelen. Sommige volzinnen hebben mij veel tijds gekost, en meer dan een is nog niet zooals hij behoort te zijn. Ik gevoel het — maar greep het betere niet.

Bij vernieuwing de aandacht te vestigen op een onvolprezen letterkundig meesterstuk, op de gevaarlijke strekking van de zedeleer der Jezuïeten, en op de laagheid van hun karakter, was het doel, dat ik mij met deze vertaling heb voorgesteld. Ik hoop er velen vrienden van waarheid en vrijheid een dienst meê te hebben gedaan.

Haarlem,
November 1875.

A. W. BRONSVELD.

INLEIDING

OP

PASCALS LETTRES PROVINCIALES.

Niet weinigen, die wij gewoon zijn, als groote mannen te beschouwen, en ook groot te noemen, hebben die grootheid alleen te danken aan de stevige schouders van voorgangers waarop zij staan, en aan onze onbekendheid met dit voetstuk; of wel aan een samenloop van omstandigheden, die zich vaak zonderling en onbegrijpelijk genoeg om middelmatige, of nog minder dan middelmatige, mannen groepeeren en samendringen, en zoo den man des middens met geweld van den bodem in de hoogte stuwen. Blaise Pascal heeft zijn grootheid noch aan anderer steun noch aan omstandigheden te danken; zijn grootheid, zijn adel is een particulier eigendom, zijn door eigen krachten verworven goed. Blaise Pascal was een genie, en heeft zijn grootheid dus, maar ook alleen, aan God te danken. In 1623 geboren en reeds in 1662 na een langdurig lijden, dat vooral sedert 1658 duurzaam was, overleden, heeft hij zich in de meest uiteenlopende zaken een grooten naam verworven. Wat mochten de wiskundige vakken niet verwachten van den man, die als knaap van 12 jaren de beginselen der wiskunde weer had uitgevonden, en met het bewijs, dat de som der hoeken eens driehoeks gelijk aan twee rechte hoeken is, bezig was, toen hij door zijn vader op heeterdaad betrapt werd, dat hij in plaats van te spelen, zich bezig hield met een studievak, zijn vaders lievelingsvak (waarmede de verstandige man zijns zoons geest nog niet wilde

lastig vallen) en waartoe hem zorgvuldig alle bronnen waren afgesloten? De wiskundigen hadden recht iets groots te verwachten, en hij heeft die verwachting niet te leur gesteld. Zijn verhandeling over de kegelsneden, op zijn 16de jaar vervaardigd: zijn verhandeling over het evenwicht der vloeistoffen: zijn beschouwingen over het Torricellische ledige, en de door zijn toedoen gedane proeven; zijn oplossing van 't probleem der Cycloïden, enz. en de zoo vruchtbare beschouwingen, die den grond der Waarschijnlijkheidsrekening hebben gelegd, bewijzen genoeg, dat hij een mathematicus van den 1sten rang was, die de wetenschap verder heeft gebracht, en haar zeker nog vrij wat verder zou gedreven hebben, wanneer hij minder streng denker geweest was en de algebra bij de meetkunde had willen gebruiken, en zich later niet, omdat andere, hooger zaken zijne ziel geheel innamen, aan de studie der wetenschap had onttrokken. De wetenschap was voor hem dan ook, zooals hij zelf in een zijner brieven zegt, dat zij het moet zijn, de beproeving, niet het gebruik zijner krachten. Waartoe zou hij zijne krachten gebruiken? Ter eere Gods, tot welzijn van den naaste, tot bestrijding van het kwade. Het plan, het groote plan zijn levens, eene apologie van 't christendom te leveren, werd door zijn lichamelijk lijden en zijn vroegen dood verijdeld. Maar de losse stukjes, de enkele gedachten, die hij over 't een en ander dat in dit werk zijne plaats moest vinden, neergeschreven had, en die ons onder den titel van „Penseés de Pascal” bewaard en bekend zijn, toonen genoeg, welk een meesterstuk in gespierden stijl, vol van de fijnste en grootste opmerkingen, van de zuiverste logica het geweest zou zijn. Pascal's Penseés, die los daar op 't papier, wellicht vaak onder hevige lichaamsspijnen, neergeworpen gedachten, zouden voldoende zijn, om hem te doen tellen niet onder de geleerden, dat zegt weinig, maar onder de wijzen van den nieuweren tijd.

Moeten wij ons dus wat de Penseés, hoe schoon zij ook zijn, betreft, met iets onafgewerkts, beter met iets, dat te nauwnood geschetst is, behelpen; wij bezitten toch ook nog een meesterstuk van Pascal, in zijne „Brieven aan een vriend buiten Parijs.” Een meesterstuk, door allerlei soort van menschen, om verschillende redenen, als zoodanig erkend; zoowel, om geen anderen te noemen door een Voltaire die de Jezuiten verdedigde tegen Pascal's voorstelling, als door een Sainte-Beuve, en een Alexandre Vinet. Voltaire

prees het als het eerste geniale werk in proza, dat men in 't Fransch had, als een werk, waarin men geen enkel woord van welsprekendheid mist, en dat aan de woorden der Fransche taal een vaste, in geen 100 jaar veranderde beteekenis gaf. Sainte-Beuve (Port-Royal II, p. 541) getuigt er van, onder veel andere dingen, dat Pascal's schertsende wijs van behandelen de Jezuiten, de Molinisten en de Thomisten heeft doodgeslagen, en nog menige andere zaak dood of althans erg ziek heeft gemaakt; — en Vinet (Etudes sur Blaise Pascal, pag. 272), zegt „Alleen om letterkundige redenen, zou ik jonge geesten, die te gelijker tijd de moeielijke kunst van discussieeren, en de niet minder moeielijke kunst van schrijven wilden leeren, naar Pascal verwijzen.”

Doch Pascal was niet slechts een groot man: hij was ook een vroom man. Men leze slechts zijne werken en de indruk, dien zij geven, is dat wij hier te doen hebben met iemand, die bij, die in zijnen God leefde: die niet slechts over de genade wist te schrijven, maar haar ook had leeren kennen; en die wat hij deed, deed gedreven door de liefde tot God en zijnen naaste. Toch was en bleef hij zoon zijner kerk; en zoo verklaarde hij (in zijn 17de blz. 261 der Holl. vertaling): „omdat ik, Gode zij dank, mij binden laat door de katholieke apostolische en roomsche kerk, want ik wil leven en sterven, en in de gemeenschap met den paus, den soeverein hoofd: buiten haar toch bestaat, en hier ben ik zeker van, geen zaligheid.” Men vergel. ook pag. 293 onderaan en 294. Daarom vatte hij ook de vermaning: „Zoo werkt dan u-zelfs zaligheid met vreeze en beving” op in een zin, dien wij Protestanten niet goed keuren, en die hem tot allerlei geweldige doodingen des vleesches, zelfs tot lichamelijke kwellingen leidde, maar ook tot daden van de grootste liefde voor den naaste en de grootste zelfverloochening bracht. Jansenius werk: „Hervorming van den inwendigen mensch” schijnt een verbazenden invloed op hem gehad te hebben. Voor Jansenius was de zucht naar wetenschap slechts een bijzondere vorm van de begeerlijkheid des vleesches, en hij had de uitspraak gedaan: „Die altijd onrustige nieuwsgierigheid heeft men trachten te verbergen onder den naam van wetenschap. En daardoor is dat onderzoek ontstaan naar de geheimen der natuur, die ons niet aangaan, wier kennis nutteloos is, en die de menschen willen weten alleen maar om ze te weten.” En Pascal, die in de weten-

schap en voor de wetenschap zoo geheel had geleefd, dat hij door zijn arbeid zijn reeds niet sterke gezondheid volkomen geruïneerd had, mag de waarheid voor zich zelve van deze uitspraak hebben ingezien. Hij deed sedert „afstand van het verzamelen van alle andere kundigheden, om zich uitsluitend te wijden aan die eenige zaak, die Jezus Christus noodig noemt,” en getuigde later: „Toen ik de studie van den mensch begon, zag ik dat die afgetrokken wetenschappen hem niet passen, en dat ik, door er in door te dringen, mij verder van mijn bestemming verwijderde, dan de anderen door ze niet te weten.”

De laatste jaren zijns levens waren dan ook, wanneer zijn ongesteldheid het hem toeliet, voornamelijk, men mag zeggen, bijkans geheel, gewijd aan het lezen der H. S., aan 't gebed en aan wel-
doen der armen.

Deze weinige regelen mogen voldoende zijn tot staving der uitspraak, dat Pascal een groot en een vroom man was.

Pascal's brieven aan een vriend buiten Parijs verplaatsen den lezer reeds dadelijk te midden van een strijd, van welken men den aanvang en het doel moet kennen, om dit meesterstuk der fransche letterkunde, door mannen van de meest uiteenloopende richtingen als een Voltaire en een Vinet, een Sainte-Beuve en een Dreydorff, om het zeerst geprezen, in alle deelen te begrijpen en daardoor eerst recht te genieten. — Wellicht zijn niet alle lezers der Brieven zoo thuis in de kerkgeschiedenis en meer bepaaldelijk in die der Rooms-katholieke kerk, dat zij zonder 't een of ander eens weer na te slaan, de zaken levendig voor den geest hebben. — Om dit naslaan, altijd min of meer lastig, onnoodig te maken, werd deze inleiding geschreven.

De Hervorming, in 't begin der 16de eeuw in Duitschland en Zwitserland begonnen, had zich in korten tijd over 't geheele beschaafde Europa uitgebreid. Op de meeste plaatsen had zij een door 't bederf der geestelijkheid zelve behoorlijk toebereiden grond gevonden; Gods geest werkte mede en duizenden omhelsden de nieuwe leer. Niet overal gelijk steeds in Spanje en soms in Italie had de pauselijke macht den sterksten steun bij de wereldlijke regeering, en kon zij door de Inquisitie met haar gevloekte martelkamers en heiligschennende *Geloofsdaden (auto da fe's)* het nieuw ontwakende leven en de zucht des gewetens naar vrijheid in stroomen bloeds,

rookende houtmijten of moordende kerkerholen verstikken. — En de paus en zijne kardinalen mogen vaak de zucht hebben geslaakt: „waar moet het heen?” Zij hadden toch in Rome zelf van den Engelenburg Duitsche soldaten met den paus hooren spotten en zien drinken op de gezondheid van Paus Luther.” — Van waar zou hun een hulpe komen?

Van een spaansch edelman, Ignatius, van Loyola, die door een wond in zijne carrière als krijgsman en vrouwenvereerder gestuit, op zijn krankbed meende door God zelven tot iets groots geroepen te worden. Na een pelgrimstocht naar Jeruzalem gedaan te hebben, waarop hij op minder aangename wijze met der Franciskanen bezorgdheid kennis maakte, en na met noesten onbezweken vlijt, de als page en krijgsman verwaarloosde studiën opgevat en voltooid te hebben, eerst in Spanje, daarna, nadat hij door de Dominikanen met de gevangenis der Inquisitie had kennis gemaakt, in Frankrijk, en enkele aanhangers gevonden te hebben, biedt hij zijne diensten en die zijner vrienden den paus aan, zoo deze hun vereeniging wil erkennen. Niet zonder zich bedacht te hebben, en alleen door den nood der tijden gedrongen kan Paul III besluiten een macht naast zich in de kerk in het leven te roepen, die wel belooft hem en de kerk te zullen dienen, maar die reeds in hare eerste statuten den paus iedere macht over hare leden ontnam en den Generaal der Orde de uitgestrekte volmacht verleende. Eerst ruim twee jaren na het eerste aanzoek verkrijgt Loyola 27 Sept. 1540 zijn wensch; na echter reeds intusschen enkele bewijzen van 's pausen gunst te hebben genoten, onder anderen in 1539 de kerk van Jezus (van waar de naam Jezuiten) te Rome voor zich en zijne vrienden te hebben ontvangen. Wat was nu het doel der orde? De kerk van Rome te sterken ook door bekeering van Heidenen. De uitbreiding der Hervorming tegen te gaan, de Hervorming zelve te bestrijden en haar zoo mogelijk uit te roeien, maar niet door de Inquisitie, waarvan Loyola, en niet zonder reden, een afkeer had.

Heeft zij haar doel bereikt? Tot op zekere hoogte, ja. Sints Loyola's Orde verrees, hield de uitbreiding der Hervorming op, werd zij zelfs op enkele plaatsen teruggedreven; en de Hervormden hebben wel toe te zien, dat het niet nog meer gebeure.

Hoe bereikte zij haar doel? De bekeering der Heidenen door den

niet genoeg te prijzen moed harer Zendelingen, door de bijkans onge-
 loofflijke en allerschandelijkste wijze waarop zij het Christendom
 verknoeide naar de eischen van der Heidenen geloof en verbeelding.
 De bestrijding van het Protestantisme door den nimmer verflauwenden
 ijver en het (men verschoone dit woord) kattengeduld van de leden
 of bestierders harer orde; door den monsterachtigen (want het is
 eene onmenschelijke, de rede en vrijheid niet slechts bindende maar
 sloopende) eenheidsband, dien zij om al hare leden sloeg; en door de
 verstandige keus harer middelen: de opvoeding der jeugd en jonge-
 lingschap en het bezetten der biechtstoelen. — Opdat deze beide
 laatste dingen voor hen gemakkelijk zouden worden gemaakt, kregen
 zij in 1545 van paus Julius III voor al hare leden 1°. het recht de
 functiën van den heiligen dienst in alle kerken en op alle plaatsen
 te verrichten; 2°. het recht om alle Academische graden te ver-
 leenen, met de bepaling dat die aldus verleende graden evenveel
 rechten gaven als de graden aan eene universiteit verkregen; 3°. het
 recht om den heiligen dienst te verrichten zelfs gedurende een In-
 terdict (tijdens hetwelk anders iedere godsdienstige handeling geschorst
 was) en om absolutie te geven ook in die gevallen, die zich de paus
 zelf voorbehouden had. Menige vereeniging zou zich met die voor-
 rechten tevreden gesteld en ze alleen, zonder zich zelf verder veel
 moeite te geven, gebruikt hebben. Niet alzoo Loyola's leerlingen.
 Met den grootsten vlijt legden zij zich toe op de studie der weten-
 schappen, en velen hunner telden en worden nog geteld onder de
 bekwaamste mannen; wat Loyola wil doen, wil hij, natuurlijk volgens
 zijne opvatting, goed doen, en dit is niet slechts prijzenswaardig
 maar in alle opzichten navolgenswaardig. Hun scholen moeten
 trekken door de deugdelijkheid van het onderwijs, door de bekwaam-
 heid der leeraars of hoogleeraars. En nu de biecht? Om de menschen
 naar hun biechtstoelen te trekken, moet de biechtvader niet al te
 streng, niet al te hard zijn. Hij moet zachtkens straffen, veel door
 de vingers zien, veel vergoelijken. Maar hoe zal hij dit kunnen?
 Door eene andere beschouwing dan die welke de heerschende is, of
 in 't leven te roepen of algemeen te maken, waardoor veel dat ge-
 woonlijk als kwaad, als zonde wordt beschouwd, als zoodanig weg-
 geredeneerd of bloot als verkeerd voorgesteld wordt. De *Casuïstiek*
 bood daartoe een zeer geschikt middel. Deze wetenschap, zoo zulk
 een in de meeste gevallen onlogisch en onzedelijk werk van 's men-

schen geest dien naam kan dragen, reeds geruimen tijd vóór de Jezuiten door sommige roomsche godgeleerden in 't leven geroepen, onderzoekt bij gewetensvragen of zaken van moraliteit in den uitgebreidsten zin des woords, wat in ieder geval, en onder bepaalde omstandigheden goed, althans niet slecht, ten minste te verdedigen is. De casuïstiek, om den wille der absolutie bij de biecht in 't leven geroepen, werd door de Jezuiten gretig gebruikt en geëxploiteerd om hun, als biechtvaders, eene gemakkelijke taak te bezorgen, de biechtelingen naar hun stoelen te trekken en zoo hun invloed te vermeerderen. In de brieven van Pascal wordt de casuïstiek gewoonlijk de leer der waarschijnlijkheid (*probabilité*) genoemd; en men verstaat onder *probabilismus* gewoonlijk die moraal, bijzonder den Jezuiten eigen, volgens welke eene handeling gerechtvaardigd wordt, zoodra voor haar deugdelijkheid de een of andere grond van waarschijnlijkheid kan worden opgegeven.

Met ongelooflijke snelheid en verbazende kracht breidde zich de orde in zeer korten tijd zoo uit, dat men het den kardinaal de Bausset wel mag nazeggen, „dat zij geen kindsheid heeft gekend”; en wanneer men op haar tegenwoordige krachtsontwikkeling ziet, is men wel geneigd zijne verklaring dat zij „geen ouderdom had” over te nemen. Dat zij dit doen kon was het gevolg van haar inrichting, van haar wetboek, dat door Richelieu, wien men toch wel in zulk eene zaak recht van spreken zal toekennen, een staatkundig en godsdienstig meesterstuk werd genoemd. Plaatsruimte verhindert ons hier, die inrichting door Loyola en zijn vriend en opvolger Lainez opgesteld, na te gaan. Genoeg zij hier de korte aanwijzing dat hij, die Loyola's orde intreedt, eigen inzichten en wil moet buiten laten, en stipt en zonder aarzelen gelooven en doen wat zijne supérieures van hem eischen. Nimmer was een leger onder den bekwaamsten veldheer zoo gedisciplineerd als het leger der Jezuiten is; en van den aanvang werd er door Loyola zelf voor gezorgd in zijne „Geestelijke Oefening” dat die tucht nimmer kan ophouden. Zegt hij daar niet, dat dertig dagen met zijne methode voldoende zijn om den wil en 't verstand, om de geheele ziel te temmen? — Daar het ons hier niet te doen is eene geschiedenis der orde te geven, laten wij haar gang in Duitschland, Portugal, Spanje, Italië enz. rusten, en slaan slechts een blik op haar streven in Frankrijk, dat ons van zelf tot Pascal en zijn brieven zal brengen. Slechts eene

opmerking; dat 's pausen macht op het Concilie van Trente (1545—1563) niet aanmerkelijk besnoeid werd maar ongedeerd bleef, had zij te danken aan de onbezweken volharding van drie zeer bekwame Jezuiten, Lainez, Salmeron en le Jay.

In geen land in Europa scheen de Hervorming meer opgang te moeten maken, dan in de Nederlanden en Frankrijk. In de Nederlanden, vooral in de zuidelijke, had zich de volksgeest tot zulk een hoogte van vrijheid ontwikkeld, dat de eisch om vrijheid van geweten eigenlijk niet eens behoefde gedaan te worden, maar van zelf moest voortvloeien uit het bestaande.

In Frankrijk had de geestelijkheid immer zulk eene zelfstandige houding tegenover den Roomschen stoel aangenomen, dat het van de Gallicaansche kerk te verwachten was, dat zij het oog zou openen voor wat er verkeers in de kerk was, en zij dit, al ware het op andere wijze dan de duitsche Hervormers, zou verbeteren. Dáár had eene Hervorming in Erasmus geest kunnen plaats grijpen. — Dat het daartoe niet kwam had zijn oorzaak in twee redenen, 1°. de godsdienst werd ondergeschikt gemaakt aan de politiek. 2°. De Jezuiten werkten hier met al hun macht.

Reeds in 1540 begaven zich 16 leden van Loyola's orde naar Parijs, om daar de lessen aan de Universiteit te volgen; maar daar zij meestal Spanjaarden waren, moesten zij bij 't weer uitbarsten van den oorlog tusschen Frans I en Karel V die stad verlaten. Nauwelijks is echter de vrede geteekend of zij keeren in 1544 in grooter getale terug, en vinden een beschermer in den bisschop van Clermont, die hun huisvesting verleende en bij zijn testament een geldsom vermaakte. In 1550 kregen zij, op aanbeveling van den paus en door bemiddeling van den kardinaal van Lotharingen, van Hendrik III verlof om van de reeds ontvangen geschenken een huis en een college te bouwen; maar 't parlement weigerde dit verlof te enregistreeren, en het gaf dus niet veel. Toen in 1552 de koning nieuwe verlofbrieven gaf, werden deze met de pauselijke bul door 't parlement aan den bisschop van Parijs en den deken der theologische faculteit ter beoordeeling gezonden; en met zeer ongunstig advies terug ontvangen. „De bul,” bevatte volgens de verklaring van den bisschop, „dingen in strijd met de rede, en die in de christelijke godsdienst noch geduld noch opgenomen kunnen worden;” terwijl de Sorbonne verklaarde, dat „de Orde haar gevaarlijk voor 't geloof, verstorend voor

1. — Loyola gaf den paven te waken, en in 1568 voor de Guises, die intusschen als hun beschermers waren, eindelijk de verificatie van de koninklijke brieven en de registratie hunner bul, doch met vrij belangrijke beperkingen. Toen zij zich daaraan weinig stoorden begon een strijd tusschen de Universiteit en de Orde, die met afwisselend geluk gevoerd werd. Zoo werd de Orde wel in 1594 uit Parijs en Frankrijk gebannen, maar keerde reeds na 1598 steelsgewijze en na 1603 openlijk terug. In 1604 werd zelfs het edict van terugroeping door 't parlement geregistreerd, en Hendrik IV, die zijne voorliefde voor Rome met feiten meende te moeten bewijzen, overlaadde hen met weldaden. Zijn dood, waarvan men beweerde dat de Jezuiten niet onschuldig waren, veroorzaakte wel een hevig verzet van het parlement, en bewerkte de verbranding van verschillende boeken, onder anderen die van Mariana, waarin hij over den koningsmoord handelde, maar de regentes was hun gunstig, en hield hen staande.

Richelieu dwong hen de leer van Santarelli over de oppermacht des pausen in wereldlijke zaken aftekeuren; en in 1631 kregen zij eindelijk het recht van vrijheid om te onderwijzen, waarvan zij spoedig een onbepert, vaak zelfs met de voorwaarden, waarop die vrijheid gegeven was, strijdig gebruik maakten. Maar hun invloed aan 't hof was reeds groot en zij konden dus wat meer dan een ander. Ook in de zuidelijke Nederlanden zochten zij die vrijheid van onderwijs te krijgen. Maar daar waren zij, voor als nog, minder voo spoedig. Cornelius Jansenius, tweemaal 1624 en 1625 als afgevaardigde van de Leuvensche hoogeschool naar den koning van Spanje gezonden, had van 't hof te Madrid weten te verkrijgen, dat den Jezuiten verboden werd te Leuven een openbare school van philosophie of theologie te houden. Welke vijanden hij zich daarmede gemaakt had, ondervond hij eerst in Spanje, toen hij bijkans door hun toedoen, als offer der inquisitie gevallen ware, later toen twee bisschopszetels, waarvoor hij de aangewezen persoon was, die van Antwerpen en Gent hem ontgingen. En al werd hij nu ook al onverwachts tot bisschop van Yperen benoemd, zijn leven, zoo het langer geduurd had, ware hevig door hen verbitterd geworden. Hij stierf echter reeds in 1636 na 1½ jaar bisschop geweest te zijn.

De groote vriend van Jansenius was Duvergier de Hauranne, 1 bekend onder den naam van den abt van St. Cyran. Menig hadden deze beiden samengeleefd, en een groot deel van den gewijd aan de studie des Bijbels, der conciliën, der kerkvaders vooral van Augustinus. Beiden waren geroepen om de Jezuiten keer te gaan, ieder op zijne wijze. St. Cyran was een man die God maar geen menschen ontzag, een man van karakter, die z voor geen kardinaal Richelieu week, en diens gunstbetooningen e zeer als zijn toorn en kerker versmaadde. — In 1620 werd hij van St. Cyran, en herstelde onmiddellijk in zijn klooster de stre regelen van Benedictus; maar toen hij ook de geestelijkheid van l tevin wilde dwingen haar zeden en gedrag wat meer in overeenst ming met haar stand te brengen, verwekte hij zulk een storm, hij besloot de het goede niet willenden aan hun lot over te laten, zich naar Parijs begaf, om daar nuttig werkzaam te zijn voor z velen als zich aan zijne geestelijke leiding wilden toevertrouwen. kende Parijs van vroegere jaren en wist wat daar omging; beter zegd wat er omgegaan was, want in de laatste jaren was er de t stand niet verbeterd; maar die vererving voerde hem ook al wat e enig gevoel van zonde had, en behoefte aan iets hoogers gevoe toe; en weldra telde hij onder zijne biechtelingen velen van Fra rijks edelste en aanzienlijkste mannen en vrouwen. De strenge, e stige levensbeschouwing, door St. Cyran aan zijne volgers medegedeel en de voor 't geestelijk leven weinig geschikte atmosfeer in 't lev te Parijs, noopten velen dier heeren zich aan het maatschappelijk lev te onttrekken en zich te vestigen in de nabijheid van het nieu ooster Port-Royal, in een der wijken van Parijs gelegen. In l ide, reeds vijfdehalve eeuw heugende, klooster Port-Royal, nige uren afstands van Parijs gelegen, was sedert eenigen tij oor toedoen van de abdis, moeder Angelica, dochter van den jezuiten-bestrijder wel bekenden advokaat Antoine Arnauld, een nie leven ontwaakt; 't welk zulk een goed geruchte van zich deed uitga dat meer zusters en leerlingen toestroomden, dan het klooster l bergen. De zusters waren toen naar Parijs gegaan en hadden d het ruimere gebouw in de faubourg Saint-Jacques betrokken en v ren zoo onder de geestelijke leiding van St. Cyran gekomen. I die faubourg St. Jacques den Jezuiten, — want zij waren het voor melijk, die, geleid door de Casuïsten, de onzedelijkheid dier tijden v

schoonden en haar dus in de hand werkten, — een doorn in het oog was, is licht te begrijpen; maar ook aan Richelieu beviel het niet, dat de degelijkste en bekwaamste mannen zich aan 't staatsleven en aan de balie onttrokken; en waartoe? Nu om stil te leven, weldra mischien om openlijk een strijd te beginnen zoo als een eeuw vroeger de hervormers hadden gedaan. Frankrijk zou voelen, dat het een meester had. St. Cyran werd gevangen genomen (Maart 1638) en op al zijn papieren beslag gelegd, en hoewel uit het onderzoek dier papieren niets aan den dag kwam, dat de gevangenneming wettigde, de kardinaal hield den abt te Vincennes in zijn kerker. „Hij is gevaarlijker dan zes legers,” verklaarde Richelieu aan St. Cyrans invloedrijke vrienden, die om zijne invrijheidstelling verzochten en die niets verder konden verkrijgen, dan dat de abt niet van alle aanraking met de buitenwereld werd afgesloten.

St. Cyran kon dus voortgaan met het geestelijk bestuur van Port-Royal, van de dames in 't klooster, zoowel als de heeren daar buiten, aan wier vereeniging men ook den naam van Port-Royal gaf, en die vooral op letterkundig en paedagogisch gebied niet weinig tot Frankrijks luister hebben medegewerkt. Wij zeiden de heeren daar buiten; maar moeten daarbij denken aan een andere beteekenis van buiten. Want toen St. Cyran ingekerkerd werd, kregen de heeren bevel de Faubourg St. Jacques te verlaten. Zij gehoorzaamden natuurlijk en vestigden zich in de nabijheid van het oude klooster buiten de stad. Doch dit was Richelieu's bedoeling niet. Nog in 't zelfde jaar 1638 werden zij ook van daar verdreven; maar kwamen reeds in 't volgende jaar weer terug. Een menigte anderen, vooral mannen uit de eerste standen, sloten zich bij hen aan, en deden, als door een tooverroede, een tal van huizen en kasteelen in de nabijheid van 't oude klooster uit den grond verrijzen. St. Cyran die de waarde van den tijd kende, en wist dat de ledigheid des duivels oorkussen is, gaf ieder dier heeren een werk op, evenredig met zijn krachten en aanleg. Zoo St. Cyran langer geleefd had, er ware gewis nog iets anders uit Port-Royal gegroeid, dan het geworden is onder de leiding van den zeer geleerden en strijdhaften en vromen, maar minder krachtigen en minder menschkundigen Arnauld. St. Cyran bleef zoolang Richelieu leefde, die wel wist van wat soort van mannen hij iets te vreezen had, in den kerker. Eerst eenige maanden na den dood van den kardinaal werd hij op 't aanhoudend ver-

zoek zijner vrienden losgelaten. Doch zijne dagen waren geteld en acht maanden later stierf hij. 1643.

Nu kwam de leiding van Port-Royal, om zoo te zeggen in de handen van Antoine Arnauld, gewoonlijk de groote Arnauld genoemd en de jongste broeder van moeder Angelica. In 1612 geboren en bestemd voor de balie, liet hij op verzoek zijner moeder en door St. Cyrans toedoen de studie der rechten varen en wijdde zich aan den geestelijken stand. Hij werd leerling der Sorbonne (een theologische school van den grootsten invloed te Parijs), studeerde vlijtig en las op St. Cyrans aansporen de werken van Augustinus. Welken indruk die lectuur op hem gemaakt had bleek reeds uit zijn eersten schriftelijken arbeid, die hem de gunst van zijn meester aan de Sorbonne, Richelieu's biechtvader, deed verliezen, en de hem toegedachte plaats als lid der Sorbonne vooreerst niet deed krijgen. — In 1641 werd Arnauld dokter en priester en deed hij afstand van zijne bezittingen ten behoeve van Port-Royal, en in 1643 gaf hij zijn werk „over de herhaalde Communie” uit. Dit werk, zoo ingrijpende in de kwesties van dien tijd, maakte verbazend veel opgang, verschaftte hem een plaats in de Sorbonne, en ontlokte een tal van pamfletten en een heirleger van afkeuringen van de zijde der Jezuiten. Daartegen schreef Arnauld zijn „zedelijke theologie der Jezuiten” en hiermede was de strijd voor hem begonnen. Gelijk weleer de paus Luther naar Rome ontboden had (Luther ging echter niet), wilden nu de Jezuiten hebben, dat de strijd tusschen hen en Arnauld te Rome zou beslist worden; maar ook Arnauld, gesteund door 't Parlement, de Sorbonne, de Universiteit weigerde aan dien eisch te voldoen, die strijdig was met de rechten der fransche Kerk en van den franschen Staat. In 1644 verscheen een nieuw werk van Arnauld „Traditie der Kerk over de boetedoening” en in 1647 hadden de Jezuiten de voldoening, na vrij wat moeite dit boek onder censuur gebracht te zien. Dit was hun eerste overwinning op Arnauld. Maar reeds in 1643 had Arnauld eenige werkjes in 't licht gezonden die aan den strijd tusschen hem en de Jezuiten een grooter uitgebreidheid, en den laatsten meer vat op hem gaven.

Letten wij even op den oorsprong van dien strijd.

De strijd over de *genade*, die reeds in de 5de eeuw tusschen Augustinus en Pelagius 1) was gevoerd, en als strijd tegen de Semipe-

1) Augustinus leerde, dat de genade *absoluut* noodzakelijk is, maar alleen

lagianen circa een eeuw duurde, was, welke ook de uitspraken der verschillende concilies geweest waren, eigenlijk nimmer beslecht geworden; en 't was dus natuurlijk dat zij ter eener of anderer tijd weer op kwam. Reeds in de middeleeuwen (13de eeuw) hernieuwden Thomas van Aquino (de doctor Angelicus, in de brieven pag. 22, daarom engel der school genoemd) en Duns Scotus, (de doctor subtilis) den strijd; waarbij Thomas en zijne aanhangers, de Dominicanen (in de brieven ook Thomisten geheeten) de gevoelens van Augustinus omhelsden, en Scotus met zijn partij, de Franciskanen (of Scotisten), Semi-pelagianen waren. Het concilie van Trente had de zaak eigenlijk niet goed aangedurfd, en de Dominicanen, die op last des concilies den Roomschen katechismus gemaakt hadden, hadden getracht tusschen de twee nog altijd bestaande partijen door te zeilen, door een middelweg te kiezen, maar met het gezicht gewend naar de Thomisten. Het onderscheid tusschen de *voldoende* (suffisante) en de krachtgevende (efficace) genade werd gemaakt; en wel zoo, dat de eerste eigenlijk niets beteekende en den mensch volkomen vrijliet; de laatste alles was, en bepaald verhinderde het kwade te doen. Nu traden ook de Jezuiten in 't strijdperk. Molina (zijn aanhangers heetten Molinisten) noemde de predestinatie eene wreede zaak, en leerde, dat de mensch uit zich zelve, zonder de genade, goede daden, zelfs daden des geloofs, kan doen; en wilde van geen eigenlijke krachtgevende genade weten. Hiertegen verzetten zich weder de Dominicanen, en daar de kerk geen verklaring had gegeven van den aard der *krachtgevende* genade, werd door paus Clemens VIII eene congregatie de *auxilii divinae gratiae* bijeengeroepen, die 200 zittingen hield van welke Clemens er 65 bijwoonde, maar eigenlijk niets uitrichtte. Want Clemens VIII, die voor de leer der Dominicanen was, durfde de machtige partij der Jezuiten, van wie hij reeds zoovele diensten had ontvangen, niet aan, en stierf nog voordat er eene beslissing was gevallen; en zijn tweede opvolger Paul V vond het na eenigen tijd het veiligste de congregatie naar huis te zenden, en 't verbod uit te

voor de uitverkorenen bestemd. Pelagius zeide, dat de genade slechts *relatief* noodzakelijk is; dat zij het den mensch slechts gemakkelijker maakt zijne bestemming te bereiken, en dat zij zich uitstrekt over en openstaat voor alle menschen.

vaardigen om verder over die zaak te spreken (1606). Maar paus Paul dacht zeker niet aan zijne vrienden de Jezuiten, toen hij dit bevel gaf.

Jansenius had na den geheelen Augustinus tienmaal en diens verhandelingen tegen de Pelagianen dertigmaal gelezen te hebben, zich eindelijk neer gezet om een boek te schrijven *Augustinus* geheeten. Twintig jaren werkte hij er aan, en kort voor zijnen dood had hij er de laatste hand aangelegd. De Jezuiten, wien en de naam van Jansenius en de naam van Augustinus niet veel goeds voorspelden, hadden wel hun best gedaan, de verschijning van het boek tegen te houden, maar dit was hun niet gelukt. Zij beijverden zich nu het onder censuur te krijgen, en werkelijk wordt het den 1 Aug. 1641 op de lijst der verboden boeken geplaatst. Maar die plaatsing beteekende weinig voor Frankrijk, waar te dier tijd de uitspraak der Sorbonne alleen geldig was; en de Jezuiten wisten nu te bewerken dat Urbanus zijne bul (In eminenti) tegen Jansenius werk uitvaardigde, ten einde zoo de Sorbonne te beletten het aan te nemen. Een en ander bewoog Arnauld (Aug. 1643) de pen op te vatten tot het schrijven van zijne: „Eerste en Tweede Opmerkingen”; zijne „Beschouwingen over een zoogenoemde censuur” zijne „Bezwaren tegen de bul In eminenti” en zijne „Eerste en tweede Apologie van Jansenius”.

En hiermede had Arnauld de zaak van de partij van St. Cyran min of meer vereenzelvigd met de zaak van Jansenius. Zijne vijanden hadden dit reeds vroeger gedaan, en beweerden dat Jansenius, St Cyran, Arnauld en nog een vierde eene bijeenkomst hadden gehouden te Bourgfontaine, en daar hun krijgsplan om het Christendom uit te roeien hadden vastgesteld. Dit zou geschieden door vier middelen: 1. door 't gebruik der sacramenten tot eene zoo ernstige en vreeselijke zaak te maken, dat de geloovigen verplicht waren er zich van te onthouden 2. door de kracht der genade eindeloos te verheffen, en te leeren dat zij alles alleen doet, wijl zij onweerstaanbaar is, en dat Christus door Zijn dood niet voor allen die genade verworven heeft, die noodig is om de wet te betrachten, 3. Door de biechtvaders, die zich tegen deze leer verzetten in kwaad gerucht te brengen en 4. door het zichtbaar opperhoofd der kerk aan te vallen, wiens onfeilbaarheid men zou beperken tot de gemeenschappelijke samenwerking met de algemeene concilies, ten einde in

geval van Anathema zich op deze te kunnen beroepen." Deze geruchten werden langzamerhand meer en meer uitgebreid, en de Jezuiten waren gereed om de eerste gelegenheid die zich zou voordoen, om hun vijanden te verpletteren, te gebruiken.

Nicolaas Cornet, de leermeester van Bossuet, een Jezuit, werd — men zegt, na eerst in schijn uit de orde getreden te zijn, ten einde dezen post te kunnen bekleeden — syndicus van de faculteit der Theologie en bracht in de Sorbonne een zevental stellingen, van welke vijf de dwalingen in den Augustinus te vinden moesten bevatten, ten einde deze stellingen te doen veroordeelen.

Die vijf stellingen, waarvan in de Provinciales geduriglijk sprake is, maar die er nimmer geheel vermeld zijn, wijl ze toen algemeen bekend waren, luidden:

1°. Sommige geboden Gods zijn voor de rechtvaardigen, hoezeer zij alle krachten inspannen om ze te volbrengen, onuitvoerbaar, tenzij zij de genade hebben, om ze hun mogelijk te maken.

2°. In de zondige natuur weerstaat men nimmer de inwendige genade.

3°. Het is niet noodig, dat de wil vrij zij van de noodzakelijkheid tot handelen, om in den gevallen natuurstaat eene zondige of een verdienstelijke daad te doen; het is genoeg dat de wil vrij zij van dwang.

4°. De Semi-pelagianen stemden toe, dat eene vroegere en vóórkomende genade noodig was voor iedere bijzondere daad; maar zij dwaalden, als zij beweerden dat de menschelijke wil die genade kon weerstaan of haar helpen.

5°. Het is eene dwaling der Semi-pelagianen te zeggen, dat Jezus Christus voor alle menschen is gestorven, of zijn bloed heeft vergoten.

Zou de Sorbonne over deze zaak uitspraak doen? Vijf en tachtig bisschoppen meenden dat dit 's pausen werk was, en drongen daarom op een verwijzen naar Rome aan. Innocentius X, die verklaarde nooit de theologie te hebben bestudeerd, aarzelde lang met zijn uitspraak; maar veroordeelde eindelijk de eerste stelling als onbeschaamd, goddeloos en kettersch; de 2de en 3de als alleen kettersch, de 4de als valsch en kettersch en de 5de als valsch, onbeschaamd, schandelijk, goddeloos, beleedigend, kettersch.

De vijf voorstellen waren dus behoorlijk gecondemneerd: en de Port-Royalisten hadden met de veroordeeling daarvan vrede! Ook zij

veroordeelden ze! Maar, zeiden zij, zij zijn niet van Jansenius; — Jansenius heeft zoo iets niet geleerd. En daarmede was de strijd weer teruggebracht tot het begin: want de Jezuiten wilden den strijd. De Jansenisten, of liever de Heeren van Port-Royal, eischten dat men hun de plaatsen in Jansenius zou aanwijzen, waar men ze lezen kon: maar aan dien eisch voldeden de paters Jezuiten om eene alles afdoende reden niet; want zij waren er niet in te vinden. Toch verklaarde paus Alexander VII ze er zelf in gelezen te hebben, en de Port-Royalisten om den paus geen démenti te geven, namen aan dat de Jezuiten opzettelijk een exemplaar hadden laten drukken, waarin zij ze hadden ingevoegd; en lieten overigens de verklaring van den paus, die in een quaestie *de fait* niet onfeilbaar was, rusten, wijl ook hij geen aanwijzing deed. Lodewijk XIV belastte den graaf de Gramont met de verificatie dezer zaak, en de hoveling redde zich uit deze voor hem netelige zaak met de verklaring: „als zij er in zijn, moet ik bekennen dat zij er in 't strikste incognito zijn.” Maar acht en dertig bisschoppen deden te Parijs de uitspraak, dat de paus de vijf stellingen had veroordeeld als zijnde van Jansenius, en de paus bekrachtigde die verklaring (1656).

Arnauld had intusschen ook niet stil gezeten. In 1649 had hij zijne „Beschouwingen over de onderneming des Heeren Cornet” in de wereld gezonden. In 1650 zagen zijne „Beschouwingen over den brief des Heeren Vabres” (den eersten onderteekenaar der aanklacht tegen de stellingen) het licht — maar de Jezuiten, uitermate in hun schik over de bul van Innocentius, hadden „De nederlaag en verwarring der Jansenisten” met eene weinig voor hun smaak getuigende allegorische gravure laten drukken; waartegen Sacy: „De miniaturen van den almanak der Jezuiten”, waarin zeer scherpe quatrainen, schreef. — En toen Jean de Labadie, hier te lande wel bekend, na eerst 15 jaren Jezuit geweest te zijn, en een kortdurige aansluiting aan de Port-Royal vrienden tot de Hervormden overging, juichten de Loyalisten en verklaarden het Jansenisme tot den grooten weg die naar 't Calvinisme leidt. Hiertegen trad Arnauld weer op met zijn brief over den afval van Jean de Labadie en met zijn Remonstratie tegen der paters Jezuiten: „Manifest over de ware leer der Jansenisten.” Daarop volgde eene korte stilte, die echter gelijk wel meer pleegt te geschieden slechts de voorlooper, in eenig opzicht de aankondiging, was van het onweer dat los zou barsten. — De Jezuiten gebruikten dien tijd van

rust, om zich door hun inschikkelijkheid naar ieders zwak en naar ieders zonden, krachtige steunen te bezorgen, en toen zij nu sterk genoeg waren, en de invloed van hun pater Annat als biechtvader van Lodewijk XIV, den grootsten vergulden nul als 100 geteld, dien de wereld immer zag, machtig genoeg scheen om hun de zege te verzekeren, begonnen zij den strijd. Den hertog de Liancourt, algemeen bekend door zijne liefdadigheid en zijn godsdienstzin werd in 1655 door Picote, priester van Saint-Sulpice, de absolutie geweigerd, tenzij hij zijne kleindochter, die pensionnaire was te Port-Royal, van daar terughaalde, iederen omgang met de Heeren van Port-Royal afbrak en den bekwamen abt de Bourzeis, lid der Fransche akademie, uit zijn huis verwijderde. — Deze zaak verwekte niet weinig opzien en Arnauld schreef op verzoek zijner vrienden, den 25 Februari 1655 een „Brief van een dokter der Sorbonne aan een heer van stand” ten einde den priester op zijn plaats te zetten. Tal van beleedigende schrifturen waren 't gevolg van dien brief, en Arnauld zond onder den titel „Brief van een dokter der Sorbonne aan een hertog en pair van Frankrijk enz.” (den hertog de Luynes) een tweede geschrift de wereld in, waarin hij de valsheid en lastertaal dier vijandige geschriften aantoonde. Deze brief, die naar men zegt paus Alexander VII zoo met bewondering vervulde voor de vroomheid en geleerdheid des schrijvers, dat hij den auteur aanmaande voortaan de libellen zijner tegenstanders te verachten, gaf Arnaulds vijanden een middel aan de hand om hem, naar zij meenden, voor goed te knakken. Zij haalden er twee voorstellen uit, die zij aan de theologische faculteit ter censuur aanboden. Een en zeventig doctoren en wel van de geleerdsten en vroomsten wilden als verdedigers optreden, maar de Jezuiten waren dezen braven lieden te slim. — Zij maakten allerlei bepalingen die hun de zege moesten verwerven, en geholpen door den kanselier Séguier en de 40 leden der Bedelorden, wie zij in plaats van 8 tegen alle recht in de faculteits-vergaderingen plaats verschafte, droegen zij de zege weg; Arnauld werd verketterd en in hem, Port-Royal; en hij werd uit de Sorbonne en uit de Theologische faculteit verstooten. — Terwijl dit procès hangende was, trachtte men der goede gemeente diets te maken, dat Arnauld's meeningen de grondslagen van het geloof der kerk ondermijnden; en de vrienden van Port-Royal meenden nu dat het zaak was, de eenvoudige zielen over den waren toestand

van zaken te onderrichten. Arnauld wordt dientengevolge door zijne vrienden aangespoord om een toelichting der zaak te schrijven. Hij doet dit, en leest wat hij gesteld heeft aan zijn vrienden voor, maar merkt aan hun trekken, dat het hun goedkeuring niet wegdraagt. — „Gij hebt gelijk” zegt hij en daarop zich tot Pascal wendende: „maar gij die jong zijt, gij moet eens iets doen.” Deze wil zich niet onttrekken en belooft een schets te leveren, die dan door anderen kan worden uitgewerkt; en den volgenden dag levert hij niet een schets, maar een volledig stuk, dat aller goedkeuring verwierf en Arnauld deed zeggen: „Dat is voortreffelijk, dat zal bevallen, dat moet gedrukt worden.” — Het werd gedrukt, en verscheen met den datum 23 Januari 1656 als eerste der Provincialen. De brief maakte *furore*. Zijn onderwerp was: De geschillen in de Sorbonne, en de uitdrukking *het naaste vermogen*, van welke de Molinisten zich bedienden om Arnaulds veroordeeling te bewerken. 29 Januari verscheen een tweede brief van dezelfde hand (Pascal teekende de brieven niet; maar bleef incognito, zoodat de Jezuiten wel gissen maar niets met eenige zekerheid zelfs vermoeden konden) „over de toereikende genade.” — De 3de brief, met datum 9 Febr., handelde over de onrechtvaardigheid, ongerijmheid en onwaarde der censuur van Arnauld. De 4de, gedateerd 25 Februari, spreekt over de werkelijke, altijd tegenwoordige, genade en over de zonden in onwetendheid bedreven.

De vijfde brief, dd. 20 Maart, krijgt een ietwat ander karakter, dat de overigen behouden. Met dezen begint de eigenlijke bestrijding der Jezuiten. Het doel hunner nieuwbakken (en 't was een baksel) moraal wordt aangewezen. De casuïsten worden verdeeld, en de leer der probabiteit verklaard. In den zesden brief, 10 April, worden eenigen hunner listige kunstgrepen om 't gezag van Evangelie, kerkvergaderingen en pausen te ontduiken, medege-deeld; eenige gevolgen van de leer der waarschijnlijkheid nagegaan, en de zedenbedervende inschikkelijkheid jegens priesters, monniken en dienstbaren aangetoond. In den zevenden brief wordt meegedeeld, hoe en onder welke omstandigheden zij moorden goedkeuren; in den achtsten, hoe 't recht verkoopende rechters, woekeraars en bankroetiers volgens de Jezuiten hun geweten gerust kunnen stellen. In den negenden, wordt de gemakkelijke weg naar den hemel gesehetst, dien zij den der wellust en in zonden levenden bereiden

enz. — De gansche leer der Jezuiten wordt in haar maatschappij- en zedebedervenden invloed nagegaan, en telkenmale met uitspraken van Jezuitische schrijvers gestaafd. Eerst stelt de schrijver het voor, alsof hij in die dingen onderricht kreeg van een goeden pater Jezuit, die er genot in smaakt, eenen nieuweling te winnen, door hem te toonen hoe gemakkelijk de Casuïsten alles maken en hoe zij in alle bezwaren hebben voorzien. Fijn is hier de humor. Niets satyrisch, of sarcastisch, maar zooals Vinet het zegt, het komische heeft de overhand; doch dat verheven komische, dat den ernst der zaak niet schaadt, hem integendeel sterker doet uitkomen. — Met den elfden brief wordt de vorm anders. De brieven zijn nu niet meer aan 't adres van den vriend buiten Parijs, om dien op de hoogte der zaken te brengen, maar aan de paters Jezuiten zelven of aan een hunner, Annat den biechtvader des Konings. De dialoog is nu weg. Men mist den zich in zijne Casuïsten verkneuterenden ouden pater met zijne bijkans onbegrijpelijke goedaardigheid: — maar de vorm der brieven, de aangename indruk, dien zij maken, lijdt er niet onder. De kunst, die hier niet gemaakt maar aangeboren is, bereikt zelfs een hooger trap. De redeneering, niet slechts de stijl, vloeit. Met de grootste bevalligheid, de meest innemende voorkomenheid treedt zij in den aanvang des briefs op, om de boodschap te doen, die haar gelast is; maar deze aankondiging is niet geschied, of zij breidt, altijd met de uiterste beleefdheid, hare vleugelen uit, niet om weg te vliegen of van uit de hoogte te strijden, maar om den vijand te omsingelen; van alle kanten komen haar hulptroepen opdagen, en de vijand wordt in de enge gedreven, waaruit hij zich niet redden kan. Het is haar niet te doen om te moorden, maar slechts om den vijand zijn machteloosheid te bewijzen en der wereld aan te toonen, hoe laag hij is en hoe diep gevallen. En als zij de insluiting heeft volbracht, staakt zij met eene beleefde, buiging haar werk, om het slechts, maar altijd even beleefd te hervatten en voort te zetten, wanneer de krachteloze weer tot lastering en andere laagheid de toevlucht heeft genomen. Men ziet den grooten mathematicus aan 't werk die van alle kanten zijn deugdelijke bewijzen haalt; nimmer een zwakken grond aanvoert, en nooit zelfs de geringste gaping in zijn bewijs laat. In de lettres Provinciales verheft zich Pascal tot de hoogste welsprekendheid, en Vinet — wel een bevoegd be-

oordeelaar — vergelijkt hem met, ja stelt hem, in eenig opzicht, boven Demosthenes, omdat bij Pascal de zaken welsprekender zijn. De liefde tot het Vaderland is eene edele eigenschap, maar de liefde tot de Menschheid, voor de Waarheid wint het toch nog van haar in adel. Men is verbaasd over de uitgebreide kennis die de schrijver der Brieven van de schriften der Jezuiten bezat, en men gevoelt het dat geen letter geschreven werd vóór dat de schrijver 't onderwerp dat hij behandelt in alle deelen machtig is. Dat hem bij de voorafgaande studie Arnauld met zijne uitgebreide kennis der kerkvaders en zijne belezenheid in de Casuïsten ten dienste stond is duidelijk, maar daarom maakte zich Pascal de zaak niet gemakkelijk. — Den 18^{den} brief werkte hij 13 maal om, alvorens hem ter perse te zenden, „en menig andere werd 7 of 8 maal begonnen.” De stof was zoo groot, dat de brieven bij de behandeling te uitgebreid werden, en dan condenseerde Pascal eerst zoo lang, tot dat de uitgebreidheid de grootte had welke hij van haar verlangde.” —

Bij duizenden, neen bij tienduizenden werden de brieven verkocht, en het drukken was, omdat de naam des schrijvers verborgen moest blijven, en de drukker ook liefst onbekend bleef, met eigenaardige bezwaren verbonden. — Men giste naar den schrijver: — men noemde zelfs zijn naam — maar had geen grond voor het vermoeden. —

De Jezuiten waren woedend en die woede nam nog toe, toen de Provinciales door Nicole, onder den pseudonym Wendrock, in 't latijn vertaald en met zeer scherpe, niets sparende aantekeningen voorzien, in Duitschland verschenen. Hadden zij zich maar op goede gronden kunnen verdedigen, zij zouden het wel gedaan hebben. Zij verzekerden eerst dat de aanhalingen van Pascal onjuist waren; maar eene commissie van 6 pastoors te Rouen wijdde zich een gansche maand aan 't confronteeren van Pascal's citaten en de door hem opgegeven bronnen, en vond dat zij volkomen sloten (Ils cherchèrent les textes allégués. Ils les trouvèrent dans leurs originaux et dans leurs sources mot pour mot comme ils étaient côtés). Dit onderzoek werd om meerdere zekerheid te hebben nog gedurende 5 of 6 dagen door een 10 à 12 tal andere pastoors gecontroleerd, die zich, nadat de commissie verslag had gedaan aan de vergadering van pastoors van Rouen, van de zuiverheid des werks wilden vergewissen en die alles in

orde bevonden (en demeurèrent satisfaits). In een verzoekschrift door de priesters van Rouen aan hun Aartsbisschop gezonden, werd dit resultaat medegedeeld. Dit verzoekschrift werd gedrukt en de priesters van Parijs namen in hun zevende geschrift (d.d. 6 Febr. 1659 en door 8 pastoors van welke 3 leden der Sorbonne waren, onderteekend als de gemachtigden der vergadering, dit resultaat over. (Het bleef voor lateren tijd, ook weer voor den onzen, zie „de Tijd,” Bijvoegsel van 25 Maart ll., over Pascal's eerlijkheid en trouw weer in verdenking te brengen). — Wat nu? De sterkste vermag veel. Lodewijk XIV was heel sterk, en de Jezuiten nemen zijne macht in den arm: en de ongelukkige Provinciales worden op last van den koning door beulshanden verscheurd, en elders op last van 't parlement van Provence verbrand. Maar dit kan men slechts met enkele exemplaren doen, en de rest dan? — Een tegenschrift schrijven was het best. Pater Perrot zendt daarom zijn „Verdediging der Casuïsten tegen de lasteringen der Jansenisten” in de wereld; maar ongelukkig slaat hij de plank zoo glad mis, dat van alle kanten zich stemmen tegen zijn werk verheffen en de paus zelf het veroordeelde. En geen wonder, want de goede pater had het ondernomen zelfs de buitensporigste opinies der Casuïsten te verontschuldigen. — Kort daarop veroordeelde Alexander VII 45 en Innocentius XI 65 andere los-zedelijke, of onzedelijke stellingen dier oplossers van gewetensvragen, en verreweg de meesten dier stellingen waren door Pascal in zijn brieven ten toon gesteld. Port-Royal meende het nu gewonnen te hebben, maar 't rekende buiten het taaie geduld der Jezuiten, buiten den grooten koning van Frankrijk en zijne hoer, madame de Maintenon.

Maar de Jezuiten gaven den strijd niet op, zij waren (zoo als Quinet zegt) wel met de door de waarheid bestuurde zweep bloedig gekastijd, maar dit bracht hen niet tot inkeer. Zij werden alleen wat voorzichtiger, en de leden hunner orde, die biechtvaders van Lodewijk XIV waren „absolveerden 's konings echtbreuken en losbandigheden, onder de voorwaarde, dat hij er penitentie voor doen zou, op den rug der Jansenisten” (de hertog de Saint-Simon), en de slagen door boeileersters en haar Jezuiten-vrienden bestuurd, vielen hard en talrijk neder.

Den franschen geestelijken werd ter teekening voorgelegd de formule: „Ik erken mij gewetenshalve verplicht aan de constitutie van Innocentius X d.d. 30 Mei 1653 te hoorzamen, en ik veroor-

deel met hart en mond de leer der vijf stellingen van C. Jansenius, vervat in zijn Augustinus, als zijnde deze leer veroordeeld door de pausen en bisschoppen, en niet die van St. Augustinus welken Jansenius verkeerd en tegen den waren zin van dezen geleerde heeft verklaard"; en er werd bepaald dat de benefices van degenen, die weigeren zouden dit te onderteekenen als vacant zouden beschouwd worden, en dat niemand, tenzij hij de formule onderteekend had, met eenig benefice mocht begiftigd worden. Port-Royal weigerde natuurlijk, en Lodewijk XIV gelastte de novices en de pensionnaires naar huis te zenden, er geen meer aan te nemen en de scholen te sluiten. — En daarbij bleef het niet.

Er begon nu eene vervolging in alle vormen. Den 26sten Aug. 1664 verscheen de Aartsbisschop van Parijs, na tweemaal vergeefs getracht te hebben de nonnen tot onderteekening te bewegen, in 't klooster Port-Royal in de stad, vergezeld van de noodige politie-beambten en daarenboven 200 gewapenden. Een deel van dat legertje bezette het huis, en de overigen plaatsten zich in slagorde op het plein met het geweer op schouder. Nadat de aartsbisschop deze voor een generaal zeer noodige strategische middelen in 't werk had gezet, ging hij zelf naar de kapittelkamer, waar de dames vergaderd waren; haalde eene lijst voor den dag en las de namen van 12 nonnen op, waaronder die der abdis, en gelastte dat twaalfal heen te gaan en in de voor haar gereed gemaakte rijtuigen te stappen, die haar onder behoorlijk geleide naar verschillende kloosters zouden brengen. De anderen mochten blijven, maar werden gesteld onder toezicht van zes zusters der „*Visitatie*.”

Drie maanden later ging de moedige man naar 't klooster Port-Royal buiten de stad, en ontzegde aan de hardnekkige zusters het gebruik der sacramenten. Maar ook de heeren van Port-Royal kregen hun deel. Wie niet vluchtten of zich schuil hielden werden ingekerkerd, en zoo bracht onder anderen de Sacy (bekend door zijne bijbelvertaling) twee jaren in de Bastille door, hoewel Lodewijk XIV, na 't proces-verbaal gelezen te hebben van hem getuigde: dat is een verstandig en deugdzaam man.

In 1669 kwam er eene verzoening tot stand, ter gedachtenis van welke Lodewijk XIV een medaille liet slaan. Maar in 1705 begon de strijd, die eigenlijk nimmer had opgehouden, weer te herleven, en Lodewijk die op het eind van zijn leven uit vroomheid de Jan-

senisten niet kon zien (men vergete niet, dat zijne biechtvaders Annat, La Chaise, Le Tellier Jezuiten waren), gaf in 1709 order dat het klooster zou worden opgeheven. De markies d'Argenson begaf zich toen aan het hoofd zijner ruitery naar Port-Royal des Champs, en maakte, door zijne gewapenden genoegzaam tegen elken aanval der vrouwen gedekt, aan de nonnen het koninklijk bevel bekend, en — de nonnen werden gelast in de voor haar gereed staande rijtuigen te stappen. En met hoeveel kieschheid die wegvoering geschiedde blijkt uit de woorden van den hertog de Saint-Simon „men behandelde ze, zoo als men publieke vrouwen uit een bordeel wegvoert.” De nonnen, waaronder oudjes van 80 jaren, zwakken en zieken waren, werden naar de gevangenis gevoerd, waarin sommigen nog twee jaren lang haar leven rekten. 't Gebruik van boeken en godsdienstige verrichtingen was haar ontzegd: de meesten stierven zonder absolutie en werden in ongewijde aarde begraven.

Toen het een jaar later bleek, dat het verlaten klooster een bedevaartsplaats was geworden voor zoovelen die van de vrome zusters of heeren, die vroeger binnen of buiten de muren woonden, onderstand hadden genoten; werd het op last der regeering door dronken soldaten (of Lodewijk orde had gegeven hen dronken te maken, of dat de wijn dien dapperen tot deze taak moed moest geven, wordt niet gemeld) verwoest; de cellen werden afgebroken, de graven verstoord en de beenderen verstrooid. —

Wel een les voor de vijanden der Jezuiten.

De Jansenisten kampten nog een tijd lang, maar weken eindelijk meerendeels naar Holland.

En de Jezuiten? Wat deden zij nog meer dan degenen vervolgen, die het waagden van hen in opinies te verschillen? Zuiverden zij zich van den blaam door Pascal op hun Casuïsten geworpen? 40 jaar nadat de Lettres Provinciales verschenen waren zond hun pater Gabriel Daniël een geschrift in de wereld „Gesprekken van Cleander en Eudoxus over de Lettres Provinciales,” waarin hij zich ten doel stelde aan te toonen: 1°. dat de Jezuiten aangevallen waren op zaken, die men ook bij de Port-Royalisten vond; 2°. dat men der geheele orde de opinies van enkelen harer leden had aangegeven (alsof n. b. in Loyola's orde verschil van opinies wordt geduld); 3°. dat de leeringen van het Probabilisme noch door de Jezuiten uitgevonden noch door hun orde alleen geleerd werden.” Dat dit werk, het

beste dat door de Jezuiten ter hunner verdediging geschreven is, de waarde der Lettres Provinciales niet vermindert, is duidelijk. Wat Voltaire over die brieven in zijn Siècle de Louis XIV, hoofdst. 38, schrijft bewijst niets tegen hen, hoeveel geschreeuw men soms over die plaats maakt. Zij bewijst alleen dat Voltaire de verdediging van Gabriel Daniël kende, niet dat hij Pascal's citaten met het oorspronkelijke heeft vergeleken. Voor zoo iets was Voltaire de man niet.

De Tijd noemde in haar reeds genoemd nummer Pascal een Jansenist, een vinnigen katholieken hater.

Tegenover die verklaring zetten wij de bepaling van 't Jansenisme door den hertog Saint-Simon gegeven, die de Jezuiten en Port-Royal beide kende: „Het was de pot met zwartsel, waarmede men insmeerde al degenen, die men wilde schaden.” — De Jezuiten kenden in de kerk van Rome slechts Jezuiten en Jansenisten, d. w. z. de hunnen en ketters.

B R I E V E N

AAN

EEN VRIEND BUITEN PARIJS.

EERSTE BRIEF.

Over de geschillen in de Sorbonne, en over de uitvinding van „het naaste vermogen,” waarvan de molinisten zich bedienden, om de veroordeeling van den Heer Arnauld te bewerken.

Parijs 23 Januari 1656.

Mijnheer!

Wij hadden ons deerlijk vergist! Eerst gister ben ik uit de dwaling geholpen; want tot dat tijdstip dacht ik, dat de zaak, waarover in de Sorbonne zoo druk werd geredetwist, buitengemeen belangrijk was en van het grootste gewicht voor den godsdienst. Zóó vele samenkomsten van een lichaam, zóó beroemd als de godgeleerde fakulteit van Parijs, en waarbij zoo vele buitengewone en voorbeeldelooze dingen zijn voorgevallen, doen van deze zaak zulk een hoog denkbeeld opvatten, dat men hier wel aan een zeer buitengewone omstandigheid moet gelooven. Maar gij zult niet weinig verbaasd zijn, als gij, uit dit verhaal, zult vernemen, waarop al deze beweging uitloopt; en dat wil ik u met weinig woorden zeggen, nadat ik mij volkomen op de hoogte heb doen brengen.

Men onderzoekt twee kwesties; de eene geldt een feit, de andere een recht.

De kwestie betreffende het *feit* bestaat hierin: is de heer Arnauld vermetel geweest door in zijn tweeden brief te zeggen:

»Dat hij het boek van Jansenius nauwkeurig heeft gelezen, en dat hij er de stellingen niet in heeft aangetroffen, welke door den vorigen paus zijn veroordeeld; en voorts, dat, gelijk hij die stellingen veroordeelt, waar zij ook worden aangetroffen, hij ze ook veroordeelt in Jansenius, als zij daar voorkomen.»

Nu is het hier de vraag, of hij, zonder vermetelheid, met deze woorden heeft kunnen getuigen, dat hij het betwijfelt of deze stellingen van Jansenius zijn — nadat de heeren Bisschoppen verklaard hebben: ze *zijn* van hem.

Men brengt de zaak voor de Sorbonne. Een-en-zeventig doctoren ondernemen zijn verdediging, en houden staande, dat hij aan hen, die, in zóó veel geschriften hem hadden gevraagd, of hij meende, dat deze stellingen in dit boek voorkwamen, niet anders heeft kunnen antwoorden, dan dat hij ze er niet in heeft aangetroffen, en dat hij ze inmiddels veroordeelt, indien zij er in staan.

Sommigen hunner gingen zelfs verder, en verklaarden, dat zij, ondanks het nauwkeurigst onderzoek, er de bedoelde stellingen niet hadden aangetroffen, ja, dat zij er zelfs lijnrecht tegenoverstaande uitspraken in gevonden hadden. Zij hebben vervolgens met nadruk gevraagd, dat, indien er eenig doctor was, die de betwiste stellingen mocht hebben gezien, hij ze zou toonen; dat dit zóó gemakkelijk was, dat het niet kon worden geweigerd, daar het een zeker middel was, om allen, ja zelfs den heer Arnauld te overreden; maar men heeft het hun altijd geweigerd. Ziedaar, wat van die zijde is verricht.

Ter anderer zijde hebben zich tachtig doctoren en ongeveer veertig bedelmonniken opgedaan, die de woorden van den heer Arnauld hebben veroordeeld, zonder te willen onderzoeken, of hetgeen hij heeft gezegd, waar is of valsch; zij verklaarden zelfs, dat het hier niet de waarheid, maar alleen de vermetelheid van zijn uitspraak gold.

Bovendien werden er vijftien aangetroffen, die van een censuur niet wilden hooren en die men indifferenten noemt.

Dit nu is gebeurd met de kwestie betreffende het feit, waaraan ik voor mij geen groote waarde hecht. Want het is voor de

rust van mijn geweten onverschillig of de heer Arnauld vermetel is of niet. En indien nieuwsgierigheid mij prikkelde om te weten, of de bewuste stellingen al of niet voorkomen in Jansenius — zijn boek is noch zoo zeldzaam, noch zoo lijk, dat ik het niet geheel zou kunnen doorlezen, om in dezen tot helderheid te komen, zonder dat ik daarbij de Sorbonne behoefde te raadplegen.

Maar, indien ik niet dachtte ook vermetel te zijn, zou ik, naar ik meen, het eens wezen met de meeste menschen, die ik ontmoet, en die, tot heden naar het algemeen gevoelen geloofd hebbende, dat de genoemde stellingen inderdaad te vinden zijn in Jansenius, nu wantrouwig worden door de ongerijmde weigerachtigheid, om ze aan te wijzen; een weigerachtigheid, die zoo ver gaat, dat ik nog niemand heb aangetroffen, die mij verklaard heeft de gewraakte woorden gezien te hebben. Ik vrees daarom, dat deze censuur meer kwaad dan goed zal uitwerken, en aan hen, die hare geschiedenis kennen een indruk zal geven, welke geheel het tegenovergestelde zal zijn van wat men wenscht; want waarlijk de wereld wordt wantrouwend, en gelooft de dingen niet, voordat zij ze ziet; maar, zooals ik reeds gezegd heb, dit punt is van weinig gewicht, omdat het niet in verband staat met het geloof.

Wat nu de *rechts*-kwestie aangaat — zij schijnt belangrijker te zijn, omdat zij het geloof betreft. Ik heb mij dan ook groote moeite gegeven, om haar grondig te leeren kennen. Doch gij zult tot uw voldoening zien, dat zij van even weinig gewicht is als de eerste.

Hier komt het er op aan te onderzoeken, wat de heer Arnauld heeft gezegd in denzelfden brief: »Dat de genade, zonder welke men niets vermag, Petrus heeft ontbroken bij zijn val.” Nu waren gij en ik in de meening, dat hier de belangrijkste vraagstukken ter sprake zouden komen betreffende de genade, bijv. of zij niet gegeven wordt aan alle menschen, dan wel of zij krachtgevend is; maar wij hadden ons ten zeerste vergist. Ik ben in weinig tijds een groot godgeleerde geworden, en gij zult er de bewijzen van aanschouwen.

Om de zaak in het ware licht te zien gesteld, begaf ik mij tot

den heer N. doctor van Navarre 1), die in mijn buurt woont, en, zoo als gij weet, bijzonder heftig tegen de Jansenisten is; en daar mijn nieuwsgierigheid mij bijna even vurig maakte als hij was, vroeg ik hem, waarom zij niet duidelijk als hun gevoelen uitspraken, dat »de genade aan allen wordt gegeven,» opdat er een einde zou zijn aan twijfel in dezen. Maar hij gaf mij barsch bescheid, en zeide mij, dat dit niet het punt in geschil was; dat er onder zijn partij waren, die niet geloofden, dat de genade aan allen wordt gegeven; dat de examinatoren zelve in de voltallige vergadering der Sorbonne hadden gezegd, dat deze stelling »problematisch» is, en dat hij zelf dit gevoelen was toegedaan; en hij staaft deze zijn meening met de volgende woorden van Augustinus, die volgens hem beroemd waren: »Wij weten dat de genade niet gegeven wordt aan alle menschen.»

Ik verontschuldigde mij er over, dat ik zijn gevoelen zoo slecht begrepen had, en smeekte hem mij te zeggen, of zij dan toch die andere meening der Jansenisten niet veroordeelden, welke zoo veel opschudding had veroorzaakt: »dat de genade genoegzaam is, en dat zij onzen wil bepaalt om het goede te doen.» Maar ik was in dit tweede geval niet gelukkiger. »Gij begrijpt er niets van, zeide hij, want ook dat is geen ketterij: het is een rechtzinnig gevoelen: alle Thomisten staan het voor en ik zelf heb het verdedigd in mijn dispuut voor de Sorbonne» 2).

Ik durfde hem geen van mijn twijfelingen meer mededeelen; en zelfs wist ik niet meer, waar de moeielijkheid toch schulde, toen ik om tot klaarheid te komen hem bad mij te zeggen, waarin toch de ketterij van de uitspraak des heeren Arnauld bestond. »Zij bestaat,» zeide hij, »hierin, dat hij niet erkent, dat de rechtvaardigen het vermogen bezitten, om de geboden Gods te vervullen op die wijze, zoo als wij dat verstaan.»

1) Een afdeling der theol. facult. van Parijs, heette: Collegie van Navarre.

2) Dispuut, dat men om baccalaureus in de theologie te worden, voor de Sorbonne moest voeren, en waarbij men gedurende 12 uren zijn opponenten te woord moest staan.

Na deze onderrichting verliet ik hem; en overgelukkig van nu achter het geheim te zijn, spoedde ik mij tot den heer N., die steeds in beterschap toeneemt, en wél genoeg was, om mij te brengen tot zijn schoonbroeder, die jansenist is als iemand het is, en desniettemin een zeer goed man. Om des te beter ontvangen te worden, deed ik mij voor als zeer ijverig voor zijn partij, en zeide: »Zou het wel mogelijk zijn, dat de Sorbonne in de kerk deze dwaling invoerde, dat »al de rechtvaardigen ten allen tijde het vermogen hebben om de geboden te vervullen?» Wat zegt gij? zeide mijn doctor. Noemt gij dwaling een zoo katholiek gevoelen, en dat alleen de lutherschen en de kalvinisten bestrijden?» »Maar hoe, zeide ik, is dat dan uw gevoelen niet?» »Nee, zeide hij, wij vervloeken het als kettersch en goddeloos.» Verbaasd over dit antwoord, zag ik wel in, dat ik mijn rol als Jansenist had overdreven, even als ik het die van Molinist ook had gedaan; maar aangezien ik niet kon raden welk antwoord hij geven zou, bad ik hem mij in vertrouwen te zeggen, of hij geloofde, dat »de rechtvaardigen altijd een wezenlijk vermogen hebben, om de geboden te vervullen?» Hierop ontstak hij in vuur, maar het was van heiligen ijver, en zeide, dat hij nooit zijn gevoelens zou bemantelen voor wie het ook wezen mocht: dat het zijn geloof was; en dat hij en al de zijnen het zouden verdedigen tot den dood, als de zuivere leer van den heiligen Thomas en den heiligen Augustinus, hun meester.

Hij sprak tot mij met zóó veel ernst, dat ik er niet aan twijfelen mocht; en op die verzekering, keerde ik terug tot mijn eersten doctor, en zeide hem (zeer verheugd over de zekerheid, dat de vrede in de Sorbonne weldra zou zijn hersteld), dat de jansenisten hetzelfde dachten als zij over de kracht die de rechtvaardigen hebben, om de geboden te vervullen; dat ik er voor instond, en dat ik het hen met hun bloed zou doen onderteekenen. »Voortreffelijk, zeide hij, men moet een godgeleerde zijn om er het fijne 1) van te vatten. Het verschil, dat tusschen ons be-

1) In sommige uitgaven staat *le fin* („het fijne”) in andere *la fin* (de bedoeling).

staat, is zóó subtiel, dat wij het zelve niet dan met moeite uitdrukken; het zou u te zwaar vallen het te verstaan. Stel u dus hiermee te vreden, dat de jansenisten u wel zullen zeggen, dat alle rechtvaardigen altijd het vermogen hebben om de geboden te vervullen, en hierover redetwisten wij niet, maar zij zullen u niet zeggen, dat dit vermogen »het naaste" is: dat is het punt in geschil."

Dit woord was voor mij nieuw en vreemd. Tot hiertoe had ik de dingen begrepen; maar dit woord hulde mij in duisternis, en ik hield het er voor, dat het ook alleen was uitgedacht geworden, om verwarring te stichten. Ik vroeg hem daarom het mij te willen uitleggen; maar hij maakte er voor mij een verborgenheid van, en verwees mij, zonder zich nader te verklaren naar de jansenisten, om hun te vragen, of zij geloofden aan dit *naaste* vermogen. Ik belaadde mijn geheugen met dit woord; want mijn verstand kon het volstrekt niet vatten, — en uit vrees van het te vergeten, zocht ik ijlings mijn jansenist op, tot wien ik onmiddellijk, na de eerste beleefdheden gewisseld te hebben, zeide: »Zeg mij, bid ik u, of gij gelooft aan het *naaste* vermogen?" Hij begon te lachen en zeide zeer koel: »Zeg mij eerst in welken zin gij het verstaat, en dan zal ik u zeggen, wat ik er van geloof." Daar mijn kennis niet zóó ver reikte, was ik niet in staat hem te antwoorden, maar om mijn bezoek niet zonder vrucht te doen blijven, zeide ik op goed geluk: »Ik versta het in den zin der molinisten." Hierop hernam mijn vriend met de grootste kalmte: »Aan welke molinisten denkt gij?" Ik bood ze hem allen te zamen aan, als slechts één lichaam uitmakende en handelende in één geest.

»Maar, antwoordde hij, gij zijt al zeer slecht onderricht. Zij zijn zóó weinig van dezelfde gevoelens, dat zij er geheel tegenstrijdige voorstaan. Daar zij allen één zijn in het voornemen, om den heer Arnauld te doen vallen, hebben zij goed gevonden om zich te vereenigen rondom het woord *naaste*, dat aller leus zou wezen, ofschoon zij het verschillend opvatten, opdat zij één taal zouden spreken en door deze schijnbare samenstemming een geduchte partij konden vormen, en een grooter aantal uitmaken om den heer Arnauld des te zekerder te verpletteren."

Dit antwoord verbaasde mij; maar, zonder te willen gelooven aan de snoode plannen der molinisten welke ik op zijn woord alleen niet wilde aannemen, en waarbij ik geen belang heb, verlangde ik alleen de verschillende beteekenissen te weten, die zij geven aan dit geheimzinnige woord: *naaste*. Hij zeide: »Ik zou u gaarne inlichten willen; maar gij zoudt er zulke grove en stuitende tegenstrijdigheden in vinden, dat gij moeite zoudt hebben mij te gelooven. Ik zou u verdacht toeschijnen. Gij zult er zekerder van zijn, indien gij het hoort van hen zelven, en ik zal u daartoe eenige adressen geven. Gij hebt slechts afzonderlijk te spreken met zekeren Heer Le Moine en pater Nicolaï.” »Ik ken geen van beiden,” zeide ik. »Zie dan eens, hernam hij, of gij niet dezen of genen kent van hen, die ik thans zal noemen; want zij zijn de gevoelens toegedaan van den Heer Le Moine.” Ik kende inderdaad sommigen hunner. En daarop zeide hij: »Zie eens of gij geen der dominikanen kent, die men nieuwe thomisten noemt; want zij zijn allen als pater Nicolaï.” Ik kende er ook van degenen, die hij daarop noemde; en besloten om gebruik te maken van zijn raad, en tot klaarheid in dezen te komen, verliet ik hem, en begaf mij allereerst naar een der leerlingen van den Heer Le Moine.

Ik bad hem mij te zeggen, wat het beteekent: *het naaste vermogen te hebben, om iets te doen*. »Dat is gemakkelijk, zeide hij. Het is alles te hebben wat noodig is om het te doen zoodat er niets aan ontbreekt, om te kunnen handelen.” »En dus, hernam ik, wil *het naaste vermogen* te hebben om een rivier over te trekken zeggen: een boot te hebben, roeiers, riemen en het overige, zoodat er niets ontbreekt.” — Zeer wel, zeide hij. — »En het naaste vermogen te hebben om te *zien*, zeide ik hem, is een goed gezicht te hebben, en in het volle licht te staan; want wie een goed gezicht heeft, maar staat in 't donker zou niet het naaste vermogen hebben om te zien, volgens u, omdat hem dan het licht zou ontbreken, zonder hetwelk men niet ziet.” — Zeer juist, zeide hij. — »En bij gevolg, ging ik voort, wanneer gij zegt, dat alle rechtvaardigen altijd het naaste ver-

mogen bezitten om de geboden in acht te nemen, verstaat gij daaronder dat zij altijd de genade hebben, die vereischt wordt om ze te vervullen; zoodat hun niets ontbreekt van Gods zijde." — Wacht een oogenblik, zeide hij; zij hebben altijd wat noodig is, om ze te vervullen of ten minste om het aan God te vragen. — »Ik begrijp het, zeide ik; zij hebben alles wat noodig is om God te bidden, dat Hij hen helpe, zonder dat zij eenige nieuwe genade van God behoeven om te bidden." — Gij begrijpt het volkomen, zeide hij. — »Maar het is dus niet noodig dat zij een krachtgevende genade hebben, om te bidden tot God?" — Neen, zeide hij, volgens den Heer Le Moine niet.

Om geen tijd te verliezen, ging ik naar de Jakobijnen 1) en liet diegenen onder hen roepen, die ik kende als nieuwe thomisten. Ik bad hen mij te zeggen wat toch *naaste vermogen* is. »Is het niet datgene, zeide ik hun, waaraan niets ontbreekt om te handelen?" Neen, zeiden zij mij. »Maar hoe! mijn vader! indien er iets aan dit vermogen ontbreekt, noemt gij het dan *naaste*? En zult gij, bij voorbeeld, zeggen, dat een mensch, 's nachts, en zonder eenig licht, *het naaste vermogen heeft om te zien*?" Ongetwijfeld zou hij het, volgens ons, hebben, indien hij niet blind is. — »Ik begrijp u, zeide ik hun; maar de Heer Le Moine verstaat er het tegenovergestelde onder." — Het is waar, zeiden zij; maar *wij* verstaan het aldus. — »Het zij zoo! zeide ik, want ik twist nooit over den naam, mits men mij te voren zegge, welke beteekenis men er aan verbindt. Maar het blijkt me nu, dat gij, als gij zegt dat de rechtvaardigen altijd *het naaste vermogen* hebben om God te bidden, gij er onder verstaat, dat zij behoefte hebben aan een andere hulp om te bidden, zonder welke hulp zij nooit bidden zullen." — Zeer juist, antwoordden mijn paters terwijl zij mij omhelsden, zeer juist; want zij hebben bovendien een krachtgevende genade noodig, die niet het deel is van allen, en die hun wil noopt tot bidden; en het is een ketterij de

1) Men noemde aldus de Dominikanen naar hun in de straat van St. Jakob gelegen klooster.

noodzakelijkheid te loochenen van deze genade die kracht geeft tot het gebed. —

»Zeer juist, zeide ik op mijn beurt tot hen; maar, volgens u, zijn de jansenisten katholiek, en de Heer Le Moine kettersch; want de jansenisten zeggen, dat de rechtvaardigen het vermogen hebben om te bidden, maar dat zij bovendien een daartoe krachtgevende genade behoeven; en gij stemt hun hierin bij. En de Heer Le Moine zegt, dat de rechtvaardigen bidden zonder krachtgevende genade, en dit wordt juist door u veroordeeld.” — Ja, zeiden zij, maar de Heer Le Moine noemt dit vermogen *het naaste vermogen*.

»Hoe, mijn vaders, zeide ik hun, dit is een spelen met woorden, te zeggen, dat gij het eens zijt op grond van dezelfde woorden die gij gebruikt, terwijl gij, wat hun zin betreft, tegenover elkander staat.” — Mijn vaders antwoordden niets; en daarop kwam mijn discipel van den Heer Le Moine binnen door een toeval dat ik buitengemeen gelukkig achtte; maar ik heb sinds vernomen, dat hun ontmoetingen niet zeldzaam zijn, en dat zij onophoudelijk in verkeer staan met elkander.

Ik zeide dus tot mijn discipel van den heer Le Moine: »Ik ken iemand, die zegt, dat alle rechtvaardigen altijd het vermogen hebben om te bidden tot God; maar dat zij desniettemin nooit zullen bidden zonder een krachtgevende genade, die hen tot bidden noopt, en welke God niet altijd geeft aan alle rechtvaardigen. Is hij een ketter?”

Wacht eens, zeide mijn doctor; gij moocht mij niet overrompelen. Laat ons langzaam voortvaren. *Distinguo*; indien hij dit vermogen noemt *een naaste vermogen*, is hij een thomist en derhalve katholiek; zoo neen, dan is hij een jansenist en derhalve een ketter. — »Hij noemt het, zeide ik, evenmin het naaste, als niet het naaste”. . . . Dan is hij een ketter, zeide hij: vraag het aan deze goede paters. — Ik begeerde hen niet tot richters, want zij gaven reeds met een neiging van hun hoofd hun instemming te kennen; maar ik zeide tot hen: »Hij weigert dit woord *naaste* te gebruiken, omdat men niet wil zeggen, wat men er onder verstaat.” — Hierop wilde een van deze paters zijn ver-

klaring er van ten beste geven; maar hij werd in de rede gevallen door den leerling van den Heer Le Moine, die tot hem zeide: »Wilt gij dan onze geschillen weér doen aanvangen? Zijn wij niet overeengekomen, om het woord *naaste* niet te verklaren, en het van weerszijden te gebruiken, zonder te zeggen, wat het beteekent?» Dit stemde de jacobijn toe.

Hierdoor doorzag ik hun plan, en zeide terwijl ik opstond om hen te verlaten: »Inderdaad mijn vaders, ik vreeze grootelijks dat dit alles niets is dan een ijdele klucht; en wat er ook moge komen van uw samenkomsten, ik durf u voorspellen, dat wanneer de censuur zal zijn voltrokken de vrede niet gesloten zal zijn. Want, wanneer men zal hebben uitgemaakt, dat men de syllaben *naa-ste* moet uitspreken, wie ziet niet in dat, zoo lang hun zin niet verklaard is, een iegelijk van u zich de overwinning zal toekennen? De jacobijnen zullen zeggen, dat men dit woord moet verstaan in *hun* zin. De Heer Le Moine zal zeggen, dat men het in *zijn* zin opvatten moet; en alzoo zullen er nog meer geschillen zijn om het uit te leggen dan om het in te voeren; want, wèl bezien, zou er geen groot bezwaar tegen bestaan om het te aanvaarden zonder bepaalden zin, daar het alleen schaden kan door den zin, dien men er aan hecht. Doch het zou beneden de waardigheid zijn van de Sorbonne en van de theologie, om dubbelzinnige en willekeurige woorden te gebruiken zonder ze te verklaren. Ten slotte, mijn vaders, zegt mij, bid ik u, voor de laatste reize, wat ik gelooven moet om katholiek te zijn?» — Men moet, zeiden zij allen te gelijk, »zeggen, dat al de rechtvaardigen *het naaste vermogen* bezitten, zonder er eenige bepaalde beteekenis aan te hechten: *abstrahendo a sensu thomistarum, et a sensu aliorum theologorum.*»

»Dat beteekent» zeide ik hen verlatende, »dat men dit woord met de lippen moet uitspreken, om niet een ketter in naam te zijn. Want is het een woord ontleend aan de H. Schrift?» Neen, antwoordden ze mij. — »Is het dan ontleend aan de Kerkvaders, of aan de Concilies, of aan de pausen?» Neen. »Is het dan van den heiligen Thomas?» Neen. »Welke noodzakelijkheid bestaat er dan voor, om het te gebruiken, daar het in zich zelf noch gezag,

noch eenigen zin heeft?" — Gij zijt eigenzinnig, zeiden ze. Gij zult het gebruiken, of gij zijt een ketter, en de Heer Arnauld ook, want wij zijn het talrijkst: en, als het noodig is, zullen wij zoo veel Barvoeters te hulp roepen, dat wij het zullen winnen. —

Toen ik dezen laatsten bewijsgrond gehoord had, ging ik heen, om voor u dit verhaal op schrift te stellen, waaruit u blijkt, dat er geen sprake is van een der volgende punten, en dat zij ook noch ter eener noch ter anderer zijde veroordeeld zijn: »1°. Dat de genade niet wordt gegeven aan alle menschen; 2°. dat al de rechtvaardigen altijd het vermogen hebben om de geboden Gods te volbrengen; 3°. dat zij evenwel om ze te vervullen, en zelfs om te bidden behoefte hebben aan een krachtgevende genade, die hun wil onwederstaanbaar bepaalt; 4°. dat deze krachtgevende genade niet altijd wordt gegeven aan alle rechtvaardigen en dat zij een gave is alleen van de barmhartigheid Gods." Waaruit volgt, dat alleenlijk het woord *naaste*, zonder eenigen zin, en geheel onverklaard, in dezen strijd gevaar loopt.

Gelukkig de volken die dit woord niet kennen! Gelukkig zij, die leefden, eer het ontstond! Want ik zie geen uitkomst, tenzij dan dat de Heeren van de Académie 1) gebruik makende van hun recht, uit de Sorbonne dit barbaarsche woord verbannen, dat zoo veel verdeeldheid veroorzaakt. Gebeurt dit niet, dan zal de censuur zeker volgen; maar ik ducht, dat zij geen ander gevolg zal hebben, dan dat zij de Sorbonne minder geacht 2) zal maken door deze wijze van handelen, welke haar het gezag zal ontnemen, dat zij in andere gevallen zoo noodig heeft.

Ik laat u inmiddels de vrijheid, om u voor het woord *naaste* te verklaren of er tegen; want ik heb u te lief om u onder dit voorwendsel te vervolgen. Indien u dit verhaal niet mishaaft, ga ik voort met u op de hoogte te houden van alles wat er voorvalt.

Ik blijf enz.

1) Opgericht tot zuivering der fransche taal.

2) *Moins considérable*, eene andere lezing luidt: *méprisable*, verachtelijk.

T W E E D E B R I E F .

Over de toereikende genade.

Parijs 29 Januari 1656.

Mijnheer!

Juist had ik den brief, dien ik u schreef, gesloten, toen ik een bezoek ontving van den Heer N. onzen ouden vriend. Dit bezoek trof voor mijn weetgierigheid zeer gelukkig; want hij is zeer goed ingelicht aangaande de kwesties van den dag, en hij kent volkomen het geheim der jezuiteten, bij wie hij ter ieder uur te vinden is, en wel bij de voornaamsten van hen. Nadat wij over de zaak hadden gesproken, die hem tot mij had gevoerd, verzocht ik hem mij te zeggen, met een enkel woord, welke toch de zaken waren waarover tusschen de twee partijen gestreden wordt. Hij voldeed dadelijk aan mijn verlangen, en zeide, dat er twee hoofdpunten waren: het eene betrof *het naaste vermogen*, het tweede betrof *de toereikende genade*. In mijn vorigen brief lichtte ik u het eerstgenoemde toe; in dit schrijven wil ik over het tweede punt tot u spreken.

Ik kwam dan, om kort te gaan, te weten, dat hun verschil betreffende *de toereikende genade* hierin bestaat, dat de jezuiteten beweren, dat er een genade is welke algemeen aan alle menschen gegeven wordt, en in die mate afhankelijk is van 's menschen vrijen wil, dat hij haar werkzaam of krachteloos maakt naar zijn welgevallen zonder eenigen nieuwen bijstand van God, en zonder dat er van Gods zijde iets aan ontbreekt om ons handelend te doen optreden; om deze reden noemen zij haar *toereikende genade*, daar zij alleen reeds toereikend is om te kunnen handelen. Daarentegen beweren de jansenisten, dat er geen werkelijk toereikende genade is die tevens ook niet krachtgevend is; d. w. z. dat alle genade, die niet den wil bepaalt om te handelen, inderdaad

ontoereikend is om te handelen, daar zij zeggen, dat men nooit handelt ¹⁾ zonder *krachtgevende genade*. Hierover loopt hun strijd.

Toen ik daarop nader onderricht vroeg aangaande de leer der nieuwe thomisten, zeide hij: Zij is ongerijmd; zij nemen met de jezuiteten een *toereikende genade* aan, die aan alle menschen gegeven wordt; maar zij beweren desniettemin, dat de menschen nooit handelen met deze genade alleen, en dat God, om hen te doen handelen, hun een »krachtgevende genade» moet schenken, die werkelijk hun wil tot handelen determineert en welke genade God niet aan alle menschen geeft. — »Alzoo, zeide ik, is volgens deze leer de genade *toereikend* zonder het te zijn.» — Juist, zeide hij, want indien zij toereikend is, heeft men niets meer van noode om te handelen; en indien zij niet toereikt, dan is zij niet *toereikend*. —

»Maar,» vroeg ik, »welk verschil is er dan tusschen hen en de jansenisten?» — Zij verschillen, zeide hij, hierin, dat althans de dominikanen dit goede hebben ²⁾, dat zij niet ophouden te zeggen: »alle menschen hebben de *toereikende genade*.» — »Ik hoor het wel, antwoordde ik, maar zij zeggen het zonder het te meenen, daar zij er bijvoegen, dat men noodzakelijk, om te handelen, *een krachtgevende genade moet hebben, die niet aan allen gegeven wordt*. Indien zij derhalve overeenstemmen met de jezuiteten in het gebruik van een term, die geen zin heeft, zoo zijn ze met hén in strijd en eensdenkend met de jansenisten, wat het wezen der zaak aangaat.» — Dat is waar, zeide hij. — »Hoe dan, hernam ik, kunnen de jezuiteten met hen één zijn? En waarom bestrijden zij hen niet evenzeer als de jansenisten, daar zij in hen toch altijd machtige tegenstanders zullen hebben, die de noodzakelijkheid verdedigend van de krachtgevende genade welke den wil bepaalt, hen altijd verhinderen zullen aan die genade te doen gelooven, welke naar hun bewering alleen toereikend is?»

»De dominikanen zijn te machtig, zeide hij, en de orde der

1) Te weten: volkomen goed handelt.

2) In enkele uitgaven zijn de woorden *ont cela de bon qu'ils* weggelaten.

jezuïeten is te verstandig, om hen openlijk voor 't hoofd te stooten. Zij stelt er zich tevreden mee, op hen dit gewonnen te hebben, dat zij ten minste het woord *toereikende genade* gebruiken, ofschoon zij het in een andere beteekenis opvatten. Hierdoor heeft de Orde dit voordeel, dat zij de meening der dominikanen voor onhoudbaar kan doen verklaren, zoodra zij de tijd daartoe gekomen acht, en dat zal niet zoo bijzonder moeielijk gaan; want eenmaal aangenomen, dat alle menschen toereikende genade hebben, is niets natuurlijkers dan hieruit het gevolg te trekken, dat de krachtgevende genade niet vereischt wordt om te handelen, daar het toereikende der algemeene genade-gaven de noodzakelijkheid van alle overige zou uitsluiten. Wie zegt: *toereikend* geeft daarmee alles te kennen, wat noodig is om te handelen; en het zou den dominikanen al zeer weinig baten, luide te betuigen, dat zij een andere beteekenis hechten aan het woord *toereikend*; het volk, gewoon aan de gangbare beteekenis der woorden, zou naar hun verklaring zelfs niet luisteren. De jezuïeten winnen dus genoeg bij deze uitdrukking, die de dominikanen voor hun rekening nemen, en deze behoeven vooreerst niet verder voortgedreven te worden; en indien u bekend ware, wat is gebeurd onder Clemens VIII en Paulus V, en hoe de Orde bij het vaststellen van de leer der voldoende genade werd tegengewerkt door de dominikanen, dan zoudt gij er niet verwonderd over wezen te ontdekken, dat zij met hen geen twist zoekt, en er in berust, dat zij hun gevoelen vasthouden, mits ook het hare vrij blijve, en dit te meerder, omdat de dominikanen aan het laatste goede diensten bewijzen door de benaming *toereikende genade*, waarvan zij voortaan in 't openbaar zich bedienen zullen.

»De Orde is over hun inschikkelijkheid dan ook zeer voldaan. Zij vordert niet, dat ze de noodzakelijkheid der krachtgevende genade zullen loochenen, — dat zou een te sterke dwang zijn; men moet zijn vrienden niet tyrannizeeren; de jezuïeten hebben voorshands genoeg gewonnen. Want de wereld laat zich tevreden stellen met woorden; weinigen onderzoeken de dingen grondig; en

nu de naam *toereikende genade* maar eenmaal van weerszijden is aangenomen, al is het ook met verschillende beteekenis, is er niemand, uitgenomen de scherpzinnigste godgeleerden, die het er niet voor houdt, dat de zaak, welke dit woord aanduidt, zoo wel wordt vastgehouden door de jakobijnen als door de jezuiteten, en het vervolg zal doen blijken dat laatstgenoemden hier niet de lijdende partij zijn."

Ik gaf hem toe, dat ze zeer gevat zijn; en om partij te trekken van zijn onderrichting, ging ik rechtstreeks naar de jakobijnen. Aan de poort trof ik een mijner goede vrienden aan, een voornaam jansenist, (want ik heb vrienden onder alle partijen) die een ander pater verlangde te spreken dan ik. Maar met vele gebeden bewoog ik hem mij te vergezellen, en vroeg een der nieuwe thomisten te mogen spreken. Hij was bijzonder blij mij weer te zien. — »Welnu, mijn vader, zeide ik, het is niet genoeg, dat alle menschen een *naaste vermogen* hebben, waardoor zij echter inderdaad nooit handelen: zij moeten bovendien een *voldoende genade* bezitten, waarmee zij even weinig iets verrichten. Is dat niet het gevoelen van uw school?" — Ja, zei de goede pater; ik heb het dezen morgen in de Sorbonne nog gezegd. Ik heb er mijn geheele half-uur over gesproken; en zonder den *zandlooper* had ik ongetwijfeld het heillooze spreekwoord te schande gemaakt, dat ook reeds te Parijs in omloop is. »Hij stemt met zijn kapje evenals een monnik in de Sorbonne."

»Maar wat bedoelt gij met uw half uur en met uw zandlooper, vroeg ik hem; knipt men uw adviezen naar een zekere maat?" — Ja, zeide hij, sinds eenige dagen. — »En dwingt men u om een half uur te spreken?" — Neen, men spreekt zoo kort men verlangt. — »Maar niet zoo lang als men wil, hernam ik. O! welk een uitnemende bepaling voor de onkundigen! Welk een heerlijk voorwendsel voor hen, die niets goeds te zeggen hebben! Maar zeg mij nu, mijn vader, is die genade, welke aan alle menschen gegeven wordt, *toereikende*?" — Ja, zeide hij. — »En niettemin vermag zij niets *zonder krachtgevende genade*?" — Zoo is het, zeide hij. — »En alle menschen hebben de *toereikende genade*, ging ik

voort, maar niet de *krachtgevende*." — Juist, zeide hij — »Dat wil zeggen, hervatte ik, dat allen voldoende genade hebben, en dat allen er toch niet genoeg van hebben; het wil zeggen, dat deze genade toereikende is, ofschoon zij niet toereikende is; het wil zeggen, dat zij toereikend is in naam, en ontoereikend in de werkelijkheid. Op mijn woord, mijn vader, deze leer is wel moeielijk te vatten. Hebt gij, toen gij de wereld verliet, vergeten wat daar het woord *toereikend* beteekent? Heucht het u niet, dat het wil zeggen: alles wat vereischt wordt om te handelen? Maar gij hebt het niet vergeten; want — vergun mij een vergelijking te bezigen die beter onder uw bereik zal vallen — gesteld dat men u dagelijks twee oncen brood en een glas water voorzette, zoudt gij tevreden wezen over uw prior als hij u zeide, dat dit rantsoen toereikend is om u te voeden, onder voorgeven, dat gij met ander voedsel, dat hij u echter niet gaf, alles hadt wat gij behoeft om uw leven te onderhouden? Hoe laat gij u er dan toe brengen, om te zeggen, dat alle menschen genoegzame genade hebben om te handelen, terwijl gij erkent dat om te handelen een andere genade volstrekt noodig is welke niet allen bezitten? Is dit geloofs-artikel van zoo weinig gewicht, en laat gij 't aan het goedvinden der menschen over te gelooven, dat de *krachtgevende* genade al of niet onmisbaar is? Is het om het even of men erkent of loochent, dat men met de toereikende genade inderdaad handelt?" — Hoe, zeide de goede man, om het even? Het is een *ketterij*, het is een formeel *ketterij*. De noodzakelijkheid der *krachtgevende genade* om te handelen is inderdaad een *geloofs-artikel*; het is *ketterij* haar te loochenen. —

»Doch nu weet ik waarlijk niet meer, riep ik uit, waaraan ik mij houden moet. Indien ik de toereikende genade loochten, ben ik een jansenist. Indien ik aan haar geloof, zoo als de jezuïeten, te weten in dien zin, dat de *krachtgevende* genade niet noodig is, dan ben ik een ketter, zegt gij! En indien ik aan haar geloof, even als gij, met dien verstande, dat de *krachtgevende* genade noodig is, zondig ik tegen het gezond verstand,

en word ik zoo als de jezuïeten zeggen, *uitzinnig*. Wat moet ik dan doen in deze onvermijdelijke noodzakelijkheid, om óf uitzinnig te worden óf een ketter óf een jansenist? En tot welk uiterste zijn wij gebracht, indien de jansenisten de eenigen zijn, die noch tegen het geloof noch tegen de rede zondigen, en die zich volkomen tegen dwaasheid en dwaling vrijwaren?"

Mijn vriend de jansenist hield dit gesprek voor een goed voor-teeken, en meende, dat ik reeds gewonnen was. Hij zeide echter niets tot mij; maar wendde zich tot den pater: »Zeg mij, bid ik u, mijn vader, waarin gij overeenstemt met de jezuïeten.» — Hierin, antwoordde hij, dat de jezuïeten en wij gelooven aan *de toereikende genade*, welke allen menschen gegeven wordt. — »Maar, hernam hij, er zijn in dit woord: *toereikende genade* twee dingen: te weten de klank, die niets is dan wind; en de zaak welke het woord aanduidt, en welke waarachtig en werkelijk is. En daarom, als gij met de jezuïeten overeenstemt wat het woord *toereikende* betreft, en tegenover hen staat in de zaak, die dit woord beteekent, is het openbaar, dat gij tegen elkander overstaat wat den inhoud aangaat van deze uitdrukking en dat gij slechts overeenkomt in den klank. Is dit oprecht en eerlijk gehandeld?" — Maar hoe, zeide de goede geestelijke, waarover beklagt gij u toch, daar wij door deze wijze van spreken niemand misleiden; want in onze scholen zeggen wij onomwonden, dat wij dit woord juist in tegenovergestelden zin verstaan als de jezuïeten. — »Hierover beklagt ik mij, zeide daarop mijn vriend, dat gij het niet overal verkondigt, dat gij door toereikende genade verstaat de genade, die niet toereikend is. Gij zijt als eerlijke menschen verplicht om, terwijl gij den zin der bij de godsdienstleer gebruikelijke woorden omkeert, te zeggen, dat als gij allen menschen het bezit toekent der *toereikende genade*, gij hiermeê bedoelt, dat zij metterdaad *geen* toereikende genade bezitten. Alle menschen ter wereld vatten het woord *toereikend* op in denzelfden zin; alleen de nieuwe thomisten vatten het op in een anderen. Alle vrouwen, die de halve wereld uitmaken; alle lieden van 't hof; alle krijgslieden; alle overheden; alle beampten; de koop-

lieden, de kunstenaars, heel het volk; in één woord: alle soorten van menschen, de dominikanen alleen uitgenomen, verstaan onder het woord *toereikend* datgene wat al het noodige in zich sluit. Bijna niemand is van deze zonderlinge afwijking onderricht. Men vertelt alleen alom op aarde, dat de jakobijnen allen menschen *toereikende genade* toekennen. Wat anders kan men hieruit afleiden, dan dat zij allen menschen al de genade toekennen, die noodig is om te handelen, en dit vooral als men hen door gemeenschappelijk belang en door dezelfde intrigues verbonden ziet met de jezuiteten, die het aldus verstaan? De gelijkheid van uw uitdrukkingen, gepaard met die aansluiting aan de partij, is dat niet een openbare toelichting en bevestiging van de overeenstemming uwer gevoelens?

»Alle geloovigen vragen aan de godgeleerden welke de ware toestand der natuur is sedert haar verdorvenheid. Augustinus en zijn volgelingen antwoorden, dat zij slechts in zoo verre toereikende genade heeft als het Gode behaagt haar die te geven. Daarna zijn de jezuiteten gekomen en zeggen, dat alle menschen in het bezit zijn van de werkelijk toereikende genade. Men raadpleegt de dominikanen over deze tegenstrijdigheid. Wat doen zij nu? Zij sluiten zich aan bij de jezuiteten; zij maken door deze aaneensluiting het grootste getal uit; zij scheiden zich af van degenen, die deze toereikende genade loochenen; zij verklaren, dat alle menschen haar hebben. Wat anders kan men hieruit afleiden dan dat zij den jezuiteten gelijk geven? En dan laten zij ten laatste op dit alles volgen, dat niettemin die toereikende genade niets baat zonder de krachtgevende welke niet gegeven wordt aan allen.

»Wilt gij een beeld van de kerk, die op deze wijze wordt verscheurd? Ik beschouw haar als een man, die zijn land verlatende om een reis te doen, overvallen wordt door roovers, die hem onderscheiden wonden toebrengen, en half dood laten liggen. Hij laat uit naburige steden drie geneesheeren ontbieden. De eerst-aangekomene peilt zijn wonden, verklaart ze voor doodelijk, en verzekert hem, dat God alleen hem zijn

verloren krachten nog terug kan schenken. De tweede arts, die iets later kwam, wilde den gewonde behagen, en zeide hem dat hij nog voldoende krachten had, om zijn woning te bereiken, en hij beschimpte den eersten, die zich tegen zijn advies verklaarde, en vatte het voornemen op hem in 't verderf te storten. De zieke zag in dat oogenblik van onzekerheid den derden geneesheer naderen en strekte de handen naar hem uit, als naar dengene, die hem uit de onzekerheid zou redden. Na dan ook zijn wonden onderzocht en het advies der twee eersten vernomen te hebben, omhelst hij den tweeden, vereenigt zich met hem en beiden spannen samen tegen den eersten en jagen hem smadelijk weg, want zij waren sterker in getal. De zieke maakt uit deze zijn handelwijze op, dat hij met den tweeden in meening overeenkomt, en op zijn vraag dienaangaande, verklaart de arts hem nadrukkelijk, dat zijn krachten toereikende zijn om zijn reis te volbrengen. De zieke, die evenwel zijn zwakheid bleef gevoelen, vroeg hem op welken grond hij zóó over zijn krachten dacht. Wel, antwoordde hij, omdat gij nog uw beenen hebt, en de beenen zijn immers de organen die natuurlijker wijze voldoende zijn om te gaan. — Maar, zeide de zieke, heb ik al de kracht die vereischt wordt om mij van hen te bedienen, want het komt mij voor, dat zij bij mijn zwakte mij onnut zijn? — Neen, gewisselijk niet, zeide de geneesheer; en gij zult inderdaad ook nooit weér gaan, indien God u niet een buitengewone hulp zendt om u te ondersteunen en u te geleiden. — Hoe, zeide de kranke, ik heb in mij dus de toereikende krachten niet aan welke niets ontbreekt om werkelijk te kunnen loopen? — Het is er verre van daan, antwoordde hij. — Gij zijt dus, zeide de gewonde, aangaande mijn werkelijken toestand van een tegenovergesteld gevoelen, als uw kollega? — Dat stem ik toe, antwoordde hij.

»Wat meent gij, dat de zieke zeide? Hij beklagde zich over de meer dan zonderlinge handelwijze en de dubbelzinnige woorden van dezen derden arts. Hij bestrafte er hem over, dat hij zich bij den tweeden had aangesloten, wiens gevoelen toch tegenover

het zijne stond, en met wien hij slechts in schijn overeenkwam, terwijl hij den eersten geneesheer had verdreven, met wien hij inderdaad het eens was. En nadat hij zijn krachten had beproefd, en bij ervaring zijn zwakheid leeren kennen, zond hij hen beiden heen, en den eersten terugroepende vertrouwde hij zich toe aan hem en vroeg, overeenkomstig zijn raad, van God de krachten, die hij beleed niet te hebben; hij ontving daarop barmhartigheid, en kwam, door hare ondersteuning gelukkiglijk thuis." — De goede vader, die getroffen was door deze gelijkenis, antwoordde niets. En ik zeide, om hem wat op te beuren, tot hem op zachten toon: »Maar vertel mij toch eens, mijn vader, hoe zijt gij er toch toe gekomen, om den naam van *toereikend* te geven aan een genade, waarvan gij zelf zegt: het is een geloofs-artikel, dat zij inderdaad ontoereikend is?" — Gij hebt, zeide hij, goed spreken. Gij zijt vrij en ampteloos: ik ben een monnik en lid van een vereeniging. Kunt gij niet nagaan, welk verschil dat maakt? Wij hangen af van onze superieuren, zij hangen weér van anderen af. Zij hebben onze stemmen toegezegd. Wat wilt gij, dat met mij gebeuren zal? —

Wij verstonden hem uit dit half woord, en het bracht ons weér zijn confrater voor den geest, die om een soortgelijke reden verbannen werd naar Abbeville. »Maar, zeide ik hem, waarom heeft zich uw Orde er toe verbonden, om het bestaan van die genade aan te nemen?" Dat is, zeide hij tot mij, een andere vraag. Alles wat ik u zeggen kan, in een enkel woord, is dat onze Orde, zoo lang zij kon, de leer van den heiligen Thomas aangaande de krachtgevende genade, heeft verdedigd. Hoe nadrukkelijk heeft zij zich niet verzet tegen de opkomende leer van Molina! Hoe heeft zij zich beijverd om de noodzakelijkheid der krachtgevende genade van Jezus Christus te doen vaststellen! Weet gij niet wat er is voorgevallen onder Clemens VIII en Paulus V, en dat een onverwachte dood den een, en eenige woelingen in Italië den ander verhinderd hebben zijn bul uit te vaardigen, zoodat dien ten gevolge onze wapenen zijn gebleven binnen het Vatikaan? Maar de jezuiten, die na het opkomen van Luther's en Calvijn's

ketterij, partij trokken van het feit, dat het volk te weinig ontwikkeld is, om het verkeerde in deze ketterijen te onderscheiden van de waarheid, welke in de leer van den heiligen Thomas is vervat, hadden in weinig tijds hun leer overal met zulk een goed gevolg verbreid, dat men hen weldra meester zag van het geloof der volken; en wij stonden op het punt van uitgemaakt te worden voor kalvinisten en behandeld te worden zoo als thans de jansenisten — hadden wij niet de waarheid van de krachtgevende genade getemperd door de althans schijnbare belijdenis van een *toereikende*. Wat konden wij in dezen uitersten nood beter doen, om de waarheid te redden zonder ons vertrouwen te verliezen, dan den naam: »toereikende genade” over te nemen, terwijl wij tegelijk loochenden, dat zij inderdaad zulks is? Ziedaar de ware toedracht der zaak.”

Hij zeide ons dit op zulk een droefgeestigen toon, dat ik medelijden met hem kreeg, maar niet alzo mijn medgezel, die hem zeide: »Vlei er u niet mee, dat gij de waarheid gered hebt; had zij geen andere beschermers gehad, dan ware zij in zóó zwakke handen omgekomen. Gij hebt in de kerk den naam van haar vijand toegelaten; en hiermee hebt gij den vijand zelf toegang verleend. De namen zijn onafscheidelijk van de zaken. Nu eenmaal het woord *toereikende* genade is toegegeven, baat het u niet-met-al te verklaren, dat gij daaronder een genade verstaat, die niet toereikend is; gij wordt niet meer ontvankelijk verklaard. Uw verklaring zou in de wereld een slechten indruk maken; dáár spreekt men oprechter over minder belangrijke zaken; de jezuiten zullen triomfeeren; inderdaad hún toereikende genade, en niet de uwe, die slechts toereikend is in naam, zal aangemerkt worden als vastgesteld door de kerk, en men zal een geloofs-artikel maken van hetgeen strijdt met uw gevoelen.”

»Wij willen liever allen als martelaren sterven, zeide de pater, dan onze toestemming verleenen tot de vaststelling van de leer der *toereikende genade in den geest der jezuiten*, daar de heilige Thomas, dien wij zweren te volgen tot in den dood, het tegenovergestelde heeft geleerd.” Hierop antwoordde mijn vriend, die

ernstiger was gestemd dan ik: »Helaas, mijn vader, aan uw Orde is een eer geschonken, die zij slecht handhaaft. Zij geeft die genade prijs, welke haar was toevertrouwd, en nooit is prijs gegeven geworden sedert de schepping der wereld. Deze zegevierende genade, die is verwacht door de aartsvaders, voorspeld door de profeten, verworven door Jezus Christus, gepredikt door de apostelen, verklaard door den heiligen Augustinus, den grootsten der kerkvaders, aangenomen door allen, die hem volgden, gestaafd door den heiligen Bernard, den laatsten der kerkvaders, verdedigd door den heiligen Thomas, den engel der school, overgeleverd aan uw Orde, gehandhaafd door zoo velen van uw vaders, en zoo roemrijk volgehouden door leden uwer Orde onder de pausen Clemens en Paulus: deze krachtgevende genade, die aan uw handen als ter bewaring was toevertrouwd, om, in een altijd voortbestaande Orde, predikers te hebben, die haar aan de wereld verkondigen zouden tot het einde der tijden, — zij wordt thans losgelaten om zulke onwaardige redenen. Het wordt tijd, dat andere handen naar de wapenen grijpen, om haar te redden; het wordt tijd, dat God den leeraar der genade 1) onverschrokken discipelen verwekke, die, de aanklachten der eeuw verlooehend, God dienen om Godswil. De genade kan de dominikanen wel is waar niet meer tot verdedigers hebben, maar het zal haar toch nooit aan verdedigers ontbreken, want zij vormt ze zich zelf door haar al-vermogende kracht. Zij vraagt reine en belangelooze harten; en zij zuivert hen zelve en maakt hen los van de begeerlijkheden der wereld, die niet zijn te vereenigen met de waarheden des Evangelies. Neem dit wel in overweging, mijn vader, en zorg dat God deze fakkel niet wegneme van haar plaats en u achterlate in de duisternis en zonder kroon, om de onverschilligheid te straffen, welke gij betoont tegenover een voor zijn kerk zoo belangrijke zaak.»

Hij zou er nog meer van gezegd hebben, want hij geraakte hoe langs hoe meer in vuur, maar ik viel hem in de rede en zeide,

1) Hiermeê is Augustinus bedoeld.

terwijl ik opstond: »Inderdaad mijn vader, indien ik een man van gezag was in Frankrijk, dan liet ik alom met trompet-geschal afkondigen: »*Men doet te weten*, dat wanneer de jakobijnen zeggen, dat de toereikende genade gegeven wordt aan allen, zij hiermeê bedoelen, dat niet allen de genade hebben, welke inderdaad toereikende is." Daarna zoudt gijlieden het zoo dikwerf kunnen zeggen, als gij goed vindt, maar vóór dien tijd nooit." Alzoo eindigde ons bezoek.

Gij bemerkt hier dus uit, dat wij hier te doen hebben met een politieke *toereikendheid*, van hetzelfde gehalte als *het naaste vermogen*. Niettemin betuig ik u, dat men, naar mijn meening, zonder eenig gevaar kan twijfelen aan *het naaste vermogen*, en aan deze *toereikende genade*, mits men geen jakobijn zij!

Onder het sluiten dezes verneem ik, dat de censuur is uitgesproken; maar daar ik nog niet weet op welke gronden, en zij eerst den 15^{den} Februari zal worden openbaar gemaakt, zal ik er u slechts in mijn eerstvolgende van kunnen spreken.

Inmiddels ben ik enz.

ANTWOORD VAN DEN VRIEND BUITEN PARIJS

OP DE TWEE EERSTE BRIEVEN VAN ZIJN VRIEND.

2 Februari 1656.

Mijnheer!

Uw twee brieven zijn niet alleen voor mij geschreven. Iedereen leest ze, iedereen begrijpt ze, iedereen gelooft ze. Zij worden niet alleen gewaardeerd door de godgeleerden; zij behagen ook aan de lieden van de wereld, en zijn zelfs voor vrouwen verstaanbaar.

Ziehier wat een der Leden van de Academie mij er van schreef, een der beroemdste onder al die beroemde mannen, die alleenlijk nog uw eersten brief gelezen had: »Ik wenschte wel, dat de Sorbonne, die zoo veel te danken heeft aan den overleden kardinaal 1), de rechtspraak van zijn fransche Academie wilde erkennen. De schrijver van den brief zou tevreden zijn; want, in mijn hoedanigheid van lid der Academie zou ik amptshalve veroordeelen, verbannen, vogelvrij verklaren, ja ik zou bijna zeggen, met al mijn macht zou ik uitroeien dat »naaste vermogen'' dat zoo veel opschudding te weeg brengt om niet, en zelf niet weet wat het wil. Het ergste is, dat onze academische macht niet zoover reikt en beperkt is. Het doet mij grootelijks leed, evenzeer als het mij spijt, dat ik niet bij machte ben mij tegenover u naar behooren te kwijten'' enz.

En ziehier wat iemand, die ik u volstrekt niet nader aanduid, er van schrijft aan een andere dame, die haar den eersten van uw brieven ter lezing had gegeven:

»Ik ben u erkentelijker dan gij u kunt voorstellen voor den

1) Richelieu, die de Sorbonne had laten herbouwen en de Academie gesticht.

brief, dien gij mij hebt toegezonden! Hij is buitengewoon geestrijk, en volmaakt wèl geschreven. Hij verhaalt zonder te verhalen; hij heldert de ingewikkeldste zaken der wereld op; hij spot zeer fijn; hij brengt zelfs hen op de hoogte, die de zaken niet goed weten en hij verdubbelt het genot van hen, die er kennis van dragen. Ook is hij een uitmuntende apologie, en, zoo men wil, een kiesche en onschuldige censuur. En er schuilt zoo veel kunst, zoo veel geest en oordeelskracht in dien brief, dat ik wel zou willen weten, wie hem vervaardigd heeft, enz."

Gij zoudt ook wel eens willen weten, wie op deze wijze over uw brief schrijft; maar laat het u genoeg zijn haar te eeren zonder haar te kennen, en, als gij haar leert kennen, zult gij haar nog hooger vereeren.

Zet dus, bid ik u, uw brieven voort, en laat de censuur komen wanneer zij wil: wij zijn ten volle bereid om haar te ontvangen. Die woorden: »*naaste vermogen*» en »*krachtgevende genade*,» waarmee men ons bedreigt, zullen ons geen vrees meer aanjagen. Wij hebben al te goed van de jezuiteten, de jacobijnen en den Heer Le Moine geleerd, hoe sterk men ze verwingt en verdraait, en hoe weinig zin in deze nieuwe woorden steekt, dan dat wij er ons het hoofd over zouden breken. Intusschen verblijfve ik steeds, enz.

DERDE BRIEF.

(Streckende tot antwoord op den vorigen).

Onrechtvaardigheid, ongerijmdheid en onwaarde der censuur van den Heer Arnauld.

Parijs, 9 Februari, 1656.

Mijnheer!

Zoo even ontving ik uw brief, en te gelijkertijd bracht men mij een afschrift van de censuur. Ik word in uw schrijven even goed behandeld, als de heer Arnauld slecht behandeld wordt in zijn veroordeeling. Ik vrees, dat aan beide zijden overdreven wordt, en dat onze rechters ons niet voldoende kennen. Ik houd er mij van verzekerd, dat kende men ons beter, de Heer Arnauld de approbatie zou verwerven van de Sorbonne, en ik de censuur van de Academie. Alzoo zijn onze wederzijdsche belangen geheel tegenstrijdig. Hij moet zich bekend maken, om zijn onschuld te doen kennen, terwijl ik in het duister verscholen moet blijven om mijn reputatie niet te verliezen. Dien ten gevolge moet ik u belasten met mijn dank te betuigen aan mijn doorluchtige bewonderaars, en neem ik de taak op mij, om u het nieuws mee te deelen betreffende de censuur.

Ik beken u, mijnheer, dat zij mij ten zeerste verbaasd heeft. Ik meende de veroordeeling te zullen lezen van de vreesselijkste ketterijen der wereld; maar gij zult er u, even als ik, over verwonderen, dat zoo veel gerucht makende voorbereidselen op niets zijn uitgelopen, juist toen zij zulke groote dingen uitwerken moesten.

Om u dit verhaal gemakkelijk te doen volgen, moet ik u verzoeken u de zonderlinge voorstellingen voor den geest te roepen, die men ons sedert langen tijd geeft van de jansenisten. Herinner u nog eens de kabalen, de partijschappen, de dwalingen, de scheuringen, de aanslagen, die men hun sinds geruimen tijd te laste legt; hoe hevig men hen heeft aangeklaagd en zwart gemaakt

op kansels en in boeken, en hoe die stroom, die zoo lang reeds met zoo veel kracht had gevloeid, in deze laatste jaren was gezwollen, daar men hen open en openlijk beschuldigde van niet alleen ketters en scheurmakers, maar afvalligen en ongeloovigen te zijn, ja van »de verborgenheid der transsubstantiatie te loochenen, en Jezus Christus en het Evangelie te verwerpen.»

Daarna, na zulke verrassende 1) beschuldigingen, heeft men het plan opgevat hun boeken te onderzoeken, om er de vierschaar over te spannen. Men heeft den tweeden brief van den Heer Arnauld uitgekozen, waarvan men zeide dat hij vol was van de grootste dwalingen. Zij wenden al hun vlijt aan, om op te sporen, wat zij er in zouden kunnen berispen; en zij diepen er een stelling uit op betreffende de leer, welke zij onderwerpen aan de censuur.

Wat anders kon men nu na dit alles verwachten, dan dat die stelling, onder zulke merkwaardige omstandigheden gezocht en gevonden, het inbegrip zou zijn der zwartste ketterijen, welke zich denken laten? En toch is zij van dien aard, dat men er niets in kan vinden, dat niet zóó duidelijk en zóó nadrukkelijk geleerd wordt in de plaatsen uit de kerkvaders, door den Heer Arnauld aangevoerd, dat ik niemand heb ontmoet, die het onderscheid heeft kunnen vatten. Toch verbeeldde men zich, dat er groot verschil bestaan moest, omdat, aangezien de plaatsen uit de kerkvaders ongetwijfeld katholiek waren, de stelling van den Heer Arnauld er lijnrecht tegenover moest staan, zou zij ketterisch wezen.

Nu hoopte men, dat de Sorbonne licht zou brengen in deze duisternis. De geheele christenheid had de oogen wijd geopend, om in de censuur van deze doctoren dit voor gewone menschen onzichtbare punt eindelijk ook te zien. Inmiddels stelt de Heer Arnauld zijn verweerschrift op, waarin hij, in verscheiden kolommen, zijn gevoelens mededeelt benevens de plaatsen uit de kerkvaders, waaraan hij het ontleende, om de overeenstemming ook den minder scherpzienden in 't oog te doen vallen.

Hij laat lezen wat de heilige Augustinus zegt, op een plaats,

1) Een andere lezing heeft: afschuwelijk (*atroces*).

die hij bijbrengt: »Dat Jezus Christus ons een rechtvaardige ver-
toont in den persoon van den heiligen Petrus, die door zijn val
ons leert om voor onbedachtzaamheid ons te wachten.” Hij brengt
een ander gezegde bij van denzelfden kerkvader, dat aldus luidt:
»Dat God, om ons te leeren dat men zonder de genade niets
vermag, den heiligen Petrus zonder genade heeft gelaten.” Hij
voert nog een woord aan van den heiligen Chrysostomus: »Dat
de heilige Petrus niet tot zijn val geraakt is, omdat zijn liefde
voor Jezus Christus was verkoeld, maar omdat de genade hem
onthouden werd, en dat hij viel niet zoozeer door zijn onacht-
zaamheid als wel door dat God hem aan zichzelf overliet, ten
einde de geheele kerk te leeren, dat men zonder God niets ver-
mag.” Daarop deelt hij zijn aangevochten stelling mee, die aldus
luidt: »De kerkvaders wijzen ons op den persoon van den heiligen
Petrus als op een rechtvaardige, wien de genade, zonder welke
men niets vermag, ontbroken heeft.”

Vruchteloos tracht men met deze woorden vóór zich te ontdek-
ken, hoe het mogelijk is, dat de woorden van den Heer Arnauld
zoo veel verschillen van die der kerkvaders als de waarheid ver-
schilt van de dwaling, en het geloof van de ketterij: want waarin
zou men ook het verschil vinden? Zou het hierin wezen dat hij
zegt: »Dat de kerkvaders ons een rechtvaardige toonen in den
persoon van den heiligen Petrus?” Maar Augustinus heeft het
gezegd met de eigen woorden. Is het omdat hij zegt: »Dat de
genade hem ontbroken heeft?” Maar dezelfde heilige Augustinus
die zegt, »dat de heilige Petrus een rechtvaardige was,” zegt
ook, »dat hij bij dit voorval de genade niet had.” Is het dan
omdat hij zegt: »dat men zonder de genade niets vermag?”
Maar zegt de H. Augustinus dit niet terzelfder plaatse, en had
de H. Chrysostomus zelf het niet vóór hem gezegd, alleenlijk met
dit verschil, dat hij het veel sterker uitdrukte, daar hij zegt: »hij
viel niet door zijn koelheid, noch door zijn onachtzaamheid,
maar omdat de genade hem ontbrak en God hem losliet?”

Al deze overwegingen hielden de geheele wereld in spanning,
daar men wilde weten, waarin dan toch dat verschil bestond,

toen eindelijk die zoo beroemde en zoo lang ingewachte censuur na zoo vele vergaderingen het licht zag. Maar helaas! zij heeft onze verwachting bitter teleurgesteld. Hetzij dat de molinistische doctoren zich niet verwaardigd hebben ons te willen onderwijzen, hetzij om eenige andere verborgen oorzake, zij hebben niets anders gedaan dan deze woorden uitspreken: »Deze stelling is roekeloos, goddeloos, lasterlijk, met het anathema getroffen en kettersch.»

Begrijpt gij niet, mijnheer, dat de meeste menschen, zich teleurgesteld vindende in hun verwachting, in een wrevele stemming verkeerden en zeer ontevreden zijn op de censoren zelven? Zij maken uit hun gedrag bewonderenswaardige gevolgtrekkingen ten gunste van de onschuld des heeren Arnauld. Hoe nu, zeggen zij, is dit nu alles, wat in zóó langen tijd gevonden kon worden door zoo veel doctoren, in die mate aangehitst tegen één eenige? Hebben zij in al zijn werken slechts drie regels berispelijk geoordeeld, regels aan de eigen woorden van de grootste leeraren der grieksche en latijnsche kerk ontleend? Is er één schrijver dien men vernietigen wil, wiens geschriften niet een meer schoonschijnend voorwendsel opleveren? En welk krachtiger bewijs kan men geven voor de zuiverheid van het geloof dezès beroemden aangeklaagde? Van waar komt het, zeggen zij, dat men zoo veel vervloekingens uitspreekt, welke voorkomen in deze censuur, waarin men woorden bijeen treft als: vergift, pest, afschuw, roekeloosheid, goddeloosheid, laster, afgrijpselijkheid, vervloeking, anathema, ketterij; welke de meest geduchte uitdrukkingen zijn, die men zou kunnen bezigen tegen Arius en tegen den Antichrist zelf, en dat alles om een onbegrijpelijke ketterij te bestrijden, en nog wel zonder haar bloot te leggen? Handelt men aldus tegen de woorden der kerkvaders — waar blijft dan het geloof en de overlevering? Treedt men alzoop tegen het gezegde door den heer Arnauld, dan toone men aan, waarin het van de overlevering verschilt; aangezien wij tusschen deze beiden slechts een volmaakte overeenstemming waarnemen. Zoodra wij het verkeerde er van ontdekken, zullen wij het verfoeien; maar zoo lang wij dat niet zien en er slechts de gevoelens in terug vinden der heilige kerkvaders, vervat en

weergegeven in hun eigen woorden, hoe zouden wij hem iets anders als een heilige vereering kunnen toebrengen?

Zóó laat men in zijn ijver zich verwoeren; maar zij, die zulks doen, gaan te ver. Wij, die niet alle dingen zoo diep doorzien, moeten over het geheel ons niet verontrusten. Willen wij wijzer zijn dan onze leermeesters? Laat ons niet meer bestaan dan zij! Wij zouden bij dat onderzoek op het dwaalspoor geraken. Het zou weinig moeite kosten, om deze censuur zelf voor kettersch te verklaren. De waarheid is zóó teeder, dat men, als men slechts weinig er aan afdoet, in dwaling vervalt: maar deze dwaling is ook zóó fijn, dat men bij de geringste afwijking van haar zich weer op het gebied der waarheid bevindt. Er is tusschen deze stelling van Arnauld en het rechtzinnig geloof niet meer dan een ondeelbaar punt. De afstand tusschen beiden is zoo gering, dat ik vreesde hem niet te zien, en mij te vergrijpen aan de leeraren der kerk, terwijl ik mij te veel wilde schikken naar de leeraren der Sorbonne; en door deze vreeze bevangen, heb ik het raadzaam geoordeeld een van hen te raadplegen, die, uit politiek, bij het eerste geschilpunt zich neutraal hadden gehouden, ten einde van hem de ware toedracht der zaak te vernemen. Ik bracht dus een bezoek aan een zeer bekwaam man, wien ik bad mij het eigenlijke onderscheid waarover gehandeld wordt, aan te wijzen, omdat ik eerlijk bekennen moest dat onderscheid niet te zien.

Hij had inderdaad vermaak in mijn naïviteit en antwoordde lachende: »Zijt gij dan zoo onnoozel van te gelooven, dat het onderscheid bestaat? Waarin zou het dan gelegen zijn? Meent gij, dat men, zoo men werkelijk eenige afwijkingen had gevonden, ze niet luide zou hebben aangewezen, en dat men niet gretig ze had bloot gelegd voor het oog van de goe gemeente, bij wie men den heer Arnauld verachtelijk wil maken?» — Uit deze weinige woorden leidde ik af, dat allen, die bij het eerste punt in geschil zich neutraal hadden gehouden, dit niet hadden gedaan bij het tweede. Ik verlangde niettemin zijn redenen te hooren en vroeg hem dus: »Maar waarom hebben zij dan die stelling aangevallen?» Hierop antwoordde hij: »Weet gij dan de twee zaken niet, die

bekend zijn aan de slechtst onderrichten in dezen: vooreerst, dat de Heer Arnauld altijd vermeden heeft iets te zeggen, dat niet degelijk gegrond was op de overlevering der kerk; en ten tweede, dat zijn vijanden niettemin besloten hebben hem, tot elken prijs, uit de kerk te stooten, en dat aangezien zijn geschriften niets bevatten, dat grond gaf tot eenige veroordeeling, zij gedwongen zijn geweest om, ten einde aan hun harts-tocht te voldoen, de eerste de beste stelling aan te grijpen en haar te veroordeelen zonder te zeggen waarin en waarom? Want weet gij niet hoe de jansenisten hen benauwen en hen zoo heftig in de engte drijven, dat men hen, bij het minste woord hetwelk hun ontvalt in strijd met de leer der vaderen, onophoudelijk overstromd ziet door geheele boekdeelen, waaronder zij bezwijken moeten? En daarom hebben zij, na zoo veel proeven gegeven te hebben van hun zwakheid, het doelmatiger en gemakkelijker gevonden, om te censurereen dan te weerleggen, daar het hun veel lichter valt monniken te vinden dan bewijsgronden."

»Maar," zeide ik, »als de zaak zich zóó heeft toegedragen, dan is hun censuur ijdel, want welk vertrouwen zal men er in stellen als men haar ongegrondheid ziet, en haar ziet bezwijken onder hetgeen men er tegen aan zal voeren?"

»Indien gij den geest des volks kendet," hernam mijn doctor, »dan zoudt gij anders spreken. Hun veroordeeling, hoe veroordeelingswaardig ook, zal voor een tijd haar volle kracht uitoefenen; en toegegeven dat men haar onwaarde *zal* inzien, als zij eenmaal is in 't licht gesteld — het is ook waar, dat vooreerst de meesten er even sterk door zullen getroffen worden als door het rechtvaardigst vonnis der wereld. Indien er maar langs de straten wordt uitgeroepen: »Hier is de censuur van den heer Arnauld! Hier is de veroordeeling der jansenisten!" hebben de jezuiteten hun doel bereikt. Hoe weinigen zullen de stukken lezen! Hoe weinigen van hen, die ze lezen, zullen ze begrijpen! Hoe weinigen zullen ontdekken, dat de censuur de ingebrachte bezwaren niet weerlegt! Wie meent gij, dat zich de zaken als zijn eigen zaak aantrekt, en wie zet er zich toe ze grondig te onderzoeken?

»Erken dus hoe veel profijtelijks in dit alles gelegen is voor de vijanden der jansenisten. Zij zijn er zeker door van te triomfeeren, al is het naar gewoonte met een ijdel triomf, ten minste gedurende eenige maanden; en dat is veel voor hen; zij zullen als wij zoo ver zijn wel wéér iets anders vinden om zich staande te houden. Zij leven bij den dag. Op die wijze hebben zij zich altijd weten te redden tot op dezen oogenblik; nu eens door een catechismus, waarin een kind hun tegenstanders verdoemt; dan door een processie, waarin de toereikende genade de krachtgevende genade in zegepraal met zich omvoert; dan wéér door een tooneelstuk, waarin de duivelen Jansenius wegvoeren; of wederom door een almanak — en nu door deze censuur 1).

»Inderdaad,” zeide ik, »vond ik straks nog veel in te brengen tegen de handelwijze der molinisten, maar na hetgeen gij mij gezegd hebt, bewonder ik hun beleid en hun politiek. Ik zie nu in, dat zij niets konden doen dat beter overlegd was en zekerder doel trof.” »Nu vat gij het, zeide hij; hun zekerste partij is altijd geweest, om te zwijgen. En dit gaf een geleerd theoloog aanleiding om te zeggen: »Dat het de bekwaamsten onder hen zijn, die veel intrigueeren, weinig spreken en in 't geheel niet schrijven.”

Om deze reden hadden zij dan ook sedert het begin der vergaderingen, wijselijk bevolen, dat als de heer Arnauld voor de Sorbonne verscheen, het alleen zou zijn om eenvoudiglijk bloot te leggen wat hij meende, en niet om zich met iemand in een strijd te begeven. Toen de examinatoren een weinig van deze gedragslijn wilden afwijken, hebben zij er zich niet wél bij bevonden. Zij zagen zich te krachtig weerlegd door zijn tweede verdedigingsgeschrift.

Om dezelfde reden zijn zij tot die zonderlinge en nieuwe uitvinding gekomen van het half-uur en den zandlooper. Zij hebben

1) Zinspeling op feiten. Zoo hielden de jezùieten in 1651 te Maçon een processie, waarin een als vrouw gekleed jongeling, die aangeduid werd als *gratia sufficiens* een in een zwarten sluier gehulden en met een papieren hoed getooiden bisschop gebonden achter zich meêvoerde. De bedoelde almanak stelde Jansenius voor met duivelsvleugelen, en de jansenisten in groote ontsteltenis zich werpende in Calvijns armen.

zich daardoor ontheven van de ongelegenheid, waarin zij gebracht werden door die lastige doctoren, die al hun redenen trachtten te weerleggen, die de boeken te voorschijn haalden om hen van dwaling te overtuigen, hen sommeerden om te antwoorden, en hen volkomen tot zwijgen brachten.

Meen niet, dat zij niet gevoeld hebben, hoe dit gebrek aan vrijheid, dat een zoo groot aantal doctoren gedrongen had zich te onttrekken aan de vergaderingen, geen goed zou doen aan hun censuur; en hoe de verklaring van onwaarde, welke de heer Arnauld reeds bij voorbaat tegen haar had uitgesproken, een slechte inleiding wezen zou tot haar goede ontvangst. Ook zijn zij er genoegzaam van overtuigd, dat alle onbevooroordeelden het gevoelen van de zeventig doctoren, die niets te winnen hadden door den heer Arnauld te verdedigen, minstens even hoog schatten als dat van een honderdtal andere, die niets te verliezen hadden door hem te veroordeelen.

Maar ten slotte meenden zij toch dat het altijd veel waard was een censuur te hebben, al was het slechts van een gedeelte der Sorbonne en niet van het geheele lichaam; al werd zij ook uitgesproken met weinig of geen vrijheid en verkregen door vele kunstmatige middelen, die niet tot de meest-gewone behooren; al verklaart zij ook niets van hetgeen betwist zou kunnen worden; al duidt zij ook niet aan, waarin deze ketterij bestaat en zegt men er ook weinig van uit vrees van zich te vergissen. Dat zwijgen zelf is voor de eenvoudigen een mysterie; en de censuur zelf zal er dit zeldzaam groote voordeel uit trekken, dat de meest kritische en scherpzinnigste godgeleerden er niet één verkeerde redeneering in aan kunnen toonen.

Stel u dus gerust, en vrees niet dat gij een ketter zijt als gij de veroordeelde stelling tot de uwe maakt. Zij is alleen slecht in den tweeden brief van den heer Arnauld. Durft gij op mijn woord niet afgaan, geloof dan den heer Le Moine, den ijverigste der examinatoren, die nog heden morgen in een gesprek met een doctor onder mijn vrienden, die hem vroeg waarin toch dat onderscheid in geschil bestond en of het niet meer geoorloofd was te zeggen, wat de kerkvaders zeggen, dit uitnemend antwoord gaf: »Die stelling zou katholiek zijn in den mond van een ander; de

Sorbonne heeft haar slechts veroordeeld in den Heer Arnauld." En bewonder dus de vaardigheden van het molinisme, dat in de kerk zulke zonderlinge omkeeringen te weeg brengt, dat hetgeen katholiek is in de kerkvaders, kettersch wordt in den Heer Arnauld; dat hetgeen kettersch was bij de semi-pelagianen, orthodox wordt in de geschriften der jezuiteten; dat de zoo oude leer van den H. Augustinus een onverdragelijke nieuwigheid wordt, en dat de nieuwe dingen, die men alle dagen onder onze ooggen bedenkt, doorgaan voor het oude geloof der kerk."

Hierop verliet hij mij. Ik heb van dit onderricht veel dienst gehad. Ik heb er door leeren begrijpen, dat wij hier van doen hebben met een ketterij van een nieuwe soort. Niet de meeningen van den heer Arnauld zijn kettersch, maar alleen zijn persoon. Het is een persoonlijke ketterij. Hij is niet kettersch om hetgeen hij heeft gezegd of geschreven, maar blootelijk omdat hij is de Heer Arnauld. Dit is alles wat men in hem te berispen vindt. Wat hij ook moge doen, indien hij niet ophoudt de heer Arnauld te zijn, zal hij nooit een goed katholiek wezen. De genade volgens den H. Augustinus zal nooit de ware zijn, zoolang hij haar zal verdedigen. Zij zou het worden, indien hij haar ging bestrijden. Dit zou een zeker en bijna het eenig middel zijn om haar te doen aannemen, en het molinisme te vernietigen. In die mate is hij noodlottig voor de meeningen, welke hij voorstaat.

Laat ons dan hun geschillen laten voor hetgeen ze zijn! Er zijn theologanten in betrokken, de theologie zelf staat er buiten. Wij, die geen doctoren zijn, hebben ons met hun getwist niet te vermoeien. Deel het nieuws aangaande de censuur aan al onze vrienden met, en blijf mij lief hebben, gelijk ik ben

Uw zeer dienstv. en gehoorzame dienaar.

E. A. A. B. P. A. F. D. E. P. 1)

1) Alleen deze brief is onderteekend. Om deze initialen te begrijpen, moet men het onderschrift in tweeën deelen, en het tweede deel (beginnende bij de B.) vóór het eerste lezen, dan verkrijgen wij: Blaise Pascal, Auvergnat, Fils d'Etienne Pascal, et Antoine Arnauld.

VIERDE BRIEF.

Over de werkelijke altijd tegenwoordige genade en de zonden in onwetendheid bedreven.

Parijs, 25 Februari 1656.

Mijnheer!

Er gaat niets boven de jezuiteten! Ik heb veel jacobijnen ontmoet, veel doctoren en allerlei soort van lieden; maar een bezoek bij een jezuitet ontbrak nog aan mijn vorming. De anderen doen niets als hen nabootsen. Maar de dingen zijn toch altijd het zuiverst bij hun bron. Ik heb dus een van de bekwaamsten een bezoek gebracht, en werd daarbij vergezeld van mijn getrouwen jansenist, die met mij bij de jacobijnen was. En daar ik meer bijzonder wenschte ingelicht te worden aangaande een geschil, dat zij met de jansenisten hebben betreffende hetgeen zij noemen *werkelijke genade*, zeide ik dien goeden pater, dat ik hem zeer verplicht zou zijn, indien hij mij in dezen wilde onderrichten; dat ik zelfs niet wist wat die woorden beteekenden, en hem dus bad ze mij te verklaren. »Zeer gaarne» antwoordde hij, »want ik houd van weetgierige menschen. Zie hier de bepaling: wij noemen »werkelijke genade» een ingeving van God, waardoor Hij ons zijn wil doet kennen, en waardoor Hij in ons het verlangen opwekt, om dien wil te volbrengen.»

»En waarin,» vroeg ik, »verschilt gij nu op dit punt van de jansenisten?» »Hierin» antwoordde hij, »dat volgens ons God werkelijke genadegaven schenkt aan alle menschen bij elke verzoeking, daar wij meenen, dat indien men niet bij elke verzoeking de werkelijke genade had om er niet in te zondigen, geene zonde, welke ook, ooit zou kunnen toegerekend worden. En de jansenisten zeggen, integendeel, dat de zonden bedreven zonder werkelijke genade, desniettemin worden toegerekend. Maar zij droomen.» Ik begreep, wat hij wilde zeggen; doch ten einde het hem nog duidelijker te doen verklaren, zeide ik: »Mijn

vader, die uitdrukking »werkelijke genade» brengt mij in verwarring; ik ben er niet aan gewoon; indien gij de goedheid wildet hebben mij dezelfde zaak te zeggen, zonder dien term te gebruiken dan zoudt gij mij onuitsprekelijk aan u verplichten.» »Welaan!» zeide de pater, »gij bedoelt, dat ik de bepaling zal stellen in de plaats van het bepaalde: dit verandert nooit den zin der rede; ik doe het volgaarne. Wij stellen dus als een ontwijfelbaar beginsel vast, dat een daad niet als zonde kan worden toegerekend, indien God ons niet, voordat wij haar bedrijven, de kennis schenkt van het kwaad, dat er in is, en een ingeving, die ons aanspoort om het te vermijden. Begrijpt gij me nu?»

Verbaasd over zulk een redeneering, volgens welke alle zonden in overijling, en bij een geheel vergeten van God bedreven, niet zouden toegerekend kunnen worden, wendde ik mij tot mijn jansenist, en ik bemerkte wel aan zijn houding, dat hij er niets van geloofde. Maar hij zeide niets, en daarom zeide ik tot den pater: »Ik wenschte wel, mijn vader, dat het waar is wat gij zegt, en dat gij er goede gronden voor kondt aanvoeren.» »Verlangt gij dat», viel hij aanstonds in, »welaan, ik ga ze u leveren, en wel de beste die gij verlangen kunt: wacht maar.» Hierop ging hij zijn boeken halen. Ik zeide inmiddels tot mijn vriend: »Zijn er nog meer die spreken zoo als hij?» »Is dit zoo nieuw voor u?» hernam hij: »Wees er zeker van, dat nooit de kerkvaders, de pausen, de concilies, of de Schrift, of eenig stichtelijk boek, zelfs in den laatsten tijd, op die wijze hebben gesproken; maar wat de casuïsten betreft, en de nieuwerwetsche scholastieken — van hen zal hij er u een groot getal aanvoeren.» »Maar hoe nu!» zeide ik, »ik lach om die schrijvers, indien zij in strijd zijn met de overlevering.» »Gij hebt gelijk», zeide hij. Hierop kwam de goede pater weér binnen, beladen met boeken, en mij het eerste, dat hij in de hand hield aanbiedende, zeide hij: »Lees »Het kort begrip der zonden» van pater Bauny 1).

1) Bauny, sedert 1592 jezuïet, leeraar in de rhetorica en zedekunde te Parijs en schrijver o. a. van een *Manuale confessorum* en *La somme des péchés*, welk

»Hier is het, en nog wel de vijfde druk — wel een bewijs, dat het een goed boek is.» »'t Is jammer,» zeide mijn jansenist zachtens tot mij, »dat dit boek veroordeeld is te Rome, en door de fransche bisschoppen 1).» »Zie eens,» zei de pater, »bl. 906.» Ik las derhalve en vond deze woorden: »Men zondigt en maakt zich schuldig tegenover God, indien men weet, dat de zaak, welke men doen wil, niet deugt, of indien men er althans aan twijfelt, er voor vreest, of wel oordeelt, dat God geen welgevalen heeft in de daad, waarop men zint; dat Hij haar verbiedt en indien men haar desnietteenstaande doet, er zich over heen zet en voortgaat.»

»Dit is een goed begin,» zeide ik. »Zie echter nu eens,» zeide hij, »waartoe de nijd in staat is. Het was naar aanleiding van deze woorden, dat de Heer Hallier 2) voordat hij tot onze vrienden behoorde, zich vroolijk maakte over pater Bauny, en op hem deze woorden toepaste: »*Ecce qui tollit peccata mundi*, d. i. Zie hem, die de zonden der wereld wegneemt.» — »Het is wel waar,» zeide ik, »dat de verlossing volgens pater Bauny iets nieuws is.»

»Wilt gij, zoo ging hij voort, een nog krachtiger autoriteit? Zie hier het boek van pater Annat. 3) 't Is het laatste, dat hij heeft geschreven tegen den Heer Arnauld; lees bl. 34, waar een vouw bij ligt, en let op de regels, die ik met potlood heb aangestreept: het zijn gulden woorden. Ik las hem daarop deze zinsneden voor: »Hij, die geen begrip van God heeft, noch van zijn zonden, noch eenig vermoeden (dat wil zeggen, zoo als

werk in 1641 door de Sorbonne was veroordeeld, en in 1657 door de Hoogeschool van Leuven.

1) In 1642.

2) Hallier vooral beroemd door zijn werk *de Sacris Electionibus et Ordinationibus*, en zijn ijver tegen de vijf stellingen van Jansenius. Hij stierf als bisschop van Carailon in 1659.

3) Annat in 1607 jezueet geworden, bewees als censor van de schriften der Orde en in meerdere betrekkingen groote diensten aan de S. J. Zestien jaar was hij biechtvader van Lodewijk XIV. In 1670 stierf hij, met den roem van niet baatzuchtig, maar een ijverig vervolger der kettters en jansenisten te zijn geweest.

hij mij meedeelde, geen kennis) van zijn verplichting, om daden der liefde jegens God te verrichten, heeft geen werkelijke genade, om die daden te volbrengen; maar het is ook waar, dat hij geen zonde doet door ze na te laten, en dat als hij verdoemd wordt, zulks nooit zal geschieden om dit verzuim." En eenige regelen later: »En men kan hetzelfde zeggen van een zonde, die werkelijk bedreven is."

»Ziet ge," zeide de pater tot mij, »hoe hij spreekt, zoowel van de zonden door laten als door doen bedreven? Hij vergeet niets. Wat zegt gij er van?" — »O!" zeide ik, »het behaagt mij ongemeen. En wat al fraaie dingen vloeien er uit voort! Ik staar reeds op de gevolgen: wat al verborgenheden doen zich aan mij voor! Ik zie ongelijkelijk veel meer menschen gerechtvaardigd door die onwetendheid en dat vergeten van God, dan door de genade en de sacramenten. Maar, mijn vader, bereidt gij ons niet een bedriegelijke blijdschap? Hebben wij hier niet iets dergelijks als die *toereikende genade*, welke *niet* toereikend is? Ik ben ontzachtelijk bevreesd voor het *distinguo*: ik ben er reeds meer dan eens door misleid geworden. Spreekt gij in ernst?" »Hoe?" zeide de pater, toornig wordend, »men moet er niet meê spotten. Er is niets dubbelzinnigs in." »Ik spot niet," hernam ik, »maar ik maak mij ongerust, juist omdat ik het zoo vurig wensch."

»Zie hier dan, zeide hij, om er u nog vaster van te overtuigen, de geschriften van den Heer Le Moine 1) die het ten aanhoore van de geheele Sorbonne geleerd heeft. Hij heeft het, om de waarheid te zeggen, van ons overgenomen; maar hij heeft het goed ontwikkeld. O hoe krachtig heeft hij het betoogd! Hij toont aan, dat, zal men een daad verrichten, die werkelijk *zonde* is, *alle deze dingen moeten omgaan in de ziel*. Lees en weeg elk woord." Ik las dus in 't latijn, wat ik hier voor u vertaal: »Er

1) In 1619 jezuiet geworden, uitmuntend als prediker, en als dichter en na een langdurige met voorbeeldig geduld gedragen ziekte in 1671 te Parijs gestorven. Hij schreef in proza o. a. *La dévotion aisée*.

wordt geen zonde, althans geen eigenlijke zonde die als schuld kan worden aangerekend, bedreven zonder vrije toestemming van den wil. Voordat echter de wil zijn toestemming geeft hetzij tot de wet der zonde, hetzij tot de wet Gods, gaat dit in de ziel vooraf: 1°. God stort de ziel eenige liefde in, die haar genegen maakt het gebodene te doen en ter anderer zijde prikkelt de weerspannige begeerte haar tot het tegenovergestelde; 2°. God geeft haar de kennis van haar krankheid, de kennis van den geneesheer, het verlangen naar genezing en de begeerte, om zijn bijstand in te roepen; 3°. wanneer de ziel in hoogmoed nalaat te bidden en tot den arts te vlieden, zal zij verlaten worden, het gebod overtreden en tot zonde vervallen."

»En indien nu al deze dingen niet omgaan in de ziel," zei de jezuïet, »dan is de daad eigenlijk geen zonde, en kan ook niet worden toegerekend, zoo als de Heer Le Moine het leert op deze zelfde plaats en later ook nog meer dan eens.

»Wilt gij er nog andere autoriteiten voor? Hier zijn ze." »Maar allen zeer moderne" fluisterde mijn jansenist mij zachtens in. »Ik zie het wel," zeide ik, en mij tot den pater wendende, zei ik: »O mijn vader, welk een weldaad is dit voor vele kennissen van mij! Ik moet ze eens tot u brengen. Misschien hebt gij nog nooit menschen gezien, die minder zonden bedrijven; want zij denken nooit aan God; zij zondigen voor dat zij er aan denken. »Zij hebben noch hun krankheid leeren kennen, noch den geneesheer, die haar kan genezen. Zij hebben er nooit aan gedacht om te verlangen naar de welvaart van hun ziel, en nog minder om God te bidden haar die welvaart te geven," zoodat zij nog in denzelfden staat van onschuld verkeeren als bij hun doop, volgens den Heer Le Moine. Zij hebben er nooit aan gedacht, »om God lief te hebben, noch verslagen te zijn van wege hun zonden;" zoodat zij, volgens pater Annat, geen zonde hebben bedreven uit gebrek aan liefde of berouw; hun leven is een aanhoudend najagen van alle soorten van genietingen, waarin zij nooit door het minste zelfverwilt zijn gestuit. Al die buitensporigheden deden mij hun verderf gewis achten;

maar, mijn vader, gij leert me, dat diezelfde buitensporigheden hun zaligheid gewis maken. Wees er voor gezegend mijn vader, die aldus de menschen rechtvaardigt! Anderen leeren de zielen te genezen door werken van zware boete; maar gij betoogt ons, dat zij die men voor 't meest wanhopig-ziek zou gehouden hebben, wèl varen. O welk een goede weg om gelukkig te worden in deze wereld en in de toekomst! Ik had altijd gedacht, dat men, hoe minder men aan God dacht, des te meer zondigde; maar wanneer men, gelijk me nu blijkt, zich zelf maar eenmaal zoó ver overwint, dat men volstrekt niet meer aan Hem denkt, dan worden alle dingen in de toekomst helder. Wij willen niets meer weten van die halve zondaars, die nog eenige liefde hebben voor de deugd; zij zullen allen veroordeeld worden, die halve zondaren! Maar wat die openbare zondaars betreft, die verharde zondaars, zondaars zonder meer, volslagen en volkomen, de hel houdt hen niet langer; zij hebben den duivel bedrogen door zich schijnbaar aan hem over te geven."

De goede pater, die het verband tusschen deze gevolgtrekkingen en zijn beginsel duidelijk genoeg inzag, vond zeer behendig een uitweg, en zonder toornig te worden, hetzij uit zachtaardigheid hetzij uit voorzichtigheid, zeide hij mij dit alleen: »Om u duidelijk te maken, hoe wij dit bezwaar uit den weg ruimen, herinner ik u slechts, dat wij wel zeggen, dat die goddeloozen, waarvan gij spreekt, zonder zonden zouden zijn, indien zij nooit aandrang gevoeld hadden om zich te bekeeren, of lust om zich aan God toe te wijden. Maar wij beweren, dat zij allen dien aandrang gekend hebben; en dat God nooit een mensch heeft laten zondigen, zonder hem te voren het kwaad te vertoonen dat hij gaat bedrijven, en hem de begeerte te schenken om of de zonde te vermijden, of ten minste Zijn bijstand in te roepen, ten einde haar te kunnen vermijden; en het zijn alleen de jansenisten die het tegendeel leeren."

»Hoe nu, mijn vader," hernam ik, »is dat nu de ketterij der jansenisten: te loochenen, dat telkenreize als men zondigt, een verwijt het geweten komt verontrusten, over welks

getuigenis men zich heen zet en voort holt, zoo als pater Bauny het uitdrukt? Het is inderdaad vermakelijk, om deze reden een ketter te zijn. Wel meende ik, dat men verloren ging, omdat men zelf geen goede gedachten heeft, maar dat men ook verdoemd is, als men niet gelooft dat de geheele wereld ze heeft — waarlijk, dat dacht ik niet. Maar, mijn vader, ik ben in gemoede verplicht u van die verkeerde meening af te brengen, en u te zeggen, dat er duizenden zijn, die deze begeerten niet koesteren, die zondigen zonder eenig zelfverwijt, die zondigen met genot, die er zich op beroemen. En wie zou hieromtrent beter ingelicht wezen dan gij? Het is wel mogelijk, dat gij sommigen van wie ik thans spreek, in den biechtstoel ontmoet, want gemeenlijk komen zij voor onder de lieden van den hoogsten stand.

»Maar wees op uw hoede, mijn vader, tegen de bedenkelijke gevolgen, die uit uw grondbeginselen voortvloeien. Bemerkt gij niet, welken invloed zij kunnen hebben op die vrijgeesten, die met geweld den godsdienst zelf in twijfel willen trekken? Welk een voorwendsel doet gij hun aan de hand, indien gij tot hen zegt, als ware het zoo zeker als een geloofsartikel, dat zij bij elke zonde welke zij bedrijven, een waarschuwing gevoelen en een innerlijke begeerte om zich van 't kwaad te onthouden? Want ligt het niet voor de hand, dat zij, uit eigen ervaring overtuigd van de valsheid van uw leer op dit punt, (dat gij een geloofsartikel noemt), er uit besluiten zullen tot de onbetrouwbaarheid van alle andere? Zij zullen zeggen, dat indien gij in één artikel faalt, gij ten opzichte van alle verdacht zijt; en alzoo zult gij hen dwingen om tot de slotsom te komen, dat óf de godsdienst onwaar is, óf dat gijlieden althans er slecht in onderricht zijt.»

Doch mijn medgezel, mijn woorden nog nader stavend zeide tot hem: »Gij zoudt, mijn vader, indien gij uw leer handhaven wilt, wél doen met niet zoo nauwkeurig als gij dat daar voor ons deedt, te verklaren wat gij verstaat onder *werkelijke* genade. Want hoe zoudt gij openlijk, zonder alle vertrouwen bij de menschen te verliezen, verklaren kunnen, »dat niemand zondigt als hij

niet vooraf de kennis bezit van zijn zwakheid, en van het geneesmiddel, en de begeerte koestert om genezen te worden, met het verlangen om dit aan God te vragen?" Zal men, op uw woord, gelooven, dat zij die zich voortdurend bezondigen aan geldgierigheid, aan onkuisheid, aan lasteringen, aan tweegevechten, aan wraakgierigheid, aan diefstallen, aan heiligschennis, waarlijk de begeerte hebben om de kuisheid, de nederigheid en de andere christelijke deugden te beminnen?

»Zal men gelooven, dat die wijsgeeren, die zoo hoog opgeven van de macht der natuur, er de zwakheid en den arts van kenden? Zoudt gij zeggen, dat zij die als een vasten stelregel leerden, »dat God de deugd niet geeft, en dat er ook niemand wordt gevonden, die haar van Hem gevraagd heeft", er over dachten haar zelve aan Hem te vragen?

»Wie zal kunnen gelooven, dat de epikureërs, die de goddelijke voorzienigheid loochenden, aandrang gevoelden om tot God te bidden? Zij, die leerden, »dat men Hem beleedigde door Hem de vervulling te vragen onzer behoeften, alsof Hij er een welbehagen in kon hebben aan ons te denken?" En hoe zich eindelijk het voor te stellen dat de afgodendienaars en de godloochenaars in al de verzoeken, die hen brengen tot zonde, d. w. z. in talloze gevallen huns levens, de begeerte koesteren, om te bidden tot den waren God, dien zij niet kennen, dat Hij hun de ware deugden moge geven, die zij ook niet kennen?"

»Ja," zeide de pater op beslisten toon, »wij zullen het leeren; en in plaats van te zeggen, dat men zondigt zonder in te zien, dat men kwaad heeft gedaan en zonder de daar tegenover staande deugd lief te hebben, zullen wij staande houden, dat iedereen, en de goddeloozen en de ongeloovigen, die ingevingen en die begeerten hebben bij elke verzoeking; want gij zoudt mij althans niet uit de H. Schrift bewijzen kunnen, dat het niet zoo is."

Ik nam hierop het woord en zeide: »Hoe nu, mijn vader; moet men nog tot de H. Schrift de toevlucht nemen, om een zaak, die zoo duidelijk is, te bewijzen? Het is hier geen punt

van geloof, zelfs niet van redeneering, het geldt hier een feit. Wij zien het, wij weten het, wij voelen het."

Doch mijn jansenist, zich houdend aan de grenzen, door den pater gesteld, zeide tot hem: »Indien gij u alleen wilt houden aan de Schrift, berust ik er in; maar weerspreek haar ten minste niet; en daar er geschreven staat, dat »God zijn inzettingen niet bekend heeft gemaakt aan de heidenen, en dat Hij hen heeft laten wandelen op hunne wegen" 1) moocht gij niet zeggen, dat God hen verlicht heeft van wie de Heilige Schriften ons verzekeren, dat »zij zijn neergezeten in de duisternis en schaduw des doods." 2)

»Wordt gij nog niet van dwaling overtuigd, als gij leest, dat Paulus zich »den voornaamste der zondaars" noemt, om een zonde die hij zelf verklaart *in onwetendheid* en *in ijver* bedreven te hebben? 3)

»Is het u niet genoeg uit het Evangelie te zien, dat zij die Jezus Christus kruisigden, de vergeving behoefden, die Hij voor hen gevraagd heeft, ofschoon zij het snoode van hun daad niet kenden en ze haar volgens Paulus nooit zouden verricht hebben, indien zij de wijsheid Gods erkend hadden? 4)

»Is het u niet genoeg, dat Jezus Christus ons voorspelt, dat er vervolgers der Kerk zullen zijn, die meenen Gode een dienst te doen door te staan naar haar ondergang; 5) is dat niet voldoende, om ons te leeren, dat de zonde, welke volgens den Apostel de grootste is, bedreven kan worden door hen, die er zóó ver van af zijn te weten dat zij zondigen, dat zij zouden meenen te zondigen, indien zij 't niet deden? Is het eindelijk niet afdoende, dat Jezus Christus zelf ons geleerd heeft, dat er twee soorten van zondaars zijn, waarvan de eene met bewustheid,

1) Ps. 147: 20. — Hand. 14: 16.

2) Jesaia 9: 2. — Luc. 1, 79.

3) 1 Tim. 1: 15. — 1 Cor. 15: 9.

4) 1 Cor. 2: 8.

5) Joh. 16: 2.

de andere in onwetendheid zondigt, en dat zij allen zullen gestraft worden, al is het in onderscheiden mate?"

De goede vader, in 't nauw gebracht door zoo veel getuigenissen van de Schrift op welke hij zich beroepen had, begon zich terug te trekken; althans toegevend, dat de goddeloozen zondigen zonder daartoe aangedreven te zijn, zeide hij: »Gij zult ten minste niet ontkennen, dat de rechtvaardigen nooit zondigen, zonder van God"...

»Gij deinst terug," viel ik hem in de rede, »gij deinst terug, mijn vader: gij geeft het algemeen beginsel prijs, en ziende, dat het niet te handhaven is ten opzichte van de zondaars, zoudt gij in een vergelijk willen treden, en het ten minste staande houden met betrekking tot de rechtvaardigen. Maar als dat zoo is, dan wordt zijn beteekenis zeer beperkt; want dan zal het slechts gelden voor weinig menschen, en is het de moeite niet meer waardig, er met u over te twisten."

Maar mijn medgezel, die naar ik 't er voor houd, dienzelfden morgen de geheele kwestie bestudeerd had — zoo voorbereid was hij op alles — antwoordde hem: »Zie daar dan, mijn vader, de laatste schans, waarin diegenen van uw partij zich terugtrekken die in een dispuut zich ingelaten hebben. Maar ook daar zijt gij evenmin veilig. Het beroep op de rechtvaardigen baat u niet. Wie twijfelt er aan, dat ook zij dikwijls uit onachtzaamheid tot zonde vervallen, zonder het te bemerken? Vernemen wij niet van de heiligen zelf, dat de begeerlijkheid hun verborgen strikken spant, en dat zij, hoe matig zij ook wezen mogen, gewoonlijk uit wellust doen wat zij meenen louter uit behoefte te verrichten, gelijk de heilige Augustinus het van zich zelf in zijn *Confessiones* belijdt?

»Hoe dikwijls zien wij de vurigsten bij een dispuut, in ijver voor hun zaak toegeven aan opwellingen van bitterheid, zonder dat hun geweten hun aanstonds van iets anders getuigenis geeft dan hiervan, dat zij alleen uit liefde voor de waarheid aldus handelen, terwijl zij vaak eerst veel later het verkeerde van hun drift inzien? Maar wat zal men zeggen van hen, die zich soms geheel laten meeslepen door dingen, die inderdaad slecht

zijn, omdat zij ze voor goed houden? De kerkgeschiedenis levert er ons de voorbeelden van. Ook zij hebben, volgens de kerkvaders bij die gelegenheden gezondigd. En ware dit niet zoo, hoe zouden de 'rechtvaardigen »verborgen zonden" 1) kunnen hebben? Hoe zou het waarachtig zijn, dat God alleen haar grootheid en haar aantal kent; dat niemand weet, of hij liefde of haat verdient; en dat de heiligsten altijd moeten leven in vreeze en beven, ofschoon zij, zoo als de heilige Paulus het van zichzelf zegt, zich geens dings bewust zijn? 2)

»Erken dus, mijn vader, dat uw stelling volgens welke men, om te zondigen, het kwade kennen en de daartegenover staande deugd liefhebben moet, zoo wel door het voorbeeld der rechtvaardigen als door dat der zondaars wordt weersproken; daar de hartstocht, welke de goddeloozen hebben voor de ondeugd, genoegzaam bewijst, dat zij geen liefde hebben voor de deugd; en de liefde, welke de rechtvaardigen hebben voor de deugd, luide getuigt, dat zij niet altijd de kennis der zonden bezitten, welke zij alle dagen, volgens de Schrift, bedrijven.

»En het is zoo waar, dat de rechtvaardigen zondigen op die wijze, dat de grootste heiligen zelden anders zondigen. Want hoe zou men kunnen begrijpen, dat deze zoo reine zielen, die met zoo veel nauwgezetheid en ijver de geringste zaken, welke God mishagen mijden, zoodra zij ze ontdekken, en die desniettemin meer dan eens op een dag zondigen, — dat zij, nog ik, telken reize, vóór te zondigen, »de kennis hadden van hun zwakheid bij die gelegenheid, de kennis van het geneesmiddel, het verlangen naar hun gezondheid en dat om tot God om hulp te vragen" — en dat, ondanks al deze ingevingen, deze zoo ijverige zielen zich »er toch over heen zetten" en aan overtreding zich schuldig maken?

»Besluit hier dan uit, mijn vader, dat noch de zondaars, noch zelfs de rechtvaardigen, ten allen tijde die kennis, die begeerten, en die ingevingen bezitten, telken male als zij zondigen;

1) Ps. 19: 13. Job. 13: 23.

2) Philipp. 2: 12. 1 Cor. 2: 3: 4: 4.

d. w. z. om mij van uw woorden te bedienen, dat zij niet altijd de werkelijke genade bezitten bij elke zonde, die zij bedrijven. Zeg ook niet meer, met uw nieuwe schrijvers, dat men niet *kan* zondigen, wanneer men de rechtvaardigheid niet kent; maar zeg liever met den Heiligen Augustinus en de oude Vaders, dat het onmogelijk is niet te zondigen, wanneer men de rechtvaardigheid niet kent: »*Necesse est ut peccet, a quo ignoratur justitia.*»

De goede pater, die alzoo evenmin bij machte was zijn gevoelens te handhaven ten opzichte van de rechtvaardigen als dat omtrent de zondaars, gaf toch den moed niet op; na een weinig peinzens zeide hij: »Ik zal u aanstonds overtuigen.» En zijn pater Bauny opslaande op de plaats, die hij ons gewezen had, riep hij uit: »Zie hier, zie hier de grond, waarop hij zijn meening bouwt. Ik wist wel, dat het hem aan deugdelijke redenen niet ontbrak. Lees wat hij aanvoert van Aristoteles, en gij zult zien dat men tegenover zulk een nadrukkelijke autoriteit, óf de boeken van dezen vorst der wijsgeeren verbranden moet, óf ons gevoelens omhelzen. Verneem dan de beginselen, welke pater Bauny stelt; hij zegt vooreerst »dat geen daad als schuld kan worden toegekend, als zij niet vrijwillig bedreven is.» — Dat stem ik toe, zeide mijn vriend. — »Dat is de eerste reize, zeide ik tot hem, dat gij het eens zijt. Houd u nu hierbij, mijn vader, als gij mijn raad volgen wilt.» — Dan zou ik niets moeten doen, antwoordde hij; want gij moet weten aan welke voorwaarden een *vrije* daad gebonden is. — »Ik vrees nu, hervatte ik, dat gij het daarover weér oneens zult worden.» — Wees daar niet bang voor, zeide hij, wat ik nu zeg is onweerlegbaar. Aristoteles is het met mij eens. Hoor eens, wat pater Bauny zegt: »Zal een daad *vrij* zijn, dan moet zij verricht worden door iemand, die ziet, weet en doorgrondt wat er in haar goed en slecht is. *Voluntarium est*, zegt men gemeenlijk met den wijsgeer (gij weet, dat ik Aristoteles bedoel, zeide hij mij de vingers drukkend) *quod fit a principio cognoscente singula, in quibus est actio*: wanneer derhalve de wil, in overijling en zonder beraad, iets verlangt of verafschuwt, iets

doet of nalaat, voor dat het verstand heeft kunnen uitmaken of het zonde is het te zoeken of te vermijden, te doen of te laten, dan is zulk een daad noch goed noch kwaad, immers vóór dit onderzoeken, dit naspeuren en nadenken van 't verstand over de goede of slechte eigenschappen van de zaak, waarmee men zich bezig houdt, is de handeling geen vrijwillige."

»Welnu, zeide de pater tot mij, zijt gij voldaan?» — »Het schijnt wel, hernam ik, dat Aristoteles het gevoelen voorstaat van pater Bauny; maar dat verwondert mij wel. Hoe mijn vader! om vrijwillig te handelen, is het niet genoeg, dat men weet wat men doet, en dat men het alleen doet, omdat men het wil doen; maar men moet bovendien »zien, weten en doorgronden wat er in deze handeling goed en kwaad is?» Indien dit zoo is, dan zijn er in 't leven bijna geen vrije daden; want men denkt toch niet aan dat alles. Wat al vloeken onder 't spel, wat al buitensporigheden in de uitpattingen, wat al dwaasheden op het Carneval, die dus niet vrij zijn en bijgevolg noch goed, noch kwaad, omdat zij niet gepaard gaan met die *overleggingen van 't verstand, over de goede of slechte zijden* van wat men doet. Maar is het wel mogelijk, dat Aristoteles dit gevoelen voorstaat? Ik heb toch altijd hooren zeggen, dat hij een verstandig man is." — Ik zal u dat ophelderen, zeide mijn jansenist tot mij. En, den pater vragend om een exemplaar van Aristoteles' zedeleer, opende hij 't bij het begin van 't derde boek, waaraan pater Bauny de woorden ontleend heeft die hij aanvoert, en zeide tot dezen goeden pater: »Ik vergeef het u, dat gij, op het gezag van pater Bauny, hebt kunnen gelooven, dat Aristoteles dit gevoelen is toegedaan. Gij zoudt van een andere meening zijn, indien gij hemzelf gelezen hadt. Wel is het waar, dat hij leert: »Zal een handeling *vrij* zijn, dan moet men de bijzonderheden van die daad kennen, *singula in quibus est actio*." Maar wat bedoelt hij daarmee, dan alleen de bijzondere omstandigheden waaronder men handelt, zoo als duidelijk blijkt uit de voorbeelden, die hij er van geeft, en die allen betrekking hebben op handelingen, waarbij men niet al de omstandigheden kent, zoo als van een persoon,

die een werktuig wil toestellen, en door drukking een pijl uitzwerpt, die iemand wondt; en van Merope die haar zoon doodde, meenende haar vijand te dooden" 1) en dergelijken.

»Hieruit ziet gij dus, welke de onwetendheid is, die onze handelingen onvrijwillig maakt; en dat wij alleen aan de onbekendheid met bijzondere omstandigheden te denken hebben, die door de godgeleerden, zoo als gij zeer goed weet, mijn vader, de *onbekendheid met het feit* genoemd wordt. Maar wat nu het *recht* betreft, dat is de onbekendheid met het goed en kwaad, dat in de handeling is, en waarover wij 't hier alleen hebben, laat ons zien, of ook hierin Aristoteles het gevoelen is toegedaan van pater Bauny.

»Zie hier de woorden van den wijsgeer: »Alle goddeloozen weten niet wat zij moeten doen en laten, en juist dat maakt hen goddeloos en slecht. Daarom kan men niet zeggen, dat een daad onvrijwillig is, als een mensch niet weet wat hij moet doen, om zich van zijn plicht te kwijten. Want deze onwetendheid bij de keus tusschen goed en kwaad maakt een daad niet tot een onvrijwillige, maar alleenlijk tot een slechte. Men moet hetzelfde zeggen van iemand, die in 't algemeen de regels van zijn plicht niet kent, omdat deze onwetendheid de menschen strafwaardig maakt en niet te verontschuldigen. De onwetendheid, die de handelingen onvrijwillig maakt en verschoonbaar is slechts zij, die betrekking heeft op het feit in 't bijzonder en op de omstandigheden in 't bijzonder; want dan vergeeft men iemand en men verontschuldigt hem, en men merkt hem aan als iemand, die tegen zijn wil heeft gehandeld.»

»Zegt ge nu nog, mijn vader, dat Aristoteles van uw gevoelen is? En wien zal het niet verbazen, dat een heidensch wijsgeer verlichter is dan uw leeraars op een punt, dat van zoo veel gewicht is voor de geheele zedeleer, en voor de leiding

1) Merope tegen haar zin gehuwd met Polyphontes, den moordenaar van haar man en den vervolger van haar zoon, zou haar kind, in wien zij zijn moordenaar meende te treffen, bijna zelf om 't leven hebben gebracht.

der zielen, als de kennis van de voorwaarde, die de daden vrij of onvrij maken, en ze dientengevolge al of niet te verontschuldigen doen zijn? Hoop dus niets meer, mijn vader, van dien vorst der wijsgeeren en weerstaat dien prins der godgeleerden 1) niet langer, die ook over dit punt uitspraak doet in 't Eerste boek van zijn *Retractationes* Hoofdst. XV: »Zij die zondigen uit onwetendheid handelen slechts omdat zij het willen, ofschoon zij zondigen zonder dat zij willen zondigen. En zoo kan die zonde uit onwetendheid slechts bedreven worden door den wil van dengene, die ze bedrijft, maar door een wil, die tot de daad gedreven wordt en niet tot de zonde, wat evenwel niet wegneemt, dat de daad geen zonde is, omdat het hiertoe genoeg is, dat men iets gedaan hebbe, wat men verplicht was niet te doen.»

De pater scheen mij toe zeer ontstemd te zijn, en dat nog meer over de woorden van Aristoteles dan over die van den H. Augustinus. Maar terwijl hij er over nadacht wat hij moest antwoorden, kwam men hem zeggen, dat mevrouw de Maarschalkin *de*. en mevrouw de Markiezin *de*. hem verlangden te zien. Toen hij afscheid van ons nam, zeide hij haastig: »Ik zal er met de paters over spreken, zij zullen er wel eenig antwoord op vinden. Wij hebben er hier, die zeer gevat zijn.» Wij verstonden hem wel, en toen ik alleen was met mijn vriend, betuigde ik hem mijn verbazing over de omkeering, die deze leer bracht in de zedekunde. Hierop antwoordde hij mij, dat hij verbaasd was over mijn verbazing. »Weet gij dan nog niet, dat hun buitensporigheden in de moraal veel grooter zijn dan op eenig ander gebied?» Hij deelde er mij vreemdsoortige voorbeelden van mee, en beloofde mij een andere reize er nog meer. Ik hoop, dat hetgeen ik dan vernemen zal, het onderwerp zal uitmaken van ons volgend onderhoud.

Ik verblijve enz.

1) Augustinus.

VIJFDE BRIEF.

Doel der jezùieten met hun nieuwe moraal. Twee soorten van casuïsten onder hen: velen, die vrijer, en enkelen die streng zijn; reden van dit verschil. Verklaring van de leer der probabïliteit. Menigte van nieuwe en onbekende schrijvers, die men in de plaats der kerkvaders stelt.

Parijs 20 Maart 1656.

Mijnheer!

Ziehier wat ik u beloofd heb; ziehier de grondtrekken van de zedeleer dier goede paters jezùieten, »van die mannen uitmuntende in geleerdheid en wijsheid, die allen bestierd worden door de goddelijke wijsheid, welke zekerder is dan alle wijsbegeerte.” Gij denkt misschien, dat ik scherts; doch ik zeg het in vollen ernst, of liever zij zelven zijn het die het zeggen in hun boek: *Imago primi saeculi* 1).

Ik schrijf slechts hun woorden over, even als ik dat doe met het vervolg van die lofrede: »Het is een vereeniging van menschen, of liever van engelen, die voorspeld is door Jesaia met deze woorden: »Gaat heen, gij vaardige en vlugge engelen!” 2) Is deze profetie van hen niet duidelijk? »Het zijn arends-geesten; het is een fenix-bende, want een schrijver heeft onlangs aangetoond, dat er meer dan één fenix bestaat. Zij hebben de christenheid van gedaante veranderd!” — Wij moeten het wel gelooven, omdat zij het zelven zeggen. En gij zult het zelf zien uit het vervolg van dit schrijven, dat u met hun grondregels bekend zal maken.

Ik heb mij zoo goed mogelijk laten onderrichten. Ik ben niet afgegaan op hetgeen onze vriend mij er van gezegd had; ik heb

1) Het boek: *Imago primi saeculi societatis Jesu* verscheen volledig eerst in 1643 t Antwerpen.

2) Jesaia 18: 2. In de Staten-vertaling lezen wij: Gaat henen, gij snelle boden.

hen zelve willen zien; maar ik heb bevonden dat hij niets dan waarheid had gesproken. Ik geloof, dat hij nooit liegt. Het zal u blijken uit het verhaal van onze samensprekingen.

Bij een er van, die ik met hem hield, zeide hij mij zulke vreemde dingen, dat ik moeite had ze te gelooven; maar hij wees ze mij aan in de boeken van die paters; zoodat mij niets te zeggen overbleef tot hun verdediging, dan dat het de gevoelens waren van eenige op zich zelf staande personen, en dat het onbillijk was hiervoor de geheele Orde aansprakelijk te stellen. En inderdaad gaf ik hem de verzekering, dat ik er kende die even gestreng zijn als zij, op wie hij zich beriep, toegeeffijk. Dit nu gaf hem aanleiding om voor mij den geest der Orde in 't licht te stellen, die niet bekend is aan iedereen, en gij zult het misschien aangenaam vinden dien te leeren kennen. Zie hier wat hij mij zeide.

»Gij meent misschien, iets tot hun verschooning te doen, als gij aantoot, dat sommige van hun paters even goed overeenstemmen met de evangelische grondbeginselen als andere er mee strijden, en gij maakt hieruit de gevolgtrekking, dat die ruimere begrippen niet der geheele Orde mogen toegerekend worden. Ik weet dat wel; want indien dit zoo ware, dan zouden zij er niet dulden, die er zóó zeer mee in strijd zijn. Maar aangezien zij er ook hebben, die zulk een *vrije* leer voorstaan, moocht gij daaruit ook afleiden, dat de geest van de Orde niet is die der christelijke gestrengheid; want, indien dit zoo ware, dan zouden zij geen leeraars dulden, die daar zóó tegen strijden.» — »Maar wat kan dan, zoo vroeg ik, het doel zijn van het geheele lichaam? Ongetwijfeld hebben zij dat doel niet duidelijk omschreven, en staat het ieder vrij op goed geluk te zeggen, wat hij denkt?» — Dat is ondenkbaar,» antwoordde hij; »een zoo groot lichaam zou bij zulk een roekelooze wijze van handelen niet bestaan kunnen, evenmin als zonder een ziel, die het bestuurt en al zijne bewegingen regelt: zij hebben bovendien een bijzonderen last om niets te drukken zonder de goedkeuring van hun superieuren. — »Maar hoe kunnen nu, hervatte ik, die zelfde

superieuren instemmen met zoo uiteenlopende stellingen?" — »Dat is het juist wat ik u, zoo zeide hij, duidelijk wil maken.

»Weet dan, dat het hun doel niet is de zeden te bederven; dat is hun toeleg niet. Maar het is ook niet hun eenig streven de zeden te verbeteren: dat zou een slechte staatkunde zijn. Zie hier hun meening. Zij denken hoog genoeg van zich zelve om te gelooven, dat het voor het welzijn van den godsdienst nuttig, ja noodig is, dat hun invloed zich overal doe gelden, en dat zij alle gewetens besturen. En aangezien de gestrengde voorschriften van 't Evangelie geschikt zijn om enkele soorten van menschen te leiden, bedienen zij er zich van in de gevallen, waarin zij hun te stade komen. Maar dezelfde voorschriften stroken niet met de verlangens van de meerderheid der menschen, en daarom maken zij er bij hen geen gebruik van, ten einde iedereen tevreden te kunnen stellen. Om deze reden is het noodig dat zij, die in aanraking komen met lieden van allerlei slag en van zoo verschillenden landaard, casuïsten hebben, die voor al die verscheidenheden berekend zijn. Van dit beginsel uitgaande, kunt gij lichtelijk bevroeden, dat zij, indien zij enkel toegeeflijke casuïsten hadden, hun hoofdstreven, om namelijk de geheele wereld onder hun macht te brengen, den bodem zouden inslaan, daar zij, die waarlijk vroom zijn, een meer gestrengde leiding verlangen. Doch er zijn er niet veel van die soort, en daarom hebben de jezuyeten niet vele strenge biechtvaders om hen te besturen. Zij hebben er weinig voor weinigen; terwijl de menigte van ruime en toegeeflijke casuïsten zich aan de menigte aanbiedt van hen, die zachtheid en toegeeflijkheid verlangen.

»Door deze »voorkomende en zich naar de menschen schikkende" handelwijze, zoo als pater Petau het noemt, strekken zij de armen uit naar een ieder, want indien zich iemand bij hen aanmeldt, die vast besloten is oneerlijk verworven goed terug te geven, vrees niet, dat zij hem er van terughoudeu; zij zullen integendeel hem prijzen, en hem in zulk een loffelijk voornemen bevestigen; maar laat er een ander komen, die de absolutie verlangt en aan geen teruggave denkt — dan moet de zaak wel

ongemeen moeielijk zijn, als zij geen uitvlucht aan de hand doen waarvoor zij borg zullen blijven.

»Op die wijze behouden zij al hun vrienden, en verdedigen zij zich tegen al hun vijanden; want indien men hun hunne verregaande toegeeflijkheid verwijt, stellen zij aanstonds aan het publiek hun gestrenge biechtvaders voor, benevens eenige boeken die zij hebben gemaakt over de gestrengheid van de christelijke wet; en de eenvoudige lieden en zij die niet dieper over de zaken doordenken, stellen zich met deze bewijzen tevreden.

»Zoo hebben zij geestelijke leidlieden voor alle soorten van menschen, en voegen zich zoo wèl in hetgeen men van hen verlangt, dat, wanneer zij zich bevinden in landen, waar een gekruisigd God een dwaasheid geacht wordt, zij de ergernis van het kruis wegnemen en niet den lijdenden, maar alleenlijk den verheerlijkten Jezus Christus prediken; gelijk zij dit gedaan hebben in Indië en China, waar zij aan de christenen zelfs de afgoderij hebben veroorloofd door deze kunstgreep, dat zij hen onder hun kleederen een beeld lieten verbergen van Jezus Christus, waaraan zij hen leerden met hun gedachten de openbare aanbidding toe te wijden, welke zij bewezen aan den afgod Cachin-coam en aan hun Keoem-foecoem. 1) Dit wordt hier verweten door den dominikaan Gravina, en ook getuigd in de memorie die in het spaansch aan Philips IV, den koning van Spanje is aangeboden door de Franciskaner monniken van de Filippijnsche eilanden, en die vermeld wordt door Thomas Hurtado in zijn boek »over het martelaarschap des geloofs» p. 427. De cardinalen-congregatie *de propaganda fide* was daarom verplicht, om aan de jezuïeten in 't bijzonder op straffe van excommunicatie te verbieden, onder eenig voorwendsel de afgoderij toe te staan, en de verborgenheid van het kruis te verzwijgen voor hen, die zij onderrichten in den godsdienst en hen nadrukkelijk te bevelen, niemand tot den doop toe te laten dan na in dit mysterie onderwezen te zijn; bovendien gelastte hun de congregatie om in hun kerken

1) Verg. *Larenberg*, Gesch. d. Jes. p. 669; *Wolf*, Gesch. d. Jes. Deel 2. p. 23 vv.

het beeld van den gekruisten Christus te plaatsen, gelijk het uitvoerig vermeld staat in het besluit dier congregatie van 16 Juli 1646, onderteekend door den kardinaal Capponi.

»Op deze wijze hebben zij zich verspreid over de gansche aarde met behulp van de *leer der probabiliteit*, die de bron en de grondslag is van al deze onzedelijke praktijken. Gij moet haar noodzakelijk van hen zelve hooren, want zij houden haar voor niemand verborgen, maar deelen haar mee, gelijk ik daar deed, slechts met dit onderscheid, dat zij hun menschelijke en staatkundige voorzichtigheid bedekken met het kleed der goddelijke en christelijke voorzichtigheid; alsof het geloof en de overlevering, die het geloof bevestigt, niet één en onveranderlijk waren in alle tijden en op alle plaatsen; alsof de wet zich moet buigen en plooiën, om in overeenstemming te geraken met dengene, die zich juist naar de wet moet voegen; en alsof de zielen, om gereinigd te worden van haar smetten, slechts de wet des Heeren te verminken hadden, terwijl toch juist omgekeerd »het gebod des Heeren volmaakt is en rein en bekeerende de ziel" en het hart der menschen zich naar 't onderwijs dier geboden schikken moet.

»Ga dan, bid ik u, tot die goede vaders, en ik ben er zeker van, dat gij gemakkelijk in de verslapping van hun zedeleer, de bron zult vinden van hun leer aangaande de genade. Gij zult er de christelijke deugden zien voorgesteld, zóó vreemd aan en zóó ontdaan van de liefde, die toch haar ziel en haar leven is; gij zult er zóó veel vergoelijkte misdrijven en zóó veel toegelaten overtredingen ontdekken, dat gij het niet meer onnatuurlijk vindt dat zij beweren, dat alle menschen altijd genoeg genade hebben om vroom te leven in dien zin, waarin zij dat verstaan. Tot het nakomen van hun volstrektheidsche zedeleer is de natuur dan ook voldoende. Wanneer wij de noodzakelijkheid volhouden van de krachtgevende genade, denken wij daarbij aan een geheel andere deugd dan zij. Wij meenen niet dat ondeugden door ondeugden goed gemaakt moeten worden; wij zijn er niet tevreden mee, dat de menschen

de uitwendige plichten van den godsdienst volbrengen; ons is het om een hooger godsvrucht dan die der farizeën en heidensche wijsgeeren te doen. Om *haar* te bereiken zijn wet en rede toereikende genademiddelen. Maar om de ziel te verlossen van de liefde voor de wereld; om haar af te trekken van hetgeen haar het dierbaarst is; om haar te doen sterven aan zich zelve; om haar eeniglijk en onveranderlijk te vereenigen met en te verbinden aan God, — zie dat is slechts het werk van een almachtige hand. En het is even weinig redelijk te beweren, dat men altijd volkomen vrij is om Gods wil te volbrengen, als om te ontkennen, dat wij deze niet uit liefde tot God verrichte deugden, welke deze goede paters verwarren met de christelijke deugden, niet in eigen deugden kunnen betrachten.”

Op deze wijze sprak mijn vriend tot mij, en dat met veel smart; want hij bedroeft zich ernstig over al die ongeregeldheden. Wat mij betreft, ik achtte die goede paters om hun uitnemende behendigheit en gevatheit, en ging, naar zijn raad, een bezoek brengen aan een goed casuïst der Orde. Ik nam mij voor de vroeger met hem gemaakte kennis weer aan te knooien. En daar ik wist hoe men met hen handelen moet, kostte het geen moeite met hem op gang te komen. Hij zeide mij dadelijk duizend aangename dingen, want hij houdt veel van mij, en na over eenige onverschillige zaken gesproken te hebben, nam ik uit de vastendagen, waarin we zijn de aanleiding, om van hem iets te vernemen aangaande het vasten, ten einde geleidelijk aan het punt te komen, waar ik wezen wou. Ik zeide hem dan, dat mij het vasten bezwaarlijk viel. Hij wekte mij op om mijzelf te vermannen; doch daar ik bleef klagen, werd hij er door geroerd, en begon met iets te zoeken, dat mij vrijstellen kon. Hij deed mij inderdaad onderscheiden dingen aan de hand, die echter op mijn toestand niet pasten, toen hij op eenmaal op den inval kwam mij te vragen, of het mij niet moeielijk viel in slaap te geraken zonder gesoupeerd te hebben. — »Ja, zeide ik, mijn vader, en dat noodzaakt mij dikwijls, 's middags een collation te gebruiken en eerst 's avonds te dineeren.” — »Het verheugt mij

zeer," hernam hij, »dit middel gevonden te hebben om u van dezen last te bevrijden, zonder dat gij u bezondigt. Komaan, gij behoeft niet meer te vasten. Gij behoeft mij op mijn woord niet te gelooven: ga meê naar de bibliotheek." — Ik volgde hem en daar gekomen, nam hij een boek en zeide: »Zie hier het bewijs, en God weet hoe krachtig het is! Dit is Escobar." 1) »Wie is Escobar, mijn vader?" »Hoe, gij weet niet wie Escobar is van onze Orde, die deze zedekundige godgeleerdheid heeft getrokken uit vier en twintig van onze paters, waarom hij in zijn voorrede zijn boek vergelijkt met dat uit de Openbaring, »verzegeld met zeven zegels?" En hij voegt er bij, »dat Jezus dit boek aldus verzegeld overhandigt aan de vier dieren Suarez, Vasquez, Molina, Valentia 2) in tegenwoordigheid van 24 jezuïeten, die de 24 ouderlingen voorstellen." Hij las deze geheele vergelijking voor, die hij zeer juist vond, en waardoor hij mij een hooge gedachte gaf van de uitnemendheid dezes boeks.

Na de plaats over het vasten opgezocht te hebben (tr. 1, ex. 13. n. 67.) riep hij uit: »Hier is het: Is hij die niet kan slapen als hij niet heeft gesoupeerd, verplicht te vasten? Geenszins." Zijt gij niet voldaan? — »Niet geheel en al, antwoordde ik, want ik kan wel de vasten houden als ik 's middags een collation gebruik en 's avonds het middagmaal nuttig." — »Hoor dan wat er volgt, zeide hij; zij hebben aan alles gedacht: »En wat zal men zeggen, indien men zich 's morgens met een collation behelpen kan, als men 's avonds maar middagmaalt?" — »*Zoo is het met mij!*" — »Men is ook dan niet verplicht, om te vasten, want niemand behoeft de orde, waarin hij zijn maaltijden gebruikt, te veranderen." — »Welk een fraaie reden!" riep ik uit. —

1) *Escobar*, een spaansch jezueit gestorven in 1669; schrijver van een *Theologia moralis*, die 40 maal, en een handboek voor biechtvaders, dat 39 maal gedrukt is. Wij danken echter de populariteit van dien naam en het woord *escobarizer* aan Pascal.

2) *Suarez*, *Vasquez* en *Valentia* behooren tot de oudste en beroemdste jezueïeten.

»Maar vertel mij eens,” ging hij voort, »gebruikt gij veel wijn?” — »Nee, mijn vader, ik kan hem niet verdragen.” — »Ik vroeg u dat, hernam hij, om u te verwittigen, dat gij 's morgens en wanneer het u maar goed dunkt wijn kunt drinken, zonder de vasten te breken, en wijn versterkt. Terzelfder plaatse N°. 75 wordt het uitgemaakt: »Mag men, zonder de vasten te breken, wijn drinken op elk uur, dat men goed vindt en zelfs in groote hoeveelheid? Men mag, al is het zelfs hypocras.” Ik was dien hypocras geheel vergeten, zeide hij; ik moet dit even aantekenen.” —

»Dat is een uitmuntend man,” zeide ik, »die Escobar!” »Ieder een heeft hem lief,” antwoordde de pater; »hij werpt zulke aardige vragen op. Zie eens deze, die gij vindt op dezelfde plaats N°. 38: »Is iemand, die er aan twijfelt of hij reeds 21 jaar oud is, verplicht te vasten? Nee, maar indien ik heden nacht te één ure 21 jaar word, en het morgen vastendag is moet ik dan morgen vasten? Nee; want gij zoudt zoo veel kunnen eten, als gij wildet tusschen 12 en 1 uur, omdat gij dan nog geen 21 jaar zoudt zijn; en daar gij alzo het recht hebt om de vasten te breken, zijt gij er ook niet toe verplicht.” — »Wat is dat vermakelijk!” zeide ik. — »Men kan er niet van scheiden,” antwoordde hij; »ik breng dagen en nachten door met het te lezen en te herlezen; ik doe niets anders.” De goede pater was opgetogen toen hij zag, dat ik er een welgevallen in had, en weér 't woord opvattende, zeide hij: »Let eens op deze plaats van Filiutius 1) een der 24 jezuyeten, t. II. tr. 27, part. 2. c. 6. n. 123: »Is hij die zich door 't een of ander afgemat heeft, bijv. door het achtervolgen van een meisje, *ad insequendam amicam*, verplicht te vasten? Geenszins. Maar indien hij zich opzettelijk vermoeid heeft, om de vasten te ontduiken, is hij er dan niet toe verplicht? Al had hij dit voornemen opgevat, zoo zal hij er toch niet toe gehouden zijn.” »Welnu, riep hij uit, hadt gij dat wel geloofd?” — »Inderdaad,” zeide ik, »ik geloof het nog niet vast.

1) *Filiucci*, gestorven in 1622 te Rome, schrijver van *Quaestiones morales enz.*

Hoe toch, is het geen zonde niet te vasten, als men het toch doen kan? Is het geoorloofd om gelegenheden tot zondigen te zoeken? Of is men niet veeleer verplicht ze te vermijden? Dat zou wel gemakkelijk zijn!" — »Niet altijd" zeide hij; »dat is er naar." »Naar wat?" vroeg ik. — »Ho, ho," hernam de pater. »En indien men in moeielijkheden geraakte door de gelegenheden tot zonde te ontvlieden, zoo zou men er, naar uw meening, toe verplicht zijn?" »Dit is volstrekt niet het gevoelen van pater Bauny, dat ik hier vind p. 1084: »Men moet de absolutie niet weigeren aan hen, die telkens met de zonde in aanraking komen, en de gelegenheden er toe niet kunnen vermijden zonder aan de wereld stof tot spreken te geven, of zonder dat zij er zelf last door lijden." — »Het verblijdt mij, mijn vader. Er blijft nu nog maar overig, te beweren, dat men opzettelijk de gelegenheden tot zondigen mag opzoeken, daar het reeds geoorloofd is ze niet te ontvluchten." — »Het is," zeide hij, »in sommige gevallen ook geoorloofd. De beroemde casuïst Basile Ponce ¹⁾ heeft het gezegd, en pater Bauny citeert hem en keurt zijn gevoelen goed. — Ziehier in zijn verhandeling over de Boete qu. 4. p. 94: »Men kan een gelegenheid tot zondigen rechtstreeks en om haar zelve zoeken, *primo et per se*, wanneer het geestelijk of tijdelijk belang van ons zelve of onzen naaste ons er aanleiding toe geeft." »Het is me," zeide ik, »waarlijk of ik droom, wanneer ik geestelijken op die wijze hoor spreken. Zeg mij toch, mijn vader, op uw woord of gij dat gevoelen ook zijt toegedaan?" »Volstrekt niet" antwoordde de pater. — »Gij spreekt dus," ging ik voort, »tegen uw geweten?" — »Geenszins," zeide hij: »ik sprak daar niet naar *mijn* geweten, maar naar dat van Ponce en pater Bauny; en gij zoudt hen veilig kunnen volgen, want ze zijn bekwame mannen." — »Hoe, mijn vader, omdat zij deze drie regels in hun boeken geplaatst hebben, zal het vrijstaan om de gelegenheden tot zondigen op te zoeken? Ik meende,

1) *Basilius Ponce de Leon*, geleerd en welsprekend, lid der augustijnerorde, hoogleeraar te Alcalá en later te Salamanca, waar hij stierf in 1629.

dat wij alleen de Schrift en de overlevering der kerk tot regel mochten nemen, en niet uw casuïsten." — »o Goede God!" riep de pater uit, »gij doet mij denken aan de jansenisten; kunnen dan pater Bauny en Basilius Ponce hun gevoelen niet *probabel* maken?" — »Ik stel mij niet tevreden met het waarschijnlijke, ik zoek het zekere." »Ik zie wel," zei de goede pater, »dat gij niet weet welke de leer is der waarschijnlijke meeningen; als gij haar kendet, zoudt gij anders spreken. Waarlijk, het is noodig dat ik er u van onderrichte. Gij zult het u niet beklagen, dat gij hier zijt gekomen; gij zoudt er anders niets van kunnen begrijpen. Het is de grondslag en het A. B. C. van onze geheele moraal." — Ik was uittermate blijde hem daar gebracht te hebben, waar ik het verlangde; en als ik hem dat verzekerd had, bad ik hem mij duidelijk te maken wat een waarschijnlijke meening is. »Onze schrijvers," zeide hij, »zullen u beter inlichten dan ik. Zie hier, hoe zij er allen eenparig over spreken, en onder anderen onze 24, *in princ. ex. 3. n. 8: 1)* »Een meening wordt waarschijnlijk genoemd, als zij rust op gronden van eenig gewicht. Hieruit vloeit voort, dat een enkel leeraar, die groot gezag heeft, een gevoelen waarschijnlijk kan maken." En dit is de reden: »want een man, die zich met hart en ziel bijzonderlijk op de studie toelegt, zal geen meening voorstaan, waarvoor hij geen goede en toereikende gronden kan aanvoeren." — »En alzoo," zeide ik, »kan een enkel leeraar de gewetens keeren en omkeeren naar zijn welgevallen, en wij kunnen ons daar altijd op verlaten?" — »Gij moet er, zeide hij, niet om lachen, en er niet aan denken deze leer te bestrijden. Toen de jansenisten het beproefden, verspilden zij slechts hun tijd. Zij is te wèl gestaafd. Hoor wat Sanchez 2) zegt, een onzer beroemdste paters, *Sum. liv. I, c. 9 n. 7: 3)* »Gij zult

1) *Escobar*.

2) *Thomas Sanchez* (1557—1610) door Clemens VIII en vele vorsten geraadpleegd, gold op zedekundig gebied voor een autoriteit. Behalve zijn *Summa* schreef hij *de sacramento matrimonii*, een boek berucht om zijn onkieschheid.

het misschien betwijfelen, of het gezag, van een enkel goed en geleerd leeraar een gevoelen waarschijnlijk kan maken; ik antwoord daar »ja” op, en zoo is het ook met Angelus, 1) Sylvius, 2) Navarre, 3) Emmanuel Sa 4) enz. Zie hier het bewijs. Een waarschijnlijk gevoelen is zulk een, dat rust op een gewichtigen grond; nu is het gezag van een geleerd en vroom man niet van klein maar veeleer van groot gewicht, »want” — overweeg eens dezen bewijsgrond — »indien het getuigenis van zulk een man voor ons van groot gewicht is waar het de vraag geldt of een zaak bijv. te Rome is voorgevallen, waarom zou het zulks voor ons ook niet zijn, waar men twijfelt over een punt in de zedeleer?”

»Welk een vermakelijke vergelijking,” zeide ik, »van de dingen der wereld met die des gewetens.” — »Wacht even; Sanchez weerlegt dit bezwaar in de regels, die onmiddellijk volgen: »En de beperking welke sommige schrijvers hierin brengen behaagt mij niet, dat namelijk het gezag van eenig leeraar wel voldoende is in de dingen van ’t menschelijk, maar niet in die van ’t goddelijk recht; want het is van groot gewicht zoo wel in het een als in het ander.” — »Mijn vader,” zeide ik openhartig, »ik kan mij met dien regel niet vereenigen. Wie staat er mij voor in, dat bij de vrijheid welke zich uw leeraars veroorloven om alles te onderzoeken met het verstand, nu ook hetgeen zeker zal schijnen

1) *Angelus* (gest. 1494) schrijver der *Summa Angelica*.

2) *Frans Sylvius* (Dubois) gest. te Douay in 1649 schrijver van *Resolutiones casuum variae* enz.

3) *Peter van Navarre* (gest. 1594) die schreef *De ablatorum restitutione in foro conscientiae*.

4) *Emmanuel Sa* trad op 15 jarigen leeftijd (1545) reeds in de jeugdige orde der jezuiten. In 1557 trad hij op als leeraar aan het jezuiten-collégie te Rome, en won er velen door zijn karakter, bekwaamheden en leerredenen. Pius V droeg hem mede de nieuwe bijbeluitgave op. Op zijn vele reizen werkte hij ijverig aan de uitbreiding der Orde. Te Genua werd hij door zoo vele menschen bezocht, dat het gevaarlijk werd voor zijn gezondheid. In stiller werkkring teruggetrokken stierf hij 1596. Aan zijn werk *Aphorismi confessoriorum* had hij 40 jaar gearbeid.

aan den een zeker zal wezen volgens al de anderen? De verscheidenheid der gevoelens is zoo groot." ... »Gij begrijpt het niet," viel de pater mij in de rede. »Ze zijn inderdaad dikwerf onderling van een verschillend gevoelen, maar dat doet er niets toe: ieder maakt het zijne waarschijnlijk en zeker. Inderdaad dat weet men wel, dat zij niet altijd dezelfde meening voorstaan; maar dat is dés te beter. Zij *zijn* het zelfs bijna nooit met elkander eens. [✓]En in al die gevallen, is zoo wel het eene gevoelen als het andere waarschijnlijk; en daarom zeide Diana 1) aangaande zeker onderwerp, part. 3 tom. IV r. 244: »Poncius en Sanchez zijn het hier oneens; maar, aangezien ze beiden geleerd waren, maakt ieder zijn meening waarschijnlijk."

»Maar mijn vader, zeide ik, het moet dan toch wel moeielijk zijn om een keus te doen!" — »Geenzins, was het antwoord, »men volgt slechts de meening van dengene, welke het meest welgevallig is." »Maar hoe, indien het andere gevoelen waarschijnlijker is?" »Dat doet er niet toe." »En indien het zekerder is?" »Het doet er niet toe en zie hier de verklaring. Zij is van Emmanuel Sa van onze Orde, in zijn aphorisme *de Dubio* p. 183: »Men kan doen wat men geoorloofd acht op grond van een waarschijnlijke meening, ofschoon het tegenovergestelde zekerder is. Immers is het gevoelen van één enkel geacht geleerde voldoende." — »En indien nu een meening én minder waarschijnlijk én minder zeker is, zal het dan geoorloofd zijn haar te volgen, terwijl men wat waarschijnlijker en zekerder is loochent?" — »Nogmaals: ja," antwoordde hij; »hoor slechts wat Filiutius zegt, die groote jezuit van Rome, *Mor. quaest* tr. 21 c. 4; n. 128: *Het is geoorloofd het minst waarschijnlijke gevoelen te volgen, al is 't ook het minst zekere; dit is het eenparig gevoelen der nieuwe schrijvers.* Is dit niet duidelijk?" »Gij maakt het

1) *Antoninus Diana* (1586—1663) beroemd als casuïst, en in *casus conscientiae* dikwijls geraadpleegd. Van zijn *Resolutiones morales*, welker tiende druk in 1638 verscheen (de eerste was van 1628) zag in 1655 een nieuwe uitgave te Antwerpen in 11 Deelen het licht.

ons wel gemakkelijk, eerwaarde vader," zeide ik; »dank zij uw *waarschijnlijken meeningen*, genieten wij een prachtige vrijheid van geweten. En gij overige casuïsten, hebt gij in uw antwoorden dezelfde vrijheid?" »Ja, antwoordde hij, »wij antwoorden ook wat ons goed dunkt, of liever wat welgevallig is aan hen, die ons raadplegen; want ziehier de regels, ontleend aan onze paters Layman 1). *Theol. mor.* l. I, tr. 1. c. 2. § 2, n. 7. Vasquez, *Dist.* 62. c. 9. n. 47. Sanchez, in *Sum.* l. 1, c. 9. n. 23. en van onze 24 in *princ.* ex. 3. n. 24. Ziehier de woorden van Layman, wien het boek van onze 24 gevolgd heeft: *Een leeraar, die geraadpleegd wordt, mag niet alleen een raad geven, die waarschijnlijk is naar zijn eigen gevoelen, maar ook een die in strijd is met zijn eigen gevoelen, indien slechts anderen hem waarschijnlijk achten, voor het geval namelijk, dat de raad strijdig met zijn eigen gevoelen gunstiger en welgevalliger is in de oogen van dengene die hem raadpleegt.* SI FORTE ET JLLI FAVORABILIOR SEU EXOPTATIOR SIT. *Ja, ik ga verder en beweer dat het niet ongerijmd is, dat hij hun die hem raadplegen, een raad geeft, die voor waarschijnlijk gehouden wordt door een geleerd man, ofschoon hij voor zich er vast van is overtuigd, dat die raad volstrekt valsch is."*

»Op mijn woord," mijn vader, »uw leer is wel gemakkelijk. Hoe! gij kunt *ja* en *neen* antwoorden naar uw welgevallen? Men kan zulk een beschikking niet genoeg loven. En nu zie ik duidelijk in, waartoe de tegenstrijdige meeningen dienen, welke uw leeraars omtrent allerlei zaken voorstaan; want de eene komt u altijd te stade, en de andere doet u nooit kwaad. Indien gij ter eener zijde niet terecht kunt, wendt gij u ter anderer zijde, en altijd zijt gij tegen alle gevaar verzekerd." »Dat is waar," zeide hij »en daarom kunnen wij altijd met Diana zeggen, die ontdekte dat pater Bauny *voor*, en pater Lugo 2) *tegen* hem was:

1) *Paul Laymann* hoogl. te Ingolstadt, Munchen en Dillingen (1575—1635) beroemd om geleerdheid en bescheidenheid.

2) *Lugo*, een spaansch jezuiet, (1583—1642) stierf als hoogl. te Rome.

Saepe, premente deo, fert deus alter opem."

(Dikwijls verschafft de eene God uitkomst, als de ander in benauwdheid brengt.)

»Dat begrijp ik," zeide ik tot hem; »maar er komt mij een bezwaar voor den geest: gesteld dat iemand, die een van uw leeraren heeft geraadpleegd en van hem een weinig bezwaard antwoord heeft ontvangen, later een biechtvader ontmoet, die zeer gestreng is — zal deze hem de absolutie niet moeten weigeren, indien hij niet verandert van gevoelen? Hebt gij daar geen orde op gesteld, mijn vader?" — »Hoe kunt gij daaraan twijfelen? hernam hij. Men heeft hen verplicht hun biechtelingen die waarschijnlijke meeningen voorstaan te absolveeren, op straffe van doodzonden, opdat zij er niet weigerachtig in zouden zijn. Dit is duidelijk door onze vaders aangetoond, o. a. door pater Bauny tr. 4 *de Poenit.* q. 13, p. 93; *Wanneer de biechteling*, zegt hij, *een waarschijnlijke meening volgt, moet de biechtvader hem de absolutie schenken, al is ook zijn gevoelen in strijd met dat van den biechteling.*" — »Maar hij zegt niet, dat het een doodzonde is hem de absolutie te weigeren." — »Wat zijt gij toch haastig!" riep hij uit, »hoor wat er volgt; hij ontleent er met zoo vele woorden deze gevolgtrekking aan: *»De absolutie te weigeren aan een biechteling, die naar een waarschijnlijke meening handelt, is een zonde, welke naar haren aard een doodzonde is.*" En om dit gevoelen te staven beroept hij zich op drie van onze beroemdste vaders: Suarez T. IV, dist. 32, sect. 5; Vasquez, *Disp.* 62, c. 7; en Sanchez, n. 29."

»O, mijn vader," zeide ik tot hem, »hoe wijs is dit alles verordend! Er valt niets meer te vreezen. Een biechtvader zou hiertegen niet durven zondigen. Ik wist niet, dat gijlieden de macht hadt om te bevelen op straffe van de verdoemenis. Ik meende, dat gij alleenlijk de zonde kondt wegnemen; ik dacht niet dat gij er nieuwe kondt invoeren; maar te oordeelen naar wat ik zie, kunt gijlieden alles." — »Gij drukt u niet juist uit," zeide hij. »Wij voeren de zonde niet in, wij wijzen ze slechts aan. Ik heb reeds twee- of driemaal opgemerkt, dat

gij geen goed scholastiek zijt." »Laat ons hierover zwijgen, mijn vader, gij hebt mijn bezwaar weggenomen. Maar ik heb u nog iets te vragen: het is mij niet duidelijk wat gij moet doen als de kerkvaders in strijd zijn met het gevoelen van een uwer casuïsten." »Gij begrijpt er nog weinig van," zeide hij. »De kerkvaders waren goed voor de zedeleer van hún tijd, maar zij staan van die van onzen tijd te ver af. Zij kunnen haar niet meer voorschrijven, — dat doen de nieuwe casuïsten. Hoor wat onze pater Cellot 1) zegt, *de Hier.* L. VIII c. 16, p. 714, die hierin onzen beroemden pater Reginaldus 2) volgt: *In alle zedekundige vraagstukken moeten de nieuwe casuïsten gesteld worden boven de oude kerkvaders, ofschoon deze dichter bij de apostelen stonden.* Overeenkomstig dien stelregel spreekt ook Diana in dezer voege p. 5, tr. 8, reg. 31: *Zijn zij die kerkelijke goederen in leen hebben verplicht hun inkomsten als zij die slecht gebruiken, terug te geven? De ouden zeiden ja, maar de nieuwen zeggen neen; laat ons dan het gevoelen niet prijsgeven, dat ontheft van de verplichting, om terug te geven.*" — »Ziedaar," zeide ik, »fraaie woorden, die voor niet weinigen vol troost zijn." — »Wij laten," hernam hij, »de kerkvaders over aan hen, die de positieve theologie behandelen; maar wat ons betreft, die de gewetens besturen, wij lezen ze weinig, en beroepen ons in onze geschriften slechts op de nieuwe casuïsten. Sla Diana op, die zoo veel heeft geschreven: hij heeft aan 't hoofd zijner boeken een lijst geplaatst der schrijvers, die hij aanhaalt. Hun getal bedraagt 296, en de oudste van hen schreef vóór nog geen 80 jaar." »Dat alles zag dus het licht sinds uw Orde gesticht werd?" — »Nagenoeg," antwoordde hij. — »Dat wil dus zeggen, mijn vader, dat men sedert uw optreden den H. Augustinus, den H. Chrysostomus, den H. Ambrosius, den H. Hieronymus en de overigen, in zoo ver het de zedeleer betreft, heeft ter zijde geschoven. Maar laat mij

1) Cellot, (1588—1605) provinciaal van Frankrijk, wiens werk *de Hierarchia* door de congregatie te Rome verboden werd.

2) Valerius Reginald (1543—1623) schrijver van onderscheiden zedekundige werken.

althans de namen mogen weten van degenen, die hen vervangen hebben; wie zijn die nieuwe schrijvers?" — »Het zijn," antwoordde hij, »zeer bekwame en beroemde mannen. Het zijn Villalobos, Coninck, Llamas, Achokier, Dealkozer, Dellacrux, Veracruz, Ugolin, Tambourin, Fernandez, Martinez, Suarez, Henriquez, Vasquez, Lopez, Gomez, Sanchez, de Vechis, de Grassis, de Grassalis, de Pitigianis, de Graphaeis, Squilanti, Bizozeri, Barcola, de Bobadilla, Simancha, Perez de Lara, Aldretta, Lorca, de Scarcia, Quaranta, Scophra, Pedrezza, Cabrezza, Bisbe, Dias, de Clavasio, Villagut, Adam à Manden, Iribarne, Binsfeld, Volfangi à Vorberg, Vosthery, Strevendorf." 1) — »O mijn vader," riep ik vol ontzetting uit: »waren al die menschen christenen?" »Hoe nu geen christenen?" hernam hij: »zeide ik u niet, dat zij de eenigen zijn door wie wij tegenwoordig de Christenheid regeeren?" — Ik had deernis met den man, maar ik liet er hem niets van blijken en vroeg hem alleen, of al die schrijvers jezuïeten waren. »Neen," zeide hij, »maar dit doet er ook niet toe, zij hebben uitnemende dingen gezegd. Wel hebben zij meerendeels van de onzen overgenomen of hen nagebootst, maar wij zijn niet eierzuchtig; trouwens zij beroepen zich op onze paters telkenreize en nooit zonder lof. Daar hebt gij Diana, die niet van onze Orde is; wanneer hij spreekt van Vasquez, noemt hij hem *den phenix der geesten*; meer dan eens zegt hij, »dat Vasquez alleen hem evenveel waard is als alle andere menschen te zamen, *instar omnium*." Ook maken wederkeerig al onze paters zeer dikwerf gebruik van dien goeden Diana; want indien gij onze leer van *de waarschijnlijkheid* goed begrijpt, zult gij inzien, dat dit er ook niets toedoet. Integendeel, wij hebben het zelfs gaarne, dat ook niet-jezuïeten hun meeningen waarschijnlijk kunnen maken, opdat men ze niet alle aan ons zou ten laste kunnen leggen. En daarom, wanneer eenig schrijver, wie dan ook, een waarschijnlijk gevoelen heeft uitgesproken, hebben wij het recht om het, als wij willen, over te nemen,

1) Van de schrijvers, hier alleen vermeld, deelen wij geen bijzonderheden med.

krachtens de leer der waarschijnlijkste meeningen, en wij zijn er niet aansprakelijk voor, indien de schrijver geen lid van onze Orde is." — »Ik begrijp dat alles," zeide ik. »Ik zie er uit, dat bij u alles welkom is, uitgenomen de oude kerkvaders, en dat gij meesters zijt van het terrein; gij kunt gaan waar gij wilt. Maar ik voorzie drie of vier hindernissen, die u in de vrijheid uwer bewegingen niet weinig belemmeren zullen." »Welke zijn die?" vroeg de pater zeer verbaasd. »Het zijn," antwoordde ik, »de H. Schrift, de pausen en de concilies, die gij niet kunt logenstraffen, en die alle drie zich alleen aan het Evangelie houden." »Is dit alles?" riep hij uit. »Gij hebt mij doen schrikken. Meent gij, dat men een tegenwerping, die zóó voor de hand ligt, niet vooruitgezien heeft, en dat wij er niet in voorzien hebben? Inderdaad ik bewonder u, omdat gij hebt kunnen denken, dat wij in strijd zijn met de Schrift, de pausen en de kerkvergaderingen! Ik moet u van het tegendeel nadrukkelijk overtuigen. Het zou mij zeer spijten, indien gij meendet, dat wij hun onthouden, wat wij hun schuldig zijn. Gij zijt zeker tot dat gevoelen gebracht door eenige uitdrukkingen van onze paters, die met uitspraken der Schrift schijnbaar niet te vereenigen zijn, ofschoon dit toch inderdaad niet zoo is. Doch wij hebben nu geen tijd, om u aan te toonen, hoe zij er mee overeenstemmen. Ik zou niet gaarne willen, dat gij van ons een verkeerde meening bleef koesteren. Indien gij morgen weder tot mij komen wilt, dan zal ik u hieromtrent inlichten."

Dit is het einde van ons onderhoud, en ook het einde van dit schrijven, dat trouwens lang genoeg is voor een brief. Ik vertrouw ook wel, dat gij er tevreden mee zult zijn, terwijl gij 't vervolg afwacht.

Ik blijf enz.

ZESDE BRIEF.

Verschillende kunstgreepen der jezuïeten, om het gezag te ontduiken der Evangelieën, der kerkvergaderingen en der pausen. Eenige dingen, die voortvloeien uit hun leer van de waarschijnlijkheid.

Hun inschikkelijkheid tegenover priesters, monniken en dienstbaren. Geschiedenis van Jan van Alba.

Parijs 10 April 1656.

Mijnheer!

Ik zeide u aan het slot van mijn vorigen brief, dat die goede pater jezuïet mij beloofd had meê te deelen, op welke wijze de Casuïsten de tegenstrijdigheden oplossen, welke zich voordoen tusschen hún meeningen en de uitspraken der pausen, der concilies en der H. Schrift. Hij heeft mij inderdaad hieromtrent ingelicht bij mijn tweede bezoek, waarvan ik u bij dezen een verslag ga geven.

Die goede pater sprak tot mij in dezer voege: »Een der middelen, waardoor wij deze schijnbare tegenstrijdigheden uit den weg ruimen, is de uitlegging van een of ander woord. Bijv. paus Gregorius XIV heeft verklaard, dat moordenaars hun recht verbeurd hebben, om de kerken tot een asyl te gebruiken, en dat men met geweld hen er uit verwijderen moet. Maar onze vier en twintig ouderlingen zeggen: (tr. 6 ex. 4. n. 27.) *Niet allen, die verraderlijk iemand vermoorden verdienen de in deze bul vervatte straf.* Gij houdt dit voor tegenspraak, maar zij verdwijnt als men het woord *moordenaar* verklaart, zoo als zij doen met deze woorden: *Zijn moordenaars niet het voorrecht onwaardig om van de kerken als vrijplaats gebruik te maken? Ja, volgens de bul van Gregorius XIV. Maar wij denken bij het woord moordenaars aan hen, die geld ontvingen om iemand verraderlijk om 't leven te brengen. Waaruit voortvloeit, dat zij die iemand vermoorden zonder*

er loon voor te ontvangen, maar het doen alleen ten gerieve van hun vrienden, geen moordenaars heeten. Zoo wordt er ook in het Evangelie 1) gezegd: »Geef aalmoes van uw overvloed.» Toch hebben verscheiden casuïsten een middel gevonden, om de rijkste personen te ontheffen van de verplichting om aalmoezen te geven. Dit schijnt u tegenstrijdig toe; maar men toont u gemakkelijk ook hier de overeenstemming aan door het woord *overvloed* te verklaren op zulk een wijze, dat bijna niemand ooit in 't geval komt van overvloed te hebben; dit doet de geleerde Vasquez in zijn verhandeling over den aalmoes op deze wijze C. 4, n. 14: *Wat de lieden der wereld óverleggen, om hun stand en dien hunner bloedverwanten te verbeteren, wordt geen overvloed genoemd; en daarom zal men slechts zelden overvloed aantreffen bij de lieden der wereld, ja zelfs bij koningen.*

»Diana, die deze woorden van Vasquez aanhaalt, want hij beroept zich gewoonlijk op onze paters, trekt er terecht deze gevolgtrekking uit: *De vraag, of de rijken verplicht zijn aalmoes te geven van hun overvloed, zou toestemmend beantwoord kunnen worden, maar het zal toch nooit, of bijna nooit gebeuren, dat men er in de praktijk toe verplicht wordt.*»

»Ik zie wel, mijn vader, dat dit voortvloeit uit de leer van Vasquez; maar wat zou men antwoorden, indien men tegenwierp, dat het derhalve tot verwerving der zaligheid even veilig is geen aalmoes te geven (mits men slechts eerzuchtig genoeg zij om niets over te houden) als om, naar het Evangelie, geen eerzucht te hebben ten einde iets over te houden, om daarvan den arme meê te deelen?» — »Men zou dan moeten antwoorden,» zeide hij »dat de beide wegen veilig en zeker zijn volgens hetzelfde Evangelie: de eene naar het Evangelie in den meest letterlijken en gemakkelijkst te vinden zin; de andere naar het Evangelie, uitgelegd volgens Vasquez. Gij ziet hieruit het nut der uitleggingen. — Maar wanneer de woorden zoo duidelijk zijn, dat zij geen nadere verklaring dulden, dan onderzoeken wij, of er soms

1) Luc. 11: 14 naar de *Vulgata*.

ook gunstige omstandigheden zijn, zooals gij uit dit voorbeeld zult kunnen zien. De pausen hebben de monniken in den ban gedaan, die hun ordekleed afleggen en onze vier-en twintig ouderlingen laten niet na de vraag op te werpen (tr. 6. ex. 7. n. 103): *Onder welke omstandigheden kan een monnik zijn gewaad afleggen zonder de excommunicatie te beloopten?* Verschillende omstandigheden worden opgenoemd, o. a. ook deze: *Indien hij het aflegt om iets schandelijks te gaan verrichten, bijv. om te gaan stelen, of om incognito in huizen der ontucht te gaan, met het plan om aanstonds zijn kleed weér aan te trekken.* Het is alleszins duidelijk, dat de bullen van dergelijke gevallen niet spreken."

Ik kon dat niet gelooven, en verzocht den pater mij deze woorden in 't boek-zelf te toonen; ik zag toen, dat het hoofdstuk, waarin deze woorden voorkomen, heette: »Praktijk naar de school van de Orde van Jezus:" *Praxis ex Societatis Jesu schola*; en ik las er deze woorden: *Si habitum dimittat ut furetur occulte, vel fornicetur.* En hij toonde mij hetzelfde in Diana, waar ik las: *Ut eat incognitus ad lupanar.* »Doch om welke reden, mijn vader, treft hen in die gevallen de ex-communicatie niet?" — »Begrijpt gij dit niet?" zeide hij mij. »Ziet gij niet, welk een ergerlijke zaak het zou wezen een monnik in zijn ordekleed bij zulk een gelegenheid te betrappen? En hebt gij er niet van hooren spreken," ging hij voort, »wat men op de eerste bul *Contra sollicitantes* geantwoord heeft? En hoe onze vier en twintig in een hoofdstuk ook over de *praktijk van de school onzer Orde* de bul uitleggen van Pius V *Contra clericos* enz.?" — 1) »Ik weet niets van dat alles," zeide ik. — »Gij leest dan Escobar niet?" vroeg hij. — »Ik bezit hem eerst sinds gisteren, mijn vader, en het kostte mij zelfs moeite er een machtig te worden. Ik weet niet wat er sinds korten tijd is voorgevallen, dat alle menschen naar hem doet vragen." — »Wat ik u daar zeide," hernam de pater, »vindt gij tr. 1. ex 8, n°. 102. Zie het thuis maar eens na; gij zult er een fraai voorbeeld in vinden van de manier, waarop men

1) De Bul is eigenlijk gericht *contra clericos Sodomitas*.

de Bullen gunstig uitlegt." Ik sloeg het dienzelfden avond na, maar ik durf het u niet mededeelen, want het is afschuwelijk 1).

De goede pater ging dus voort: »Nu begrijpt gij zeker wel, hoe men gebruik maakt van de gunstige omstandigheden? Maar sommige Bullen drukken zich zoo nauwkeurig uit, dat men er de tegenstrijdigheden niet meê wegnemen kan; *gij* zoudt ze er althans zeker meenen aan te treffen. Zoo hebben drie pausen uitgemaakt, dat de monniken, die zich met een bijzondere belofte levenslang verbonden hebben tot een zeer streng 2) vasten hiervan niet ontheven zijn, al worden zij zelfs bisschop; en toch zegt Diana *dat zij er ondanks die pauselijke uitspraken van ontslagen zijn.*» »En hoe rijmt hij dat nu?» vroeg ik hem. — »Door de subtielste van alle nieuwste methoden, en door de fijnste fijnheid van de leer der waarschijnlijkheid.

»Ik zal 't u uitleggen. Gelijk u gisteren reeds bleek, hebben het voor en het tegen van de meeste gevoelens, naar het oordeel onzer doctoren, eenige waarschijnlijkheid — althans genoeg, om ze met een goed geweten te volgen. Hiermeê is niet gezegd, dat het voor en tegen waarachtig zijn in denzelfden zin, want dat is onmogelijk; maar alleenlijk dat zij beiden waarschijnlijk zijn, en dientengevolge zeker; van dat beginsel uitgaande, zegt onze goede vriend Diana: (P. 5, tr. 13, res. 39) *Ik antwoord op de uitspraak van deze drie pausen, welke strijdt met mijn gevoelen, dat zij aldus gesproken hebben, zich houdende aan 't gevoelen, dat men gebonden is, welk gevoelen zelfs naar mijn oordeel inderdaad waarschijnlijk is: maar hiernit volgt niet, dat de loochening er van ook niet haar waarschijnlijkheid heeft.* En in hetzelfde tractaat (resol. 65) over een ander onderwerp handelend, waarbij hij wederom in gevoelen van een paus lijnrecht verschilt, zegt hij: *Dat de paus het heeft gezegd als hoofd der kerk geef ik toe; maar hij heeft het gedaan binnen den kring waarin ook zijn meening slechts waarschijnlijk is.* Nu ziet gij wel, dat de uitspraken der pausen hier ongeschonden blijven;

1) Wij lazen een uittreksel uit de bedoelde plaats — en het is afschuwelijk.

2) Het vierdaagsche.

men zou het tegendeel te Rome ook niet dulden, waar Diana groot vertrouwen geniet, want hij zegt niet, dat hetgeen de pausen gezegd hebben, niet waarschijnlijk is; maar terwijl hij niets afdingt op al de waarschijnlijkheid van hún uitspraken, laat hij niet na te zeggen, dat het tegenovergestelde ook waarschijnlijk is." — »Dit is zeer eerbiedig" zeide ik. — »En het is scherpzinniger" voegde hij er bij »dan het antwoord, dat pater Bauny gaf, toen men zijn boeken te Rome gecensureerd had; want hij liet zich in een schrijven aan den heer Hallier, die hem toen heftig bestreed, deze woorden ontvallen: »Wat heeft de censuur van Rome gemeens met die van Frankrijk?' Gij ziet hieruit, dat men, hetzij door de uitlegging der woorden, hetzij door de gunstige omstandigheden in aanmerking te nemen, hetzij eindelijk door de dubbel-waarschijnlijkheid van het voor en het tegen, altijd de overeenstemming verkrijgt tusschen de voorgewende tegenstrijdigheden, die u straks zoo verbaasden, zonder dat men daarom de uitspraken der Schrift, der concilies of der pausen, zooals gij ziet, behoeft te verkrachten." — »Eerwaardige vader," zeide ik tot hem, »hoe gelukkig is de wereld toch, dat zij u tot haar meesters heeft! Hoe nuttig zijn die waarschijnlijkheden! Ik begreep niet, waarom gij u zoo veel moeite gegeven hadt, om te betoogen, dat een enkel leeraar, indien hij slechts een man van gewicht is, een gevoelen waarschijnlijk kan maken; dat het tegenovergestelde ook waar kan zijn; en dat men dan van het voor en tegen kan kiezen wat het meest welgevallig is, ook al acht men het niet waarachtig — en dit alles met zulk een gerust geweten, dat een biechtvader, die op het geloof dezer casuïsten de absolutie weigerde, zelf verdoemd zou worden: waaruit ik opmaak, dat een enkel casuïst, naar zijn welbehagen, nieuwe zedekundige regels kan vaststellen, en al naar het hem invalt, bepalingen kan maken omtrent alles wat betrekking heeft op het gebied der zedelijkheid." »Van hetgeen gij daar zegt," zeide de pater, »moet iets worden afgedaan. Let nu toch wel op: ik ga u meedeelen, hoe zich naar onze methode een nieuwe meening ontwikkelt van haar geboorte tot haar vollen wasdom. Eerst deelt de leeraar

die haar heeft ontdekt en die een man van gezag moet zijn, haar meê en strooit haar uit als een zaadkorrel, om haar wortel te doen schieten. Zij is dan nog zeer zwak, en zij heeft tijd noodig om van lieverlede te rijpen; daarom zegt Diana, die meer dan één nieuw gevoelen in zwang heeft gebracht, ergens: *Ik spreek deze meening uit; maar omdat zij nieuw is, laat ik het aan den tijd over haar tot rijpheid te brengen*, RELINQUO TEMPORI MATURANDAM. Zoo ziet men haar, in weinige jaren, onmerkbaar toenemen in kracht, en na een aanmerkelijk tijdsverloop wordt zij bekrachtigd door de stilzwijgende goedkeuring der kerk, naar dit groote beginsel van pater Bauny: *Wanneer een gevoelen geuit is door eenige casuïsten, en de kerk heeft er zich niet tegen verklaard, dan is dit een bewijs dat de kerk het goedkeurt*. En het is dan ook overeenkomstig dit beginsel, dat hij aan een zijner meeningen gezag toegekend heeft, in zijn Traktaat VI p. 312." — »Maar hoe, mijn vader!» zeide ik, »zou dan de kerk al de misbruiken goed moeten keuren, die zij duldt, en al de dwalingen, vervat in de boeken die zij niet censureert?"

»Redetwist," zeide hij, »met pater Bauny. Ik geef u slechts een verslag en gij wilt met mij strijden? Men moet nooit disputeeren over een feit. Ik zeide u dan, dat wanneer de tijd op die wijze een gevoelen tot rijpheid heeft gebracht, het dan ook volkomen waarschijnlijk en zeker is. En van daar, dat de geleerde Caramuel 1), in den brief, waarin hij aan Diana zijn fundamentele godgeleerdheid opdraagt, kan zeggen, dat *deze groote Diana verscheiden meeningen waarschijnlijk heeft gemaakt, die het te voren niet waren*, QUAE ANTEA NON ERANT; en dat men, door er zich aan

1) *Joh. Caramuel*, geb. in 1606 te Madrid, abt in Schotland, in de Paltz, generaal-vicaris der Orde voor Groot Brittannië, professor te Leuven, waar hij 't eerst tegen Jansenius optrad. Naar Bohemen getogen verdedigde hij Praag tegen de Zweden, en werd ingenieur en intendant der boheemsche vestingen. Hij beroemt er zich in zijn *Theol. fundam.* op, dat hij met het zwaard 30,000 ketters bekeerd heeft. Later werd hij weder bisschop en stierf in 1682. Zijn *Theol. fund.* zag in 1652 het licht.

te houden thans niet zondigt, waar men voorheen wel zondigde: JAM NON PECCANT, LICET ANTE PECCAVERINT."

»Inderdaad, mijn vader,» zeide ik, »er valt van uw leeraars niet weinig te leeren! Hoe! van twee personen, die hetzelfde doen zal hij, die hun leer *niet* kent, zondigen, terwijl hij die haar *wel* kent, niet zondigt? Heeft zij dan kracht zoo wel tot rechtvaardigmaking als tot onderwijzing? Volgens Paulus 1) maakt de wet Gods overtreders: *deze* leer maakt, dat er bijna geen anderen dan onschuldigen zijn. Ik smeed u, mijn vader, mij toch goed in te lichten; ik verlaat u niet, voordat gij mij de voornaamste regels hebt meegegeeld, die uw casuïsten hebben vastgesteld."

»Helaas!» zeide de pater, »wij zouden wel gaarne gewenscht hebben, geen andere grondbeginselen aan te nemen, dan die van het Evangelie in al hun gestrengheid; en men ziet uit onze levenswijze ook duidelijk genoeg, dat indien wij eenigzins toegeeflijk zijn tegenover anderen, dit eerder uit inschikkelijkheid gebeurt dan met voordacht. Wij worden er toe gedwongen. De menschen zijn tegenwoordig zoo verdorven, dat aangezien wij hen niet kunnen gebieden tot ons te komen, wij wel moeten gaan tot hen; anders zouden zij ons verlaten; zij zouden tot erger vervallen; zij zouden geheel onder de macht des verderfs geraken. En het is dan ook om hen daarvan terug te houden, dat onze casuïsten de ondeugden hebben bestudeerd, waaraan men in alle kringen het meest is verslaafd, ten einde regelen vast te stellen, die zonder de waarheid te verminken, toch zoo zacht zijn, dat men al zeer moeielijk in zijn eischen moet wezen, als men er niet mee tevreden is; want het hoofddoel, dat onze Orde zich voorstelt tot heil van den godsdienst, is om niemand, wie hij ook zij, terug te stooten, ten einde de wereld niet tot wanhoop te brengen. Wij hebben dus regels voor allerlei soorten van menschen: voor hen, die prebenden genieten, voor de priesters, voor de monniken, voor de edellieden, voor de

1) Rom. 7: 8—11. Gal. 2: 18 en 3: 22.

dienstbaren, voor de rijken, voor hen, die handel drijven, voor hen, wier zaken slecht staan, voor armen, voor devote vrouwen en voor dezulken, die niet devoot zijn, voor gehuwden, voor de lieden, die losbandig leven, in één woord, niemand is vergeten." — »Met andere woorden," zeide ik, »er zijn regels voor de geestelijkheid, den adel en den derden stand: ik ben zeer verlangend ze te hooren."

»Laat ons dan," zeide de pater, »beginnen met hen, die kerkelijke schenkingen 1) genieten. Gij weet welk een handel men tegenwoordig in die schenkingen drijft, en dat er, indien men zich moest houden aan hetgeen de h. Thomas en de oude kerkvaders er over geschreven hebben, niet weinigen zouden schuldig bevonden worden aan simonie. Het is om die reden zeer noodig geweest, dat onze paters door hun wijsheid de zaken een weinig getemperd hebben, gelijk de woorden van Valentia, die een der vier dieren van Escobar is, het u zullen leeren. Zij maken het slot uit van een lange uitweiding, waarin hij ons verscheidene middelen aan de hand doet, om ons de zonde van simonie te doen vermijden; wij treffen ze aan bl. 2039 van het III deel: *Indien men tijdelijk goed schenkt voor een geestelijk goed*, — dat is geld voor een prebende — *en men geeft het geld als den prijs voor de schenking, dan is dit openbare simonie; maar indien men het geeft als de drangreden die den wil van den collator er toe brengt om het te schenken, dan is dat geen simonie, ook al beschouwt en verwacht hij die de schenking vergeeft, het geld als de hoofdzaak.* Tanner, 2) die ook van onze Orde is, zegt hetzelfde in T. III. p. 1519, ofschoon hij erkent, *dat de h. Thomas er tegen is, daar hij zonder meer leert, dat het altijd simonie is een geestelijk goed voor een tijdelijk te geven, indien het om het tijdelijke toch te doen is.* Door dit middel, voorkomen wij niet weinig gevallen van simonie; want wie zou slecht genoeg

1) Prebenden enz.

2) Tanner (1572—1632) nam een groot aandeel aan het godsdienst-gesprek te Regensburg (1601), en ijverde niet weinig tegen de protestanten.

zijn om, als hij geld voor een prebende geeft, zulks niet in dien zin te willen doen, dat hij het beschouwt als een *drangreden* welke den schenker beweegt ze hem te verleenen, maar wel als den *prijs* voor het verlangde? Daartoe is niemand ver genoeg geweken van God." — »Ik geef u toe," zeide ik tot hem, »dat iedereen de toereikende genade heeft om zich hiertoe te laten vinden." — »Er is geen twijfel aan," hernam de pater.

»Op die wijze hebben wij de dingen verzacht voor hen, die kerkelijke prebenden genieten. Wat nu de priesters betreft, ook voor hen hebben wij verscheiden regels, die hun zeer gunstig zijn. Bijv. deze van onze vier-en-twintig tr. ex. 11. n. 96: *Mag een priester, die geld ontvangen heeft om een mis te lezen, nog eens geld aannemen voor dezelfde mis? Ja*, zegt Filuatius, *wanneer hij het deel van het offer, dat hem als priester toekomt, ten goede laat komen van dengene, die hem ten tweedemale betaalt; mits hij er niet zoo veel voor neme als voor een geheele mis, maar slechts voor een gedeelte, bijv. voor een derde deel van een mis."*

»Voorzeker, mijn vader, hebben wij hier een van die gevallen, waarin het *voor* en het *tegen* beiden waarschijnlijk zijn, want wat gij daar zegt moet wel waarschijnlijk wezen krachtens het gezag van Filuatius en Escobar. Maar als men dit laat binnen den kring van het waarschijnlijke, dan zou men, naar het mij voorkomt, ook wel het tegendeel kunnen zeggen, en dit met redenen staven. Wanneer de kerk aan de priesters, die arm zijn, vergunt geld aan te nemen voor hun missen, daar het billijk is, dat zij die het altaar dienen ook van het altaar leven, dan verstaat zij daar niet onder, dat zij het offer der mis voor geld verkoopen, en nog minder, dat zij zich zelven berooven van al de geestelijke zegeningen, die zij er in de eerste plaats van genieten moeten. Ook zou ik er nog bij willen voegen, dat, volgens Paulus, 1) de priesters »eerst voor zich zelf moeten offeren en daarna voor het volk;" en dat het hun derhalve wel

1) Hebr. 7: 27.

geoorloofd is ook anderen te doen deelen in de vrucht van het mis-offer, maar niet om voor zich zelve vrijwillig afstand te doen van allen zegen des offers, en dat aan een ander te geven voor het derde van wat een mis kost, d. w. z. voor vier of vijf stuivers. Inderdaad, mijn vader, ware ik eenigzins een man van gezag, ik maakte dat gevoelen waarschijnlijk." — »Het zou u niet veel moeite kosten," zeide hij, »het is zulks kennelijk; de moeielijkheid bestond daarin om waarschijnlijkheid bij te zetten aan het tegenovergestelde van meeningen die onloochenbaar goed en waar zijn; en dit is slechts de zaak van onze groote mannen. Pater Bauny munt er in uit. Het is een genot om dezen geleerden casuïst te zien doordringen in het voor en tegen van een kwestie, die ook betrekking heeft op de priesters, en hem overal bewijsgronden te zien vinden, door zijn buitengewone scherpzinnigheid en zijn fijn verstand. Zoo zegt hij ergens, in zijn Tr. X. p. 474: *Men kan geen wet maken, waardoor de pastoors verplicht werden alle dagen de mis te lezen, omdat zulk een wet hen zonder twijfel HAUD DUBIE zou bloot stellen aan 't gevaar, van haar somtijds te lezen in een staat van dood-zonde.* En toch zegt hij in hetzelfde Tractaat, p. 441: *Dat de priesters die geld ontrangen hebben om alle dagen de mis te lezen, haar ook alle dagen lezen moeten, en dat zij er zich niet meê kunnen verontschuldigen, dat ze er niet altijd genoegzaam toe zijn voorbereid, want men kan altijd boete doen; en zoo zij hierin te kort schieten, dan is dat hun schuld, en niet de schuld van wie hen de mis laten lezen.* En om nu de grootste moeielijkheden, die hen van 't lezen der mis terug kunnen houden, uit den weg te ruimen, lost hij deze zaak aldus op in hetzelfde Tractaat q. 32 p. 457: »*Kan een priester de mis lezen op denzelfden dag, waarop hij een doodzonde bedreven heeft en wel een der ergerlijkste, als hij vooraf gebiecht heeft? Neen, zegt Villalobos, 1) want hij is dun onrein. Maar Sancius 2) zegt: ja, en spreekt hem vrij van zonden, en*

1) *Villalobos* te Salamanca in 1637 gestorven, waar hij de zedeleer onderwees.

2) *Sancius*, een spaansch jezueet, stierf als zendeling in Mexico.

ik houd zijn gevoelen voor zeker en meen, dat het in de praktijk moet gevolgd worden: ET TUTA ET SEQUENDA IN PRAXI."

»Hoe, mijn vader," zeide ik, »moet men dat gevoelen in de praktijk volgen? Zou een priester, die tot zulk een overtreding verviel, nog denzelfden dag durven naderen tot het altaar, omdat pater Bauny daar geen zonde in ziet? Moest men niet liever zich houden aan de oude wetten der kerk, die voor altijd, of althans voor een geruimen tijd het mis-offer verboden aan de priesters, die zonden van dien aard bedreven hadden, dan zich te laten leiden door de nieuwe gevoelens der casuïsten, die hun zulks vergunnen op den dag zelf, waarop zij er toe vervielen?"

»Gij hebt geen memorie," zeide de pater; »heb ik u de vorige keer niet gezegd, dat men, volgens onze paters Cellot en Reginaldus, »in de zedeleer niet de oude kerkvaders maar de nieuwe casuïsten moet volgen?" — »Ik herinner mij dat wel," antwoordde ik, »maar hier staat meer op 't spel, hier is sprake van de wetten der Kerk." — »Gij hebt gelijk," zeide hij; »maar gij kent nog niet dezen schoonen regel van onze paters: *dat de wetten der Kerk haar kracht verliezen, wanneer men ze niet meer nakomt* CUM JAM DESUETUDINE ABIERUNT, zoo als Filiutius zegt T. II. tr 25, n. 33. Wij kennen beter dan de oude vaders de tegenwoordige behoeften der Kerk. Indien men zoo gestreng was van de priesters te verwijderen van 't altaar, gij begrijpt wel, dat er dan niet veel missen zouden gelezen worden. Maar nu brengt de veelheid der missen zulk een glorie toe aan God, en zoo veel heil aan de zielen, dat ik met onzen pater Cellot, in zijn boek over de Hiërarchie p. 611 (Rouaansche uitgave) zou durven zeggen: *dat er niet te veel priesters zouden zijn wanneer niet alleen alle mannen en vrouwen, indien dat kon, maar alle levenlooze lichamen en zelfs de wilde dieren, BRUTA ANIMALIA, veranderd wierden in priesters om de mis te celebreeeren."*

Ik was zoo verbaasd over de ongerijmdheid van deze voorstelling, dat ik niets zeggen kon, en daarom ging hij aldus voort: »Maar genoeg van de priesters; ik zou te uitvoerig worden; gaan wij over tot de monniken! Daar hun grootste strijd ontstaat uit

de gehoorzaamheid, welke zij verschuldigd zijn aan hun Superioren: hoor eens hoe onze paters hierin verzachting hebben aangebracht. Het is Castrus Palaüs, 1) van onze Orde; *Op. mor.* p. 1. disp. 2. p. 6: *Het is buiten kijf NON EST CONTROVERSIA, dat de monnik, die voor zich-zelf een waarschijnlijke meening heeft, niet gehouden is zijn prior te gehoorzamen, ofschoon diens gevoelen het waarschijnlijkst is; want dan is het den monnik geoorloofd het gevoelen te omhelzen, dat hem het meest welgevallig is, quae sibi gravior fuerit, zooals Sanchez zegt. En al is het bevel van den prior billijk, toch is hij niet verplicht hem te gehoorzamen, want het is niet billijk in alle opzichten en in allerlei maniere, non undequaque juste praecipit, maar slechts waarschijnlijkerwijze, en daarom behoeft hij er slechts waarschijnlijk aan te gehoorzamen, of er niet aan te gehoorzamen, probabiliter obligatus, et probabiliter deobligatus."*

»Voorzeker, mijn vader," zeide ik, »men kan zulk een schoone vrucht der dubbele waarschijnlijkheid niet te hoog waardeeren." — »Zij is van 't grootste nut," zeide hij, »maar houd ons niet op. Ik zal u slechts dezen enkelen regel meedeelen van onzen beroemden Molina ten gunste van de monniken, die om hun ongeregeld gedrag zijn verjaagd uit hun kloosters. Onze pater Escobar deelt hem mee tr. 6. ex. 7. n. 111, met deze woorden: *Molina verzekert, dat een monnik die uit zijn klooster werd gejaagd, niet verplicht is om zich ten einde terug te kunnen keeren, te verbeteren, en dat hij niet meer gebonden is door zijn gelofte van gehoorzaamheid.*" »Zie hier mijn vader," zeide ik, »de geestelijke heeren niet weinig goed bedacht. Ik zie wel, dat uw casuïsten zachtkens met hen gehandeld hebben. Zij deden met hen, alsof zij voor zich zelve zorgden. Ik vrees nu maar, dat de menschen, die tot andere standen behooren, er niet zoo gemakkelijk afkomen. Iedereen moest voor zich zelf kunnen zorgen." — »Zij zouden het zelve niet beter geschikt hebben," hernam de pater. »Men heeft voor allen gezorgd met

1) *Castro Palao* (1583—1633) hoogl. aan meer dan één akademie in Spanje, censor der inquisitie, enz.

gelijke goedgunstigheid, van de grootsten af tot de geringsten toe; en om u dat te bewijzen, brengt gij mij in verzoeking iets te zeggen van onze regels betreffende de dienstknechten.

»Wij hebben, wat hen betreft, de moeilijkheden overwogen, die voor hen verrijzen, [als zij menschen van geweten zijn], om losbandige Heeren te dienen; want doen zij *niet* alles wat hun wordt gelast, dan verliezen zij hun bestaan, en doen zij 't *wel*, dan beschuldigt hen hun consciëntie. Om hun te gemoet te komen, hebben onze *vier-en twintig*, tr. 7. ex. 4, n. 223 de diensten opgegeven, die zij met een goed geweten verrichten kunnen. Zie hier er enkele van: *Brieven en geschenken overbrengen; deuren en vensters open maken; hun meester helpen een venster in te klimmen, de ladder vast houden terwijl hij er in klimt: dat alles is geoorloofd en onschuldig. Het is waar, dat zij bij het vasthouden van de ladder meer dan gewoonlijk moeten bedreigd worden indien zij onwil lieten blijken, want men beleedigt toch den heer eens huizes, als men er door het venster binnenklimt.* Moet gij niet erkennen, dat dit goed bedacht is?" — »Ik verwachtte niets anders," zeide ik, »van een boek, ontleend aan de vier-en-twintig jezuïeten." — »Maar," voegde de pater er bij, »onze pater Bauny heeft de dienstknechten terdege geleerd al die diensten aan hun Heeren te bewijzen, zonder zich te bezondigen, door te maken, dat zij niet denken aan de zonde, die zij helpen verrichten, maar alleen aan de winst, die er hun van toekomt. Dit heeft hij duidelijk uitgelegd in zijn *Summa pecc.*, op bl. 710 van den eersten druk: *De biechtvaders moeten wel in 't oog houden, dat men geen absolutie kan geven aan knechts, die schandelijke boodschappen overbrengen, indien zij de zonden hunner Heeren goedkeuren; maar men moet het tegendeel zeggen, indien zij 't doen in hun eigen stoffelijk belang.* En dat is gemakkelijk na te komen, want waarom zouden zij hun instemming betuigen met zonden, waarvan zij slechts den last en de moeite hebben? En dezelfde pater Bauny heeft dezen gewichtigen regel vast gesteld voor hen, die niet tevreden zijn met hun loon, in zijn *Summa* p. 213 en 214 van de zesde uitgave: *Mogen de knechten, die klagen over hun loon, het zelve verhoogen door zich zoo veel van 't goed hunner*

Heeren toe te eigenen, als zij meenen dat noodig is om hun loon in overeenstemming te brengen met hun arbeid? Zij mogen zulks in sommige gevallen doen, bijv. wanneer zij bij het zoeken van een dienst zoo arm waren, dat zij verplicht waren het aanbod, dat men hun deed, aan te nemen, en de andere knechten van hun soort bij een ander meer verdienen."

»Ziedaar" riep ik uit, »mijn vader, juist het geval van Jan van Alba." »Welke Jan van Alba?" zeide de pater, »wat bedoelt gij?" — »Hoe nu, mijn vader, weet gij niet meer wat er in deze stad gebeurd is in 't jaar 1647? Waar waart gij dan toen?" — »Ik onderwees toen de casuïstiek in een onzer scholen zeer ver van Parijs."

»Ik zie wel, mijn vader, dat gij deze geschiedenis niet kent; daarom zal ik ze u verhalen. Ik hoorde ze nog onlangs vertellen door een zeer geacht persoon. Hij zeide ons, dat die Jan van Alba, bediende van uw paters in het Collegie van Clermont, in de St. Jacobs-sstraat, niet tevreden met zijn loon, iets had gestolen om zich schadeloos te stellen; dat de paters, die het ontdekt hadden, hem in de gevangenis lieten zetten, hem aanklagend van diefstal binnenshuis; en dat deze zaak voor het Chatelet 1) behandeld werd, den 6^{den} April 1647, indien ik wel onthouden heb; want hij deelde ons al die bijzonderheden mee, zonder welke men hem niet zou geloofd hebben. Deze ongelukkige, onder-vraagd wordende, bekende, dat hij uw paters eenige tinnen schotels ontvreemd had; maar hij ontkende, ze daarom gestolen te hebben, tot zijn rechtvaardiging het gevoelen van pater Bauny aanvoerende, dat hij den rechters voorlegde met een geschrift van een uwer paters, waarin hij de casuïstiek had bestudeerd en dat hetzelfde leerde. Hierop sprak de Heer de Monrouge een der aanzienlijkste rechters het als zijn oordeel uit, dat hij niet van meening was, dat men op grond van de geschriften dier paters, behelzende een ongeoorloofde leer, verderfelijk voor en in strijd met alle natuurlijke, goddelijke en menschelijke wetten, in staat om alle

1) Het gerechtshof te Parijs voor crimineele zaken.

families in 't verderf te storten en alle huis-dieverijen te wettigen, — dezen beschuldigde moest vrij spreken; maar dat hij voorstelde dezen al te getrouwen discipel voor de deur van het Jezuïeten-klooster te doen geeselen, door beuls handen, en dat de beul tevens de geschriften dier paters over den diefstal moest verbranden, met verbod aan hen, om, op straffe des doods, zulk een leer verder te onderwijzen." Men stemde met dit gevoelen nadrukkelijk in, en wachtte den uitslag af, toen er iets tusschen beiden kwam, dat de uitspraak van het vonnis verschuiven deed. Inmiddels verdween de gevangene, men weet niet hoe. zonder dat men meer over deze zaak sprak; Jan van Alba geraakte derhalve vrij zonder zijn schotels terug te geven. Dit deelde hij ons mee; en hij voegde er nog bij, dat het advies van den Heer Montrouge in de registers van het Chatelet staat opgeteekend, waarin ieder een het lezen kan. Deze geschiedenis vermaakte ons zeer."

» Waarmée houdt gij ons op?" vroeg de pater; » wat moet dat alles beteekenen? Ik heb het met u over de grondstellingen onzer casuïsten; ik zou juist gaan spreken over degenen, die betrekking hebben op onze edellieden, en gij valt mij in de rede met geschiedenissen, die er niet bij behooren." » Ik vertelde 't slechts in het voorbijgaan," zeide ik, » en ook om u te wijzen op een gewichtige zaak die bij dit onderwerp behoort, en die gij, naar het mij voorkomt, bij het vaststellen van uw leer der waarschijnlijkheid vergeten hebt." — » Maar wat kan er," riep de pater uit, » nog aan ontbreken, nadat zooveel bekwame mannen al hun krachten aan haar gewijd hebben?"

» Het is dit," antwoordde ik, » dat gij hen, die uw waarschijnlijke meeningen volgen, wel tegenover God en hun geweten gerust stelt; want, naar uw zeggen, heeft men van deze beiden niets te vreezen, als men zich houdt aan een leeraar van gezag; ook beschut gij hen tegen de biechtvaders, want gij hebt de priesters gedwongen hun de absolutie te geven, op straffe des doods, als zij op een waarschijnlijk gevoelen zich beroepen kunnen; maar gij hebt hen niet gedekt tegenover de wereldlijke rechters; zoodat zij, uw waarschijnlijkheden volgend, zich zien blootgesteld

aan geeseling en galg; dat is een kapitale misslag." — »Gij hebt gelijk," zeide de pater, »gij doet mij door dit te zeggen genoeg; maar de reden hiervan is, dat wij niet zooveel macht over de overheid hebben als over de biechtvaders, die verplicht zijn, zich in de gewetensvragen aan ons te houden, want daarover oordeelen wij oppermachtig." — »Dat begrijp ik," zeide ik, »maar indien gij aan de eene zijde de rechters zijt der biechtvaders, zijt gij niet ter anderer zijde de biechtvaders der rechters? Uw macht is zeer uitgestrekt; dwing hen de misdadigers vrij te spreken, die een waarschijnlijk gevoelen voorstaan, op straffe van uitgesloten te worden van de sacramenten; opdat het niet gebeure, tot groote schande en minachting van de waarschijnlijkheid, dat de menschen, die gij in theorie onschuldig maakt, in de praktijk worden gegeeseld of gehangen. Hoe zoudt gij anders leerlingen vinden?" — »Er moet," zeide hij, »aan gedacht worden, wij mogen dit niet langer over 't hoofd zien. Ik zal het aan onzen pater-provinciaal voorstellen. Gij hadt echter dien raad kunnen bewaren voor een ander oogenblik, zonder mij in de rede te vallen bij wat ik u te zeggen had over de grondbeginselen, die wij hebben aangenomen ten opzichte van de edellieden, en ik zal ze u slechts mededeelen onder de voorwaarde, dat gij mij met geen geschiedenissen meer lastig valt."

Ziehier alles wat gij heden van mij ontvangt, want er is meer dan één brief toe noodig, om u alles over te brengen, wat ik in een enkel gesprek heb vernomen. Inmiddels verblijf ik, enz.

ZEVENDE BRIEF.

Over de methode, om de bedoeling te besturen, naar de casuïsten. Over 't verlof, dat zij geven om iemand te dooden tot verdediging van de eer en de goederen en hetwelk zij uitstreken tot priesters en monniken. Merkwaaardige vraag gesteld door Caramuel, te weten of de jezuiten de jansenisten vermoorden mogen.

Parijs 25 April 1656.

Mijnheer!

Nadat ik den goeden pater, wiens rede ik door de geschiedenis van Jan van Alba had afgebroken, weêr tevrede had gesteld, ging hij voort na de verzekering, die ik hem gaf, dat ik zulke verhalen niet meer doen zou; en hij sprak tot mij over de regelen zijner casuïsten ten opzichte van de edellieden, ongeveer met deze woorden:

>Gij weet, dat de overheerschende hartstocht der lieden van dezen stand dat punt van eer is, dat hen slag op slag brengt tot geweldadigheden, die lijnrecht schijnen te strijden met de christelijke vroomheid; waaruit volgt, dat wij hen allen van onze biechtstoelen zouden moeten weren, hadden niet onze paters de gestrengheid van den godsdienst een weinig verzacht om zich te voegen naar de zwakheid der menschen. Doch aangezien zij door hun plichten tegenover God gebonden gebleven aan het Evangelie, en door hun liefde voor den naaste aan deze wereldsche lieden, — zoo hebben zij al hun verstand noodig gehad, om de middelen te vinden, die de zaken zóó billijk matigden, dat men zijn eer kan handhaven en herstellen met al de middelen, waarvan men zich gewoonlijk in de wereld bedient, zonder evenwel zijn geweten te verkrachten, zoodat men twee schijnbaar zoo tegenstrijdige zaken als de vroomheid en de eer beiden ongeschonden bewaart. Maar even heilzaam als dit doel was, even moeielijk was de volvoering; want ik geloof, dat gij de grootheid en het bezwaarlijke van zulk

een taak duidelijk beseft." — »Zij verbaast mij," zeide ik vrij koel. »Zij verbaast u?" zeide hij, »ik geloof, dat zij er nog wel anderen verbazen zou. Weet gij dan niet, dat, ter eener zijde, het gebod des Evangelies luidt: »geen kwaad met kwaad te vergelden, en de vergelding over te laten aan God"; en dat, ter anderer zijde, de wetten der wereld gebieden om geen beleedigingen te verdragen, maar ze zelf te wreken, dikwerf met het leven van zijn vijanden? Hebt gij ooit iets gezien, dat meer tegenstrijdig schijnt? En wanneer ik u nu desnietteenstaande zeg, dat onze paters deze twee zaken met elkander hebben weten in overeenstemming te brengen, dan zegt gij niets anders dan dat u zulks verbaast." — »Ik drukte mij niet duidelijk genoeg uit", mijn vader. »Ik zou de zaak voor onmogelijk houden, indien ik niet, na hetgeen ik van uw paters gezien heb, wist, dat zij gemakkelijk kunnen doen wat aan andere menschen onmogelijk is. En hierom geloof ik gaarne, dat zij wel 't een of ander middel zullen gevonden hebben, dat ik bewonder zonder het te kennen, en dat ik u bid mij te verklaren."

»Als gij het zoo bedoelt," zeide hij, »dan mag ik het u niet weigeren. Weet dan dat dit wonderbare beginsel onze groote methode is van het *besturen der bedoeling*, welks beteekenis in onze moraal zoo groot is, dat ik haar bijna zou durven vergelijken met de leer van de waarschijnlijkheid. [Gij hebt er reeds in 't voorbijgaan iets van kunnen zien in zekere regels, die ik u medeelde; want toen ik u aanwees, hoe de knechten met een goed geweten zekere schandelijke boodschappen kunnen overbrengen, hebt gij toen niet opgemerkt, dat het er slechts op aan kwam hun gedachten af te wenden van het verkeerde, welks bemiddelars zij waren, om haar te richten op de winst, die er hun van toekomt? Dat noemt men nu het *besturen der bedoeling*; en gij hebt ook gezien, dat zij die geld geven voor kerkelijke waardigheden, inderdaad zich zouden schuldig maken aan simonie, indien men hun gedachten niet in de goede richting stierde. Maar ik wil u thans die groote methode doen aanschouwen in al haar luster op het punt van den manslag, dien zij in duizend gevallen

rechtvaardigt, opdat gij aan zulk een uitkomst zoudt kunnen zien, wat zij kan tot stand brengen." — Ik voorzie reeds" zeide ik, »dat daardoor alles, niets uitgezonderd, zal veroorloofd worden." »Gij vervalt altijd van het eene uiterste in het andere," antwoordde de pater; »gij moet dat afleeren, want om u te doen zien, dat wij niet alles toestaan, moet gij weten, dat wij bijv. nooit het formeele voornemen billijken om te zondigen, louter uit lust om te zondigen; en dat wij met hen, die er in volharden, om met geen ander doel het kwaad te doen dan omdat het kwaad is, de gemeenschap verbreken; dat toch is duivelsch; en hierbij letten wij op leeftijd, sekse, noch rang. Maar wanneer men niet in dien ongelukkigen toestand verkeert, dan beproeven wij de toepassing van onze methode om de bedoeling te besturen, die hierin bestaat, dat men zich een geoorloofde zaak voorstelt als het doel van zijne handelingen. [Zij is niet zoo zeer hierin gelegen, dat wij, zooveel in ons vermogen is de menschen terughouden van het verbodene; maar wanneer wij de daad niet verhinderen kunnen, dan zuiveren wij althans de bedoeling; en aldus verbeteren wij het zondige van het middel door de zuiverheid van het doel.] Daardoor hebben onze paters het middel gevonden om gewelddadigheden te veroorloven, die men verricht tot verdediging van zijn eer; want men heeft de bedoeling slechts af te wenden van den dorst naar wraak, die misdadig is, om haar over te brengen op het verlangen om zijn eer te verdedigen, dat naar onze paters geoorloofd is. En op die wijze vervullen zij al hun plichten tegenover God en de menschen. Want zij stellen de wereld tevreden door haar te vergunnen wat zij gaarne doet; en zij handhaven het Evangelie, door de bedoeling te zuiveren. Ziedaar iets, wat de ouden niet gekend hebben; ziedaar iets, wat men te danken heeft aan onze paters. Begrijpt gij het nu?" — »Zeer goed," antwoordde ik. »Gij vergunt aan de menschen het uitwendige en stoffelijke uitwerksel van hun handelingen, en gij geeft aan God die innerlijke en geestelijke drijfveer van de bedoeling; en door deze billijke deeling verzoent gij de menschelijke wetten met de goddelijke. Maar, mijn vader, om u de waarheid te

zeggen, ben ik ten opzichte van uw beloften wel een weinig wantrouwend; en ik betwijfel het of uw schrijvers er wel zoo veel van zeggen als gij." — »Gij doet mij onrecht aan," zeide de pater; »ik beweere niets wat ik niet kan bewijzen, en met zoo veel aanhalingen, dat haar aantal, haar gezag en haar bewijsgronden u vervullen zullen met bewondering.

»Om u het verband te doen aanschouwen, dat onze paters gemaakt hebben tusschen de grondregelen van het Evangelie en die der wereld, door deze besturing van de bedoeling, hebt gij slechts onzen Pater Reginaldus te hooren in *praxi* L. XXI. n°. 62 p. 260: »*Het is aan privaatspersonen verboden zich te wreken, want St. Paulus zegt, Rom. XII: »Vergeld niemand kwaad voor kwaad,*» en Jezus Sirach zegt, H. XXVIII: »*Die zich wreken wil, laadt Gods granschap op zich, en zijn zonden zullen niet vergeten worden.*» Daarbij komt nog wat staat in het Evangelie over het vergeven van beleedigingen, bijv. in Hoofdst. VI en XVIII van St. Mattheus." — »Inderdaad, mijn vader, indien hij nu iets anders zegt, dan wat staat in de Schrift, dan is het niet, omdat hij 't niet weet. Wat is toch wel zijn slotsom?" — »Deze," zeide hij: *Uit dit alles blijkt, dat een krijgsman dadelijk iemand mag achterna zetten, die hem gekwetst heeft; niet voorwaar, met de bedoeling om kwaad met kwaad te vergelden, maar wel om zijn eer te handhaven: Non ut malum pro malo reddat sed ut conservet honorem.*» Ziet gij wel met hoeveel ijver zij den toeleg verbieden, om kwaad met kwaad te vergelden, omdat de Schrift zulks verbiedt? Zij hebben het nooit toegelaten. Hoor Lessius 1) *de Just.* L. II. c. IX, diss. 12, n°. 79: *Wie een oorvijs ontvangen heeft mag niet de bedoeling hebben om zich te wreken, maar hij mag wel het verlangen koesteren om eerloosheid te ontgaan, en daarom aanstonds die beleediging betaald zetten, zelfs met den degen: etiam cum gladio.*» Wij zijn er zoo ver af toe te staan, dat men

1) Leonh. Less. in 1554 in Brabant geboren, een man met een stalen geheugen, taaien vlijt en grooten roep van heiligheid. In 1587 veroordeelde de Universiteit van Leuven 31 van zijn stellingen. Hij trok het zich niet aan, evenmin als een besluit van Paus Sixtus V, waarbij aan de strijdenden het stilzwijgen werd opgelegd. Hij stierf in 1623.

het voornemen hebbe, om zich te wreken op zijn vijanden, dat onze paters zelfs niet vergunnen, dat men hun in een opwelling van haat den dood toewenscht. Hoor, wat hier Escobar van zegt tr. 5, ex. 5, n°. 145: *Indien uw vijand genegen is om u kwaad te doen, moocht gij niet uit haat naar zijn dood verlangen, maar gij moocht zulks wel doen, om uw schade te ontgaan.* [Want mits het geschiede met deze bedoeling is dit zoo rechtmatig, dat onze groote Hurtado van Mendoza 1) zegt:] *Men mag God bidden, dat hij plotseling hen doe sterven, die ons willen vervolgen, indien men hun op geen andere wijs ontkomen kan.* Zie zijn boek *de Spe* V. II, diss. 15, Sect. 4 § 48.] »Eerwaarde vader,» zeide ik, »het is jammer, dat de Kerk vergeten heeft gebeden met dit doel in haar gebedenboeken op te nemen.» »Men heeft er» zeide hij: »niet alles in geplaatst wat men aan God kan vragen. Bovendien het kon niet; want deze meening is jonger dan het getijboek: gij zijt geen goed tijdrekenkundige. [Maar laat ons niet buiten ons onderwerp treden, en luister naar deze woorden van onzen pater Caspar Hurtado 2), *de Sub. pecc. diff.* 9 aangehaald door Diana p. 5, tr. 14 r. 99; hij is een der vier en twintig paters van Escobar: *Iemand, die een kerkelijke prebende geniet, mag zonder doodzonde te bedrijven, naar den dood verlangen van dengene, die een jaargeld trekt van zijn prebende, zoo het maar niet geschiedt om het geld, dat er hem door toekomt, of uit persoonlijken haat.*»]

»O mijn vader,» zeide ik, »ziedaar een fraaie vrucht van het besturen der bedoeling. Ik zie wel, dat dit zich ver uitstrekt; maar toch zijn er zekere gevallen, welker oplossing, hoe wenschelijk ook voor de edellieden, vrij wat moeite in zou hebben.» — »Laat mij ze hooren,» zeide de pater. »Bewijs mij,» zeide ik, »met

1) Een spaansch jezuïet (1578—1651) van groote geleerdheid en reinen wandel. Hij ging nooit slapen zonder gebiecht te hebben. Op reis zocht hij altijd een plaats tot nachtverblijf, waar een priester was, bij wien hij biechten kon.

2) Casp. *Hurtado* (1575—1646) verliet glansrijke wereldsche vooruizichten, om zich bij de jezuïeten aan te sluiten. Hij was aan meer dan een spaansche hoogeschool leeraar.

deze geheele besturing der bedoeling, dat het geoorloofd is te duelleeren." — »Onze groote Hurtado de Mendoza," zeide de pater, »zal u onmiddellijk bevredigen met deze woorden die gij vindt bij Diana p. 5, tr. 14, r. 99: *Indien een edelman, die tot een duel wordt uitgedaagd, bekend staat als niet vroom, en de zonden, die men hem gedurig openlijk ziet bedrijven het recht geven, om met zekerheid te zeggen, dat hij, als hij weigert te duelleeren, dit niet doet uit vrees Gods, maar uit vrees voor zijn leven, en men derhalve van hem zegt, dat hij een hen is en geen man, gallina et non vir, dan mag hij zich, om zijn eer te redden, bevinden ter bescheidener plaatse, niet met het opzettelijk voornemen om te duelleeren, maar alleen om zich te verdedigen, indien hij, die hem heeft uitgedaagd, hem daar onrechtvaardig komt aanvallen. Zijn handeling is op zich zelf volmaakt onverschillig. Want welk kwaad kan er in zijn om naar buiten te gaan, daar al wandelend op iemand te wachten, en zich te verdedigen, indien men u aanvalt? En op die wijze zondigt hij volstrekt niet, omdat dit ganschelijk niet het accepteeren van een tweegevecht is, daar de bedoeling op geheel andere omstandigheden is gericht. Want het accepteeren van een duel bestaat in de werkelijke bedoeling om met elkaar te strijden, en deze bedoeling koestert hij niet.*

»Gij hebt uw woord niet gehouden, mijn vader. Dat is toch eigenlijk niet een veroorloven van 't duel; integendeel, hij houdt het voor zoo stellig ongeoorloofd, dat hij om het te kunnen toestaan, weigert te zeggen, dat het er een is." — »Ho, ho," zeide de pater, »gij begint dieper in de zaak door te dringen, daar ben ik blij om. Ik zou toch kunnen volhouden dat hij hier alles veroorlooft, wat zij eischen die duelleeren. Maar aangezien gij een nauwkeurig antwoord moet hebben, zoo zal onze pater Layman het doen voor mij, die met zoovele woorden het duel veroorlooft, mits men zijn gedachten daarbij alleen richte op het aanvaarden ervan, met de gedachte zijn eer of zijn fortuin te redden. Gij vindt het L. III. p. 3. cap. III. n. 2 en 3: »*Indien een krijgsman in 't leger of een edelman aan 't hof zijn eer of zijn fortuin verliezen zou, indien hij weigerde te duelleeren, dan zie ik niet in, waarom men hem zou veroordeelen, die de uitdaging aanneemt ten einde zich te verdedigen.*»

Petrus Hurtado zegt hetzelfde, zoo als wij vernemen van onzen beroemden Escobar tr. 1. ex. 7. n. 96 en 98; hij voegt er toch deze woorden van Hurtado aan toe: *Men mag duelleeren, zelfs om zijn goed te verdedigen, indien er geen ander middel is om het te behouden; immers heeft iedereen het recht om zijn goed te verdedigen, ook al moet dit zijn vijand het leven kosten.* — Het ergerde mij zeer uit deze aanhalingen te zien, dat, terwijl de vroomheid des konings haar macht aanwendde, om het duel in zijn staten te verbieden en af te schaffen, de vroomheid der jezuïeten al haar scherpzinnigheid gebruikte, om het in de kerk toe te staan en te wettigen. Maar de goede vader was zoo op gang, dat hij niet kon gestoord worden, hij ging dan ook door: »Eindelijk,” zeide hij, »gaat Sanchez (let toch even op welke mannen ik u citeer!) nog verder; want hij vergunt niet alleen een uitdaging aan te nemen, maar zelf uit te dagen, mits men zijn bedoeling maar goed besture. En onze Escobar stemt hem hierin bij terzelfder plaatse, n. 97.” »Mijn vader,” zeide ik, »ik geef mij gewonnen, als het zoo is; maar ik geloof nooit, dat hij 't gezegd heeft, als ik het niet zelf lees.” — »Lees het dan zelf,” zeide hij; en ik las inderdaad deze woorden in de *Theol. Mor.* van Sanchez Lib. II. c. XXXIX n. 7: *Het is alleszins redelijk te zeggen, dat een man duelleeren mag om zijn leven, zijn eer of een aanzienlijk deel van zijn fortuin te redden, wanneer het bewezen is, dat men hem van dat alles door rechtsgedingen en plagerijen wil berooven, en slechts dit ééne middel overblijft om het te redden.* [En Navarrus 1) zegt wel terecht, dat het in zulke omstandigheden geoorloofd is het duel aan te nemen en aan te bieden. Licet acceptare et offerre duellum.] *Ook mag men in 't geheim zijn vijand doodden. En men moet in zulke omstandigheden zelfs niet van het duel zich bedienen, indien men zijn man heimelijk uit den weg kan ruimen, en daardoor uit de moeielijkheid geraken, want op die wijze is men nóch genood-*

1) *Navarrus*, naar zijn geboorteland aldus genoemd, heeft zijn lang leven gewijd aan studie, onderwijs en goede werken. Drie pausen overlaadden hem met gunstbewijzen; men verhaalt, dat zijn ezel op straat uit zich zelf reeds stil stond, indien een arme naderde. Hij leefde van 1491—1586.

zaakt zijn leven in 't gevecht te wagen, noch deel te nemen aan de zonde, die onze vijand, door te duelleeren begaan zou.

»Ziedaar mijn vader, een vrome sluipmoord; maar, hoe vroom ook, het blijft toch altijd een sluipmoord, daar het vergund wordt zijn vijand verraderlijk om 't leven te brengen." — »Heb ik u gezegd," hervatte de pater, »dat men verraderlijk om 't leven brengen mag? God beware mij er voor! Ik zeg u, dat men in 't geheim iemand dooden mag, en nu maakt gij er van, dat men iemand verraderlijk mag vermoorden, alsof dat hetzelfde ware! Lees dan bij Escobar tr. 6. ex. 4, n. 26, wat het is verraderlijk te vermoorden, en dan moocht gij spreken: *Iemand verraderlijk om 't leven te brengen — dat is iemand te dooden, die er volstrekt niet op verdacht is. En daarom kan hij, die zijn vijand doodt, niet gezegd worden, zulks verraderlijk te doen, al valt hij hem onverhoeds van achter aan, of in een hinderlaag: licet per insidias, aut a tergo percutiat.*" [En in hetzelfde tractaat, n. 56: *Hij, die zijn vijand doodt met wien hij zich verzoend had, onder belofte van niet meer te staan naar zijn leven, kan niet absoluut gezegd worden hem verraderlijk te vermoorden, indien er althans tusschen hen geen innige vriendschap heeft bestaan: arctior amicitia.*] Gij ziet hieruit, dat gij niet eenmaal de beteekenis der woorden kent, en toch spreekt gij als een doctor!" — »Ik beken," zeide ik, »dat mij dit nieuw is, en ik leer uit deze definitie, dat men wellicht nog nooit iemand verraderlijk heeft vermoord; want gemeenlijk denkt men er slechts aan om zijn vijanden uit den weg te ruimen. Doch hoe dit ook zij, men mag dus, volgens Sanchez, vrijelijk, ik zeg niet door verraad maar van achter of in een hinderlaag een lasteraar doorboren, die ons gerechtelijk vervolgt?" — »Ja," zeide de pater, »mits men de bedoeling goed besture; gij vergeet altijd het voornaamste. Molina beweert dit ook T. IV, tr. 3. disp. 12. Ja, volgens onzen geleerden Reginaldus, is het zelfs geoorloofd (L. XXI c. v. n. 57): *de valsche getuigen te dooden, die hij tegen ons doet optreden.* En eindelijk mag men, volgens onze groote en beroemde paters Tannerus en Emmanuel Sa èn de valsche getuigen dooden èn den rechter, indien hij 't met hen eens is. Zie hier Tanner's woorden

tr. 3. disp. 4. q. 8, n. 83: *Sotus en Lessius zeggen, dat het niet geoorloofd is de valsche getuigen te dooden en den rechter, die samenspannen om een onschuldige te doen sterven; maar Emmanuel Sa en andere schrijvers hebben terecht dit gevoelen verworpen, althans in zoo ver er het geweten in betrokken is. En hij verzekert nog terzelfder plaatse, dat men beide de getuigen en den rechter om 't leven mag brengen.*"]

»Mijn vader," zeide ik, »nu begrijp ik vrij wel wat dit be-
ginsel van het besturen der bedoeling is, maar ik zou nu ook
gaarne weten, wat er uit volgt, en in welke gevallen deze methode
het recht geeft, om iemand te dooden. Laat ons hier even na-
gaan, welke gevallen gij reeds genoemd hebt; ik zou mij niet
gaarne vergissen, en alle dubbelzinnigheid zou hier gevaarlijk
zijn. Men mag niet doodslaan dan na rijp beraad, en zonder
door een waarschijnlijk gevoelen gedekt te zijn. Gij hebt mij reeds
verzekerd, dat wanneer men zijn bedoeling goed bestuurt, men,
volgens uw paters, om zijn eer of zelfs om zijn goed te redden,
duelleeren mag, soms er toe uitdagen; een valschen aanklager in
't geheim mag dooden, en zijn getuigen met hem, en bovendien
den omgekochten rechter, die voor hem partij kiest; en gij hebt
mij ook gezegd, dat hij die een oorvijs heeft ontvangen, zonder
wraakgierigheid, dit met den degen weër goed mag maken. Maar,
mijn vader, gij hebt mij niet gezegd, hoe ver hij daarbij gaan mag."

»Dit is alleszins duidelijk," zeide de pater, »want men mag hem
zelfs dooden. [Dit is afdoend bewezen door onzen geleerden Hen-
riquez 1) L. XIV, c. X, n. 3 en door nog anderen van onze pa-
ters, die worden vermeld door Escobar tr. 1 ex. 7 n. 48 met deze
woorden: *Men kan, wie ons een oorvijs geeft, dooden ook als hij op de
vlucht gaat, mits men het niet doe uit haat of wraakgierigheid, en men er
geen aanleiding door geve tot buitensporigheden en moorden, die gevaarlijk
zijn voor den Staat. En de reden hiervoor is, dat men op die wijze*

1) *Hend. Henriquez*, hoogl. te Salamanca beurtelings jezuit en dominikaan. Zijn boek over den antichrist is met toestemming van den nuntius in Spanje verbrand.

zijn eer achterhalen kan, alsof het weggenomen goed ware; want al houdt uw vijand uw eer niet in zijn handen, als gestolen goed, men kan haar toch op dezelfde wijze terug erlangen door bewijzen te geven van kloekmoedigheid en gezag, en daardoor de achting verwerven der menschen. En is het ook niet zoo, dat hij die een oorvijg heeft ontvangen, voor eerloos wordt gehouden totdat hij zijn vijand gedood heeft?" — Ik vond dit zoo afgrijselijk, dat ik moeite had mij te bedwingen; maar, om het overige te vernemen, liet ik den pater voortgaan. »Ja,» zeide hij, »men kan, om een oorvijg te voorkomen, den gene, die er ons een geven wil, dooden, indien men het niet op een andere wijs verhinderen kan. Dit gevoelen is bij onze paters algemeen. Bij voorbeeld Azor ¹⁾, *Inst. Mor. part. 3. L. II. p. 105* (ook hij is een der 24 onderlingen): »*Is het een man van eer geoorloofd dengene te dooden die hem een oorvijg of een slag met een stok wil geven? Sommigen zeggen neen, en hun grond is, dat het leven van den naaste kostelijker is dan onze eer; bovendien achten zij het wreed een mensch te dooden alleen om een slag in 't aangezicht te voorkomen. Maar anderen zeggen, dat het wél geoorloofd is, en ik vind dit ongetwijfeld waarschijnlijk, als men den slag op geen andere wijze voorkomen kan; want, zonder dat, zou de eer der onschuldigen onophoudelijk zijn blootgesteld aan de kwaadwilligheid der onbeschaamden.*» Hetzelfde leert onze groote Filiutius T. II, tr. 29, c. 3. n. 50; en pater Héreau ²⁾ in 2, 2, in zijn geschriften over den doodslag; Hurtado de Mendoza disp. 170, Sect. 16, § 137; en Becanus ³⁾, *Som. t. I. q. 64, de Homicid.*; en onze paters Flahaut en Lecourt, in hun geschriften, die door de parijische Universiteit in haar derde rekest, lang en breed zijn uitgekreten, maar zonder vrucht; en Escobar

1) *Joh. Azor*, uit Murcia in Spanje, gest. 1608, leeraar aan onderscheidene hoogeschoolen.

2) *Héreau*, leeraar in de moraal aan het college van Clermond te Parijs. Hij verkondigde er in 1641 stellingen die zoo gevaarlijk waren voor 't leven der vorsten, dat hij gevangen gezet en tot 1644 van zijn vrijheid beroofd werd.

3) Marthen *Becanus* uit N. Brabant laatstelijk hoogl. te Weenen en biechtvader van Ferdinand II. Zijn bijnaam was *Calvinomastyk*, zijn sterfjaar 1624.

op dezelfde plaats, n. 48, zij allen leeren hetzelfde.] Ten laatste is dit gevoelen zoo algemeen omhelsd, dat Lessius het voorstelt als een zaak, die door niet één casuïst meer betwist wordt L. II. c. IV, n. 76; want hij voert er een groot getal aan, die van dit gevoelen zijn, en niet een, die er tegen is; [en zelfs brengt hij, n. 77, Pierre Navarre 1) bij, die in 't algemeen sprekend over beledigingen, waarvan er geen gevoeliger is dan een oorvijg, verklaart, dat naar het eenparig gevoelen der casuïsten, *ex sententia omnium licet contumeliosum occidere, si aliter ea injuria arceri nequit.*] Verlangt gij nog meer bewijzen?"

Ik dankte hem er voor, want ik had er reeds te veel gehoord; maar om te zien hoe ver zulk een verfoeielijke leer wel ging, zeide ik tot hem: »Maar, mijn vader, zou het niet geoorloofd zijn iemand te dooden om min-gewichtige redenen? Zou men zijn bedoeling niet in dien zin besturen kunnen, dat men iemand doodt, die ons een leugenaar noemt?" — »Ja wel," zeide de pater, »zoo leert althans onze pater Baldelles 2) l. III, disp. 24. n. 24, aangevoerd door Escobar terzelfder plaatse n. 49: »*Men mag hem dooden, die tot u zegt: »Gij hebt gelogen'', indien men zich op geen andere wijs tegen hem verweren kan.*» Men kan hem eveneens dooden om kwaadspreken, volgens de leer onzer paters, [want Lessius, wien pater Hereau onder anderen woordelijk volgt, zegt, op de reeds aangehaalde plaats: *Indien gij mijn goeden naam tracht weg te nemen door mij te belasteren bij menschen van eer, en ik kan dit niet anders voorkomen dan door u te dooden, mag ik 't dan doen? Ja, volgens nieuwe schrijvers, zelfs dan, als het kwaad, dat gij vertelt, waarheid is maar een geheim, dat geen gerechtelijk onderzoek aan 't licht kan brengen; en zie hier het bewijs er voor: Indien gij mij van mijn eer berooven wilt, door mij een oorvijg te geven, kan ik dat verhinderen door de kracht van mijn wapenen: derhalve is dezelfde zelfwee geoorloofd, wanneer gij mij dezelfde belediging wilt aandoen door uw*

1) Deze jong gestorven theoloog gaf in 1554 een werk uit dat algemeen verspreid werd.

2) Nic. Baldelli (1572—1655) leeraar in moraal en scholastiek.

tong. Meer nog: men kan beledigingen verhinderen, derhalve mag men ook kwaadsprekerij voorkomen. Eindelijk: de eer is meer waard dan het leven: mag men iemand om 't leven brengen om zijn leven te verdedigen, dan mag men het ook doen om zijn eer te verdedigen. Ziedaar een betoog naar den eisch. Dit is geen praten, maar bewijzen. En ten slotte toont die groote Lessius terzelfder plaatse n. 78 aan, dat men iemand dooden mag om een enkel gebaar of een teeken van minachting. Men kan, zegt hij, de eer op verschillende wijze aanranden en rooven, waartegen het rechtmatig is zich te verdedigen, wanneer men bijv. iemand een stokslag wil geven, of een oorvijg, of indien men hem beledigen wil door woorden of teekenen: SIVE PER SIGNA."

»o Mijn vader," zeide ik, »ziedaar alles wat men verlangen kan, om de eer te beveiligen; maar het leven loopt niet weinig gevaar, indien men om een enkel kwaadsprekend woord, of een min-vriendelijk gebaar iedereen zonder gewetensbezwaar om 't leven mag brengen." — »Dat is waar," zeide hij; »doch onze paters zijn zeer omzichtig en zij hebben 't daarom noodig geacht te verbieden, dat men deze leer bij zulke nietige omstandigheden in praktijk zou brengen, want zij zeggen ten minste, »dat men haar haast niet kan toepassen: PRACTICE VIX PROBARI POTEST. En dit niet zonder reden." — »Ik weet wel waarom," zeide ik; »het is omdat Gods wet verbiedt dood te slaan." »Zij beschouwen 't niet van die zijde," antwoordde de pater, »zij vinden het door 't geweten niet veroordeeld, noch door de waarheid op zich zelve beschouwd." »En waarom verbieden zij het dan?" »Luister," zeide hij. »Het is omdat men een staat in een oogwenk zou ontvolken, indien men al de kwaadsprekers doodde. Verneem het van onzen Reginaldus: L. XXI n. 63, p. 260: *Al is dit gevoelen dat men een kwaadspreker mag dooden in theorie niet zonder waarschijnlijkheid, zoo moet men toch in de praktijk het tegenovergestelde doen; want men moet bij de wijze van zich te verdedigen altijd het nadeel van den staat vermijden. Nu is het duidelijk, dat, wanneer men iedereen maar dadelijk om 't leven bracht, het aantal moorden veel te groot zou zijn.* Lessius spreekt er ook zoo over in de

reeds aangehaalde plaats: *Men moet er voor zorgen, dat de toepassing van dezen regel niet schadelijk zij voor den Staat, want dan moet men haar niet veroorloven: TUNC ENIM NON EST PERMITTENDUS.*"

»Hoe, mijn vader, denkt men bij dit verbod alleen aan de politiek en niet aan den godsdienst? Weinigen zullen zich daardoor laten terughouden, vooral niet als hun drift ontstoken is, want het zou waarschijnlijk genoeg kunnen zijn, dat men den staat geen ondienst deed door hem te verlossen van een goddeloos mensch." — »Daarom," zeide hij, »voegt onze pater Filiutius aan de genoemde reden er nog een van gewicht toe, tr. 29, ch. III, n. 51: »*Ook zou men als men iedereen om deze oorzaak vermoordde door 't gerecht gestraft worden.*" — »Ik zeide u wel, mijn vader, dat gij nooit iets deugdelijks zoudt vermogen, zoo lang gij niet de rechters op uw hand hebt." — »De rechters," zeide de pater, »die niet doordringen tot het geweten beoordeelen slechts het uitwendige van de daad, terwijl wij voornamelijk letten op de bedoeling. En daaruit vloeit voort, dat onze regelen soms een weinig verschillen van de hunne." — »Hoe dit ook zij mijn vader, er volgt toch zeer duidelijk uit uwe regelen, dat men, als de Staat er geen schade door lijdt, met een goed geweten de kwaadsprekers mag om 't leven brengen, indien men slechts tegen vervolging gewaarborgd is.

»Maar, mijn vader, hebt gijl. die zoo nadrukkelijk hebt gezorgd voor de eer, niets gedaan voor het goed? Ik weet wel, dat dit van minder gewicht is, maar dit neemt niet weg, dat men, naar 't mij voorkomt, zijn bedoeling ook wel zóó besturen kan, dat men iemand mag dooden om zijn goed te behouden." »Ja wel," zeide de pater, »ik liet reeds iets doorschemeren, dat u op dit vermoeden brengen kon. Al onze casuïsten zijn 't er over eens, en zelfs veroorlooft men het, *ook dan als men geen geweld meer vreest van hen die ons ons goed ontnemen, bijv. wanneer zij op de vlucht gaan.* Azor, van onze Orde, bewijst het p. 3. L. II. c. 1. q. 20. — »Maar, mijn vader, hoeveel waarde moet de zaak hebben, om ons tot zulk een uiterste te brengen?" — »'t Is een vereischte, volgens Reginaldus L. XXI, c. V.

n. 66 en Tannerus in 2, 2 disp. 4. qu. 8. d. 4. n. 69, »dat het een zaak moet zijn van groote waarde naar de schatting van een wijs man. Layman en Filiutius denken er ook zoo over.” — »Dit zegt nog niets, mijn vader; waar zal men een wijs man vinden dien men toch zoo zeldzaam aantreft, om die waarde te bepalen? Waarom stellen zij de som niet nauwkeurig vast?” — »Hoe”, zeide de pater, »vindt gij het zoo gemakkelijk om de waarde van het leven van een mensch en een christen in geldswaarde uit te drukken? Hier ziet gij nu de noodzakelijkheid van onze casuïsten. Zoek er vrijelijk naar bij de oude kerkvaders, voor hoeveel geld het vrij staat iemand om 't leven te brengen. Wat zullen ze u zeggen, dan dit ééne: *non occides* (gij zult niet doodslaan)?” »En wie”, zoo vroeg ik, »heeft dan die som durven vaststellen?” — »Het is” zeide hij, »onze groote en onvergelykelijke Molina, de roem van onze Orde, die door zijn onnavolgbare wijsheid haar gesteld heeft »op zes of zeven dukaten, om welke, naar hij verzekert, men een dief mag doodden, zelfs als hij reeds ontvlucht is.” Gij vindt het T. IV tr. 3, disp. 16 d. 6. En hij zegt ook nog op dezelfde plaats: *Dat hij aan geen zonde den mensch schuldig zou durven keuren, die iemand doodt, wiens toelag het is hem de waarde van een rijksdaalder of minder te ontrooven: unius aurei, vel minoris adhuc valoris.*” Dit bracht Escobar er toe, om dezen algemeenen regel vast te stellen n. 44: *dat men zonder gemoedsbezwaar een mensch, om de waarde van een rijksdaalder mag doodden, volgens Molina.*”

90
 »o Mijn vader, van waar ontving Molina de voorlichting, om een zaak van dat gewicht te bepalen zonder eenigen bijstand der Schrift, der concilies of der kerkvaders? Ik zie nu, dat hij bijzondere voorlichtingen heeft gehad, waardoor hij over den doodslag even als over de genade geheel anders denkt dan de H. Augustinus. Ik ben nu omtrent dit onderwerp volmaakt ingelicht; en ik weet zeker, dat alleen de geestelijken hen niet zullen doodden, die hun te kort doen aan eer of aan goed.” — »Wat zegt gij nu?” hernam de pater. »Houdt gij 't voor billijk, dat zij, die men op aarde het meest moet eerbiedigen, alleen zouden bloot gesteld zijn aan de onbeschaamdheid der goddeloozen? Onze paters

hebben dien misstand voorzien, want Tannerus T. II, d. 4, q 8, n. 76, zegt: *Dat het aan de geestelijken en monniken geoorloofd is zelfs iemand te dooden, niet alleen om hun leven, maar ook om hun goed of dat hunner Orde te beveiligen.* Molina, aangehaald door Escobar n. 43; Becanus in 2, 2. t. II, q. 7, *de Hom.* concl. 2 n. 5; Reginaldus L. XXI. c. V. n. 68; Layman L. III, tr. 3. p. 3. c. III. n. 4; Lessius, Lib. II. c. IX. d. 11. n. 72; en ook de anderen bedienen zich van dezelfde woorden. Ja, volgens onzen beroemden pater Lamy 1) is het den priesters en monniken geoorloofd dengenen, die door kwaadspreken hen zwart willen maken, vóór te komen, door ze te dooden. Doch men moet ook hierbij de bedoeling goed besturen. Ziehier zijn woorden Tom. V, disp. 36, n. 118: *Het is geoorloofd aan een geestelijke of een monnik om een lasteraar te dooden, die dreigt schandelijke dingen van zijn Orde of hem-zelf openbaar te maken, wanneer er geen ander middel bestaat, om hem zulks te beletten, en hij gereed staat het kwaad gerucht te verspreiden, indien men hem niet dadelijk 't leven beneemt; want zou het, in dit geval dien monnik vrijstaan, om iemand te dooden, die hem van 't leven berooven wil, zoo is het hem evenzeer als den lieden der wereld geoorloofd dengenen te dooden die hem of zijn Orde de eer wil benemen.* — »Ik wist dat niet,» zeide ik, »ik had eenvoudig het tegendeel geloofd zonder hierop acht te geven, daar ik altijd had hooren zeggen, dat de kerk in die mate alle vergieten van bloed verfoeit, dat zij den geestelijken zelfs niet toestaat als getuigen op te treden in krimineele rechtszaken.» — »Gij behoeft u hieraan niet te houden,» zeide hij; »onze pater Lamy staaft deze leer zeer nadrukkelijk, ofschoon hij, met een welwillendheid die dezen grooten man vereert, haar onderwerpt aan 't oordeel van de verstandige lezers. En Caramuel, onze doorluchtige verdediger, die haar vermeldt in zijn *Theol. fundam.* p. 543 houdt haar voor zóó zeker, dat hij beweert: *het tegendeel is niet waarschijnlijk;* en hij leidt er bewonderenswaardige dingen uit af, bijv. wat hij de

1) *Frans Lamy (Amicus)* prof. aan meer dan één hoogeschool. De Leuven-sche Universiteit veroordeelde een zijner stellingen. Hij leefde 1578—1650.

conclusie der conclusies noemt, *conclusionum conclusionem*: *Dat een priester niet alleen, in zekere gevallen een lasteraar mag dooden, maar ook dat er gevallen zijn, waarin hij het moet doen: etiam aliquando debet occidere.*" Hij onderzoekt verscheidene nieuwe kwesties naar aanleiding van dit beginsel, bijv. deze: *Of de jezuieten de jansenisten vermoorden mogen?*" »Ziedaar, mijn vader," riep ik uit, »wel een zonderling theologisch vraagstuk; en ik houd de jansenisten reeds voor dood door de leer van pater Lamy." »Gij slaat de plank mis," zeide de pater; »Caramuel trekt uit dezelfde beginselen het tegenovergestelde besluit." »Hoe doet hij dat, mijn vader?" »Omdat zij geen afbreuk doen aan onzen goeden naam. Ziehier zijn woorden n. 1146 en 1147. p. 547 en 548: *De jansenisten noemen de jezuieten pelagianen: zal men hen daarom mogen dooden? Neen, omdat de jansenisten evenmin den luister der Orde verduisteren, als een wil het zonlicht; integendeel zij hebben dien verhoogd, ofschoon tegen hun bedoeling: occidi non possunt, quia nocere non potuerunt.*"

»Hoe nu, hangt het leven der jansenisten dan alleen hiervan af, of zij afbreuk doen aan uw roem? Indien dit zoo is, ben ik er niet gerust op. Want indien het ongeveer waarschijnlijk wordt, dat zij u kwaad doen, dan kan men ze zonder bezwaar ombrengen. Gij zult er een sluitrede van maken; en slechts een besturing der bedoeling is noodig — om zonder gewetensbezwaar iemand naar de andere wereld te zenden. o Hoe gelukkig zijn de menschen, die geen belediging verdragen willen, dat zij worden onderwezen in deze leer! Maar hoe ongelukkig zij, die beledigingen aandoen! Waarlijk, mijn vader, ik zou even gaarne van doen hebben met menschen zonder eenigen godsdienst, als met hen die er in onderricht zijn tot dit besturen toe. Want ten slotte verzacht de bedoeling van hem, die iemand wondt, niet de smart van wie gewond wordt. Hij bemerkt niets van die verborgen besturing, en hij gevoelt slechts de richting van den steek, die hem wordt toegebracht. En ik weet zelf niet, of ik maar niet liever op forsche wijze omgebracht werd door woedende lieden, dan zeer consciëntieus doorstoken van een dolk door vrome

broeders. In vollen ernst, mijn vader, ik ben er een weinig door ontstemd; en die kwesties van pater Lamy en Caramuel behagen mij volstrekt niet." »Waarom niet?" vroeg de pater; »zijt gij soms een jansenist?" »Ik heb er een andere reden voor. Ik schrijf van tijd tot tijd aan een van mijn vrienden buiten Parijs wat ik verneem aangaande de stellingen uwer paters. En ofschoon ik hun woorden eenvoudig weergeef, en getrouwelijk citeer, zoo weet ik toch niet, of niet hier of daar het een of ander bizar brein zou kunnen aangetroffen worden, dat zich inbeeldde, dat zulks u kwaad zal doen, en uit uw beginselen een zeer verderfelijke conclusie trok." — »Stel u gerust," zeide de pater, »u zal geen kwaad wedervaren, ik sta er u borg voor. Bedenk toch, dat hetgeen onze paters zelve hebben doen drukken, met de goedkeuring onzer Superieuren, niet slecht is, en veilig kan openbaar gemaakt worden."

Ik schrijf u dus steunend op het woord van dezen goeden pater; maar ik kom altijd papier te kort en nooit aanhalingen; want daar zijn er nog zoo vele, en zoo krasse, dat ik boekdeelen noodig zou hebben, om alles te zeggen.

Ik noem mij enz.

ACHTSTE BRIEF.

Stellingen der casuïsten betreffende de rechters, woekeraars, het contract Mohatra, bankroetiers, teruggave van geld enz. Verscheiden buitensporigheden derzelve casuïsten.

Parijs, 28 Mei 1656.

Mijnheer!

Gij vermoeddet zeker niet, dat iemand ter wereld zóó nieuwsgierig was van te willen weten, wie wij zijn; toch zijn er, die het trachten te raden; maar hun gissen doet missen. De een houdt mij voor een doctor aan de Sorbonne; de ander schrijft mijn brieven toe aan vier of vijf personen, die evenmin als ik priesters of geestelijken zijn. Al die valsche vermoedens doen mij zien, dat het mij gelukt is, om slechts bij u bekend te zijn, en bij den goeden pater, die zich mijn bezoeken wel getroosten wil, en wiens gesprekken ik mij getroost, al is het met moeite. Maar ik moet mij wel bedwingen; want hij zou niet voortspreeken, indien hij zag hoe ik er door geschokt word; en ik zou mij ook niet kwijten kunnen van de aan u gedane gelofte, om u met hun zedeleer bekend te maken. Ik verzeker u dus, dat gij mij 't geweld, dat ik mij zelf aandoe, wel hoog moecht aanrekenen. Het is smartelijk de geheele christelijke zedeleer te zien omverwerpen door zulke zonderlinge afdwalingen, zonder er openlijk tegen op te mogen komen. Maar na ter uwer voldoening zoo veel verdragen te hebben, stel ik mij voor, om, als hij niets meer zal te zeggen hebben, tot mijn voldoening mijn hart lucht te geven. Intusschen zal ik mij zoo goed mogelijk bedwingen; want hoe meer ik zwijg, hoe meer hij mij zegt. Hij deelde mij de laatste reis zoo veel mee, dat ik moeite heb alles te vermelden. Gij zult beginselen aantreffen, die het gemakkelijk maken om geleend goed nooit terug te geven. Want hoe hij ook zijn regels bemantelt, zij die ik u thans ga mededeelen, strekken

metterdaad tot niets anders dan tot het begunstigen van omgekochte rechters, woekeraars, bankroetiers, dieven, ontuchtige vrouwen, en waarzeggers, die onbekrompen vrij gesteld worden van hun verplichting om terug te geven een iegelijk wat hij met zijn bedrijf gewint. De goede pater leerde het mij in dit ons gesprek. »Van den beginne onzer samenkomsten,» zeide hij »heb ik mij beijverd u de regelen van onze schrijvers voor alle standen meê te deelen. Gij kent ze reeds, die betrekking hebben op bezitters van kerkelijke prebenden, op de priesters, de monniken, de dienstboden en de edellieden: laat ons nu de andere standen doorloopen, en beginnen met de rechters.

»Allereerst deel ik u een der belangrijkste en gunstigste regels meê, die onze paters ten hunnen bate vastgesteld hebben. Hij is van onzen geleerden Castro Palao, een onzer vier-en-twintig ouderlingen. Ziehier zijn eigen woorden: *Mag een rechter in een rechtskwestie vonnissen naar een waarschijnlijke meening, met terzijdestelling van de waarschijnlijkste? Ja, en zelfs tegen zijn eigen gevoelen in: imo contra propriam opinionem.*» En onze pater Escobar zegt het ook tr. 6, ex. 6, n. 45.» — »o Mijn vader,» zeide ik, »dat is een fraai begin! De rechters zullen u wel erkentelijk zijn; en ik vind het zonderling, dat zij zich tegen uw waarschijnlijkheden verzetten, gelijk wij reeds hebben opgemerkt, terwijl gijl. hun zoo goedgunstig zijt, immers geeft gij hun daarmee dezelfde macht over 't fortuin der menschen, als gij u zelf hebt geschonken over de gewetens.» — »Gij ziet hieruit,» zeide hij, »dat wij niet handelen uit eigen belang; wij bedoelen slechts de rust van hun gewetens, en met dat doel heeft Molina zoo nuttig gearbeid ten opzichte van de geschenken, die men hun geeft. Want om de bezwaren uit den weg te ruimen, die zij er tegen konden hebben, om in zekere gevallen geschenken aan te nemen, heeft hij zich de moeite gegeven, om al de gevallen op te sommen, waarin zij 't met een goed geweten konden doen, zoo er althans geen bijzondere wet bestond, die 't hun verbood. Zie T. I, tr. 2. d. 88. n. 6. Aldus luiden zijn woorden: *De rechters mogen geschenken aannemen van partijen, wanneer deze ze geven uit vriendschap, of uit erkentelijkheid voor het recht dat hun*

gedaan is, of om hen te bewegen in 't vervolg recht te doen, of om hen te verplichten tot bijzondere behartiging van hun zaak of tot haar spoedige afdoening. Onze geleerde Escobar spreekt er ook van, tr. 6, ex. 6, n. 43: *Indien er verscheidenen personen zijn, met evenveel of evenveelmin recht om geholpen te worden, zondigt dan de rechter die van den een iets aanneemt op voorwaarde, ex pacto, om hem het eerst te helpen? Neen, voorzeker, volgens Layman, want hij doet den anderen geen onrecht volgens het natuurlijk recht, wanneer hij den een, uit aanmerking van zijn geschenk, toestaat wat hij kon toestaan aan wie hem goeddacht; en daar hij tegenover allen dezelfde verplichting heeft door de gelijkheid van hun recht, wordt zijn verplichting grooter tegenover wie hem dit geschenk geeft, dat hem noodzaakt dezen te stellen boven de anderen; en deze voorrang kan, naar het schijnt in geldswaarde uitgedrukt worden: Quae obligatio videtur pretio aestimabilis."*

»Eerwaardige vader," zeide ik, »ik ben verbaasd over deze vergunning, waarmee de eerste overheidspersonen van 't koninkrijk nog onbekend zijn. Want Mijnheer, de eerste voorzitter, heeft een voorstel in 't parlement gebracht, houdende dat aan zekere griffiers verboden zou worden geld aan te nemen voor dit soort van voorkeur, waaruit blijkt, dat hij er in de verte niet aan denkt dit bij rechters geoorloofd te achten; en iedereen heeft een hervorming geprezen, die allen partijen ten goede kwam." De goede pater, door deze mededeeling verrast, antwoordde mij: »Is 't waar wat gij zegt? Ik wist er niets van, ons gevoelen is slechts waarschijnlijk, het tegenovergestelde is het ook." — »Nogthans, mijn vader, vindt men dat Mijnheer de eerste voorzitter meer dan waarschijnlijk goed heeft gedaan, en dat hij daardoor aan een zoo openbare, en reeds te lang gedulde omkooprij een einde heeft gemaakt." — »Ik denk er ook zoo over," zeide de pater. »Doch laat ons de rechters verder met rust laten." — »Gij hebt gelijk," zeide ik, »zij waardeeren bovendien ook niet genoeg wat gijl. voor hen doet." — »Daarom niet," zeide de pater, »maar er valt zooveel van allen te zeggen, dat men over ieder afzonderlijk slechts kort kan zijn.

»Laat ons nu over de mannen van den handel spreken! Gij weet dat de grootste moeite met hen hierin bestaat, dat men hen

terughouden moet van woeker; onze paters hebben daaraan dan ook buitengewone zorg besteed; want zij verfoeien die ondeugd zoo sterk, dat Escobar zegt tr. 3. ex. 5. n. 1: *den woeker geen zonde te noemen is ketterij*. En onze pater Bauny wijdt in zijn *Summa pecc.* c. 14, verscheiden bladzijden aan de straffen, die de woekeraars waardig zijn. Hij verklaart hen: *eerloos bij hun leven en een graf onwaardig bij hun dood.*" — »O mijn vader! ik dacht niet, dat hij zoo gestreng was." — »Hij is het, als het vereischt wordt, maar ook deze geleerde casuïst, opgemerkt hebbende dat men tot woeker alleen vervalt uit winzucht, zegt terzelfder plaatse: *Men zou der wereld dus geen geringe dienst bewijzen, indien men haar, onder waarborg tegen de kwade gevolgen van den woeker en van de zonden die hem in 't leven roept, een middel aan de hand deed om van zijn geld langs een goeden en wettigen weg evenveel en nog meer intrest te trekken dan men er door woeker van trekt.*" — »Als dat gevonden werd, mijn vader, dan zouden er ganschelijk geen woekeraars meer zijn." — »Daarom heeft hij er dan ook voor gegeven: »*een algemeene methode voor allerlei personen, edellieden, presidenten, raadsheeren enz.*" en zóó gemakkelijk, dat zij in niets anders bestaat dan in zekere woorden, die men moet zeggen, als men geld leent, en die maken, dat men grove winst kan eischen, zonder te duchten, dat het woeker is, gelijk het vroeger ongetwijfeld zou geweest zijn." — »En welke zijn dan die geheimzinnige woorden, mijn vader?" — »Hier zijn ze en wel juist zoo als hij ze geschreven heeft, want gij weet, dat hij zijn boek *Somme des péchés* heeft opgesteld in de moedertaal, om door iedereen verstaan te worden, gelijk hij zegt in de voorrede: *Hij aan wien men geld vraagt kan in dezer voege antwoorden: ik heb geen geld om het in leen te geven, wel om het uit te zetten tegen een eerlijke en geoorloofde winst. Indien gij de som, welk gij noemdet, verlangt te steken in een zaak tegen de helft van de winst of 't verlies, dan zou ik er misschien toe besluiten. Daar het echter altijd bezwaren in heeft, om winst zonder geschil te deelen, was het beter dat gij mij een vasten interest gaaft en de teruggave van mijn kapitaal waarborgdet. — Kunt gij u daarin vinden, dan zal ik u dadelijk het geld uitbetalen.* Is dat geen gemakkelijk middel,

om geld te winnen zonder te zondigen? En heeft pater Bauny niet het recht om deze woorden te schrijven, waarmeê hij deze raadgeving besluit: *Ziedaar, naar mijn meening het middel, waardoor een groot aantal menschen, die door woeker, afpersingen en ongeoorloofde contracten Gods rechtmatigen toorn op zich laden, zich redden kunnen, terwijl zij toch groote eerlijke en geoorloofde winsten behalen.*"

»O mijn vader!" zeide ik, »dat zijn krachtige woorden! Zij hebben zeker eenige verborgen macht om den woeker te verdrijven, welke ik niet ken: want ik heb altijd gemeend, dat de woeker hierin bestond, dat men meer geld terugnam dan men geleend had." — »Gij begrijpt er weinig van," zeide hij. »Volgens onze paters bestaat de woeker bijna alleen in de bedoeling om die winst als woekerwinst te nemen. En daarom doet onze pater Escobar den woeker verdwijnen door zeer eenvoudig aan de bedoeling een andere richting te geven; zie tr. 3 ex 5, n. 4, 33, 44: *Het zou woeker wezen, winst te willen trekken van hen aan wie men geld leent, indien men het vorderde als iets dat zij rechtens schuldig zijn; maar wanneer men het vraagt, als verschuldigd uit dankbaarheid, dan is het geen woeker.* En n°. 3: *Het is niet geoorloofd het voornemen te hebben om rechtstreeks winst te willen trekken van geleend geld; maar er aanspraak op te maken op grond van de welwillendheid van hem, aan wien men geleend heeft (mediâ benevolentîâ) dat is geen woeker.* Dat zijn zeer fijne kunstmiddelen; maar een der besten naar mijn gevoelen (want wij hebben slechts voor 't kiezen) is het Mohatra-contract." — »Het Mohatra-contract, mijn vader?" — »Ik zie al, dat gij niet eens weet, wat het is; alleen de naam is vreemd. Escobar zal 't u uitleggen in tr. 3, ex. 3, n. 36: *Het Mohatra-Contract is een verdrag, waarbij men duur en op crediet waren koopt, om ze op 't zelfde oogenblik aan denzelfden persoon weêr te verkoopen tegen contant geld en geringen prijs.* Dat is het Mohatra-contract, waardoor men, zoo als gij ziet, een zekere som gereed geld ontvangt, en een nog grooter som schuldig blijft." — »Maar, mijn vader, ik geloof niet, dat iemand be-

halve Escobar ooit dat woord gebruikt heeft: komt het nog in andere boeken voor?" — »Hoe slecht zijt gij op de hoogte! Het laatste boek over de zedeleer, dat nog dit jaar te Parijs gedrukt is, spreekt over de Mohatra, en met veel geleerdheid; het heet: *Epilogus summarum*. Het is een uittreksel uit alle theologische handboeken, ontleend aan onze paters Suarez, Sanchez, Lessius, Fagundes 1), Hurtado en andere beroemde casuïsten, zooals de titel vermeldt. Daar kunt gij lezen op bl. 54: *Het is Mohatra, wanneer iemand, die verlegen is om 20 pistolen, van een koopman stoffen koopt voor 30 pistolen, betaalbaar over een jaar, en ze hem weër verkoopt op 't zelfde oogenblik voor 20 pistolen dadelijk te voldoen. Gij ziet hieruit, dat Mohatra niet zulk een ongehoord woord is.*" — »Maar mijn vader, is zulk een contract geoorloofd?" — »Escobar zegt terzelfder plaatse, *dat er wetten zijn die het onder zeer zware straffen verbieden.*" — »Het is dus niet bruikbaar?" — »Volstrekt niet; want Escobar geeft, op dezelfde plaats, de middelen aan, waardoor men het maakt tot iets, dat vrij staat: *Zelfs dan, als hij die verkoopt en koopt, voornamelijk de bedoeling heeft om geld te winnen, is het geoorloofd, mits men bij het verkoopen niet ga boven den hoogsten prijs der stoffen van dat soort, en bij het terugkopen niet beneden den laagsten, en men vooraf dienaangaande niet met zoo veel woorden een afspraak hebbe gemaakt.* Maar Lessius *de Just.* L. II. c. XXI, d. 16 zegt: *Dat al had men verkocht met de bedoeling om tot lager prijs terug te koopen, men toch niet verplicht is de winst terug te geven, tenzij wellicht uit barmhartigheid wanneer hij van wien men 't eischt verviel tot armoede, en ook dan nog slechts, wanneer men het doen kan zonder zelf in 't nauw te geraken: Si commode potest.*" Zie daar alles wat men zeggen kan." — »Ik geloof waarlijk ook, mijn vader, dat nóg grooter inschikkelijkheid zeer verkeerd zou zijn." — »Onze paters weten zoo uitnemend tot hoe ver zij gaan moeten. Gij ziet nu duidelijk, hoe nuttig de Mohatra is. Ik zou u nog andere

1) *Steph. Fagundes* (1577—1645) portugeesch jezuit, beroemd als rechtsgeleerde.

methoden kunnen meedeelen, maar deze zijn reeds voldoende, en dus moet ik spreken over hen, wier zaken slecht staan. Onze paters zijn er op bedacht geweest, om hen te verlichten overeenkomstig hun omstandigheden; want indien zij niet genoeg hebben om fatsoenlijk te leven en al hun schulden af te doen, vergunt men hun een gedeelte van hun goed in veiligheid te brengen, en zich tegenover hun schuldeischers bankroet te geven. Dit heeft onze pater Lessius uitgemaakt, en Escobar stemt hem bij tr. 3, ex. 2, n. 163: *Mag hij die zich bankroet geeft, met een goed geweten, zóó veel van zijn bezittingen achterhouden als noodig is om met zijn gezin fatsoenlijk te leven, ne indecore vivat? Ik zeg met Lessius: ja; zelfs dan, als hij het alles op onrechtmatige wijze en door schelmstukken, die ieder bekend zijn, verworven heeft ex injustitia et notorio delicto, ofschoon hij in dat geval niet zoo veel achterhouden mag als anders.* — »Maar op grond van welke zonderlinge liefde, mijn vader, wilt gijl. dat deze goederen eerder verblijven aan hem, die ze oneerlijk verwierf om hem fatsoenlijk te laten leven, dan aan zijn schuldeischers, wien ze wettig toekomen?» »Men kan niet,» zeide de pater, »iedereen tevreden stellen, en onze paters zijn er vooral op bedacht geweest om dezen ongelukkigen verlichting te schenken. Zoo strekt ook ten gerieve van de behoeftigen wat onze groote Vazquez, aangehaald door Castro Palao t. I, tr. 6. d. 6. p. 6. n. 12 zegt: *Wanneer men een dief ziet gereed staan om een arm persoon te bestelen, dan mag men, om hem daarvan terug te houden, hem een bijzonder rijk persoon aanwijzen, om dezen in plaats van den armen te bestelen.* Indien gij Vasquez of Castro Palao niet bezit, dan kunt gij hetzelfde vinden in uw Escobar; want zoo als gij weet, heeft hij bijna niets gezegd, dat niet ontleend is aan de 24 van onze beroemdste paters; zie tr. 5. ex 5 n. 120: *»De praktijk onzer Orde omtrent de liefde tot den naaste.»*

»Deze liefde, mijn vader, die het verlies van den een afwendt door de schade van den ander, is inderdaad buitengewoon. Maar ik geloof, dat men haar volkomen moest maken en dat hij die dezen raad gegeven heeft nu ook in gemoede gebonden moest zijn,

om aan dien rijke het goed terug te geven, dat hij hem deed verliezen." — »Volstrekt niet," zeide hij, »want hij heeft zelf niet gestolen, hij gaf slechts een ander den raad om het te doen. Luister liever naar dit wijze oordeel van onzen pater Banny over een geval, dat u nog wel sterker zal verbazen, en waarin gij zoudt meenen, dat men nog wel veel meer verplicht was om te restitueeren. Gij vindt het Ch. XIII van de *Somme*. Ziehier zijn eigen woorden: *Iemand vraagt een soldaat om zijn buurman een pak slagen te geven of de graanschuur te verbranden van een man, die hem heeft beledigd. Men vraagt of, als de soldaat zulks niet kan, de andere die hem heeft gevraagd al deze wandaden te verrichten, niet uit zijn eigen beurs de schade moet vergoeden, die er uit voortkwam? Mijn gevoelen is van neen. Want niemand is gehouden iets terug te geven, als hij het recht niet geschonden heeft. Schendt men het, als men van een ander een dienst vraagt? Iemand vraagt, dat men er hem een bewijze, nu blijft hij altijd vrij om het te doen of te weigeren. Wat men ook besluite, men doet het altijd vrijwillig; niets verplicht hem er toe dan de goedheid, dan de zachtheid en de bereidvaardigheid zijns gemoeds. Indien derhalve de soldaat het kwaad, dat hij deed, niet vergoedt, mag men er hén niet om lastig vallen op wiens verzoek hij den onschuldige schade berokkend heeft.* Deze aanhaling had haast ons gesprek afgebroken, want ik was bijna in een schaterlach uitgebarsten over de *goedheid* en de *zachtheid* van dezen brandstichter, en over die zonderlinge redeneeringen, die den aanlegger en waren schuldige aan brandstichting, dien de rechters ter dood zouden veroordeelen, vrijspreken van terug-gave; maar indien ik mij niet bedwongen had, was de pater boos geworden, want hij sprak in vollen ernst, en zeide tot mij met hetzelfde gelaat:

»Gij zult, na zoo veel bewijzen, erkennen moeten, dat uw tegenwerpingen niets beteekenen; en toch brengt gij ons daardoor telkens van ons onderwerp af. Laat ons dan terugkeeren tot de personen, die in geldelijken nood zijn, tot wier verlichting onze paters, zoo als Lessius L. IV, ch. 12. n. 12, verzekeren: *dat het geoorloofd is te stelen niet alleen in den uitersten nood, maar ook in een groote*

moeielijkheid, als is zij niet de uiterste. Escobar vermeldt dit ook (tr. 1. ex. 9. n. 291.) — »Dat is zonderling, mijn vader; er zijn haast geen menschen in de wereld, die hun bezwaren niet groot achten, en aan hen geeft gij toch hierdoor de macht om, met een gerust geweten, te stelen. En wanneer gij de vergunning alleen beperktet tot hen, die inderdaad in dien toestand verkeerden, dan opendet gij nog de deur voor een tallooze menigte rooverijen, welke de rechters zouden straffen ondanks dien grooten nood, en dien gijlieden nog des te eerder moest tegengaan, gij die onder de menschen niet alleen de gerechtigheid moet handhaven maar ook de liefde, die door dit beginsel vernietigd wordt. Want wordt zij niet geschonden, en is het geen onrecht tegenover den naaste, als men hem berooft van zijn goed om er zelf genot van te hebben? Ik heb tot heden nooit anders geleerd.» — »Dat is niet altijd waar,» zeide de pater; »want onze groote Molina heeft ons geleerd T. II. tr. 2, disp. 328, n. 8: *Dat het gebod der liefde niet eischt, dat men zichzelf van eenig voordeel berooven zal, om daardoor zijn naaste een even groot verlies te besparen.* Hij zegt dat, om in 't licht te stellen wat hij zich op die plaats had voorgenomen te bewijzen: *Dat men niet in gemoede verplicht is het goed terug te geven, dat een ander ons gegeven had, om het voor zijn schuldeischers te verheelen.* En Lessius die hetzelfde gevoelen is toegedaan, staaft het door hetzelfde beginsel L. II. ch. XX. diss. 19 n. 168. Gij hebt geen hart genoeg voor hen, die in ongelegenheid verkeerden; onze paters hebben meer christelijke liefde. Zij laten zoowel den armen als den rijken recht wedervaren. Ja meer nog, zij doen zulks zelfs den zondaren, want hoe sterk zij zich ook uitlaten tegenover hen, die de zonde dienen, zoo laten zij toch niet na te leeren, dat men goed, verworven door zondige middelen, rechtmatig kan houden. Dit leert Lessius in 't algemeen L. II. ch. XIV, d. 8: *Men is niet verplicht, noch volgens de natuur-wet, noch volgens de positieve wetten* — DAT WIL ZEGGEN DOOR GEEN WET, — *om terug te geven wat men heeft ontvangen als loon voor een zondige daad, bijv. voor echtbreuk, al strijdt zelfs die daad tegen het recht.* Want, zooals Escobar zegt, bij zijn citaat

uit Lessius tr. 1 ex 8, n. 59: *Hetgeen een vrouw verwerft door echtbreuk is ongetwijfeld op onwettige wijze verkregen, maar niettemin is het bezit er van gewettigd*: »QUAMVIS MULIER ILLICITE ACQUIRAT, LICITE TAMEN RETINET ACQUISITA." En daarom zijn onze beroemdste paters eenparig van gevoelen, dat hetgeen een rechter krijgt van een der partijen die ongelijk heeft en die hij in 't gelijk stelt, en wat een soldaat krijgt voor het om 't leven brengen van een mensch, en wat men wint door eerlooze daden, rechtmatig kan gehouden worden. Escobar heeft het bijeen gebracht uit onze schrijvers in tr. 3 ex. 1 n. 23, waar hij dezen algemeenen regel geeft: *Goed verworven door schandelijke middelen, zoo als moord, een valsch vonnis, een onteerende daad enz. kan men wettig bezitten, en men is niet gehouden het terug te geven*. En nog eens tr. 5 ex. 5 n. 53: *Men kan beschikken over hetgeen men ontvangt voor moorden, valsche vonnissen, eerlooze zonden enz. omdat het bezit er van rechtmatig is, en men het vrij beheer en eigendomsrecht verwerft over de zaken, die men er door wint*." — »Mijn vader! ik had nooit hooren spreken over deze wijze om iets te verkrijgen; en ik betwijfel het of de justitie het bekrachtigt, en moord, onrecht en echtbreuk voor goede eigendoms-titels houdt." — »Ik weet niet," zeide de pater, »wat de rechtsgeleerde boeken er van zeggen, maar ik weet wel, dat de onzen, die de echte regels voor de gewetens vaststellen, er over spreken even als ik. Eén geval is er echter, waarin zij de verplichting tot teruggave erkennen. Het is, *wanneer men geld heeft ontvangen van hen, die niet de macht hebben om over hun goed te beschikken, zoo als onmondige kinders en leden van geestelijke orden*. Want onze groote Molina zondert hen uit in t. 1. de Just. tr. 2. disp. 94: *Nisi mulier accepisset ab eo, qui alienare non potest, ut a religioso et filio-familias*. In dat geval moet men hun hun geld teruggeven. Escobar haalt deze woorden aan, tr. 1. ex 8. n. 59 en hij beaamt ze tr. 3. ex. 1. n. 23."

»Eerwaardige vader, ik zie dat de monniken in dezen meer bevoorrecht worden dan anderen." »Volstrekt niet" zeide de pater; »doet men niet hetzelfde voor al de minderjarigen in 't algemeen, en behooren niet de klooster-geestelijken geheel hun leven tot

hun getal? Het is billijk hen uit te zonderen. Maar tegenover alle anderen is men niet verplicht hun terug te geven wat men van hen ontvangt door een slechte daad. Lessius betoogt het uitvoerig. L. II. *de Just*, c. XIV d. 8, n. 52: *Want een slechte daad kan in geldswaarde op een som gelds geschat worden, met het oog op het voordeel, dat hij er van ontvangt die ze laat volvoeren, en de moeite, die hij zich er voor getroost, die ze verricht; en daarom is men niet verplicht terug te geven wat men voor haar doet, wat het ook zij, het moge een moord wezen, of een valsch vonnis, onzedelijkheid* (want bij dit onderwerp bedient hij zich altijd van deze voorbeelden) *tenzij men het ontvangen hebbe van hen, die de bevoegdheid missen om over hun goed te beschikken. Misschien zult gij zeggen, dat hij die geld aanneemt voor een slechte daad, zondigt, en dat hij 't dus noch nemen noch houden mag, maar ik antwoord, dat na het volvoeren van de daad er ganschelijk geen kwaad in steekt om het geld uit te betalen, en het in betaling aan te nemen. Onze groot Filiutius treedt nog in nadere bijzonderheden, welke bij de praktijk voorkomen. Want hij merkt op dat men in gemoede verplicht is, om daden van dien aard op verschillende manier te betalen, daar dit afhangt van de verschillende omstandigheden, waarin de personen verkeerden, die ze bedrijven, en dat de eene meer waard is dan de andere. Hij bewijst dit met deugdelijke redenen tr. 31. c. IX n. 231: *Occultae fornicariae debetur pretium in conscientia, et multo majore ratione, quam publicae. Copia enim quam occulta facit mulier sui corporis, multo plus valet quam ea quam publica facit meretrix; nec ulla est lex positiva quae reddat eam incapacem pretii. Idem dicendum de pretio promisso virgini, conjugatae, moniali, et cuicumque alii. Est enim omnium eadem ratio.*"*

Hij liet mij daarop, in zijn schrijvers, zulke schandelijke dingen van dien aard zien, dat ik ze u niet gaarne zou overbrengen, en waarvan de pater zelf een afgrijzen zou hebben (want hij is een braaf man) indien hij niet zulk een grooten eerbied voor zijn paters had, dat hij alles vereert wat van hen afkomstig is. Ik zweeg echter, minder met het doel om hem te bewegen tot het verder bespreken van dit onderwerp, dan wel uit verbazing

er over, dat boeken door geestelijken geschreven zoo vol waren van uitspraken tegelijk zoo afschuwelijk, zoo onrechtvaardig en zoo aanmatigend. Hij zette dus onbelemmerd zijn rede voort, waarvan dit de slotsom was: »'t Is hierom,» zeide hij, »dat onze doorluchtige Molina (ik geloof dat gij dit hoorende voldaan zult wezen) deze kwestie aldus uitmaakt: *Is men, wanneer men geld heeft gekregen om iets slechts te doen, verplicht het terug te geven? Men moet,* zegt deze groote man, *hier onderscheid maken; als men niet de daad verricht heeft, waarvoor men betaald is geworden, dan moet men het geld teruggeven: maar als men haar heeft verricht, dan is men er niet toe gehouden: si non fecit hoc malum, tenetur restituere, secus, si fecit.*» Escobar deelt het ons mee, tr. 3. ex. 2. n. 138.

»Zie hier eenige van onze beginsels betreffende het teruggeven. Gij hebt er heden vrij wat van gehoord, en ik wil nu eens zien, hoe gij er van geprofitteerd hebt. Antwoord mij dus: »Moet een rechter, die geld heeft ontvangen van een der partijen om hem in 't gelijk te stellen, dat geld teruggeven?» »Gij zeidet van neen, mijn vader.» — »Ik vreesde wel, dat gij dit zoudt antwoorden,» zeide hij; »heb ik 't u zóó in 't algemeen gezegd? Ik zeide u, dat hij 't niet behoeft terug te geven, indien hij 't proces liet winnen door hem die niet in zijn recht is.» — »Maar wanneer men wél in zijn recht is, wilt gij dan, dat men bovendien nog geld geve om het proces te winnen, dat men rechtens winnen moet?» — »Gij zijt niet bij uw verstand. Begrijpt gij dan niet, dat de rechter schuldig is recht te doen en dat hij dus het recht niet kan verkoopen, maar dat hij wat onrecht is niet behoeft uit te spreken, en dat hij er daarom geld voor kan nemen? Zoo oordeelen al onze voornaamste schrijvers, zoo als Molina, disp. 94 en 99; Reginaldus L. X. n. 184, 185 en 187; Filiutius tr. 31, n. 220 en 228; Escobar tr. 3 ex. 1 n. 21 en 23; Lessius L. II. c. XIV, d. 8 n. 55; zij allen leeren eenstemmig: *Dat een rechter wel verplicht is terug te geven, wat hij heeft ontvangen om 't recht te spreken, tenzij men het hem geve als een geschenk: maar dat hij nooit verplicht is terug te geven wat hij heeft ontvangen van iemand in wiens voordeel hij een onrechtvaardig vonnis heeft gewezen.*»

Ik was door deze zonderlinge uitspraak geheel verbijsterd, en terwijl ik er de verderfelijke gevolgen van overdacht, legde de pater mij een andere kwestie voor, en zeide: »Antwoord nu eens wijzer. Ik vraag u nu: Is iemand, die zich ophoudt met waarzeggerij verplicht het geld terug te geven, dat hij door dit bedrijf verdient?» — »Zoo als gij wilt, eerwaarde vader,» zeide ik. »Hoe, zoo als ik 't zal willen! Waarlijk dat is bewonderenswaard! Uit uw spreken zou men afleiden, dat de waarheid afhing van onzen wil! Ik zie wel, dat gij haar nooit uit u zelf zoudt vinden. Zie dan, hoe Sanchez deze moeielijkheid oplost . . . maar men moet daarvoor ook Sanchez zijn. Voor eerst maakt hij dit onderscheid, in zijn *Summa* L. II. c. XXXVIII, n. 94, 95 en 96: *Of deze waarzegger zich slechts bediend heeft van de astrologie en andere natuurlijke middelen, dan of hij ook duivelskunsten heeft aangewend: want, zegt hij, in 't eene geval moet hij teruggeven, in 't andere niet. Kunt gij nu zeggen in welk geval hij teruggeven moet?»* »Dat is niet moeielijk,» zeide ik. »Ik zie al,» hernam hij, »wat gij wilt antwoorden. Gij meent, dat hij teruggeven moet voor 't geval, dat hij zich heeft bediend van de hulp der booze geesten? Misgedacht! 't Is juist omgekeerd. Ziehier de beslissing van Sanchez terzelfder plaatse: *Indien deze waarzegger de moeite niet heeft genomen, om door tusschenkomst van den duivel te vernemen, wat hij anders niet had kunnen te weten komen, si nullo modo operam apposit, ut arte diaboli id sciret, dan moet hij zijn geld teruggeven, maar als hij die moeite heeft genomen, is hij er niet toe verplicht.»* »En waarom dat, mijn vader?» — »Begrijpt gij dat niet?» zeide hij. »Omdat men wel kan waarzeggen door duivelskunstenarij, terwijl de astrologie een bedriegelijk middel is.» »Maar, mijn vader, indien de duivel de waarheid niet zegt, want hij is toch niet meer te vertrouwen dan de astrologie, moet dan de waarzegger om dezelfde reden niet zijn geld teruggeven?» »Niet altijd,» zeide hij. »*Distinguo*, zegt Sanchez hier; *Want indien de waarzegger de duivelskunstenarij niet verstaat, si sit artis diabolicæ ignarus, moet hij teruggeven: maar indien hij een bekwaam tovenaer is, en gedaan heeft wat hij kon om de waarheid te weten te komen, is*

hij er niet toe verplicht; want in dat geval kan de vlijt van zulk een toovenaar tegen geld gewaardeerd worden: diligentia a mago apposita est pretio aestimabilis. »Dat is een gezonde redeneering, mijn vader,» zeide ik, »want het is een goed middel, om de tovenaars op te wekken, om toch geleerde en in hun kunst bedreven lieden te worden, in de hoop van veel te gewinnen op een, volgens uw stellingen, wettige wijze, en door het publiek trouw en eerlijk te bedienen.»

»Ik geloof, dat gij spot» zeide de pater; »dat is niet goed: want indien gij op die wijze spraakt op plaatsen, waar men u niet kent, dan zouden er kunnen zijn, die u die woorden zeer euvel duiden, en die 't u verweten, dat gij den godsdienst zoekt belachelijk te maken.» — »Ik zou mij gemakkelijk tegen dat verwijt kunnen verdedigen, mijn vader; want ik geloof dat men, de moeite nemend om de bedoeling van mijn woorden te onderzoeken, er niets in zou vinden dat niet van het tegendeel getuigt, en misschien biedt zich, in onze samensprekingen wel eens de gelegenheid aan om dit duidelijk te doen uitkomen.»

»Ho, ho!» zeide de pater, »nu spot gij niet meer.»

»Ik erken dat de verdenking van te spotten met heilige dingen mij pijnlijk zou aandoen, gelijk zij trouwens zeer onbillijk zou zijn.» — »Ik bedoelde het zoo ook niet,» hernam de pater, »doch laat ons ernstiger spreken.»

»Ik ben hier volkomen toe bereid, indien gij zulks verlangt, mijn vader, het hangt van u af. Maar ik moet u zeggen, dat ik verrast werd door de ontdekking, dat uw paters hun goede zorgen zóó ver hebben uitgestrekt tot allerlei soorten van toestanden, dat zij zelfs de gewettigde winst der waarzeggers hebben vastgesteld.»

»Men kan,» zeide de pater, »niet voor te veel menschen schrijven, noch te veel in bijzonderheden afdalen, noch te vaak dezelfde dingen in verschillende boeken zeggen. Gij zult dat zien uit een plaats bij een onzer meest geëerde paters. Dat hij in hooge eer staat, kunt gij zelf daaruit afleiden dat hij tegenwoordig onze pater provinciaal is: het is de eerwaarde pater Cellot in zijn 8ste boek over de Hiërarchie c. XVI § 2.

Wij weten, zegt hij, dat iemand die een groote som gelds bij zich had om ze op last van zijn biechtvader terug te geven, onder weg stil-

stond bij een boekverkooper; op zijn vraag of er ook wat nieuws was, num quid novi, toonde hij hem een nieuw boek over zedeleer; en terwijl hij het argeloos en zonder aan iets te denken doorbladerde, viel zijn oog juist op zijn geval en leerde hij er uit, dat hij niet tot teruggeven verplicht was; hij deed nu den last zijner gewetensroeringen van zich, en bleef beladen met de zwaarte van zijn geld, en keerde weldra vrij wat verlicht naar zijn huis terug: *abjecta scrupuli sarcina, retento auri pondere, levior domum repetiit.*"

»Welaan, zeg mij nu eens of het nuttig is onze leer te kennen. Zoudt gij er nog meê kunnen spotten? Of zult gij niet veel liever met pater Cellot, deze vrome opmerking maken over deze ontmoeting: *Ontmoetingen van dezen aard zijn bij God inderdaad de vrucht der Voorzienigheid, bij den beschermengel de vrucht van zijn geleide, en bij hen wien ze te beurt vallen, de vrucht hunner uitverkiezing. God heeft van alle eeuwigheid gewild, dat de gouden keten van hun zaligheid hing aan zulk een schrijver, en niet aan honderd andere, die hetzelfde zeggen, maar niet onder hun oogen komen. Indien de een het niet had geschreven, zou de ander niet zijn behouden geworden. Wij bezweren dus, bij de barmhartigheid van Jezus Christus, allen die de menigte onzer schrijvers verkeerd vinden, om hun niet de boeken te benijden, welke de eeuwige verkiezing Gods en het bloed van Jezus Christus hun verworven hebben. Dat zijn schoone woorden, waarmee deze geleerde man dengdelijk de stelling staaft, die hij had uitgesproken: Hoe nuttig het is, dat er een groot aantal schrijvers bestaat, die handelen over de zedeleer. Quam utile sit de theologia morali multos scribere.*"

»Mijn vader," zeide ik, »ik zal tot een volgende keer wachten met mijn gevoelen over die woorden te zeggen, en ik bepaal mij er nu toe, om u te betuigen dat aangezien uw beginselen zoo nuttig zijn, en het van zoo groot belang is om ze openbaar te maken, gij voort moet gaan met ze mij te leeren; want ik verzeker u, dat hij aan wien ik ze zend, ze aan verscheiden personen laat lezen. Niet, dat wij 't plan hebben er nog een ander gebruik van te maken, maar wij zijn inderdaad van gevoelen, dat het nuttig is, dat de wereld ze goed kent." »Gij ziet dan ook,"

zeide hij mij, »dat ik ze voor u niet verborgen houd; en ik zou nu er toe kunnen overgaan om u iets meê te deelen over de verzachtingen en verlichtingen in de levenswijze, welke onze paters vergunnen ten einde het zalig worden licht en de vroomheid gemakkelijk te maken; gij zoudt dan, nu gij weet wat betrekking heeft op bijzondere omstandigheden, ook vernemen wat geldt ten alle tijde, en zoo zou er aan de volledigheid van uw onder-richt niets ontbreken.»

Na mij dit beloofd te hebben, verliet mij de pater.

Ik noem mij enz.

P. S. Ik heb nog vergeten u te zeggen, dat Escobar's werken meer dan eens zijn gedrukt. Koopt gij ze, neem dan de Lyonsche uitgave, op welker eerste bladzijde gij een lam ziet afgebeeld, op een boek met zeven zegelen verzegeld, of de Brusselsche van 1651. Daar deze de laatste zijn, zijn ze ook beter en uitvoeriger dan de vroegere van Lyon van de jaren 1644 en 1646.

NEGENDE BRIEF.

Over de verkeerde vereering der H. Maagd door de jezuiten ingevoerd. Verschillende dingen door hen bedacht om zijn ziel gemakkelijk te behouden, te midden van de genietingen en geriefelijkheden des levens. Hun stellingen betreffende eerezucht, nijd, gulzigheid, dubbelzinnigheden, geheim voorbehoud, vrijheden die verleend zijn aan jonge dochters, kleedij der vrouwen, het spel, het gebod om de mis te hooren, enz.

Parijs 3 Juli 1656.

Mijnheer!

Ik zal u met beleefdheden niet langer ophouden, dan de goede pater het mij deed de laatste keer toen ik hem zag. Zoodra hij mij gewaar werd, kwam hij op mij toe, en zeide in een boek ziende dat hij in de hand hield: *Zou hij die u het paradijs opende, u geen groote dienst bewijzen? Zoudt gij geen millioenen geven willen, om er den sleutel van te verkrijgen, en er zoo dikwijls gij wildet binnen te kunnen gaan? Maar het behoeft u zoo veel niet te kosten: hïr kunt gij een sleutel, ja honderd er vrij wal goedkoop verkrijgen.* Ik wist niet of de goede pater iets voorlas, dan of hij uit zich-zelf sprak. Maar hij hielp mij uit de onzekerheid door te zeggen: »Dit zijn de eerste woorden van een fraai boek van pater Barry van onze Orde 1) want ik zeg nooit iets uit mij-zelf.» »Hoe heet het boek, mijn vader?» — »Zie hier den titel,» zeide hij: »Het paradijs geopend voor Philagia door honderd licht te volbrengen godsdienstige verrichtingen ter eere van de moeder Gods.» — »Hoe, mijn vader, is een van die gemakkelijke devoties reeds genoegzaam, om den hemel te openen?» — »Ja,» zeide hij; »hoor maar hetgeen er volgt op hetgeen ik u voorlas: *Zoo vele devoties tot de moeder Gods gij hier vindt, zoo veel sleutels des hemeis*

1) *Paulus de Barry* gest. 1587, gestorven als rector te Avignon, en schrijver van vele werken

zijn er ook, die u 't paradijs volkomen zullen openen, indien gij ze maar beoefent, en daarom zegt hij ook in zijn conclusie: dat hij tevreden is, indien men er slechts één verricht.

»Deel mij er dan een enkele van de gemakkelijkste meê, mijn vader.» — »Ze zijn allen gemakkelijk,» antwoordde hij; »bij voorbeeld: *De heilige maagd groeten, als men een beeld van haar ziet; de kleine rozenkrans bidden van de tien vreugden der Maagd; dikwijls den naam van Maria uitspreken; de engelen opdragen Maria van onzenwege te groeten; wenschen voor haar meer kerken te bouwen dan al de vorsten samen hebben gedaan; haar elken ochtend goeden morgen en elken avond goeden nacht wenschen; alle dagen het Ave Maria opzeggen ter eere van het hart van Maria.* En hij verzekert, dat wij bovendien door deze devotie het hart van Maria veroveren.»

»Maar mijn vader, toch zeker onder voorwaarde, dat wij haar ons hart geven?» »Dat is niet noodig,» zeide hij, »wanneer men te zeer aan de wereld gehecht is. Hoor slechts: *Hart om hart, zoo zou het moeten wezen, maar het uwe is een weinig te veel gehecht aan de schepselen, en daarom durf ik u niet vragen om heden dien kleinen slaaf te offeren, dien gij uw hart noemt.* En daarom is hij tevreden met het *Ave Maria*, dat hij gevraagd heeft. Het zijn de devoties van bl. 33, 59, 145, 156, 172, 258 en 420 van de eerste uitgave.» »Dit is zeer gemakkelijk» zeide ik, »en ik geloof niet, dat er nu nog iemand verloren gaat.» — »Helaas!» zeide de pater, »ik zie wel, dat gij niet weet tot hoeverre de verhardheid des harten zich bij sommige menschen uitstrekt. Daar zijn, die er zich nooit toe zouden willen verbinden om deze twee woorden: *goeden morgen* en *goeden avond* uit te spreken omdat men toch altijd daarbij het geheugen een weinig moet inspannen. En daarom is het noodig geweest, dat pater Barry hun nog gemakkelijker taak heeft opgelegd, bijv. *dag en nacht een rozenkrans om den arm te hebben in den vorm van een bracelet, of steeds een rozenkrans of een beeld der H. Maagd met zich te dragen.* Dat zijn de devoties van bl. 14, 326 en 447. *En zeg nu nog eens, dat ik u geen gemakkelijke devoties opleg, om de goede gunst van Maria te veroveren, roept pater Barry uit p. 106.*» »Inderdaad mijn vader,

zeide ik, »het is zoo gemakkelijk als het maar kan.” — »Ook is het,” zeide hij, »alles wat men heeft kunnen doen, en ik geloof dat dit voldoende zal wezen; want men zou toch wel heel slecht moeten zijn, om niet in geheel zijn leven een oogenblik er voor te nemen, om een rozenkrans aan den arm of in zijn zak te steken en daardoor zich het heil zijner ziel te verzekeren met zóo veel gewisheid, dat zij, die er de proef van namen, er niet door zijn teleur gesteld, onverschillig hoe zij leefden, al raden wij ook aan om toch een zedelijk leven te blijven leiden. Ik zal u slechts het voorbeeld meedeelen van bl. 34, van een vrouw, die ofschoon zij alle dagen de devotie deed van Maria's beelden te groeten, toch al haar dagen in doodzonde leefde, en eindelijk in dien toestand stierf, en niettemin is behouden door het verdienstelijke van deze devotie.” — »En hoe kan dat?” riep ik uit. »Wel” zeide hij, »God heeft haar, om haar te kunnen redden, weer uit de dooden opgewekt. Zóo zeker is het, dat men niet kan omkomen, wanneer men de een of andere dezer devoties verricht.”

»Ik zie nu, mijn vader, dat de devoties voor de H. Maagd een krachtig middel zijn om den hemel te verwerven, en dat zelfs de geringste een groote verdienstelijkheid hebben, als zij voortkomen uit den drang des geloofs en der liefde, gelijk dat het geval was bij de heiligen, die ze hebben verricht. Maar tot hen, die ze verrichten zonder hun onzedelijk leven te verbeteren, te zeggen, dat zij bij hun dood nog bekeerd of door God opgewekt zullen worden, zie, dat vind ik meer geschikt om zondaars in hun afdwalingen te doen volharden, door den valschen vrede, dien dat lichtzinnig vertrouwen werkt, dan om hen daaraan te onttrekken door een waarachtige bekeering, welke alleen de genade werken kan.” — »*Wat doet het er toe,*” zeide de pater, »*langs welken weg wij het paradijs binnen gaan, als wij er maar komen?*” Zoo zegt bij 't bespreken van een dergelijk onderwerp onze beroemde pater Binet, die onze provinciaal was, in zijn uitstekend boek *Over de kenteekenen der uitverkiezing* [n. 31 bl. 130 van den vijftienden druk]. *Er in gesprongen of gevlogen, wat bekommeren wij er ons over, indien wij de stad der heerlijkheid maar nemen, zoo als*

deze pater terzelfder plaatse zegt." — »Ik erken," zeide ik hem, »dat dit er niet toe doet; maar de vraag is, te weten of men er komen zal." »De H. Maagd," zeide hij, »staat er voor in; zie het uit de laatste regels van pater Barry's boek *Mocht bij den dood de duivel eenige eischen ten uwen opzichte doen gelden, en er onrust zijn in de kleine republiek van uw gedachten, zoo hebt gij slechts te zeggen, dat Maria voor u instaat, en dat hij tot haar zich heeft te wenden.*"

»Maar, mijn vader, indien iemand het u lastig wou maken, zou hij dat gemakkelijk kunnen doen: want wie geeft er ons de verzekering van, dat de H. Maagd er voor in staat?" »Pater Barry," zeide hij, »staat in voor haar, bl. 465: *Ik sta in voor het voordeel en het geluk dat u daaruit zal toekomen, en stel mij zelf borg voor de moeder Gods.*" »Maar, mijn vader, wie zal instaan voor pater Barry?" »Hoe," zeide de pater, »hij is van onze Orde. En weet gij nog niet, dat onze Orde zich aansprakelijk stelt voor al de boeken onzer paters? Gij moet dat vernemen, want het is goed, dat gij het weet. Er is een wet in onze Orde, die alle boekhandelaren verbiedt eenig boek van onze paters te drukken zonder de goedkeuring der godgeleerden van onze Orde, en zonder verlof van onze superieuren. Het is een wet, gemaakt door Hendrik III, den 10. Mei 1583, bekrachtigd door Hendrik IV, den 20. December 1603 en door Lodewijk XIII, den 14. Februari 1612; waaruit volgt, dat onze geheele Orde verantwoordelijk is voor de boeken van ieder pater afzonderlijk. Dit is iets eigenaardigs in onze Orde; en daarom ziet er op onzen last geen werk het licht, dat niet den geest der Orde heeft. Ik moest u dit even zeggen." »Mijn vader," zeide ik, »gij hebt er mij genoeg meê gedaan; en het spijt me, dat ik het niet eerder heb geweten; want men wordt er door gedrongen, om veel meer belang te stellen in uw schrijvers." »Ik zou het gedaan hebben," zeide hij, »indien er een aanleiding toe had bestaan; doch doe er in 't vervolg uw voordeel meê, en laat ons met ons eigenlijk onderwerp voortgaan.

»Ik geloof dat ik u eenige middelen heb aangewezen om zalig

te worden, die èn gemakkelijk, èn zeker, èn vrij talrijk waren; maar onze paters zouden zeer wenschen, dat men op dien laagsten trap niet bleef staan, waarop men slechts doet wat volstrekt noodig is, om in den hemel te komen. Daar zij zonder ophouden streven naar de grootste verheerlijking van God, zouden zij de menschen gaarne tot een vromer leven opheffen. En omdat de menschen van de wereld gewoonlijk afkeerig zijn van vroomheid door het zonderling denkbeeld dat men er hun van heeft ingeprent, zoo hebben wij gemeend dat het van 't grootste belang was deze allereerste hinderpaal uit den weg te ruimen. In dat opzicht heeft dan ook pater Molina grooten roem behaald met zijn boek: *la Dévotion aisée*, dat hij met dit doel vervaardigd heeft. Daar hangt hij van de vroomheid een waarlijk bekoorlijk tafereel op. Zie hier de eerste woorden van dit werk: *De deugd heeft zich nog aan niemand vertoond; men heeft er geen beeldenis van vervaardigd, die gelijk. Het is volstrekt niet bevreemdend, dat men zoo weinig aandrang gevoelt om tegen haar steilte op te klimmen. Men heeft van haar een gemelijke vrouw gemaakt, die alleen de eenzaamheid lief heeft; men heeft haar smart en moeite tot gezellen gegeven, en haar gemaakt tot een vijandin van de vermaken en ontspanningen, die de bloem der vreugd zijn en de geur des levens.* Hij zegt dit bl. 92."

»Maar mijn vader, ik weet toch, dat er groote heiligen zijn, wier leven uiterst gestreng was?" »Dat is waar," zeide hij, maar 't is ook waar, *dat er altijd hoofdsche heiligen en beschaafde vromen zijn geweest*, gelijk de pater zegt bl. 191, en op bl. 86 verneemt gij, dat het verschil in hun zeden voortkomt uit het verschil in hun temperament. Luister slechts: *Ik ontken niet, dat er vromen bestaan, die bleek zijn en zwartgallig van aard, die de stilte en de eenzaamheid beminnen, en die slechts slijm in hun aderen en stof op hun aangezicht hebben, maar daar zijn er ook van vroolijker natuur en die overvloed bezitten van zachte en verwarmende sappen, en van dat welwillend en gezuiverd bloed, dat de blijdschap doet uitspruiten.* Gij ziet hieruit, dat de liefde tot eenzaamheid en stilte niet aan alle vromen gemeen is, en dat, zoo als ik u zeide,

dit eerder een gevolg is van hun gestel dan van de vroomheid. De gestrenge zeden, waarvan gij spreekt, zijn eigenlijk het kenmerk van een wild en onbeschaafd mensch. Ook ziet gij hen geplaatst tusschen de belachelijke en plompe zeden van een melancholieken waanzinnige in de beschrijving, welke pater Le Moine er van geeft, in het zevende boek van zijn zedekundige schetsen. Zie hier er eenige trekken van: *Hij heeft geen oogen voor de schoonheden der kunst en der natuur. Hij zou meenen een gedachten last op zich geladen te hebben, indien hij eenig vermaak zich had veroorloofd. Op feestdagen trekt hij zich terug onder de dooden. Hij gevoelt zich meer thuis in een hollen boom of in een grot dan in een paleis of op een troon. Voor beledigingen en beschimping is hij even ongevoelig alsof hij de oogen en ooren van een beeld heeft. Eer en roem zijn afgoden die hij niet kent, en waarvoor hij geen wyrook veil heeft. Een schoone vrouw is voor hem een spooksel, en deze gebiedende en oppermachtig heerschende aangezichten, die beminnelijke tyrannen die overal vrijwillige slaven maken zonder ketenen, hebben op zijn oogen dezelfde uitwerking als de zon op die der uilen, enz."*

»Eerwaarde vader, ik geef u de verzekering, dat, indien gij mij niet pater Le Moine hadt genoemd als den vervaardiger van deze schets, ik gezegd zou hebben dat deze of gene goddelooze ze had vervaardigd met het doel om de heiligen belachelijk te maken. Want indien dit niet het beeld is van een mensch, die zich geheel en al heeft los gemaakt van de genoegens, welke het evangelie gebiedt te verloochenen — dan beken ik er niets meer van te begrijpen." — »Zie eens" zeide hij, »hoe weinig gij van deze dingen weet; want het zijn *de trekken van een zwakken en verwilderden geest, die niet de betamelijke en natuurlijke genegenheden heeft, welke hij moest hebben*, zoo als pater Le Moine zegt aan 't einde van deze schets. Op deze manier onderwijst hij de christelijke deugd en wijsbegeerte overeenkomstig het doel, dat hij met dit werk had, en dat hij in de voorrede ontwikkelt. En men kan ook inderdaad niet ontkennen, dat deze methode om de vroomheid voor te stellen, aan de wereld veel meer behaagt dan die waarvan men zich vóór ons bediende." — »Het haalt er

niet bij," zeide ik hem, »en ik begin te gelooven, dat gij uw woord tegenover mij houden zult." — »Gij zult dat nog wel veel beter inzien," zeide hij; »ik heb slechts gesproken van de vroomheid in het algemeen; maar om u in bijzonderheden te doen zien, hoe veel lastige dingen onze paters er uit verwijderd hebben, vraag ik u, of het niet voor eierzuchtige menschen bijzonder troostrijk is te vernemen, dat zij bij een buitensporige liefde voor eer en grootheid toch een wezenlijke vroomheid tevens bewaren kunnen?"

»Hoe, mijn vader, onverschillig hoe ver die eierzucht zich uitstrekt?" — »Ja," zeide hij, »want het zou toch altijd slechts een vergeeffijke zonde zijn, of men moest eer en aanzien begeeren om God en den Staat gemakkelijker te kunnen honen. Welnu, de vergeeffijke zonden verhinderen niet vroom te zijn, daar zelfs de grootste heiligen ze bedrijven. Hoor dan ook wat Escobar zegt tr. 2, ex. 2, n. 17: *De eierzucht, welke een onmatige begeerte is naar posten en grootheid, is in wat haar wezen betreft een vergeeffijke zonde; maar wanneer deze macht begeert om den Staat afbreuk te doen, of om des te veiliger God te kunnen beledigen, maken deze bijkomende omstandigheden haar tot een doodzonde.*"

»Dat is wel gemakkelijk, mijn vader." »En," zoo ging hij voort, »is het ook tegenover de gierigaards niet inschikkelijk wat Escobar zegt, tr. 5, ex. 5, n. 154: *Ik weet, dat de rijken geen doodzonde bedrijven, wanneer zij van hun overloed geen aalmoes geven, om de groote behoefte der armen te verzachten: Scio in gravi pauperum necessitate divites non dando superflua, non peccare mortaliter?*" »Inderdaad" zeide ik, »als dit waar is, dan zie ik wel dat ik nog niet wist, wat zonde is." — »Ik zal u dat nog beter leeren inzien," zeide hij; »gelooft gij niet, dat de goede dunk van zich zelf, en het welbehagen dat men heeft in zijn werken, een der gevaarlijkste zonden is? En zou het u niet verrassen, indien ik u bewees, dat zelfs dan als die goede dunk zonder grond is, hij zoo weinig zonde mag heeten, dat hij juist omgekeerd een gave Gods is?"

»Is het mogelijk, mijn vader?" — »Ja," zeide hij, »en het wordt

ons geleerd door onzen grooten pater Garasse 1), in zijn fransch boek: *Somme des vérités capitales de la religion*, T. II. p. 419: *Het is een eisch der billijkheid, zegt hij, dat elke eerlijke arbeid wordt vergolden of met eer, of met zelf-voldoening, en wanneer groote geesten een uitstekend werk schrijven, worden zij beloofd door openlijk te worden geprezen. Maar wanneer een klein vernuft met veel moeite slechts een onbeduidend werk samenstelt, en bijna niemand hem er voor prijst, geeft God, om zijn arbeid niet onbeloofd te laten, hem een persoonlijke voldoening, welke men hem niet misgunnen mag zonder een erger dan barbaarsche onrechtvaardigheid. Op die wijze geeft God, die rechtvaardig is, ook den kikvorschen een welbehagen in hun gekwaak."*

»Dat zijn" zeide ik, »fraaie verontschuldigen voor de ijdelheid, de eerzucht en de gierigheid. En de afgunst, mijn vader, zou zij gemakkelijker te verontschuldigen zijn?" — »Dat is een teeder punt" zeide de pater. »Men moet hier gebruik maken van de onderscheiding, die pater Bauny maakt in de *Summa peccatorum*. Zijn gevoelen, C. VII. p. 123 van de vijfde en zesde uitgaven is, dat alle misgunnen van geestelijk goed aan den naaste doodzonde is, maar vergeeflijke zonde is het benijden van tijdelijk goed." — »Op welken grond, mijn vader?" — »Luister," zeide hij: *Want het genot dat gelegen is in tijdelijke goederen is zóó gering en van zoo weinig beteekenis voor den hemel, dat het niets waardig is voor God en zijne heiligen."* — »Maar, mijn vader, indien dat goed zoo weinig waarde heeft, waarom staat gij dan toe menschen te dooden ten einde dat nietswaardige te behouden?" — »Gij beschouwt de zaken verkeerd," zeide de pater; »men zeide u, dat tijdelijk goed niets waard is voor God, maar niet voor de menschen." »Dat dacht ik niet," zeide ik; »en ik hoop dat er, door middel van deze onderscheiding geen doodzonde in de wereld meer zal overblijven." — »Geloof dat niet," zeide de pater, »want er zijn altijd, die krachtens haar aard doodzonden zijn, zooals bijv. de luiheid."

1) *Garasse* (1585-1601) gevierd als prediker, dichter en geestelijk schrijver. De Sorbonne veroordeelde zijn *Somme*.

»o Wee!" riep ik uit, »heeft het nu een einde met al de geriefelijkheden des levens?" — »Wacht eens", zeide de pater, »wanneer gij de omschrijving zult hooren, welke Escobar geeft van deze ondeugd tr. 2. ex. 2. n. 81, zult gij er wellicht anders over oordeelen. Zij luidt aldus: *De luiheid is een droefheid daarover, dat de geestelijke dingen geestelijk zijn, zooals 't geval zou wezen, indien iemand zich er over bedroefde, dat de sacramenten de bron der genade zijn; en dat is een doodzonde.*" — »O mijn vader! ik geloof niet, dat nog ooit iemand er aan gedacht heeft, op die wijze lui te zijn." — »Daarom laat Escobar ook dit er op volgen n°. 105: *Ik erken, dat zeer zelden iemand tot de zonde der luiheid vervalt.* Begrijpt gij nu, van hoeveel gewicht het is de zaken goed te omschrijven?" — »Ja, mijn vader, en ik denk hierbij ook aan uw andere bepalingen van doodslag, sluipmoord en den overvloed. Maar waarom, mijn vader, breidt gij die methode niet uit tot alle mogelijke gevallen, en geeft gij niet van alle zonden definities op uw wijze, opdat men, terwijl men zijn genot najaagt, niet meer kunne zondigen?"

»Het is," hernam hij, »hiertoe niet altijd noodig de bepaling der dingen te veranderen. Ik zal u dat toonen, ten opzichte van het overdadig eten en drinken, dat altijd gehouden werd voor een van de grootste genoegens des levens, en dat Escobar veroorlooft (n. 102 in de Practijk naar onze Orde) in dezer voege: *Is het geoorloofd zonder noodzaak en louter om het genot, te eten zoo veel men gelust? Ongetwijfeld, volgens Sanchez, mits men er zijn gezondheid niet door benadeele, daar het den natuurlijken eellust geoorloofd is van de verrichtingen te genieten, waartoe zijn aard hem dringt. An comedere et bibere usque ad satietatem absque necessitate ob solam voluptatem, sit peccatum? Cum Sanctio negative respondeo, modo non obsit valetudini, quia licite potest appetitus naturalis suis actibus frui.*" »O mijn vader", zeide ik, »ziedaar de volledigste plaats en het duidlijkste voorschrift uit uw geheele zedeleer, en men kan er even gemakkelijke conclusies uittrekken. Maar de gulzigheid is dan toch op zich zelf geen vergeefflijke zonde?" »Neen", zeide hij, »in dien zin, dien ik daar aangaf; maar zij zou vergeefflijk zijn

volgens Escobar n. 56, *indien men, zonder eenige noodzakelijkheid, zich zóó aan eten en drinken te buiten ging, dat men er van braken moest: Si quis se usque ad vomitum ingurgitet.*"

»Dit is genoeg over dit onderwerp; ik wil u thans spreken over de verlichtingen, die wij hebben aangebracht, ten opzichte van het vermijden van zonden in den omgang en in de gewoonten des dagelijkschen levens. Een der moeielijkst te ontwijken dingen is daar de leugen, vooral dan, als men een onware zaak wil doen gelooven. Hiertoe is onze leer der dubbelzinnigheden van uitstekend groot nut; daardoor toch is het geoorloofd, om dubbelzinnige woorden te gebruiken, die men in een anderen zin doet opvatten, dan waarin men ze zelf opvat, — zooals Sanchez zegt *Op. mor. p. 2. B. III. C. VI. n. 13.*" — »Ik weet dat, mijn vader." — »Wij hebben het," hervatte hij, »zoo vaak openlijk gezegd, dat ten laatste iedereen het weet. Maar weet gij wel, wat men doen moet, als men geen dubbelzinnig woord kan vinden?" »Neen, mijn vader." — »Ik twijfelde er reeds aan," zeide hij; »het is ook iets nieuws: het is de leer van het geheim voorbehoud 1). Sanchez deelt haar meê terzelfder plaatse: *Men kan zegt hij, zweren, dat men iets niet gedaan heeft, ofschoon men het werkelijk heeft gedaan, wanneer men voor zich zelf er onder verstaat, dat men het niet heeft gedaan op een bepaalden dag, of voordat men was geboren, of wanneer men er bij denkt aan een andere soortgelijke omstandigheid, zonder dat de woorden welke men gebruikt eenigen zin hebben, die zulks zou kunnen verraden, en dit is in vele omstandigheden zeer gemakkelijk, en 't is altijd zeer billijk, wanneer het noodig of heilzaam is voor de gezondheid, de eer of voor goed of have.*"

»Hoe, mijn vader, is dat dan niet een leugen, ja zelfs een meened?" -- »Neen", zeide de pater, »Sanchez bewijst het op dezelfde plaats, en onze pater Filintius ook, tr. 25, ch. XI. n. 331; omdat, zegt hij, *de bedoeling den aard der handeling bepaalt.* En hij geeft onder n. 328 nog een ander en zekerder middel om

1) *Reservations mentales.*

de leugen te vermijden, hierin bestaande, dat men, na luide gezegd te hebben: *Ik zweer, dat ik dit niet heb gedaan*, er zachtkens bijvoegt: *van daag*; of dat men, na luide gezegd te hebben: *Ik zweer*, heel zachtkens zegt: *dat ik zeg*, en dan weder luide voortgaat: *dat ik dit niet heb gedaan*.

»Gij ziet wel, dat men op die wijze de waarheid zegt.» »Ik stem dat toe,» zeide ik; »maar wij zouden misschien moeten toegeven, dat men op die wijze de waarheid zeer zacht, en de leugen heel luide spreekt; bovendien zou ik duchten, dat niet veej menschen genoeg tegenwoordigheid van geest hebben, om zich van deze methodes te bedienen.» — »Onze paters,» zeide hij, »hebben terzelfder plaatse geleerd, ten bate van hen, die deze restricties niet wisten te gebruiken, dat het, om niet te liegen, voldoende is eenvoudig te zeggen, *dat zij geenszins gedaan hebben* wat zij toch wél hebben gedaan, mits zij in 't algemeen de bedoeling hebben, om aan hun woorden dien zin te geven, dien een slim mensch er aan zou geven.

»Beken het, of het u niet menigmaal gebeurd is, dat gij in verlegenheid waart, omdat gij deze leer niet kendet.» — »Het is zoo,» zeide ik. »En moet gij ook niet erkennen,» ging hij voort, »dat het dikwijls gemakkelijk zou geweest zijn in gemoede van de verplichting ontslagen te zijn geweest om zekere afgelegde beloften te houden?» — »Dat zou, mijn vader, het grootste gemak der wereld geweest zijn!» — »Luister dan eens naar Escobar, tr. 3. ex. 3. n. 48, waar hij dezen algemeenen regel geeft: *Beloften binden niet, wanneer men, terwijl men ze deed, zich voornam ze niet te houden. Nu koestert men in den regel dat voornemen niet, of men moet zijn woord met een eed of een contract bekrachtigen; zoodat men, eenvoudig zeggende: »ik zal het doen» daaronder verstaat het te zullen doen, bijaldien men niet van voornemen verandert, want men wil zich daardoor niet van zijn vrijheid berooven.* Hij geeft nog andere regels, die gij zelf bij hem zoudt kunnen nazien; en ten slotte zegt hij: *dat dit alles is ontleend aan Molina en andere van onze schrijvers: OMNIA EX MOLINA ET ALIIS en daarom mag men er niet aan twiifelen.*

»O mijn vader,» zeide ik, »ik wist niet, dat het besturen der bedoeling de kracht had om beloften krachteloos te maken.» — »Gij ziet nu,» zeide de pater, »welk een groot gemak het geeft in het dagelijksch verkeer; maar wat ons het zwaarste viel was het geven van regels voor den omgang tusschen mannen en vrouwen; want onze vaders zijn ten opzichte van de kuischheid veel minder uitvoerig, al behandelen zij zeer merkwaardige en zeer toegeeflijke vragen, vooral voor getrouwde of verloofde lieden.» Ik vernam daarop van hem de zonderlingste kwesties, die men zich denken kan; ik zou er meer dan een brief mee kunnen vullen; maar ik wil u zelfs de citaten niet noemen omdat gij mijn brieven aan allerlei menschen laat lezen, en ik zou die lectuur niet onder de oogen willen brengen van lieden, die ze slechts lezen zouden, om er mee te spotten.

Het eenige wat ik u kan mededeelen van hetgeen hij me in hun boeken zelfs in 't fransch aanwees, is hetgeen gij kunt vinden in de *Somme des péchés*, van pater Bauny, p. 163. Hij spreekt daar over sommige liefdes-avonturen, die men, mits de bedoeling goed bestuurd worde, zich veroorloven mag, bijv. *om voor galant door te gaan*, en tot uw verbazing vindt gij er p. 148 een zedekundig beginsel ten opzichte van de vrijheid, die jonge dochters hebben om over haar maagdom te beschikken buiten haar ouders om. Zie hier zijn woorden: *Wanneer dit geschiedt met toestemming van de jonge dochter, zoo heeft haar vader wel reden zich er over te beklagen, maar toch heeft noch genoemde jonge dochter, noch hij wien zij zich veíl gaf, hem onrecht gedaan, of tegenover hem het recht geschonden; want zij is even goed de eigenares van haar maagdom als van haar lichaam, zij kan er meé doen wat zij goed vindt, behalve dat zij zichzelf niet vermoorden of haar lidmaten verminken mag.*» Beoordeel naar dit staaltje het overige. Ik dacht hierbij aan een plaats in een latijnsch dichter, die nog beter casuïst was dan de paters, omdat hij gezegd heeft: »De maagdelijke staat komt niet alleen aan de jonge dochter toe; een deel er van behoort den vader, en 't andere deel aan de moeder, zonder wie zij er zelfs niet over beschikken kan in het huwe-

lijk 1).” En ik betwijfel het of er wel een rechter is, die niet het tegenovergestelde van pater Bauny's regel als wet aanneemt.

Ziedaar alles wat ik u kan meedeelen van alles wat ik hoorde, en wat zóo lang duurde, dat ik verplicht was den vader te verzoeken van onderwerp te veranderen. Hij deed het, en sprak toen over hun voorschriften betreffende de kleeding der vrouwen aldus. »Wij zullen niet,» zeide hij, »spreken over degenen, die onreine bedoelingen hebben, maar over de andere zegt Escobar tr. 1 ex. 8 n. 5: *Indien men zich opschikt zonder een slechte bedoeling, en alleen om te voldoen aan de natuurlijke geneigdheid tot ijdelheid welke men heeft*, ob naturalem fastus inclinationem, *zoo is dit óf een vergeeflijke zonde, óf in 't geheel geen zonde.* En pater Bauny zegt in zijn Somme des péchés ch. XLVI p. 1094: *Al wist een vrouw welke slechte gevolgen haar lust om zich op te schikken heeft én voor haar lichaam, én voor de ziel van hem die haar beschouwen getooid met rijke en prachtige kleederen, zoo zou zij toch niet zondigen, als zij er zich van bleef bedienen.* En hij citeert o. a. onzen pater Sanchez als van dezelfde meening.”

»Maar, mijn vader, hoe maken het dan uwe schrijvers met de bijbelteksten, waarin met zooveel nadruk wordt gesproken tegen de geringste zaken van dien aard?» »Lessius» antwoordde de vader, »redt zich hier met groote geleerdheid, *De Just*, L. IV. c. IV. d. 14. n. 114 waar hij zegt: *Deze bijbelplaatsen gouden slechts voor de vrouwen van dien tijd, om haar te leeren een voorbeeld van zedigheid te geven aan de heidenen.* — »Maar hoe weet hij dat, mijn vader?» — »Dat doet er niet toe, het is genoeg dat de gevoelens van die groote mannen reeds op zich zelf waarschijnlijk zijn. Maar pater Le Moine heeft een kleine beperking gegeven aan deze algemeene vergunning, want hij veroorlooft het volstrekt niet aan oude vrouwen: gij vindt dat in zijn *Dévotion aisée*, o. a. op bl. 127, 157, 163: *De jeugd heeft een natuurlijk recht om zich op te schikken. Het kan geoorloofd zijn zich op*

1) Bedoeld is: Catullus 62, 30.

te schikken op een leeftijd, die de bloei- en de groentijd des levens is. Maar daar moet het dan ook bij blijven, want het zou zonderling zijn rozen op sneeuw te zoeken. Slechts de starren mogen altijd ten dans zich reien, omdat zij de gave hebben der eeuwige jeugd. Het wijsste in dezen zal dus zijn om de rede en een goeden spiegel te raadplegen, zich te houden aan welvoegelijkheid en noodzakelijkheid en zich terug te trekken als de nacht aanbreekt."

»Dit is zeer verstandig," zeide ik. »Maar", zeide hij, »om u te doen zien, hoe onze paters op alles bedacht zijn geweest, zal ik u meedeelen, hoe zij, den vrouwen vergunnende om te spelen, en ziende, dat deze vergunning haar dikwerf niet baatte, indien men haar ook niet het geld wist te bezorgen waarmede zij konden spelen, te haren gunste een regel hebben vastgesteld, dien gij kunt vinden bij Escobar in het hoofdst. over 't stelen tr. 1. ex. 9. n. 13: *Een vrouw mag spelen, en daartoe van haar man geld ontvreemden."*

»Inderdaad, mijn vader, dat gaat toch ver." — »Er zijn toch nog wel andere dingen," zeide de pater; »maar ik moet ze laten rusten om over belangrijker stellingen te spreken, die het vervullen van godsdienstige plichten gemakkelijk maken, bijv. het bijwonen van de mis. Onze groote godgeleerden, Gaspard Hurtado *De Sacr.* tom. II. d. 5. diss. 2 en Coninck q. 83. a. 6. n. 197, leeren hieromtrent het volgende: *Het is genoeg om bij de mis met het lichaam te zijn, al is men elders met zijn gedachten, mits men uiterlijk slechts een eerbiedige houding aanneme.* En Vasquez gaat nog verder, want hij zegt dat het voldoende is naar de mis te luisteren al heeft men ook het voornemen om er niets van na te komen. Gij vindt dat alles ook bij Escobar, tr. 1. ex. 11. n. 74 en 107; en ook in tr. 1. ex. 1. n. 116, waar hij 't opheldert met het voorbeeld van hen, die men met geweld voert naar de mis en die het vaste voornemen koesteren, om er niet naar te luisteren." »Waarlijk" zeide ik, »ik zou het nooit gelooven indien een ander het mij zeide." — »'t Is wel waar," zeide hij, »dat dit wel een weinig het gezag noodig heeft van die groote mannen, even als hetgeen Escobar zegt tr. 1. ex. 11. n. 31: *Indien men een slechte bedoeling (als het aanzien van vrouwen met eene onreine*

*begeerte) verbindt met het voornemen om de mis te hooren, zoo als dat past, dan voldoet men nog aan 't gebod: Nec obest alia prava intentio, ut aspiciendi libidinose feminas. Men vindt ook nog een gemakkelijke zaak bij onzen geleerden Turrianus 1), Select. p. 2. d. 16, dub. 7: Dat men de helft hooren kan van een mis van een priester, en daarna de andere helft van een ander priester, en dat men zelfs eerst het einde van de eene mis, en vervolgens het begin van de andere kan hooren. En ik kan u zelfs verklaren, dat men ook vergund heeft, om twee helften van een mis terzelfder tijd van twee verschillende priesters te hooren, wanneer de een de mis begint op 't oogenblik, dat de ander reeds is aan de elevatie; want men kan zijn aandacht tegelijk naar beide zijden richten en twee halve missen maken een geheele mis: »Duae medietates unam missam constituunt.» Dit is uitgemaakt door onze paters Banny tr. 6. q. 9., p. 312; Hurtado de Sacr. t. 11. De missa d. 5. diff. 4. Azorius p. 1. VII. Cap. 3. q. 3; Escobar, tr. 1. ex. 11. n. 73, in het hoofdstuk: »Over het hooren van de mis naar de voorschriften van onze Orde.» En gij kunt de gevolgtrekkingen zien, die hij hieruit afleidt in hetzelfde boek, de lyonsche uitgaven van de jaren 1644 en 1646 in deze woorden: *Hieruit besluit ik, dat gij de mis in zeer korten tijd kunt hooren; indien gij bij voorbeeld vier missen tegelijk hoort bedienen, die zóó op elkander volgen, dat, als de een begint, de andere aan 't Evangelie is, de derde aan de consecratie en de vierde aan de communie.* — »Ongetwijfeld», mijn vader, »zal men op die wijze in de Notre-Dame de mis in een oogenblik kunnen hooren.» — »Gij ziet hier dus uit,» zeide hij, »dat men niets beters bedenken kon, om het hooren van de mis gemakkelijk te maken.*

»Maar ik wil u thans laten zien, hoe men het gebruik der sacramenten verlicht heeft, en vooral dat van de boete; hier toch zult gij de uiterste toegeeflijkheid in de handelwijze onzer paters aantreffen; en gij zult u verwonderen, dat de devotie, welke de geheele wereld afschrok, door onze paters is kunnen

1) Luisius T. † 1635 te Madrid, een der geleerdste Spanjaarden.

behandeld worden met zulk een wijsheid, dat zij, na het schrikbeeld verslagen te hebben, hetwelk de duivelen hadden geplaatst aan haar poort, *haar gemakkelijker hebben gemaakt* dan de ondeugd en lichter dan de wellust; zoodat, om mij te bedienen van pater Lemoine's uitdrukking, bl. 244 en 291 van zijn *Dévotion aisée*, »het leven zonder God onvergelykelyk veel lastiger is dan het leven voor God;» Is dit geen bewonderenswaardige verandering?" — »Waarlijk" zeide ik, »mijn vader, ik kan niet nalaten u te zeggen, wat ik denk. Ik vrees, dat gij uw maatregelen slecht neemt, en dat die toegeeffijkheid meer menschen zal ergeren dan aantrekken. Want de mis, bijv. is zulk een groote en heilige plechtigheid, dat het, om uw schryvers bij vele menschen alle vertrouwen te ontnemen voldoende zou wezen, dezen te toonen, hoe de uwen er over spreken." — »Dat is van zekere lieden waar," zeide de pater. »Maar weet gij niet, dat wij ons schikken naar allerlei soort van menschen? Het schijnt dat gij vergeten hebt wat ik u zoo dikwijls omtrent dit punt gezegd heb. Ik wil er dus bij de eerste gelegenheid naar hartelust met u over handelen en daarom ons gesprek over het verlichten van de biecht nog uitstellen. Ik zal het u zoo begrijpelyk maken, dat gij het nooit vergeten zult."

Hierop namen wij van elkander afscheid, en ik houd het er voor, dat ons eerst volgend gesprek zal loopen over hun politiek. Ik noem mij enz.

P.S. Nadat ik dezen brief geschreven had, las ik het boek van pater Bauny: *Het paradijs geopend door honderd gemakkelijke oefeningen*, en pater Binet's *Kenmerk der uitverkiezing*. Zij verdienen gelezen te worden.

TIENDE BRIEF.

Verlichtingen, welke de jezùieten hebben gebracht in 't sacrament van de boete door hun stellingen betreffende de biecht, de voldoening, de absolutie, de naaste gelegenheden tot zondigen, de verslagenheid en de liefde tot God.

Parijs 2 Augustus 1656.

Mijnheer!

Wij zijn nog niet gekomen tot de politiek der Orde, maar wel is 't een hunner hoofdbeginselen, waarover ik u bij dezen schrijven ga. Gij zult er uit zien, hoe men in de biecht verzachttingen heeft aangebracht, welke ongetwijfeld het beste middel zijn, dat deze paters bedacht hebben, om iedereen aan te trekken en niemand af te stooten. Men moet dit weten, voor dat men verder gaat, en daarom vond de pater het noodig mij vooraf hiervan te onderrichten.

»Gij hebt gezien,» zeide hij mij, »uit alles wat ik u tot heden heb gezegd, met welk een gunstig gevolg onze paters zich beijverd hebben om met hun wijsheid in het licht te stellen, dat er een groot aantal dingen zijn, die men vrijelijk mag doen, terwijl men ze vroeger verbood; maar, aangezien er nog zonden overbleven, die men niet kon verontschuldigen, en het eenig geneesmiddel hiertegen was gelegen in de biecht, zoo is het noodzakelijk geweest haar lichter te maken door de middelen, welke ik u thans ga mededeelen. Heb ik u nu, in al de gesprekken, die wij reeds hielden aangetoond hoe men de bezwaren wegnam welke de gewetens verontrusten, door te bewijzen dat hetgeen men voor slecht aanzag inderdaad niet slecht is, — heden wil ik de wijze in 't licht stellen, waarop men met geringe moeite goed maakt wat wezenlijk zonde is, door de biecht even gemakkelijk te maken als zij vroeger moeielijk was.» — »En door welk middel, mijn vader?» — »Door die bewonderenswaardige fijn-

heden", zeide hij, »die het geheim zijn van onze Orde, en die onze vlaandersche broeders, in het »Beeld der eerste eeuw" L. III, or. 1. p. 401 en L. I c. II, genoemd hebben, »vrome en heilige fjnheden, en een heilige kunstvaardigheid in devotie: *piam et religiosam calliditatem, et pietatis solertiam*. Zie ook L. III. C. VIII. *Door middel van deze vindingen doet men voor de zonden heden boete alacrius, met meer vrolijkheid en spoed dan men ze eertijds bedreef: zoodat verscheidenen personen hun smetten even snel nitwischen als ze maken: plurimi vix citius maculas contrahunt, quam eluunt;*" gelijk men het ter zelfder plaatse uitdrukt." »Maar mijn vader, ik bid u, leer mij die zoo heilzame *fjnheden*." — »Daar zijn er," zeide hij, »verscheiden; want daar er in de biecht vele pijnlijke dingen voorkomen, heeft men voor elk geval verlichtingen aangebracht; en aangezien de grootste moeilijkheid gelegen is in de schande om zekere zonden te beken- nen, in den weezin om al de omstandigheden er bij behoorende te noemen, in het berouw, dat men er over uit moet spreken, in het besluit om er niet meer toe te vervallen, in het vermijden van de aanleidende oorzaken, en in den spijt van ze bedreven te hebben — zoo hoop ik u nu aan te toonen, dat er in dat alles niets onaangenaams overblijft, door de groote zorg die men heeft gehad, om uit zulk een noodzakelijk geneesmiddel alle bitterheid en scherpte weg te nemen.

»Want, om te beginnen met het pijnlijke van zekere zonden te moeten bekennen, gij weet toch ook wel, dat het dikwijls van veel belang is om de achting te behouden van den biechtvader, — welnu, is het nu niet gemakkelijk om, gelijk sommigen van onze paters zoo als Escobar, [die ook nog Suarez aanhaalt tr. 7 a. 4 n. 135] doen, toe te staan, *dat men twee biechtvaders heeft, een voor de doodzonden, en een tweeden voor de vergeestijke, ten einde zijn achting niet te verbeuren bij zijn gewonen biechtvader, uti bonam famam apud ordinarium tueatur, mits men hieruit geen aanleiding neme, om in de doodsonde te volharden*. En hij geeft nog een ander zeer scherpzinnig middel om een zonde zelfs aan zijn gewonen biechtvader te belijden, zonder dat deze bemerkte,

dat men haar sinds de laatste biecht bedreef. *Men kan, zegt hij, een algemeene biecht afleggen, en die laatste zonden ineen doen vloeien met de andere, waarvan men zich en gros beschuldigt.* Hij zegt hetzelfde nog eens *Princ. ex. 2 n. 73.* Ook zult gij moeten toegeven, hiervan ben ik zeker, dat deze beslissing van pater Bauny, *Theol. mor. tr. 4, q. 15, p. 137* het oneervolle, dat er in gelegen is, om zijn herhalingen van dezelfde zonden te moeten belijden, vermijden doet: *Uitgezonderd weinige gevallen, die zelden voorkomen, heeft de biechtvader niet het recht om te vragen, of de zonde waarvan men zich beschuldigt, een zonde is, welke men telkens bedrijft; men is dan ook niet verplicht hem op die vraag te antwoorden, daar hij niet het recht heeft, om zijn biechteling in de pijnlijke noodzakelijkheid te brengen zijn gedurige struikelingen te bekennen."*

»Hoe, mijn vader, ik zou dan even goed kunnen zeggen, dat een arts niet het recht heeft om aan zijn kranke te vragen, of hij al sinds lang de koorts heeft. Verschillen de zonden niet naar die verschillende omstandigheden? Moet een waar boetvaardige niet bereid zijn om den ganschen toestand zijns gemoeds aan zijn biechtvader bloot te leggen, met dezelfde oprechtheid en dezelfde openhartigheid alsof hij sprak tot Jezus Christus, wiens plaats de priester bekleedt? En is men van die stemming niet zeer verre verwijderd, wanneer men zijn gedurige terugkeer tot de zonde verzwijgt, om de grootheid van zijn zonde te bedekken?" Ik zag, dat de goede pater een weinig verlegen werd, zoodat hij er op bedacht was deze moeielijkheid eer te ontwijken dan op te lossen, door mij een ander van hun regelen meê te deelen, die echter een nieuwe verkeerdheid wettigde, zonder in 't minste die uitspraak te rechtvaardigen van pater Bauny, welke, naar 't mij voorkomt, een van hun verderfelijkste stellingen is, en het meest bevorderlijk om de zondaars te stijven in hun gewoonten. »Ik stem u toe," zeide hij, »dat de gewoonte het kwaadaardige der zonde doet toenemen; maar zij verandert daardoor niet van aard; en daarom is men niet verplicht haar te biechten, naar den regel van onze paters, dien Escobar vermeldt, *Princ. ex. 2 n. 39: Dat*

men slechts verplicht is de omstandigheden te biechten, die de soort der zonde veranderen, en niet die, welke haar verergeren."

»Overeenkomstig dezen regel zegt onze pater Granados in 5, part. cont. 7, T. IX. d. 9 n. 22: *Indien men in de vasten vleesch heeft gegeten, is het genoeg zich te beschuldigen van de vasten te hebben gebroken zonder te zeggen, dat men het deed door vleesch te eten, of men kan twee maaltijden houden zonder vleesch.* En volgens onze pater Reginaldus tr. 1 L. VI. c. IV. n. 114: *Een waarzegger, die zich van duivelskunstnarijen bediend heeft, is niet verplicht deze zaak meê te deelen; maar 't is voldoende te verklaren, dat hij zich met waarzeggen heeft ingelaten, zonder daarbij te vermelden, of hij het deed met behulp van chiromantie, of door een verdrag met den duivel.* En Fagundez van onze Orde, p. 2, L. IV. c. III. n. 17 zegt ook: *Schaking is geen zaak, die men behoeft bekend te maken, wanneer het meisje er in bewilligd heeft.* Onze pater Escobar deelt dat alles meê terzelfder plaatse n. 41, 61, 62 met verscheiden andere zeer merkwaardige beslissingen aangaande omstandigheden, die men niet behoeft te biechten. Gij zult ze zelf lezen." — »Ziedaar," zeide ik, »kunstgrepen der vroomheid die haar wel zeer gemakkelijk maken."

»Dit alles," zeide hij, »zou niets beteekenen, indien men de boete ook niet verzacht had, welke er nog meerderen terughield van de biecht. Maar nu behoeven ook de meest nauwgezetten er niet voor te duchten, nu wij in onze stellingen van 't College van Clermont het hebben uitgesproken: *Indien de biechtvader een gepaste boete, CONVENIENTEM, oplegt, en men haar toch niet volbrengen wil, kan men zich terugtrekken en afzien van de absolutie en de opgelegde boete.* En Escobar zegt ook in de *Prat. de la Pénitence*, volgens onze Orde, tr. 7 ex. 4 n. 188: *Indien de biechteling verklaart, dat hij het doen van boete eerst in de andere wereld wil beginnen en in 't vagevuur al de verschuldigde straffen wil lijden, moet de biechtvader hem een lichte straf opleggen ten einde het sacrament ongeschonden te bewaren, en dat vooral als hij ontdekt, dat een zwaarder boete niet zou worden volbracht."*

»Als dat alles zoo ware" zeide ik, »zou men, naar ik meen,

de biecht niet meer het sacrament der boete kunnen noemen." — »Gij vergist u," zeide hij, »immers legt men altijd voor den vorm eenige boete op." — »Maar, mijn vader, meent gij dan, dat een mensch de absolutie verdient te ontvangen, wanneer hij zich niets moeielijks getroosten wil om zijn zonden uit te wisschen? En zoudt gij, als de menschen in dien toestand verkeerden, hun niet eerder de zonden moeten doen behouden, dan hen er van ontheffen? Beseft gij wel al den ernst van uw bediening? Weet gij niet, dat gij de macht hebt om te binden en te ontbinden? Meent gij, dat men de absolutie geven mag onverschillig aan wie ook, die haar vragen, zonder vooraf te onderzoeken, of Jezus Christus in den hemel ontbindt, wie gij ontbindt op aarde?" — »Maar hoe," riep de pater uit, »meent gij dat wij niet weten dat de biechtvader zich rekenschap moet geven van de stemming zijns biechtelings, niet zoozeer omdat hij gehouden is de sacramenten niet toe te dienen aan hen, die ze onwaardig zijn, daar Jezus Christus bevolen heeft om een getrouw uitdeeler te wezen, en het heilige niet den honden te geven, als wel, omdat hij rechter is, en het de plicht is van een rechter om rechtvaardig te oordeelen, door hen te ontbinden, die zulks verdienen, en hen te binden, die vrijspraak niet waardig zijn, en ook omdat hij niet vrij mag spreken wie Jezus Christus verdoemt?" — »Van wie zijn die woorden, mijn vader?" »Van onzen pater Filiutius," hernam hij, »T. I. tr. 7, n. 354." »Gij verrast mij," zeide ik hem; »ik dacht, dat ze van een der kerkvaders waren. Maar, mijn vader, deze woorden moeten de biechtvaders wel verbazen, en hen omzichtig maken in het vrijstellen van dit sacrament, ten einde goed te onderzoeken of het berouw van hun biechtelingen wel diep genoeg is, en of de beloften, die zij afleggen, om in 't vervolg niet meer te zondigen, wel ontvankelijk zijn." — »Dit is volstrekt niet belemmerend," zeide de pater; »Filiutius bedoelde niet de biechtvaders in deze moeielijkheid te laten, en daarom doet hij, na de meêgedeelde woorden, deze gemakkelijke methode aan de hand, om uit de moeielijkheid te geraken: *De biechtvader kan gemakkelijk zich geruststellen aangaande den gemoedstoestand*

van zijn biechteling, want indien deze geen voldoende teekenen van spijt geeft, heeft de biechtvader hem slechts te vragen, of hij niet de zonde in zijn ziel verfoeit, en als hij antwoordt: ja, moet men hem hierop gelooven. En hetzelfde geldt van zijn besluit ten opzichte van de toekomst, indien er niet eenige verplichting gevoeld wordt om gestolen goed terug te geven, of een nabijzijnde gelegenheid tot kwaad te vermijden." — »Aan deze woorden, mijn vader, herken ik Filiutius weër." — »Gij vergist u," zeide de pater, »want hij heeft dit alles, woord voor woord ontleend aan Suarez in p. 3 t. IV., disp. 32, Sect. 2 n. 2." — »Maar, mijn vader, deze woorden van Filiutius werpen weër omver wat hij vroeger gezegd had; want de biechtvaders zullen niet meer de macht hebben om zich rechter te verklaren over den gemoedstoestand hunner biechtelingen, daar zij verplicht zijn hen daaromtrent op hun woord te gelooven, ook al geven zij niet een voldoende bewijs van spijt. Valt er zooveel op die woorden van hen te rekenen, dat alleen dit bewijs overtuigend is? Ik betwijfel het of de ondervinding uw paters geleerd heeft, dat allen die hun deze beloften doen ze ook nakomen, en ik dwaal zeer, als zij niet dikwijls het tegendeel zien gebeuren." — »Dat doet er niet toe," zeide de pater, »men laat niet af de biechtvaders telkens weër te noodzaken hen te gelooven; want pater Bauny, die deze zaak in zijn *Somme des péchés* grondig heeft behandeld, c. XLVI, p. 1090, 1091 en 1092, besluit, dat, *telkenreize als zij, die dikwijls tot zonde terugvallen, zonder dat zij eenige betering vertoonen, zich vervoegen bij den biechtvader, en hem zeggen, dat zij spijt hebben over het verleden en een goed voornemen voor de toekomst, men hen daarin ook moet gelooven, ofschoon men vermoeden mag, dat zulke voornemens slechts met de lippen uitgesproken worden. En ofschoon zij zich daarna nog meer vrijheden veroorloven, en tot nog grooter uitersten vervallen van dezelfde zonden, zoo kan men ze toch, volgens mijn meening, de absolutie geven. Ziedaar, naar ik meen, al uw bezwaren degelijk opgelost.*"

»Maar, mijn vader, ik vind dat gij een zwaren last laadt op de biechtvaders, door hen te dwingen, om het tegendeel te gelooven van wat zij zien." — »Gij begrijpt het niet," zeide hij;

»men wil daarmee zeggen, dat zij verplicht zijn te handelen en vrij te spreken, alsof zij geloofden, dat dit goede voornemen vast en bestendig is, ook al is het, dat zij het metterdaad niet gelooven. En dit wordt door onze paters Suarez en Filiutius dan ook verklaard in deze woorden: nadat zij gezegd hebben, *dat de priester verplicht is zijn biechteling op zijn woord te gelooven, voegen zij er bij, de biechtvader behoeft zich er niet van te verzekeren, dat de biechteling zijn besluit volvoeren zal, noch zulks waarschijnlijk te achten; maar het is voldoende dat hij denkt, dat deze op 't oogenblik zelf in 't algemeen dit voornemens koestert, ofschoon hij weldra weér tot zonde vervallen zal. En datzelfde leeren ons al onze schrijvers: ita docent omnes auctores.*” Zoudt gij durven twifelen aan een zaak, die al onze paters leeren?” —

»Maar, mijn vader, hoe maakt gij het dan met pater Pétau, die zelf erkennen moest in de voorrede van zijn *Pén. publ.* p. 4: *Dat de kerkvaders, de leeraars en de concilies eenparig oordeelen als gold het een gewisse waarheid, dat de boete welke voorbereidt voor het avondmaal waarachtig moet wezen, standvastig, kloek, niet vadsig en traag, en boven terugkeeren en wederinstorten verheven.*” — »Ziet gij niet,” zeide hij, »dat pater Pétau spreekt van *de oude kerk?* Maar dit is thans zoo weinig *aan de orde*, dat, volgens pater Bauny, alleen het tegenovergestelde, waarachtig is; zie tr. 4. q. 15. p. 95: *Er zijn schrijvers, die zeggen, dat men de absolutie moet weigeren aan hen die dikwijls terug vallen in dezelfde zonden en dat vooral, wanneer zij, na onderscheiden malen de absolutie ontvangen te hebben, geen zweem van beterschap vertoonen: andere schrijvers ontkennen dat, maar de waarheid is, dat men hun de absolutie niet moet weigeren; en al luisteren zij niet naar den raad, dien men hun dikwijls gegeven heeft, en al houden zij niet de beloften die zij deden, om hun leven te beteren, en al beijveren zij zich niet om zich te reinigen van hun smetten — het doet er niet toe; en wat de anderen er ook van zeggen, de waarheid, welke men moet volgen, is deze, dat men in al de genoemde gevallen de absolutie geven moet.* En tr. 4. q. 22. p. 100: *Dat men de absolutie niet weigeren of voorloopig ontzeggen mag aan hen, die standvastig gewoon*

zijn te zondigen tegen God, de natuur en de kerk, ofschoon zij geen hoop geven op beterschap: Etsi emendationis futurae nulla spes appareat."

»Maar mijn vader, deze zekerheid dat men altijd de absolutie zal verkrijgen, zou wel eens de zondaars kunnen brengen." . . .

»Ik begrijp al wat gij zeggen wilt" zeide hij, mij in de rede vallend; »maar luister eens naar pater Bauny q. 15: *Men kan de absolutie geven aan hem, die belijdt dat de hoop van te worden vrijgesproken hem verleid heeft om eerder te zondigen, dan hij het zonder die hoop zou hebben gedaan.* En pater Caussin, die deze stelling ook verdedigt, zegt op bl. 211 van zijn *Rép. à la Théol. mor.*

»Indien zij niet waar was, zou de biecht aan de meeste menschen verboden moeten worden, en er zou voor de zondaars geen ander geneesmiddel overblijven, dan een tak van een boom en een koord." —

»O mijn vader, hoe moeten zulke stellingen de menschen lokken naar uw biechtstoelen!" — »Gij kunt ook niet gelooven," zeide hij, »hoevelen er komen; wij worden bestormd en als verplet door de menigte onzer biechtelingen *paenitentium numero obruimur*, zoo als staat in het »Beeld der eerste kerk L. III, Ch. VIII." »Ik ken," zeide ik, »een gemakkelijk middel om u van dien overlast te verlossen. Het zou eenvoudig hierin bestaan, mijn vader, dat gij de zondaars verplichttet om de naaste gelegenheid tot zondigen te vermijden: gij zoudt u door dit eenvoudig middel voldoende verlichting aanbrengeu."

»Wij zoeken die verlichting niet," zeide hij, »integendeel, want het is zoo als gezegd wordt in hetzelfde werk L. III, Ch. VII. p. 374: *Onze Orde stelt zich ten doel om uit te maken wat de deugd is, den oorlog aan te doen aan de ondeugden, en een groot aantal zielen van dienst te wezen.* En daar er weinig zielen zijn, die de naaste gelegenheid tot zondigen vermijden willen, is men verplicht geweest te omschrijven, wat die naaste gelegenheid is, zoo als men zien kan bij Escobar, in de *Practijk van onze orde* tr. 7 ex. 4 n. 226: *Men noemt dat geen naaste gelegenheid waarin men slechts zeer zelden zondigt, bijv. het zondigen in een oogenblik van heftige begeerte met een vrouw, met wie men samen woont, vier*

of vijf keeren 's jaars;" of volgens pater Bauny, in zijn fransch boek, een of tweemaal in de maand p. 1082; en ook nog p. 1089, waar hij vraagt: *wat men moet doen ten opzichte van heeren en hun dienstmaagden, en van neven en nichten, die samenwonen, en daardoor weerkeerig elkander prikkelen tot zonden?"* »Men moet ze scheiden" zeide ik. »Dat zegt hij ook, *indien men de zonde telkens weér bedrijft, ja bijna dagelijks; maar vergrijpt men zich slechts zelden te zamen, bijv. een of tweemaal in de maand, en kunnen zij niet gescheiden worden zonder veel bezwaren en groote schade, dan kan men ze de absolutie geven, volgens deze schrijvers, o. a. volgens Suarez, mits zij vast beloven niet meer te zondigen, en een waar berouw hebben over het gebeurde.*" — Ik begreep hem goed, want hij had mij reeds gezegd, waarmee de biechtvader, bij het beoordeelen van dat berouw, zich tevreden moet stellen. »En pater Bauny," ging hij voort, »vergunt p. 1083 en 1084 aan hen, *die in zulke naaste gelegenheden gewikkeld zijn, er in te blijven, wanneer zij die niet vermijden kunnen zonder der wereld aanleiding te geven tot gepraat, of zonder er last van te hebben.* Hij zegt hetzelfde in zijn *Théologie morale* tr. 4, De *Poenit.* q. 13, p. 93 en q. 14, p. 94: *Men mag een vrouw de absolutie geven, die samenwoont met een man, met wien zij dikwerf zondigt, indien zij hem niet op een gevoelige wijze kan laten gaan, of eenige reden heeft om hem te houden: Si non potest honeste ejicere, aut habeat aliquam causam retinendi, mits zij zich vast voorneemt, niet meer met hem te zondigen.*"

»O mijn vader," zeide ik, »de verplichtingen om zich aan die gelegenheden te onttrekken, is wel verzacht, indien men er van ontheven is zoodra men er last van heeft; maar is men er, naar ik meen, niet volgens uw paters toe verplicht, wanneer men er niet het minste door lijdt?" — »Ja" zeide de pater, »ofschoon dit geen regel is zonder uitzondering. Want pater Bauny zegt terzelfder plaatse: *Het is aan allerlei soort van menschen geoorloofd op verkeerde plaatsen te komen, om er slechte vrouwen te bekeeren, ofschoon het zeer waarschijnlijk is, dat men er zal zondigen aangezien men reeds dikwerf ondervonden heeft, dat men tot zonde zich laat brengen door het zien en de liefkozingen dier vrouwen. En ofschoon er*

doctoren zijn, die dit gevoelen niet ondersteunen, en meenen dat het niet geoorloofd is vrijwillig zijn zaligheid in de waagschaal te stellen, om zijn naaste te helpen, zoo kan ik niet nalaten mij geheel en al te vereenigen met het gevoelen, dat zij bestrijden." — »Ziedaar, mijn vader, een nieuw soort van predikers. Doch op welken grond draagt pater Bauny hun deze zending op?" »Hij vindt dien," zeide hij, »in een zijner beginselen welke hij meedeelt ter aangehaalder plaatse bij Basile Ponce. Ik sprak er u reeds van, en ik vertrouw, dat gij 't u wel herinneren zult: *Men mag een gelegenheid rechtstreeks en om haar zelve zoeken, primo et per se, om het tijdelijk en geestelijk goed van zichzelf of van den naaste te bevorderen.*" — Die woorden boezemden mij zulk een afkeer in, dat ik het gesprek hier wou afbreken, maar ik bedwong mij, om hem tot den einde te laten uitspreken, en zeide slechts tot hem: »Welke betrekking is er, mijn vader, tusschen deze leer en die van 't evangelie, dat gebiedt de oogen uit te rukken en de noodigste dingen te verloochenen, als zij schade doen aan onze ziel? En hoe kunt gij 't u verklaren, dat een man, die vrijwillig de gelegenheden tot zondigen zoekt, haar oprechtelijk verfoeit? Is het, integendeel, niet zonneklaar, dat hij geen leedwezen gevoelt zooals dat behoort, en dat hij nog niet gekomen is tot die waarachtige bekeering des harten, welke maakt, dat men God even lief heeft als men vroeger de schepselen beminde?"

»Ja," zeide hij, »dat zou een waarachtige verslagenheid des harten zijn, maar gij schijnt niet te weten, zooals pater Pintereau zegt in het tweede deel van den abt de Boisic, p. 50: *Al onze paters leeren eenstemmig dat het een dwaling en bijna een ketterij is, te zeggen, dat verslagenheid over de zonde vereischt wordt, en dat een oppervlakkig berouw, en dat wel alleen voortspruitend uit vrees voor de helsche straffen, hetwelk den wil om kwaad te doen buitensluit, niet genoeg is met het sacrament.*" — »Hoe mijn vader, is het bijna een geloofsartikel, dat het berouw voortkomend alleen uit vrees voor straf, met het sacrament voldoende is? Ik geloof, dat niemand behalve uw paters dat leert. Want de anderen, die leeren, dat berouw met het sacrament toereikend is, willen ten minste,

dat het berouw gepaard ga met eenige liefde tot God. Ja meer nog, het komt mij voor, dat uw schrijvers zelve eertijds die leer voor uitgemaakt hielden. Want uw pater Suarez spreekt er aldus over *De Poen.* q. 90, art. 4. disp. 15, Sect. 4. n. 47: »*Al is het, zegt hij, waarschijnlijk, dat berouw met het sacrament voldoende is, zoo is het toch niet zeker, en het gevoelen kan onwaar zijn: non est certa et potest esse falsa. En als het onwaar is, is het berouw alleen niet voldoende, om iemand te behouden. Wie dus willens en wetens in dezen toestand sterft, stelt zich moedwillig bloot aan het zedelijk gevaar der eeuwige verdoemenis. Want deze meening is noch zeer oud, noch zeer algemeen: nec valde antiqua, nec multum communis.*» Sanchez vond het evenmin zoo vaststaande, omdat hij zegt in zijn *Somme L. I. Ch. IX. n. 34*: *Dat de zieke en zijn biechtvader, die zich bij het sterven tevreden stelden met het berouw en het sacrament een doodzonde zouden bedrijven wegens het groote gevaar der verdoemenis, waaraan de stervende zich zou bloot stellen, indien het gevoelen, volgens hetwelk 't berouw met het sacrament voldoende is, bleek niet waar te zijn.* En Comitulus zegt hetzelfde: *Resp. mor. L. I. q. 32. n. 7. 8*: »*Het is niet bijzonder zeker, dat het berouw met het sacrament voldoende is.*»

De goede pater hield mij hier staande. »Hoe is het», zeide hij: »leest gij onze schrijvers? Gij doet er wèl aan; maar gij zoudt nog beter doen, ze alleen te lezen met een der onzen. Ziet gij niet, dat gij, na ze geheel alleen gelezen te hebben, bij u zelf tot de slotsom zijt gekomen, dat de aangehaalde woorden onrecht doen aan hen, die nu onze leer van het berouw voorstaan, terwijl men anders u zou hebben aangetoond, dat er niets is, dat hun meer eer aandoet? Want welk een eer is het niet voor onze paters, dat zij in een oogwenk hun gevoelen overal zóo algemeen deden gelden, dat, de godgeleerden uitgenomen, er bijna niemand is, die zich verbeeldt, dat hetgeen wij thans van het berouw leeren, niet ten allen tijde het eenig gevoelen der geloovigen is geweest! En wanneer gij nu, uit onze paters zelve aantoont, dat vóór weinige jaren, *dit gevoelen niet vast stond*, wat doet gij dan anders dan aan onze jongste schrij-

vers al de eer toekennen van aan deze leer ingang te hebben verschafte? En daarom heeft Diana, onze intieme vriend, gemeend ons genoeg te doen met aan te duiden, langs welken weg men er toe gekomen is. Hij doet dat p. 5. tr. 13, waar hij zegt: *Eertijds beweerden de oude scholastieken, dat de verslagenheid noodig was, zoodra men een doodzonde had bedreven: maar sedert geloofde men er slechts toe verplicht te zijn op de feestdagen, en vervolgens wanneer een groote ramp het geheele volk bedreigde; en volgens anderen was men verplicht er niet lang mee te wachten, wanneer men den dood voelde naderen. Maar onze paters Hurtado en Valdez hebben al deze meeningen uitnemend weerlegd, en aangetoond, dat men er slechts toe verplicht was, wanneer men langs geen anderen weg absolutie kon verkrijgen, of in geval van sterven.* Doch, om u den verwonderlijken voortgang van die leer te doen zien, zal ik er bijvoegen, dat onze paters Fagundez, praec. 2. t. II, ch. IV. n. 13; Granados, in 3 part. Contr. 7. d. 4. sec. 4. n. 17; en Escobar tr. 7. ex 4. n. 88, in de Praktijk volgens onze Orde, hebben uitgemaakt: *Dat de verslagenheid niet noodig is, zelfs bij het sterven, omdat, zeggen zij, indien de verslagenheid met het sacrament bij het sterven niet voldoende was, hieruit zou volgen, dat de verslagenheid niet voldoende was met het sacrament.* En onze geleerde Hurtado, *de Sacr.* d. 9. aangehaald bij Diana, deel 5. tr. 4. miscell. r. 193 en bij Escobar, tr. 7. ex. 4. n. 91, gaat nog verder, luister slechts: *Is de spijt van te hebben gezondigd alleen ontstaan uit het tijdelijk kwaad dat er uit voortvloeit zóó als het verlies van gezondheid of geld voldoende? Men moet goed onderscheiden. Indien men niet gelooft, dat dit kwaad door Gods hand wordt beschikt, is dit berouw niet voldoende; maar indien men gelooft dat het gezonden wordt door God, gelijk inderdaad alle kwaad, zegt Diana, uitgenomen de zonde van Hem komt, dan is dit berouw voldoende.* Dit zegt Escobar in de Praktijk van onze orde. Onze pater François Lamy is ook van hetzelfde gevoelen, tr. 8. disp. 3, n. 13."

»Gij verrast mij, mijn vader, want ik zie in die geheele verslagenheid iets bloot natuurlijks, en zoo zou zich een zondaar

de absolutie waardig kunnen maken zonder eenige bovennatuurlijke genade. Maar nu is er niemand, die niet weet, dat dit een ketterij is die door het concilie veroordeeld werd." — »Ik zou ook zoo denken," zeide hij; »toch moet het niet zoo zijn. Want onze paters van het college van Clermont hebben in hun stellingen van 23 Mei en 6 Juni 1644, col. 4, n. 1 beweerd: »Dat het berouw heilig kan zijn en voldoende voor het sacrament, ofschoon het niet bovennatuurlijk is." En in de thesis van Aug. 1643: »Dat het bloot-natuurlijk berouw voldoende is voor het Sacrament, mits het eerlijk gemeend zij: *Ad sacramentum sufficit attritio naturalis, modo honesta*. Dit is alles wat men er van zeggen kan, tenzij dat men er nog iets bij zou willen voegen, dat uit deze beginselen gemakkelijk valt af te leiden: dat namelijk het berouw zoo weinig noodig is voor het sacrament, dat het er zelfs schadelijk voor zou wezen, aangezien het de zonden zelf uitwischt en dus niets te doen overig laat voor het sacrament. Dit zegt onze pater Valentia die beroemde jezufet t. IV, disp. 7. q. 8. p. 4: *Het berouw is volstrekt niet noodig om het hoofddoel van het Sacrament te bereiken, maar integendeel het is er eerder een hinderpaal voor: Imo obstat potius quominus effectus sequatur*. Men kan niets verlangen, dat meer ten gunste is van het berouw." — »Ik geloof het wel, mijn vader; maar vergun mij u mijn gevoelen te zeggen, en u te doen zien tot welk uiterste deze leer leidt. Wanneer gij zegt, dat het berouw, *alleen voortkomend uit vrees voor straf* met het sacrament voldoende is om de zondaars te rechtvaardigen, volgt dan daarniet uit, dat men levenslang op die wijze zijn zonden kan uitwischen, en alzoo behouden worden zonder ooit bij zijn leven God te hebben lief gehad? En zouden uw paters dat durven staande houden?"

»Ik zie wel," antwoordde de pater, »uit hetgeen gij me zegt, dat gij de leer onzer paters betreffende de liefde tot God dient te weten. Dit is het laatste en het belangrijkste stuk uit hun zedeleer. Gij hadt het reeds kunnen opmaken uit de plaatsen over het berouw, die ik heb aangehaald. Maar zie er hier over

de liefde tot God, welke nog beter zijn; val mij dus niet in de rede, want ook de volgorde er van is opmerkelijk. Hoor Escobar, die de verschillende gevoelens van onze paters op dit punt meedeelt in de »Praktijk der liefde tot God volgens onze orde,» in tr. 1. ex. 2: n. 21. en tr. 5, ex. 4. n. 8, bij deze vraag: »Wanneer moet men werkelijk liefde koesteren jegens God? Suarez zegt, dat het genoeg is indien men lief heeft vóór den doodstrijd, zonder eenigen tijd te bepalen; Vasquez, dat het in den doodstrijd nog tijds genoeg is; anderen wanneer men den doop ontvangt; weder anderen wanneer men tot berouw verplicht wordt; nog anderen noemen de feestdagen. Maar onze pater Castro Palao bestrijdt al die gevoelens en terecht, *merito*; Hurtado de Mendoza beweert, dat men er ieder jaar toe verplicht is en dat men ons zeer zacht behandelt, wanneer men er ons niet meermalen toe verplicht; maar onze pater Coninck geloof, dat men er alle drie of vier jaren toe gehouden is; Henriquez spreekt van alle vijf jaren, en Filiutius zegt, dat het waarschijnlijk is, dat men er juist niet alle vijf jaren toe verplicht kan zijn. En wanneer dan wel? Hij laat het over aan het oordeel der verstandigen.» Ik hoorde die beuzeltaal, waarin het menschelijk vernuft zoo onbeschaamd speelt met de liefde tot God, stilzwijgend aan. »Maar,» ging hij voort, »onze pater Antoine Sirmond, die over deze moeielijkheid zegeviert in zijn bewonderenswaardig boek over de Verdediging der deugd,» *waarin hij fransch spreekt in Frankrijk*, zooals hij zegt, redeneert aldus in het 2de tr. Sect. 1 p. 12, 13, 14 enz.: »*De h. Thomas zegt, dat men God lief moet hebben zoodra men 't gebruik zijner rede ontvangt: dat is wel wat al te vroeg. Scotus zegt, dat men het alle zondagen doen moet — maar op welken grond? Anderen, wanneer men zwaar verzocht wordt: gewis, indien er geen ander middel bestond, om deze verzoeking te ontkomen. Scotus, wanneer men een weldaad van God ontvangt: doch dan betaamt het Hem te danken. Anderen bij het sterven, dat is wel wat laat. Ik geloof ook niet, dat men het behoeft te doen telken reize als men eenig sacrament ontvangt: het berouw bij de biecht is voldoende, als men in de gelegenheid is om te biechten. Suarez zegt, dat*

men er te eeniger tijd toe gehouden is, maar op welken tijd? Hij laat het aan uw oordeel over, hij weet er niets van. Wat nu deze geleerde niet wist, weet ik niet wie het wél weet." Hij komt tot de slotsom, dat men strikt genomen, tot niets anders verplicht is, dan tot het nakomen van de andere bevelen zonder eenige liefde voor God, en zonder dat ons hart hem toebehoort, zoo het Hem maar niet haat. Hij bewijst dit in zijn tweede verhandeling. Gij kunt het boek overal opslaan, en vooral op bl. 16, 19, 24, 28, waar hij deze woorden zegt: *Als God ons beveelt Hem lief te hebben, is Hij er meê voldaan, dat wij Zijn overige geboden nakomen. Indien God gezegd had: Ik zal u in 't verderf storten, welke gehoorzaamheid overigens Gij mij ook bewijst, indien uw hart niet bovendien mij toekomt, zou dan, naar uw meening, die drangreden wel in overeenstemming zijn met het doel, dat God heeft kunnen en moeten hebben? Ons wordt derhalve gelast, God lief te hebben door zijn wil te volbrengen, alsof wij Hem waarlijk genegenheid toedroegen, alsof de drang der liefde er ons toe bewoog. Indien dat werkelijk gebeurt, des te beter; maar zoo niet, zoo zullen wij toch niet ophouden zeer stipt te gehoorzamen aan het gebod der liefde, daar wij de werken hebben, in dier voege dat (aanmerk de goedheid van God) het ons niet zoo zeer gelast wordt Hem lief te hebben als wel Hem niet te haten.*

»Op die wijze hebben onze paters de menschen ontheven van de zware verplichting om God werkelijk lief te hebben; en die leer is zóó aanbevelenswaardig, dat onze paters Annat, Pintereau, Lemoine en A. Sirmond zelf haar nadrukkelijk hebben verdedigd, toen ze werd aangevallen. Gij kunt het zien uit hun antwoorden op de *Zedekundige Godgeleerdheid*; en het antwoord van pater Pintereau in het tweede deel van den abt de Boisic, p. 53, stelt u in staat de waarde te beoordeelen van deze dispensatie naar den prijs, dien zij, zoo als hij zegt, gekost heeft, welke het bloed is van Jezus Christus. Dit is de kroon op deze leer. Gij ziet er uit, dat deze ontheffing van de *lastige* verplichting om God lief te hebben, het voorrecht is van de wet des evangelies boven de joodsche wet. »Het is," zegt hij, »natuurlijk, dat God in de bedeeing der genade des N. T. de lastige en moeielijke verplichting ophief, welke onder de wet

van kracht was, om tot onze rechtvaardigmaking ons gansche hart aan Hem te geven, en dat Hij sacramenten heeft ingesteld, om langs gemakkelijken weg het gebrek aan boete te vergoeden; anders zouden de christenen die de kinderen zijn, thans minder gemakkelijk de gunst verwerven van hun Vader dan de Joden, die de slaven waren." »O mijn vader," zeide ik, »daar is geen geduld, dat gij niet aan een einde brengt, en zonder afschuw kan men de dingen niet aanhooren, die ik daar verneem." »Het is niet van mijzelf," zeide hij. — »Dat weet ik wel mijn vader, maar gij hebt er geen afkeer van; en wel verre van de schrijvers dezer stellingen te verfoeien koestert gij achting voor hen. Vreest gij nu niet dat uw instemming u medeplichtig maakt aan hun misdrijf? En weet gij niet, dat Paulus niet alleen hen den dood schuldig keurt die het kwaad doen, maar ook hen, die een welgevallen hebben in hen, die het doen? Was het nog niet genoeg den menschen zoo veel verboden dingen toegestaan te hebben door de uitvluchten, die gij hebt weten te bedenken? Moest gij nu ook nog de gelegenheid geven om de misdaden te bedrijven, welke gij niet hebt kunnen verontschuldigen, door de gemakkelijke en zekere wijze waarop gij hun er de absolutie voor aanbiedt, en door met dit doel de macht der priesters te verbreken, dezen dwingend, om meer als slaven dan als rechters den hardnekkigsten zondaars de absolutie te geven, zonder dat hun leven veranderd, zonder dat eenig teeken van berouw gegeven wordt tenzij dan beloften, welke honderdmaal geschonden zijn, zonder boete, *indien zij haar niet verrichten willen*, en zonder de verzoeken tot zonde te mijden, *indien hun dat moeielijkheid berokkent?*

»Maar men gaat nog verder, en de vrijheid, welke men genomen heeft om de heiligste regelen der christelijke betamelijkheid omver te werpen, bereikt die hoogte, dat men de geheele wet van God ondermijnt. Men schendt *het groote gebod, waaraan de geheele wet en de profeeten hangen*; men tast de vroomheid in de hartader aan; men neemt er den geest uit weg, die levend maakt; men zegt, dat de liefde tot God niet noodig is tot zaligheid en men gaat zelfs zoo ver van te beweren, dat deze ontheffing van

de verplichting om God lief te hebben, de bate is welke de wereld trekt uit Christus komst op aarde. Dat is het toppunt van goddeloosheid. De prijs van Jezus Christus bloed zal hierin bestaan, dat wij nu zijn ontheven van de verplichting om God lief te hebben. Vóór zijn menschwording was men verplicht God lief te hebben; maar sinds *God de wereld alzo lief heeft gehad, dat Hij voor haar zijn eengeboren Zoon heeft gegeven*, zal de wereld, door Hem vrijgekocht, van de verplichting om Hem lief te hebben ontslagen zijn! Vreemde theologie van onze dagen! Men durft het *anathema* opheffen, dat Paulus uitspreekt over hen, *die den Heer Jezus niet lief hebben!* Men maakt zich af van wat de H. Johannes zegt, *dat wie niet lief heeft in den dood blijft*; en van wat Jezus Christus zelf zegt, *dat wie niet lief heeft zijn geboden niet bewaart!* Aldus verklaart men hen waardig, om eeuwig bij God te zijn, die God hun leven lang niet hebben lief gehad. Ziedaar het toppunt van ongerechtigheid. Open eindelijk eens de oogen, mijn vader! en indien gij niet getroffen zijt geworden door de andere afdwalingen van uw casuïsten, kan dan wat wij het laatst noemden door zijn buitensporigheid u niet doen ontwaken? Ik wensch dit van heeler harte voor u en voor al uw paters; en ik bid God, dat Hij hen doe zien, hoe valsch het licht is dat hen geleid heeft tot zulke beginselen, en dat Hij met zijn liefde hen vervulle, die van het gebod zijner liefde anderen durven ontslaan."

Na nog een poos in dien geest met hem gesproken te hebben, verliet ik den pater, en ik acht het niet waarschijnlijk, dat ik hem ooit weer bezoek; maar dat behoeft u niet te spijten; want indien het noodig mocht zijn u nog meer van hun beginselen meê te deelen, zoo heb ik boeken genoeg gelezen, om nu ongeveer evenveel te kunnen zeggen van hun moraal, en misschien nog wel meer van hun politiek, dan de pater zelf het gedaan zou hebben.

Inmiddels noem ik mij enz.

ELFDE BRIEF.

GESCHREVEN AAN DE EERWAARDE PATERS JEZUÏETEN.

Dat men spottenderwijs belachelijke dwalingen mag weerleggen. Voorwaarden, waaronder men dit doen mag; dat deze worden in acht genomen door Montalte, en dat zulks niet is gedaan door de jezuiteten. Goddelooze snakerijen van den pater Lemoine en pater Garasse.

Parijs 18 Augustus 1656.

Eerwaarde Vaders!

Ik heb de brieven gelezen, die gij hebt uitgegeven tegen de brieven, welke ik aan een mijner vrienden geschreven heb over uw moraal. Een uwer grootste grieven is daar, dat ik over uw leer niet *ernstig* genoeg gesproken heb. Deze aanklacht komt in al uw geschrift telkens terug en gij gaat zelfs zoo ver van te zeggen: »dat ik heilige dingen bespottelijk heb gemaakt.»

Dit verwijt, mijn vaders, is zoowel vreemd als onrechtvaardig; want waar heb ik heilige dingen bespottelijk gemaakt? Gij wijst vooral op »het Mohatra-contract en de geschiedenis van Jan van Alba.» Maar noemt gij dat heilige dingen? Komt u de Mohatra zoo eerbiedwaardig voor, dat het godslasterlijk is er niet met eerbied over te spreken? En de lessen van pater Bauny over den diefstal 1) die Jan van Alba er toe brachten u zelve te bestelen, zijn zij zóó heilig, dat gij het recht hebt, ieder die er meê spot, een goddelooze te noemen?

Hoe, mijn vaders! de bedenksele van uw schrijvers zullen door moeten gaan voor waarheden des geloofs; en men zal niet spotten mogen met de woorden van Escobar, en de zoo fantastische en weinig christelijke uitspraken van andere schrijvers uit uw midden, zonder dat men beschuldigd wordt van met den gods-

1) *Pour le larcin*, kan ook ^{verstaal} verdeeld worden: *voor de diefstal*.

dienst te lachen? Hoe hebt gij een zoo weinig redelijke zaak zoo dikwerf kunnen herhalen? Ducht gij niet, dat gij, nu gij mij bestraft over het spotten met uw feilen, mij nieuwe stof geeft om mij over u vroolijk te maken, en aanleiding om dit verwijt tot u te doen wederkeeren, als ik bewijs, dat ik geen aanleiding tot lachen ontleend heb dan aan hetgeen er belachelijks was in uw geschriften, en dat ik, door met uw moraal den spot te drijven, even ver verwijderd was van het spotten met heilige dingen, als de leer van uw casuïsten is verwijderd van de heilige leer des Evangelies? — Inderdaad, mijn vaders, er is een groot verschil tusschen het lachen om den godsdienst, en het lachen om hen, die hem ontheiligen door hun gedrochtelijke meeningen. Het zou goddeloos zijn geen eerbied te toonen voor de waarheden, die Gods Geest heeft geopenbaard, maar het zou evenzeer goddeloos zijn, de onwaarheden niet te verachten, welke de geest des menschen er tegenover stelt.

Want mijn vaders, nu gij mij dwingt om dit onderwerp iets meer van nabij te bezien, zoo bid ik u, wel in aanmerking te nemen, dat evenveel liefde en eerbied als de christelijke waarheden verdienen, evenveel verachting en haat de dwalingen waardig zijn, die er tegen overstaan, omdat er in de waarheden van onzen godsdienst twee dingen zijn: een goddelijke schoonheid, die ze beminlijk maakt, en een heilige majesteit, die ze aanbiddelijk maakt; en omdat er twee dingen zijn in de dwalingen: de goddeloosheid, die ze afschuwelijk maakt, en de onbeschaamdheid, die ze belachelijk maakt. En het is om die reden, dat de heiligen altijd voor de waarheid een gevoel koesteren én van liefde én van ontzag, en dat hun wijsheid als het evenwicht houdt tusschen de vrees, die haar beginsel, en de liefde die haar doel is, gelijk zij om dezelfde oorzaak jegens de dwaling haat en verachting koesteren, en hun ijver wordt opgeroepen zoowel om met kracht de kwaadwilligheid der goddeloozen af te weren, als om hun dwalingen en dwaasheid te belachen.

Tracht dus, mijn vaders, de wereld niet diets te maken, dat het beneden de waardigheid van een christen is, om dwalingen

te bespotten, daar het niet moeielijk valt om hun die het soms niet weten te bewijzen, dat die praktijk geoorloofd is; dat zij ook bij de kerkvaders wordt aangetroffen, dat zij wordt gewettigd door de Schrift, het voorbeeld der grootste heiligen, ja door dat van God-zelf.

Want zien wij niet, dat God al de zondaars te zamen haat en veracht, zelfs in die mate dat in het uur van hun dood, in dat oogenblik, waarin hun toestand het treurigst en meest beklagenswaard is, de goddelijke wijsheid spot en hoon voegt bij de wraak en de gramschap, die hen veroordeelen zal tot de eeuwige straffen: »Ik zal in ulieder verderf lachen en spotten, wanneer uwe vreeze komt." 1) En de heiligen door denzelfden Geest gedreven, zullen ook dienovereenkomstig handelen, omdat, volgens David, wanneer zij de vergelding der goddeloozen zullen zien, zij tegelijk zullen beven en lachen: »En de rechtvaardigen zullen 't zien en vreezen; zij zullen over hem lachen" 2) En Job zegt eveneens: »En de onschuldige bespotten hen." 3)

Maar het mag hierbij wel opgemerkt worden, dat men in de eerste woorden, welke God tot den mensch gesproken heeft na den val, iets spottends, ja volgens de kerkvaders, een *snijdende ironie* aantreft. Want, nadat Adam had overtreden, in de hoop dat de duivel hem nu gelijk zou maken aan God, blijkt het uit de Schrift, dat God hem tot zijn straf onderwierp aan den dood, en na hem in dien treurigen toestand, welk het gevolg was van zijn zonde, gebracht te hebben, met hem spotte in deze woorden: »Ziet, nu is de mensch geworden als onzer een" 4). Dit is »een bloedige en pijnlijke ironie, waarmee God hem gevoelig wondde", volgens Chrysostomus en de uitleggers. »Adam," zegt Rupertus, »verdiende met deze ironie bespot te worden, en men deed hem zijn dwaasheid, door deze ironische uitdrukking levendiger gevoelen dan

1) Spreuken 1: 26.

2) Ps. 52: 8.

3) Job 22: 19.

4) Gen. 3: 22.

door een ernstige vermaning." En Hugo van St. Victor, voegt na hetzelfde verklaard te hebben, er nog aan toe: »dat die ironie verdiend was door zijn lichtgeloovigheid en deze soort van spot een daad van gerechtigheid is, wanneer hij, tegen wien men ze aanwendt, het verdiend heeft."

Gij ziet dus, mijn vaders, dat de spot somtijds zeer geschikt is om de menschen te doen terugkeeren van hun dwalingen, en dat hij dan een daad van gerechtigheid is; daar, gelijk Jeremia zegt, »de daden van hen die dwalen belachelijk zijn, door haar ijdelheid" 1). En het is zoo weinig goddeloosheid daarmee te lachen, dat het veeleer een bewijs van goddelijke wijsheid heeten mag, naar het woord van den H. Augustinus: »De wijzen lachen over de dwazen, daar zij wijs zijn, niet door hun eigen wijsheid, maar door die goddelijke wijsheid, welke lachen zal over den dood der goddeloozen."

Ook de profeten, die van Gods geest vervuld waren, hebben zich van het wapen der spotternij bediend, zooals wij zien uit het voorbeeld van Daniël en Elia. Zelfs in de redenen van Jezus Christus treffen wij er voorbeelden van aan, en de H. Augustinus merkt op, dat Hij, toen Hij Nicodemus wilde verootmoedigen, die zich zeer bekwaam achtte in de kennis der wet, en opgeblazen van hoogmoed was over zijn waardigheid van leeraar der Joden, hem vernedert, en zijn waan neerslaat, door de verhevenheid zijner vragen, en hem, als hij niet meer weet te antwoorden, toeroept: Zijt gij een leeraar in Israël, en weet gij deze dingen niet? Het is hetzelfde alsof Hij tot hem gezegd had: »Trotsche leeraar, erken, dat gij niets weet!" De H. Chrysostomus en de H. Cyrillus zeggen ook, dat hij verdiende aldus bespot te worden.

Gij ziet hieruit, mijn vaders, dat, indien het heden soms gebeuren mocht, dat personen, die zich als meesters opwerpen tegenover de Christenen, gelijk Nicodemus en de farizeën tegenover de joden, en niet kenden de beginselen van den godsdienst,

1) Jer. 10: 15 volgens de *Vulgata*.

en bijv. beweerden, dat men zalig kan worden zonder levenslang God ooit te hebben lief gehad, dat men dan het voorbeeld van Jezus Christus zou volgen, als men spotte met hun ijdelheid en onwetendheid.

Ik meen, mijn vaders, genoeg voorbeelden te hebben aangevoerd ten betooge, dat men niet handelt in strijd met het gedrag der heiligen, als men zich vroolijk maakt over de dwalingen en ongerijmdheden der menschen, anders zou men de groote leeraars der Kerk moeten berispen, die 't ook gedaan hebben, zooals de H. Hieronymus in zijn brieven en in zijn geschriften tegen Jovinianus, Vigilantius en de Pelagianen; Tertullianus in zijn apologie tegen de dwaasheden der afgodendienaars; de H. Augustinus tegen de monniken van Afrika, die hij de *harigen* noemt 1); de H. Irenaeus tegen de Gnostieken, de H. Bernardus en de andere Kerkvaders, die, navolgers der apostelen geweest zijnde, moeten nagevolgd worden door de geloovigen van alle latere tijden, omdat zij ons, wat men er ook tegen zegge, worden voorgesteld als het waar model der christenen, zelfs voor dezen huidigen tijd.

Door hen na te volgen, heb ik dus gemeend niet te zondigen. En daar ik vertrouwd, dat ik haar voldoende gestaafd heb, zal ik over deze zaak alleenlijk nog maar de uitnemende woorden vermelden van Tertullianus, welke mijn geheele wijze van handelen rechtvaardigen: »Wat ik gedaan heb was slechts een voorspel van den eigenlijken strijd. Ik heb eerder de wonden aangetoond, welke men u zou kunnen toebrengen, dan dat ik ze toegebracht heb. Zijn er plaatsen, die u prikkelen tot een lach, wijt het aan de zaken zelve, die er toe dwingen. Er zijn veel zaken die verdienen aldus bespot en gehekeld te worden, daar men door ze ernstig te bestrijden, ze te veel eer zou aandoen. De ijdelheid verdient geen ander onthaal dan spot; alleen de waarheid mag eigenlijk maar lachen, omdat zij blijde is; en zij mag zich vroolijk maken over hare vijanden, daar zij zeker is van de overwinning. Alleenlijk moet men er zich voor wachten, dat de spotternij laag wordt en

1) *Comati, criniti*, met verwijzing naar 1 Cor. II: 14.

beneden de waardigheid der waarheid. Maar onder dit voorbehoud, is het, wanneer men er zich met verstand van weet te bedienen, plicht haar te gebruiken." Vindt gij niet, mijn vaders, dat deze woorden bij ons onderwerp zeer wel passen? »De brieven die ik tot heden geschreven heb zijn slechts het voorspel van den eigenlijken strijd." Ik heb nog niets anders gedaan dan een weinig geschertst, »en u eerder de wonden aangetoond, die men u kan toebrengen, dan dat ik ze u werkelijk toebrecht." Ik heb uw woorden eenvoudig weergegeven, haast zonder eenige opmerking. »Werd men er door geprikkeld tot lachen — de onderwerpen zelve dwongen daartoe." Want wat is meer geschikt, om de lachlust op te wekken dan een zaak, zóó ernstig als de christelijke zedeleer te zien opvullen met zulke ongerijmde verdichtselen als de uwe? Men vat zulk een hoogen dunk op van die beginselen, waarvan men heeft gezegd »dat Jezus-Christus zelf ze heeft geopenbaard aan de paters der Orde"; en wanneer men daar dan leest, »dat een priester, die geld ontvangen heeft om de mis te lezen, bovendien ook nog geld kan aannemen van andere personen, en hun het gansche aandeel, dat hij aan het offer heeft, kan toewijzen; dat een monnik niet in den ban wordt gedaan, als hij zijn ordekleef heeft afgelegd om te dansen, te stelen, of incognito in slechte huizen te gaan; en dat men geacht wordt de mis te hebben bijgewoond, wanneer men vier vierde deelen der mis tegelijk hoort van verschillende priesters;" wanneer men, zeg ik, deze en andere soortgelijke uitspraken hoort, dan is het niet mogelijk, dat de verbazing ons niet doet lachen, omdat niets zoo zeer de lachlust opwekt als de onevenredigheid tusschen hetgeen men verwacht en hetgeen men ziet. En hoe zou men anders het meerendeel dier onderwerpen behandeld kunnen hebben, daar men, zooals Tertullianus zegt, »hun gezag bijzet door ze ernstig te bestrijden?"

Hoe! moet men dan nog het gezag der Schrift en der Overlevering aanwenden, om te bewijzen, dat men zijn vijand verraderlijk vermoordt, als men hem een degen in den rug stoot of uit een hinderlaag hem treft; en dat men een prebende koopt, wanneer men

geld geeft als een drangreden, om haar zich te doen toewijzen? Er zijn dus zaken, die men moet verachten, en »die verdienen bespot en belachen te worden.” En wat deze oude schrijver verder zegt »dat de ijdelheid niets anders verdient dan spot,” en zijn volgende woorden, het kan hier alles met even veel recht worden toegepast en met een zoo overtuigende kracht, dat men er niet meer aan twijfelen kan, of men mag over dwalingen lachen zonder te kort te doen aan de betamelijkheid.

En ik wil er bijvoegen, mijn vaders, dat men er ook om lachen kan zonder aan de liefde te kort te doen, ofschoon ook dit een verwijt is, dat in uw geschriften telkens wederkeert. De liefde toch verplicht soms tot het lachen over de dwaasheden der menschen, ten einde hen zelven te bewegen er om te lachen en ze te vlieden, naar dit woord van den H. Augustinus: »Lach hierover vol medelijden, opdat gij 't ook voor hen belachelijk en gevaarlijk maakt.” En dezelfde liefde maakt het soms ook tot plicht, om ze met toorn af te slaan, naar dit andere woord van den H. Gregorius Nazianzenus: »De geest der liefde en zachtheid heeft zijn opwellingen van verontwaardiging en van toorn.” En »wie zou” zoo vraagt de H. Augustinus, »wie zou durven zeggen, dat de waarheid weerloos moet blijven tegenover de leugen, en dat het aan de vijanden vrijstaat de geloovigen te verschrikken door groote woorden, en hen door geestige redenen te behagen; maar dat de katholieken slechts moeten schrijven met een stroefheid, die de lezers in slaap doet vallen?”

Ziet men niet, hoe uit deze gedragslijn zou moeten volgen, dat men de buitensporigste en verderfelijkste dwalingen in de kerk zou moeten toelaten, zonder dat het veroorloofd werd ze met minachting te bespotten, uit vrees van beschuldigd te worden dat men de betamelijkheid te nâkomt, of ze met kracht en klem te bestrijden, uit vrees voor de beschuldiging van liefdeloosheid?

Hoe, mijn vaders, het zal u vrij staan te zeggen, »dat men ienand mag doodslaan om een vuistslag of een belediging te voorkomen,” en het zal niet geoorloofd zijn openlijk een openbare dwaling te weerleggen, die tot zulke stellingen leidt? Gij zult de

vrijheid hebben om te zeggen, »dat een rechter met een goed geweten mag houden wat hij ontvangt als loon voor een onrechtvaardig vonnis,» zonder dat men de vrijheid zou hebben u tegen te spreken? Gij zult met machtiging en goedkeuring van uwe doctoren laten drukken, »dat men zalig kan worden zonder God ooit te hebben lief gehad», en gij zult hen den mond sluiten, die de waarheid des geloofs willen verdedigen, door hun te zeggen, dat zij door u aan te vallen, de broederlijke liefde schenden, en de christelijke bescheidenheid door over uw stellingen te lachen? Ik betwijfel het, mijn vaders, of er iemand is, wien gij dat hebt leeren gelooven; maar indien er desniettemin mochten gevonden worden, die er van overtuigd werden, en die geloofden, dat ik tegen de liefde, aan u verschuldigd, heb gezondigd door uw zedeleer aan te tasten, zoo wenschte ik wel, dat zij aandachtig nagingen waaruit dit gevoel bij hen ontspruit. Want al beeldden zij zich in, dat het voortkomt uit een ijver, die geërgerd wordt als hij den naaste ziet beschuldigen, zoo zou ik toch hen bidden wèl te overwegen of het niet mogelijk ware, dat het uit iets anders voorkwam, en of het zelfs niet vrij waarschijnlijk is, dat het voorkomt uit het geheim en voor ons zelven dikwerf verborgen ongenoegen, dat de ongelukkige toestand onzes harten nimmer nalaat op te wekken tegenover hen, die zich verzetten tegen het verslappen der zedeleer. En om hun een regel te geven, die hun het ware beginsel in dezen bekend maakt, wilde ik hen wel vragen, of zij, terwijl zij zich er over beklagen dat men geestelijke heeren op die wijze heeft behandeld, of zij zich er nog meer over beklagen, dat geestelijken op die wijze de waarheid behandeld hebben? Indien zij niet alleen vertoornd zijn op de brieven, maar nog meer over de beginselen die er in worden meêgedeeld, zoo zal ik de mogelijkheid erkennen, dat hun weêrzin voortspruit uit eenigen, maar weinig verlichten ijver, en dan zal het hier gezegde voldoende zijn om hen uit de duisternis te verlossen. Maar indien zij alleen ontstoken zijn over de berispingen, en niet over de zaken die werden berispt, inderdaad, mijn vaders, dan zal ik mij niet laten weerhouden van hun te zeggen, dat

zij zich grovelijk vergissen, en dat hun ijver zeer blind is. Vreemde ijver, die toornst tegen hen, die openlijke misbruiken aan 't licht brengen, en niet tegen hen, die ze bedrijven. Welk een zonderlinge liefde, die zich er aan ergert als zij openbare dwalingen ziet bestrijden, en die zich niet ergert, als zij de zedeleer door die dwalingen ziet omver werpen. Indien deze personen gevaar liepen van vermoord te worden, zouden zij 't dan kwalijk nemen, indien men hen waarschuwde tegen de hinderlaag, die men hun legt; en zouden zij in plaats van een anderen weg in te slaan om 't gevaar te ontkomen, er een genoeg in hebben om zich te beklagen over de weinige liefde, die men toonde in het aan 't licht brengen van het misdadig voornemen der moordenaars? Zouden zij toornig worden, indien men hen waarschuwde tegen het eten van vergiftigd vleesch, of tegen het reizen naar een stad, waar de pest was losgebroken?

Van waar komt het dan, dat zij spreken van gebrek aan liefde, wanneer men stellingen aan 't licht brengt die schadelijk zijn voor den godsdienst en dat zij omgekeerd gelooven, dat men aan de liefde te kort zou doen, indien men hun niet medeelde wat gevaarlijk is voor hun gezondheid en hun leven, indien het niet dit is, dat de liefde voor hun leven hen alles gunstig doet opnemen wat hun leven kan bewaren, terwijl de onverschilligheid die zij koesteren voor de waarheid, maakt dat zij niet alleen haar niet helpen verdedigen, maar zelfs met weerzin elke poging gadeslaan om de leugen te vernietigen.

Laat hen dus voor God overwegen, hoe schandelijk en verderfelijk voor de kerk de zedeleer is, welke uw casuïsten alom verbreiden; hoe ergerlijk en grenzenloos de losbandigheid is, welke zij in de zeden invoeren; en hoe eigendunkelijk en hevig de hardnekkigheid is, waarmee gij haar verdedigt. En als zij niet meenen, dat het tijd is om zich tegen dergelijke ongeregelde heden te verzetten, is hun verblindheid evenzeer te beklagen als de uwe, mijn vaders, omdat én gij én zij denzelfden grond hebt om het woord van den H. Augustinus te duchten naar aanleiding van des Heeren woord: »Wee den blinden leidlieden! Wee den blinden, die geleid worden!»

Maar opdat gij niet langer aanleiding hebben mocht om die indrukken aan anderen meê te deelen, noch ze zelve te behouden, zal ik u derhalve zeggen, mijn vaders, [en het spijt me dat gij mij dwingt u te zeggen, wat ik van u eigenlijk moest leeren] welke kenmerken de kerkvaders ons aan de hand hebben gedaan om te beoordeelen, of de berispingen voortkomen uit een geest van vroomheid en liefde, dan wel uit een geest van goddeloosheid en haat.

De eerste dier regels is dat de geest van vroomheid altijd dringt om te spreken met waarheid en oprechtheid, terwijl haat en nijd zich bedienen van leugen en laster: *Splendens et vehementia, sed rebus veris*, zegt de H. Augustinus *de Doctr. Chr.* L. IV, c. XXVIII. Wie zich van de leugen bedient handelt door den geest des duivels. Er is geen besturing van de intentie, die de laster kan rechtvaardigen; en wanneer het ook de bekeering gold der geheele aarde, zou het nog niet geoorloofd zijn onschuldige personen zwart te maken; omdat men niet het geringste kwaad mag doen, ten einde daaruit het grootere goed te doen voortkomen, en, »omdat de waarheid Gods de leugen niet noodig heeft» volgens de Schrift 1). »Het is de plicht van de verdedigers der waarheid,» zegt de H. Hilarius, *Cont. Const.* »om slechts ware dingen in 't midden te brengen.» En ik kan dan ook, mijn vaders, voor God getuigen, dat ik niets meer verfoei dan de waarheid in 't geringste te krenken, en dat ik altijd zorgvuldig mij gewacht heb niet alleen voor het vervalschen, wat afschuwelijk zou zijn, maar ook voor het verdraaien of wijzigen van 't geringste der door mij aangehaalde woorden. En indien ik mij hier bedienen mag van de woorden van denzelfden H. Hilarius, zou ik ook met hem kunnen zeggen: »Indien wij onwaarheid spreken, mogen onze redenen voor eerloos gehouden worden; maar indien wij bewijzen dat hetgeen wij zeggen, openbaar en aan ieder bekend is, dan zondigen wij niet tegen de apostolische bescheidenheid en vrijheid met ze te berispen.»

Maar het is niet genoeg, mijn vaders, slechts ware dingen te

1) Job 13: 7.

zeggen, men moet ook niet *alle* dingen zeggen, die waar zijn, omdat men alleen diegenen mag meedeelen, welker mededeeling nuttig is, en niet degenen, die slechts zouden kunnen kwetsen zonder eenig nut aan te brengen. En terwijl de eerste regel is, dat men spreke overeenkomstig de waarheid, zoo dringt de tweede op bescheidenheid aan. »De goddeloozen,» zegt de H. Augustinus Ep. VIII, »vervolgen de vromen gedreven door de verblinding van de hartstocht die hen bezielt; terwijl de vromen de goddeloozen vervolgen met een wijze bescheidenheid: evenals de heekundigen goed zien wat zij wegsnijden, terwijl de moordenaars er niet op letten waar zij hun offer treffen.» Gij weet wel, mijn vaders, dat ik niet die stellingen uwer schrijvers heb meege-deeld, welke u het meest konden krenken, ofschoon ik 't had kunnen doen, zelfs zonder tegen de bescheidenheid te zondigen, even min als de geleerde en zeer katholieke mannen, mijn vaders, die het vroeger ook hebben gedaan; en allen die uw schrijvers gelezen hebben, weten even goed als gij, hoe ik u hierin heb gespaard; behalve nog dat ik op geenerlei wijs heb gesproken tegen hetgeen een ieder uwer afzonderlijk aangaat; en het zou mij leed doen, indien ik geheime en persoonlijke overtredingen had meege-deeld, al is het dat ik ze bewijzen kan. Want ik weet, dat zulks een eigenschap is van haat en opgewondenheid, en dat men het nooit moet doen, of er moet iets wezen, dat het dringend noodzakelijk maakt voor het welzijn der Kerk. Het blijkt dus duidelijk, dat ik op geenerlei wijs tegen de bescheidenheid gezondigd heb in hetgeen ik verplicht was over de beginselen uwer zedeleer te schrijven, en dat gij eer grond hebt om mijn zelfbedwang te prijzen dan u te beklagen over mijn onbescheidenheid.

De derde regel gebiedt, mijn vaders, dat wanneer men verplicht is om iets in een eenigzins bespottelijk licht te stellen, de vroomheid eischt dit wapen slechts te keeren tegen de dwalingen en niet tegen de heilige dingen; terwijl de geest van lichtzinnigen spot, goddeloosheid en ketterij zich vroolijk maakt zelfs over het heiligste. Ik heb mij op dit punt reeds genoeg gerechtvaardigd, en men loopt geen gevaar zich aan deze zonde schuldig te maken, wan-

neer men slechts te spreken heeft over de gevoelens van uw schrijvers, welke ik heb meegedeeld.

Eindelijk, mijn vaders, om van deze regels af te stappen, deel ik u slechts dezen nog mede, die het begin en het einde van alle andere is: de geest der liefde eischt, dat men in zijn hart het behoud verlangt van hen tegen wie men spreekt, en dat men op het oogenblik waarop men zijn bestraffingen richt tot de menschen, zijn gebeden opzendt tot God. »Men moet altijd», zegt Augustinus, *Ep. V.* »de liefde in het hart bewaren, zelfs dan als men verplicht is om uitwendig dingen te doen, die den menschen hard toeschijnen, en hen te treffen met een forsche maar weldoende hand; hun behoud moet bij ons gaan boven hun tevredenheid over ons.» Ik geloof, mijn vaders, dat niets in mijn brieven bewijst, dat ik jegens u die begeerte niet gekoesterd heb; en zoo eischt de liefde van u om te gelooven, dat ik haar heb gekoesterd, wanneer gij niets ziet, wat er mee strijdt. Het blijkt daar dus uit, dat gij niet bewijzen kunt; dat ik tegen dezen regel heb gezondigd, noch tegen eenigen anderen dien de liefde gebiedt in acht te nemen, en daarom hebt gij niet het minste recht, om te zeggen, dat ik mij aan haar, door wat ik deed, vergrepen heb.

Maar indien gij, mijn vaders, nu het genoegen wilt hebben in weinig woorden een handelwijze te zien waarin tegen elken der genoemde regels gezondigd wordt, en die naar waarheid het karakter vertoont van den geest der lichtvaardige spotternij, van haat en nijd, zal ik er u voorbeelden van medeelen; en opdat ik er levere, die u meer van nabij bekend en eigen zijn, zal ik ze ontleenen aan uw eigen geschriften.

Want, om te beginnen met de onwaardige wijze, waarop uw schrijvers spreken over de heilige dingen, hetzij bij hun scherts, hetzij in hun galanteriën, hetzij in hun ernstige redenen, vindt gij, dat menig lachverwekkend verhaal van uw pater Binet, in zijn *Ziekentroost* zeer passend is voor het doel, dat hij zich had voorgesteld om als een christen hen te troosten, die God bedroeft? Zult gij volhouden, dat de zoo onheilige en *coquette* wijze, waarop uw pater Lemoine heeft gesproken van de vroom-

heid in zijn *Gemakkelijke godsdienst* meer geschikt is om ontzag dan minachting in te boezemen voor het denkbeeld, dat hij vormt van de christelijke deugd? Ademt zijn geheele boek *Zedelijke schetsen* iets anders, zoo wel in 't proza als in de verzen, dan een geest vol ijdelheid en wereldsche beuzelingen? Is het overeen te brengen met de waardigheid van een priester die Ode te maken, welke heet: »Lof der schaamte, waarin bewezen wordt, dat alle schoone dingen rood zijn of blozen kunnen?»

Hij vervaardigde dit stuk, om een Dame, welke hij Delphine noemt, er over te troosten, dat zij zoo dikwerf blozen moest. Hij zegt daar in elk koeplet, dat sommige van de meest gezochte dingen rood zijn, zoo als de rozen, de granaten, de mond, de tong, en te midden van die lafheden, die een geestelijke onteeren, ontziet hij zich niet ook een plaats in te ruimen voor die gelukkige geesten, die voor God staan, en van wie de christenen slechts met eerbied mogen spreken: »De cherubijnen, die heerlijke wezens, samengesteld uit een hoofd en vleugelen, die God door zijn geest, in gloed zet, en die Hij verlicht met zijn oogen, deze heldere vliegende gezichtjens zijn altijd rood en gloeiend, hetzij door den gloed van God of van hen zelve, en bij hun onderlinge vlammen maken zij van het wuiven hunner vleugelen een waaier, om hun hitte af te koelen; maar de bloes blinkt op uw gelaat Delphine te schooner, wanneer de schaamte op uw wangen zetelt, in purper getooid als een koningin» enz.

Wat zegt gij er van, mijn vaders? Die voorkeur aan den bloes van Delphine gegeven boven den gloed der geesten, wie slechts de heiligste liefde ontvlamt; en de vergelijking van die mysterieuse vleugelen met een waaier schijnt zij u ook niet zeer christelijk toe in een mond, die het aanbiddelijke lichaam van Jezus Christus consacreert? Ik weet wel, dat hij 't alleen gezegd heeft om »galant» te zijn en een glimlach af te dwingen, maar dit heet ik spotten met heilige dingen. En is het niet waar, dat hij, als hij voor 't gericht kwam, gecensureerd verdiende te worden, ofschoon hij, tot zijn verdediging deze redeneering hield (welke zelf niet minder een censuur verdient,) welke gij vindt

in het eerste Boek: »Dat de Sorbonne geen rechterlijke macht uitoefent op den Parnassus, en dat de dwalingen aldaar begaan noch aan de censuur, noch aan de inquisitie onderworpen zijn,» alsof het niet even goed verboden ware te lasteren en goddeloos te zijn in poëzie als in proza; maar men zou hiermeê toch ook niet die andere zinsnede uit de voorrede van hetzelfde boek vrijwaren: »Dat het nat der rivier, aan welker oever hij zijn gedichten vervaardigd heeft zóó geschikt is, om dichters te vormen, dat, wanneer men er wijwater van maakte, het den demon van de dichtkunst toch niet verdrijven zou;» evenmin als dezen volzin van uw pater Garasse, in zijn Hoofdsom der hoofdwaarheden van den godsdienst, bl. 649, waarin hij godslastering paart aan ketterij, door in dezer voege te spreken van het heilig mysterie der menschwording: »De menschelijke persoonlijkheid is als 't ware ingeënt of te paard gezet op de persoonlijkheid van het Woord.» En die andere uitspraak van denzelfden schrijver, bl. 510, (om van niet meerdere te gewagen) waarin hij naar aanleiding van den naam Jezus die gewoonlijk door het teeken I H S wordt aangeduid, zegt: »Dat sommigen er het kruis van hebben weggenomen, om alleen de letters IHS te behouden, wat een verminkte Jezus is.»

Op die wijze bespreekt gij onwaardiglijk de waarheden van den godsdienst in strijd met den onschendbaren regel, die ons gebiedt om er slechts met eerbied over te spreken; maar gij zondigt niet minder tegen de wet, die ons gelast er slechts over te spreken naar waarheid en met bescheidenheid. Wat is in uw geschriften meer gewoon dan de laster? Zijn die van pater Brisacier 1) oprecht? Spreekt hij waarheid, als hij (Dl. 4. p. 24 en 25) zegt, dat de nonnen van Port-Royal de heiligen niet aanroepen en geen beelden hebben in haar kerk? Zijn dat geen moedwillige leugens, daar het tegendeel voor geheel Parijs zoo klaar is als de dag? En spreekt hij met bescheidenheid, wanneer

1) In 1619 op 16-jarigen leeftijd Jezuiet geworden, en vooral berucht door zijn lasterlijk geschrift tegen de nonnen van Port-Royal, dat in 1651 door den aartsbisschop van Parijs veroordeeld werd.

hij de reinheid lastert dezer jónkvrouwen, wier leven zoo rein is en zoo streng, en ze noemt: »onboetvaardige, sacramenten-verkrachtende, avondmaal-verachtende, dwaze maagden, opgewonden, calaganen, 1) razenden en alles wat gij maar wilt?" En schildert hij ze niet zóó zwart af, door nog vele andere leugens, die hem de censuur deden belooopen vanden vorigen aartsbisschop van Parijs? Wanneer hij de priesters, wier zeden onberispelijk zijn, in dezer voege durft belasteren (Dl. 1. bl. 22): »Dat zij nieuwigheden in de biecht invoeren, om de schoonen en de onschuldigen te verschalken, en dat hij de afschuwelijke misdaden niet zou durven noemen, welke zij bedrijven?" Is het niet een ondraaglijke onbeschaamdheid, om zulke zwarte leugens te verbreiden niet alleen zonder bewijs, maar zonder den minsten grond, zonder een schaduw zelfs van schijn? Ik zal over deze zaak niets meer zeggen, en ik hoop er bij een andere gelegenheid uitvoeriger op terug te komen, want ik moet u hierover nog meer zeggen, maar wat ik nu gezegd heb is toereikend, om u te doen zien, hoe zeer gij u aan de waarheid en bescheidenheid beiden hebt vergrepen.

Maar misschien zal men zeggen, dat gij althans niet zondigt tegen den laatsten regel, die voorschrijft dat men het behoud bedoelen moet van hen, die men scheldt, en dat men u daarvan niet kan beschuldigen zonder over het verborgene uwer harten te oordeelen, dat alleen aan God bekend is. Het is evenwel zonderling, mijn vaders, dat men toch eenigen grond heeft om er u van te overtuigen; zonderling dat, daar uw haat tegen uw tegenstanders zóó hevig is geweest, dat gij hun eeuwig verderf hebt gewenscht, uw verblindheid u er toe heeft gebracht zulk een vreeselijken wensch uit te spreken; dat gij, wel verre van in 't verborgen hun behoud af te smeeken, openlijk gesmeekt hebt om hun verderf; en dat gij, na dien ongelukkigen wensch te hebben uitgesproken te Caen tot ergernis der geheele kerk, de stoutheid hebt gehad te Parijs in uw gedrukte geschriften zulk een duivelsch bestaan te verdedigen. Men kan niet erger

1) Naar Calaganus, den tegenstander der Jezuïeten.

tegen de vroomheid zondigen; met de heiligste dingen te spotten en er onwaardig over te spreken, valschelijk en ergerlijk de maagden en de priesters te belasteren; en eindelijk hun verderf te verlangen en daarom te bidden! Ik weet niet, mijn vaders, of gij u niet schaamt; en hoe gij op de gedachte hebt kunnen komen om mij gebrek aan liefde ten laste te leggen, mij, die slechts met zoo veel waarheid en bedachtzame terughouding gesproken heb, zonder van de afschuwelijke zonden tegen de liefde te gewagen, welke gij zelf bedrijft door zulke betreurenswaardige onbedachtzaamheden.

Eindelijk, mijn vaders, besluit ik met een ander verwijt, dat gij tot mij richt, hierin bestaande, dat er onder het groot aantal van uwe meeningen, die ik mededeel sommigen zijn, die men u reeds had tegengeworpen, waarom gij u er over beklaagt, dat ik »tegenover u herhaal wat reeds gezegd was;» waarop ik antwoord, dat dewijl gij er uw voordeel niet mee hebt gedaan, dat men het u reeds gezegd heeft, ik het nu nog eens zeg: want wat heeft het gebaat, dat geleerde doctoren en de geheele Universiteit u er in zoo veel geschriften over bestraft hebben? Wat deden uw paters Annat, Caussin, Pintereau en Lemoine in de antwoorden, die zij gegeven hebben, wat anders dan hen met beleedigen overstelpen, die hun heilzame wenken hadden gegeven? Hebt gij de verspreiding der boeken tegengegaan, waarin deze verkeerde stellingen geleerd worden? Hebt gij de schrijvers er van bestraft? Zijt gij er omzichtiger door geworden? En is het niet na dien tijd dat Escobar herhaaldelijk is gedrukt in Frankrijk en Nederland, en dat uw paters Cellot, Bagot, Bauny, Lamy, Lemoine en anderen, niet ophouden alle dagen dezelfde dingen te zeggen, ja nieuwe dingen even onzedelijk als ooit te voren? Beklaagt er u dus niet over, mijn vaders, niet dat ik u stellingen voor de voeten heb geworpen, die gij niet hebt ingetrokken noch dat ik nieuwe gevoelens u ten laste heb gelegd, noch dat ik met allen te zamen den spot heb gedreven. Gij behoeft ze slechts goed te bezien, om er uw oordeel en mijn rechtvaardiging in te vinden. Wie zal, zonder lachen, de opinie

van pater Bauny kunnen lezen over hem, die een schuur in brand steekt; die van pater Cellot over het teruggeven; de bepaling van Sanchez ten gunste van de waarzeggers; de manier, waarop Hurtado de zonde uit het duel wegneemt door te zeggen, dat men alsdan in het veld wandelt, terwijl men er iemand afwacht; de hoffelijkheden van pater Bauny om den woeker te vermijden; de wijze waarop de simonie wordt ontweken door een wending der intentie, en die waarop de leugen gemeden wordt door nu eens luide en dan zacht te spreken, om niet te gewagen van nog zoo veel meeningen uwer grootste doctoren? Heb ik nog meer noodig mijn vaders om mij te rechtvaardigen? En is er, volgens Tertullianus, iets »dat de ijdelheid en onhoudbaarheid dezer meeningen meer verdient dan spot?” Maar, mijn vaders, het zedenbederf dat uw meeningen te weeg brengt, verdient nog nader beschouwd te worden en wij mogen wel deze vraag doen met denzelfden Tertullianus: *ad Nat.* l. XI. c. XII. »Moeten wij om hun dwaasheid lachen, of weenen om hun verblindheid.” *Rideam vanitatem an exprobrem caecitatem?* Ik geloof, mijn vaders, dat men er om lachen en om weenen kan naar verkiezing. »*Haec tolerabilius vel ridetur vel flentur,*” zegt de H. Augustinus *cont. Faust* l. XX. c. VI. Erkent dan, dat er een tijd is om te lachen en een tijd om te weenen, volgens het woord der Schrift. En ik wensch mijn vaders, dat ik aan u niet het woord uit de Spreuken 1) bewaarheid zal vinden: »Een wijs man met een dwaas man zich in rechten begeven hebbende, hetzij dat hij beroerd is of licht, zoo is er toch geen rust.”

P.S. Toen ik dezen brief voleindigd had, zag ik een geschrift dat gij hebt in 't licht gezonden, waarin gij mij vervalsching ten laste legt van zes uwer stellingen, en van verstandhouding met de ketters; ik hoop, dat gij in nevensgaande een nauwkeurig en in weinig tijds gegeven antwoord zult vinden, dat u, naar ik vertrouw, de lust benemen zal om in deze wijze van beschuldigen te volharderen.

1) H. 29: 9.

TWAALFDE BRIEF.

Wederlegging van de spitsvondigheden der Jezuïeten betreffende het geven van aalmoezen en de simonie.

9 September 1656.

Eerwaardige Vaders!

Ik stond op het punt u te schrijven naar aanleiding van de beledigingen, welke gij mij reeds geruimen tijd toevoegt in uw geschriften, waarin gij mij noemt »een goddelooze, zot, niet-weter, grappenmaker, vervalscher, lasteraar, bedrieger, ketter, vermomde kalvinist, leerling van Du Moulin 1), bezeten door een legioen duivels” en alles wat gij goed vindt. Ik wilde het der wereld duidelijk maken, waarom gij mij op die wijze behandelt, want het zou mij grieven, indien men dat alles van mij geloofde; en ik had mij voorgenomen u aan te klagen over uw lasteren en over uw leugens, — toen ik uw antwoorden las, waarin gij mij zelf daarvan beschuldigt. Gij hebt mij daardoor genoodzaakt mijn plan te wijzigen, en toch zal ik het in zekeren zin volvoeren, omdat ik hoop, u door mijn zelfverdediging van meer werkelijke bedriegerijen te overreden, dan gij er mij onware te laste legt. Inderdaad, mijn vaders, de schijn is meer tegen u dan tegen mij; want het is niet waarschijnlijk, dat ik, alleen als ik ben, zonder kracht en zonder eenigen menschelijken steun tegenover een zoo groot lichaam, slechts vertrouwend op de waarheid en de oprechtheid, mij zou hebben blootgesteld aan het verliezen van alles, door mij bloot te stellen aan 't gevaar van overtuigd te worden van bedrog. Het is niet moeielijk in kwesties van feiten zoo als deze, elke vervalsching te ontdekken. Het zou niet aan lieden ontbreken, om mij er van te beschuldigen,

1) De bekende hoogleeraar van Leijden en Sedan, volijverig in het bestrijden van roomschen en arminianen (1568—1658).

en recht zou hun niet geweigerd zijn. Maar gij, mijn vaders, verkeert in geheel andere omstandigheden, en gij kunt tegen mij zeggen, wat gij goedvindt, zonder dat ik iemand heb bij wien ik daarover klagen kan. Door dit verschil werd ik gedwongen uiterst behoedzaam te wezen, ook al wierd ik daartoe niet alreeds door andere overwegingen geleid. Toch behandelt gij mij als een openbaren lasteraar, en zoo dwingt gij mij, om mij te verweren: maar gij weet wel, dat dit niet geschieden kan, zonder dat ik nogmaals en nu nog meer onverholven uw zedekundige leeringen ontvouwen en aan 't licht breng. Ik geloof niet, dat gij hier als goede politici gehandeld hebt. De oorlog wordt nu gevoerd op uw gebied en ten uwen koste; en ofschoon gij gemeend hebt dat, als gij de kwesties wikkeldet in uw schoolsche termen, de antwoorden er op dan ook zoo lang, zoo duister en zoo splinterig zouden zijn, dat men er alle belangstelling in verliezen zou, zoo moet ik u mededeelen, dat het waarschijnlijk zich anders gedragen zal; want ik zal beproeven u zoo weinig mogelijk te vervelen, als het met dit genre van schrijven bestaanbaar is. Uw meeningen hebben iets bijzonder vermakelijks, dat iedereen vroolijk maakt. Vergeet althans niet, dat gij mij dwingt tot deze opheldering over te gaan, en laat ons zien, wie zich het best verdedigt.

De eerste vervalsching, die gij mij ten laste legt, betreft »het gevoelen van Vasquez over 't geven van aalmoezen." Vergunt mij dus dit geschil duidelijk uiteen te zetten ten einde alle duisterheid uit onze woordenwisseling weg te nemen. Het is vrijwel bekend, mijn vaders, dat er naar den geest der kerk, twee voorschriften zijn betreffende de aalmoezen, »het eene, om te geven van zijn overvloed voor de gewone nooddrift der armen, het andere, om te geven zelfs van hetgeen men zelf noodig heeft, als er buitengewone nood is." Dit zegt Cajetanus, met den H. Thomas: zoodat men, om de bedoeling van Vasquez omtrent het geven van aalmoezen in 't licht te stellen, moet aantoonen wat hij voorschrijft zoo wel omtrent het geven van zijn overvloed, als omtrent hetgeen men moet afstaan van zijn nooddrift.

Het geven van zijn overvloed, (wat de meest gewone wijze van hulpbetoon aan de armen is) wordt geheel afgeschafft door dezen regel alleen *De El.* c. IV n. 14, dien ik in mijn brieven heb vermeld: »Wat de lieden der wereld overleggen, om hun stand te verbeteren en dien der hunnen wordt geen overvloed geheeten. Men zal er dan ook nauwelijks vinden onder de lieden der wereld, of zelfs onder de koningen, die overvloed hebben". Gij ziet hieruit, mijn vaders, dat, volgens deze definitie, allen die eerezucht hebben geen overvloed zullen bezitten; en dat dus voor de meeste lieden van de wereld het geven van aalmoezen op die wijze heeft opgehouden. Maar al had men overvloed, dan zou men er toch niet van behoeven te voorzien in algemeene behoeften, volgens Vasquez, die zich verzet tegen hen, die de rijken daartoe verplichten willen. Zie hier zijn woorden, C. 1. d. 4. n. 32: »Corduba, zegt hij, leert dat men, wanneer men overvloed heeft, verplicht is er van te geven aan hen, die in een gemeenlijk-voorkomenden nood verkeerden; althans een deel er van te geven, meent hij, is plicht ten einde eenigermate het gebod te vervullen; *maar ik ben het hier niet meê eens: sed haec non placet; want wij hebben het tegendeel bewezen* tegenover Cajetanus en Navarre." Derhalve is de verplichting tot die wijze van aalmoezen uit te reiken geheel vervallen, althans naar het gevoelen van Vasquez.

Wat nu betreft het geven van hetgeen men zelf behoeft; en waartoe men verplicht is in uiterste en dringende gevallen van nood, zoo zult gij zien dat, ten gevolge van de voorwaarden, die hij aan zulk een verplichting stelt, de rijkste inwoners van Parijs er niet eenmaal in hun leven toe zullen gehouden zijn. Ik zal er slechts twee van mededeelen; de een is: »dat men *wete*, dat de arme niet zal geholpen worden door iemand anders: *haec intelligo et caetera omnia, quando scio nullum alium opem laturum,*" ch. 1, n. 28. Wat zegt gij er van, mijn vaders? Zal het vaak gebeuren te Parijs, waar zoo veel liefdadige menschen wonen, dat men kan weten, dat er niemand zal worden aange-troffen, om een arme te helpen, die tot ons kwam? En toch,

indien men die kennis niet bezit, zal men hem zonder hulp heen kunnen zenden, volgens Vasquez. — De andere voorwaarde is, dat de nood waarin de arme verkeert, van dien aard is »dat hij bedreigd wordt met het verlies van zijn leven of van zijn goeden naam,” n. 24 en 26, wat wel zelden voorkomt; maar wat de zeldzaamheid er van nog meer doet uitkomen is, wat hij zegt n. 45, dat de arme die in dien toestand verkeert, waarin hij zegt dat men verplicht is hem een aalmoes te geven, »den rijke met een goed geweten mag bestelen.” Derhalve moet dat geval wel buitengewoon zijn, tenzij dan dat hij bedoelt, dat het gewoonlijk geoorloofd zij te stelen. Na dus op die wijze de verplichting te hebben opgeheven om aalmoezen te geven van zijn overvloed, wat de grootste bron der liefdegaven is, verplicht hij de rijken ook niet om den armen iets af te staan van hun nooddrift, of den armen moet het ook vrij staan de rijken te bestelen. Ziedaar de leer van Vasquez, waarheen gij uw lezers verwijst tot hun stichting.

Nu kom ik tot uw »lasteringen.” Gij wijdt allereerst breed uit over de verplichting, welke Vasquez aan de geestelijken oplegt om aalmoezen te geven; maar ik heb daarvan niet gesproken, en zal er, als gij het goed vindt ook niet van spreken; wij hebben daarover thans geen geschil. De leeken, over wie wij hier alleen handelen, schijnt gij in den waan te willen brengen dat Vasquez in de door ons aangehaalde plaats spreekt in den geest van Cajetanus, en niet zijn eigen gevoelen meedeelt; maar daar er niets meer onwaar is en gij het ook niet met zoovele woorden hebt gezegd, zoo wil ik voor uw eer gelooven, dat gij het niet hebt willen zeggen.

Gij beklagt u verder luide dat ik, na deze woorden van Vasquez vermeld te hebben: »nauwelijks zullen er lieden van de wereld ja zelfs koningen worden aangetroffen, die ooit overvloed hebben, daaruit heb afgeleid, dat de rijken dus moeielijk kunnen verplicht worden, om aalmoezen te geven van hun overvloed.” Maar wat is dan uw bedoeling, mijn vaders? Indien het waar is, dat de rijken bijna nooit overvloed hebben, is het dan niet uitgemaakt,

dat zij bijna nooit gehouden zijn van hun overvloed aalmoezen te geven? Ik zou u een volledig bewijs hiervan leveren, indien niet Diana, dien Vasquez zoo hoog schat, dat hij hem *den phenix der geesten* noemt, dezelfde gevolgtrekking uit hetzelfde beginsel had gemaakt; want, na deze stelling van Vasquez vermeld te hebben, besluit hij er uit: »Dat het bij de vraag, of de rijken gehouden zijn om aalmoezen te geven van hun overvloed, al is het gevoelen, dat er hen toe dwingt waarachtig, nooit of bijna nooit gebeuren zou, dat hen tot iets in de praktijk verplichtte.» Ik heb deze redeneering slechts woord voor woord overgenomen. Maar wat beteekent het dan, mijn vaders; wanneer Diana met instemming de gevoelens van Vasquez vermeldt, ze waarschijnlijk vindt en zeer *gemakkelijk voor de rijken* (zooals hij terzelfder plaatse zegt) dan is hij noch een lasteraar noch een falsaris, en gij klaagt er niet over, dat hij hem iets onwaars ten laste legt; terwijl ik, als ik diezelfde gevoelens van Vasquez vermeld, maar zonder hem als een *phenix* te behandelen, een bedrieger ben, een vervalscher, en een die zijn meeningen verdraai. Gij zijt zeker, (en met reden) bang, mijn vaders, dat het verschil in de wijze waarop zij die niet verschillen in het weergeven, maar alleen in de beoordeeling van uw leer, de eigenlijke bedoelingen van uw gemoed ontdekken zal, en aan 't licht brengt, dat uw hoofddoel is om het krediet en den roem van uw Orde te handhaven; omdat gij, daar uw inschikkelijke theologie doorgaat voor een wijze toegeeflijkheid, hen niet verloochent, die haar openbaar maken, maar hen integendeel prijst als bevorderlijk aan uw bedoelingen. Doch wanneer men haar voorstelt als een verderfelijke verzwakking der zedeleer, dan dwingt u insgelijks het belang van uw Orde, om de gevoelens te verloochenen, die u in de schatting der wereld kwaad doen, en zoo erkent of loochent gij ze, niet om den wille der waarheid die nooit verandert, maar naar de verschillende tijdsomstandigheden; in den geest van dit woord van een oude: *omnia pro tempore, nihil pro veritate*. Let er wel op, mijn vaders; en opdat gij mij niet meer zoudt kunnen beschuldigen van uit Vasquez' beginsel iets te hebben afgeleid, waartegen hij zelf zou zijn opgekomen, zoo weet, dat

hij het er zelf uit heeft afgeleid, c. 1. n. 27: »Bezwaarlijk is men verplicht aalmoezen te geven, wanneer men niet verplicht is ze van iets anders dan van zijn overvloed te geven, naar 't gevoelen van Cajetanus, en ook NAAR MIJN GEVOELEN, *et secundum nostram.*» Bekent dus, mijn vaders op grond ook van Vasquez' eigen getuigenis, dat ik zijn bedoeling getrouw heb uitgedrukt; en ziet eens met hoe veel goede trouw gij hebt durven zeggen: »dat indien men ging tot de bron, men met verbazing zou zien, dat hij er juist het tegenovergestelde leert.»

Eindelijk legt gij er op meer dan iets anders den nadruk op, dat indien Vasquez al niet gelast dat de rijken geven zullen van hun overvloed, hij dè's te meer verlangt dat zij zullen geven van hun nooddrift — maar gij hebt vergeten aan te geven al die voorwaarden (ik heb ze vermeld) welke hij noodzakelijk acht, eer hij van verplichting durft spreken, en welke haar in die mate beperken, dat zij haar bijna geheel opheffen; en wel verre van zijn gevoelen naar waarheid weér te geven, zegt gij geheel in 't algemeen, dat hij de rijken zelfs gelast te geven wat zij eigenlijk naar hun stand van noode hebben. Dat is echter te veel gezegd, mijn vaders; het gebod van het evangelie eischt niet zoo veel; het zou een nieuwe dwaling zijn, waarvan Vasquez verre verwijderd is. Om zijn verregaande toegeeflijkheid te bedekken, schrijft gij hem een overdreven gestrengheid toe, die hem berispelijk zou maken, en daardoor verbeurt gij het vertrouwen van zijn gevoelen naar waarheid weergegeven te hebben. Maar hij verdient dit verwijt niet, na te hebben vastgesteld, zooals ik u aantoonde, dat de rijken niet verplicht zijn, noch rechtens, noch door de wet der liefde, om van hun overvloed te geven, en nog minder van wat noodig is om in al de gewone behoeften der armen te voorzien, en dat zij niet verplicht zijn van hun nooddrift te geven dan in omstandigheden zóo zeldzaam, dat zij bijna nooit zich voordoen.

Gij legt mij niets meer ten laste, zoodat ik nu nog slechts heb aan te toonen, hoe valsch uw bewering is, dat Vasquez strenger is dan Cajetanus, en dit zal mij niet moeielijk vallen,

daar die Kardinaal leert, »dat men rechtens niet verplicht is om aalmoezen te geven van zijn overvloed, zelfs niet voor de meest gewone behoeften der armen; omdat naar de leer der kerkvaders, de rijken slechts uitdeelaars zijn van hun overvloed, dien zij kunnen geven aan die armen, die 't noodig hebben." Terwijl derhalve Diana zegt, dat de stellingen van Vasquez »wel gemakkelijk en zeer aangenaam zullen zijn voor de rijken en voor hun biechtvaders," verklaart deze kardinaal, die hun een dergelijken troost niet geven kan, *De Eleem.* c. 6., »dat hij tot de rijken niets te zeggen heeft dan deze woorden van Jezus Christus, dat het lichter is, dat een kemel ga door het oog van een naald, dan dat een rijke inga in het koninkrijk Gods, en tot hun biechtvaders: Indien de blinde den blinde leidt, vallen zij beiden in de gracht;" — zoo onafwijsbaar vond hij dezen plicht. De kerkvaders en alle heiligen hebben er dan ook van gesproken als een onloochenbare waarheid. »Er zijn twee gevallen," zegt de H. Thomas, 2. 2. q. 118 art 4, ad. 2, »waarin men verplicht is aalmoes te geven omdat de gerechtigheid het eischt, *ex debito legali*: het eene, wanneer de armen in gevaar zijn, het andere, wanneer wij overtollige goederen bezitten. En q. 87, a. 1. ad 4: »De derde tienden, welke de joden moesten deelen met de armen 1), zijn in de nieuwe bedeeing nog vermeerderd, omdat Jezus Christus wil, dat wij aan de armen niet alleen het tiende deel zullen geven, maar al onzen overvloed." 2) En toch vindt Vasquez het niet goed, dat men verplicht is zelfs een deel te geven; zóó veel inschikkelijkheid heeft hij voor de rijken, zóó hard is hij voor de armen, zóó in strijd met die liefdevolle gevoelens, welke de woorden zacht vinden van den H. Gregorius, die der wereld zoo hard toeschijnen: »Wanneer wij aan de armen geven wat zij noodig hebben, geven wij hun niet zoozeer wat van ons is als dat wij hun teruggeven, wat hun toekomt; en dit is veeleer een plicht der billijkheid dan een werk der barmhartigheid." *Reg. Past.* p. 3. ad. 22.

1) Deut. 14: 28 vv.

2) Luk 11: 41.

Op die wijze bevelen de heiligen de rijken aan om de aardse goederen te deelen met de armen, indien zij met hen eenmaal de hemelsche goederen beërven willen. En terwijl gij u beijvert om in de menschen de eerezucht wakker te houden, die maakt, dat men nooit iets overig houdt, en de gierigheid, die weigert te geven ook als men dat zou kunnen, hebben de heiligen daarentegen zich beijverd, om de menschen te bewegen, dat zij hetgeen zij overhielden zouden geven, en hun te betoogen, dat zij veel zouden hebben, indien zij het afmeten niet naar hun begeerlijkheid, welke geen grenzen kent, maar naar de vroomheid, die vindingrijk is in het bezuinigen, ten einde het beoefenen der liefdadigheid zeer ver te kunnen uitstrekken. »Wij zullen,» zegt Augustinus, »veel overig houden, indien wij slechts met het noodige voor ons voldaan zijn; maar indien wij de ijdele dingen zoeken, zal niets ons bevredigen. Zoekt, mijn broeders, wat voor het werk Gods (d. i. uw natuur) toereikend is, en niet wat uw begeerlijkheid, welke het werk des duivels is, bevredigt; en herinnert u dat de overvloed der rijken de nooddrift der armen is.» *In Ps.* 147.

Ik wenschte wel, mijn vaders, dat hetgeen ik u zeg niet alleen voldoende ware om mij te rechtvaardigen, wat weinig zou zijn, maar ook om u het verdorvene in de stellingen uwer casuïsten te doen gevoelen en verafschuwen, opdat wij ons oprechtelijk konden vereenigen met de heilige voorschriften van het Evangelie, waarnaar wij allen moeten geoordeeld worden.

Wat nu het tweede punt, de simonie betreft, voor dat ik op de verwijten antwoord, welke gij mij doet, zal ik uw leer dien-aangaande in 't licht stellen. Daar gij u in de engte gedreven voeldet aan de eene zijde door de voorschriften der kerk, welke geduchte straffen opleggen aan de bedrijvers van omkooprij, en ter anderer zijde door zooveel personen, die dezen schandelijken handel drijven, zoo hebt gij uw gewone handelwijze gevolgd, welke hierin bestaat, dat gij den menschen toestaat wat zij verlangen, en aan God slechts woorden geeft en den uiterlijken schijn. Want wat vragen zij die zich aan simonie schuldig maken, anders

dan om geld voor het verleenen van kerkelijke ampten. En ziet, juist dat hebt gij geen simonie genoemd. Maar omdat die naam simonie toch blijven moest, en er iets moest zijn, waaraan hij kon verbonden worden, hebt gij daartoe een denkbeeldig geval gekozen dat nooit in de gedachte komt van bedrivers der simonie, en hun ook tot niets nut zou zijn, om namelijk het geld op zich zelf beschouwd even veel waard te achten als het geestelijk goed op zich zelf beschouwd: want bij wie zou 't opkomen om zulke onevenredige en verschillende zaken met elkander te vergelijken? En inmiddels kan men, mits men deze metafysische vergelijking niet make, zijn ampt vergeven aan een ander en er, volgens uw schrijvers geld voor aannemen, zonder simonie te bedrijven. Zoo speelt gij met den godsdienst, om den hartstocht der menschen in te willigen; en ziet desniettemin eens met hoeveel ernst uw pater Valentia zijn droomen meedeelt op de in mijn brieven aangehaalde plaats, t. III. disp. 6, q. 16, pars 3, p. 2044: »Men kan" zegt hij, »tijdelijk goed geven voor een geestelijk op tweeërlei wijs: men kan het tijdelijke hooger schatten dan het geestelijke en dat zou simonie wezen; maar men kan ook het tijdelijke beschouwen als de drangreden en het middel, dat beweegt om het geestelijke te geven, zonder dat men evenwel het tijdelijke stelt boven het geestelijke, en dan is het geen simonie. De reden hiervoor is, dat de simonie bestaat in het aannemen van een tijdelijk goed als den juisten prijs van een geestelijk goed. Indien men derhalve het tijdelijke vraagt, *si petatur temporale*, niet als den prijs, maar als de drangreden, die er toe beweegt het geestelijke te verleenen, zoo is dit geenszins simonie, zelfs niet als men in het bezit van het tijdelijke zijn hoofddoel stelde: *minime erit simonia, etiamsi temporale principaliter intendatur et expectetur.*" En heeft niet uw groote Sanchez een soortgelijke openbaring gehad, vermeld bij Escobar, tr. 6, ex. 2. n. 40? Ziehier zijn woorden: »Indien men tijdelijk goed geeft voor geestelijk goed, niet als een *prijs*, maar als een drangreden, die den collator beweegt, het te schenken, of als bewijs van erkentelijkheid, indien men 't reeds ontvangen heeft, is dat simonie? Sanchez

verzekert van neen. *Opusc. t. II. l. II. c. 3, d. 23. n. 7.*" Uw theses van Caen van 1644 luiden: »Het is een waarschijnlijk gevoelen, geleerd door verscheiden katholieken, dat het geen simonie is tijdelijk goed te geven voor een geestelijk goed, wanneer men het maar niet geeft als koopprijs." En wat Tannerus betreft, zie hier zijn gevoelen, overeenstemmend met dat van Valentia dat u zal doen zien, met hoeveel onrecht gij u beklagt over mijn beweren, dat het niet overeenkomt met dat van den H. Thomas; immers erkent hij dit zelf op de plaats, die ik aanhaalde in mijn brief: t. III. disp. 5, p. 1519: »Er is eigenlijk en in werkelijkheid geen simonie, dan alleen wanneer men tijdelijk goed aanneemt als koopprijs voor geestelijk goed, maar indien men het aanneemt als een drangreden om het geestelijk goed te geven, of als een blijk van erkentelijkheid er voor, dat men het gaf, dan is dat geen simonie, althans niet voor de rechtbank van 't geweten!" En een weinig later: »Hetzelfde kan gezegd worden, zelfs dan wanneer men het tijdelijke beschouwt als de hoofzaak en het stelt boven het geestelijke; ofschoon de H. Thomas en anderen het tegendeel schijnen te leeren, in zoo verre zij het volstrektelijk simonie noemen een geestelijk goed te geven voor tijdelijk goed, wanneer het eigenlijk om het tijdelijke te doen is."

Zietdaar mijn vaders, u bewezen, dat uw leer van de simonie door uw beste schrijvers geleerd wordt, die elkander hierin zeer getrouw volgen. Ik heb nu nog slechts op uw beschuldigingen te antwoorden. Gij hebt niets gezegd over 't gevoelen van Valentia, en zoo blijft zijn leer ook na uw antwoord gehandhaafd. Maar gij staat stil bij die van Tannerus, en gij zegt, dat hij alleen heeft gezegd, dat dit geen simonie was »naar goddelijk recht", en gij doet het voorkomen alsof ik uit die plaats de woorden: *naar goddelijk recht* had weggelaten; maar dat was niet slim van u mijn vaders, want die woorden: *naar goddelijk recht* kwamen in die plaats nooit voor. Gij zegt daarna, dat Tannerus het beschouwt als simonie *naar 't positieve recht*. Gij bedriegt u, mijn vaders; hij heeft dit niet in 't algemeen gezegd, maar met het oog op bijzondere gevallen, *in casibus a jure expressis*, gelijk hij het

te dezer plaatse zegt. En hij maakt hier een uitzondering op hetgeen hij in 't algemeen gezegd had in deze woorden: »dat het voor 't geweten geen simonie is;» wat in zich sluit, dat het er ook geen is naar 't positieve recht, indien gij althans Tannerus voor niet zóó goddeloos verklaren wilt, van te beweren, dat simonie naar 't positieve recht geen simonie is voor 't geweten. Maar gij gebruikt met opzet die woorden: »goddelijk recht, positief recht, natuurlijk recht, in- en uitwendige rechtbank, gevallen in het recht genoemd, uitwendig vermoeden», en andere weinig bekende termen, om in die duisternis te ontsnappen, en uw dwalingen uit het oog te doen verdwijnen. Toch zult gij niet ontsnappen, mijn vaders, door deze ijdele spitsvindigheden; want ik zal u eenige zóó eenvoudige vragen doen, dat zij niet vatbaar zijn voor het *distinguo*.

Ik vraag u dan, zonder te spreken van *stellig recht*, noch van *uitwendig vermoeden*, noch van *uitwendige rechtbank*, of iemand die een kerkelijke betrekking te vergeven heeft, zich volgens uw schrijvers aan simonie schuldig maakt, wanneer hij een betrekking die 4000 pond rente oplevert vergeeft voor 10,000 francs contant, niet als koopprijs voor de betrekking, maar als iets, dat hem bewoog de betrekking te schenken? Antwoordt mij nu duidelijk, mijn vaders, wat is nu volgens uw schrijvers de slotsom? Zal Tannerus niet met zoo vele woorden zeggen, »dat het voor 't geweten geen simonie is, omdat het geld hier niet de prijs is voor het ampt, maar alleen het motief, dat tot de schenking er van bewoog?» Zullen Valentia, uw stellingen van Caen, Sanchez en Escobar niet eveneens verklaren: »dat het, om dezelfde reden geen simonie» is? En is er nog meer toe noodig om dezen schenker van ampten vrij te spreken van simonie? En zoudt gij hem als daaraan schuldig durven behandelen in uw biechtstoelen, onverschillig welk gevoelen gij er voor u zelf over koestert, daar hij het recht zou hebben u den mond te sluiten, omdat hij heeft gehandeld naar den raad van zoo vele gezag hebbende doctoren.» Bekent dan, dat zulk een man, volgens u, geen simonie bedrijft, en verdedigt nu deze leer, indien gij zulks kunt.

Op die wijze, mijn vaders, moet men de kwesties behandelen wil men ze duidelijk in plaats van ingewikkeld maken, hetzij door termen aan de geleerden ontleend, of door de kwestie onwaar voor te stellen, gelijk gij doet in uw laatste verwijt in dezer voege: Tannerus, zegt gij, erkent althans dat zulk een ruilhandel een groote zonde is; en gij verwijt mij, dat ik met boos opzet deze bijzonderheid weglief, *welke hem*, naar uw beweren, *geheel rechtvaardigt*. Maar gij hebt, in meer dan één opzicht, ongelijk. Want, volgens u is er op de plaats, waar ik er over handelde, geen sprake van of daarin zonde stak, maar alleen of er simonie gepleegd werd. Nu moeten wij die twee kwesties wel uiteen houden: volgens u toch verplichten de zonden tot niets anders dan tot een biecht, terwijl de simonie ook de verplichting oplegt om te restitueeren; en daar zijn er zeker, die dat verschil nog al groot vinden. Immers hebt gij middelen genoeg weten te bedenken om de biecht te verlichten; maar gij hebt er geen gevonden om de restitutie aangenaam te maken. Ik moet u bovendien nog zeggen, dat het geval door Tannerus als zonde gestempeld, niet bloot hierin bestaat, dat men geestelijke ampten schenkt voor tijdelijk goed, wat de eigenlijke beweegreden tot de schenking is, maar hij voegt er nog bij: »dat men het tijdelijke hooger schatte dan het geestelijke», wat dat denkbeeldige geval is, waarvan wij gesproken hebben. En niet ten onrechte spreekt hij hier van zonde, want men moet wel bijzonder slecht of onnoozel zijn, om niet een zonde te willen ontwijken op zulk een gemakkelijke wijze als hierin bestaat, dat men den prijs van deze twee dingen met elkander niet vergelijkt, wanneer het geoorloofd is het een te geven om het ander. Daar komt nog dit bij: Valentia vraagt ter genoemde plaatse, of het zonde is een kerkelijk ampt te vergeven voor tijdelijk goed, wat daartoe de voorname drangreden is, en vermeldt de gevoelens van hen, die ja zeggen, maar voegt er bij: *Sed hoc non videtur mihi satis certum*, »dit komt mij voor niet heel zeker te zijn.»

Doch sinds heeft uw pater Erade Bille, 1) professor in ge-

1) Hij dicteerde de hier door Pascal veroordeelde leer over de simonie, en

wetensbezwaren te Caen, uitgemaakt, dat daarin geen zonde steekt, want de waarschijnlijke meeningen worden »gaandeweg rijper.” Dit verklaart hij in zijn geschriften van 1644, waartegen de Heer Dupré, doctor en professor te Caen, die schoone gedrukte redevoering hield, welke genoeg bekend is. Want, ofschoon deze pater Erada Bille erkent, dat de leer van Valentia, gevolgd door pater Milhard en veroordeeld door de Sorbonne »in strijd is met het algemeen gevoelen, verdacht in meer dan één opzicht van simonie, en door 't gerecht wierd gestraft, als men er iemand op betrapt,” zoo laat hij toch niet na te zeggen, dat het een waarschijnlijk gevoelen is; dat men dus zijn geweten daaromtrent gerust kan stellen, en dat daarin noch simonie is noch zonde. »Het is, zegt hij, een waarschijnlijk en door vele katholieke doctoren geleerd gevoelen dat het geen simonie is, *en geen zonde*, om geld of eenig ander stoffelijk goed te geven voor een geestelijke betrekking, hetzij als bewijs van erkentelijkheid, hetzij als drangreden, zonder hetwelk de betrekking niet zou gegeven worden, mits men het maar niet geve als een prijs aan de betrekking evenredig.” Dat is alles wat men verlangen kan. En op grond van al deze regelen ziet gij, mijn vaders, dat de simonie zoo zeldzaam meer zal voorkomen, dat men er zelfs Simon den tovenaer van zou kunnen vrijspreken, die den H. Geest wilde koopen, waarin hij de type is van hen die geld geven voor kerkelijke betrekkingen, en Gehazi, die het geld aannam voor een wonder, en daarin het beeld is van hen, die kerkelijke betrekkingen verkoopen. Want het is buiten kijf, dat, wanneer Simon, in de Handelingen *den apostelen geld aanbood om hun macht te verkrijgen*, hij zich niet van het woord koopen, of verkoopen, of prijs bediende, en niets anders deed dan geld aanbieden als een drangreden, om zich dat geestelijk goed te doen schenken. En daar dit, volgens uw schrijvers geen simonie is, zou hij zich gevrijwaard hebben tegen den vloek van Petrus, indien hij maar was onder-

beriep zich op het door de parijische faculteit als zedeloos veroordeelde boek van Milhard: *La grande guide des curés* enz.

richt geweest in uw leer. En deze onwetendheid deed Gehazi ook veel schade, daar hij door Elisa geslagen werd met melaatschheid; want hij had het geld van den wonderbaar genezen Naäman slechts aangenomen als blijk van erkentelijkheid, en niet als een prijs evenredig aan de goddelijke kracht, die dit wonder gewerkt had: en hij had dus Elisa kunnen verplichten hem te genezen, op straffe van doodzonde, daar hij (Gehazi) immers slechts had gehandeld naar den raad van zoovele geachte doctoren, en in soortgelijke gevallen, uw biechtvaders verplicht zijn hun boetelingen vrij te spreken, en hen te reinigen van de geestelijke melaatschheid, van welke de lichamelijke slechts een beeld is.

Inderdaad, mijn vaders, het zou mij licht vallen u hier belachelijk te maken; en ik weet niet, waarom gij u daaraan bloot stelt. Want ik zou slechts uw andere gevoelens hier hebben te vermelden, als dat van Escobar in zijn *Praktijk der simonie volgens de orde van Jezus* tr. 6 ex. 2. n. 44: »Is het simonie, wanneer twee monniken onderling deze afspraak maken: Geef mij uw stem bij de keuze van een provinciaal, en ik zal u de mijne geven om u prior te doen worden? Geenzins.» En dat andere tr. 6. n. 14: »Het is geen simonie, wanneer men zich een kerkelijke betrekking laat geven door geld te beloven, wanneer men zich voorneemt het geld niet te betalen; want dan is het slechts een geveinsde simonie, die evenmin waar is als onecht goud echt goud is.» Door deze gewetens-spitsvindigheden heeft hij het middel gevonden om, bedrog voegend bij de simonie, kerkelijke betrekkingen te verwerven zonder geld en zonder simonie. Maar het lust mij niet er nog meer van te zeggen, want het wordt tijd er aan te denken mij te verdedigen tegen uw derde aantijging betreffende de bankroetiers.

Zij is, mijn vaders, de grofste van allen. Gij beschuldigt mij, dat ik Lessius een gevoel heb toegedicht, dat ik niet zelf bij hem heb aangetroffen, maar dat wordt aangehaald door Escobar, in de plaats die ik uit hem overnam; en al ware het nu, dat Lessius niet het gevoel voorstond dat Escobar hem toedicht, wat is dan onbillijker dan mij daarover hard te vallen? Wanneer

ik Lessius en uw andere schrijvers op eigen verantwoordelijkheid aanhaal, dan ben ik verplicht daarvoor in te staan. Maar daar Escobar de gevoelens van 24 uwer paters heeft bijeenverzameld, zoo vraag ik u, of ik voor iets anders heb in te staan, dan voor wat ik van hem aanhaal, en of ik nu nog bovendien de citaten verdedigen moet die hij zelf geeft in de plaatsen, welke ik aan hem ontleende? Welnu, hierover hebben wij thans te handelen. Ik heb in mijn brief deze plaats van Escobar tr. 3. ex. 2. n. 163 zeer getrouw vertaald, en gij zegt daarvan dan ook niets: »Kan hij, die bankroet gaat, met een goed geweten, van zijn goederen zoo veel achter houden als hij noodig heeft om fatsoenlijk te leven, *ne indecore vivat?* Ik antwoord *ja* met Lessius, *cum Lessio assero posse*'' enz. Nu zegt gij, dat Lessius niet van dat gevoelen is. Maar bedenkt wel, in welke moeielijkheid gij u nu wikkelt; want is hij wèl van dit gevoelen dan zal men u bedriegers noemen, omdat gij het tegendeel hebt verzekerd; en is hij het niet, dan moet Escobar een bedrieger zijn; zoodat nu, onvermijdelijk, altijd een van uw Orde zal blijken een bedrieger te wezen. Ziet toch eens, welk een ergerlijk feit dat is! Ook kunt gij het gevolg van deze zaken niet voorzien! Het komt u voor dat men de lieden slechts beleedigingen heeft toe te voegen, maar gij bedenkt niet, op wie ze terugvallen. Waarom maaktet gij Escobar met deze zwaarigheid niet bekend, voordat gij haar liet drukken? Hij zou haar zeker hebben opgelost. Het is toch zoo bezwaarlijk niet berichten te bekomen uit Valladolid, waar hij in volmaakt welstand leeft, en zijn groote *Theol. mor.* in zes deelen voltooit, over welker eerste deelen ik u bij gelegenheid wel eens wat zeggen wil. Men heeft hem de tien eerste Brieven gezonden; 1) gij kondt hem uw tegenwerping ook hebben gezonden, en ik ben er zeker van, dat hij u wel zou hebben geantwoord; want hij heeft ongetwijfeld in Lessius de plaats aangetroffen, waaraan hij het *ne indecore vivat* heeft ontleend. Leest hem eens goed na, mijn vaders, en gij zult

1) Men verhaalt, dat het Escobar zeer veel genoegen deed te zien, dat hij daarin zoo vaak geciteerd werd. Hij meende daardoor in waarde gerezen te zijn.

het er even goed als ik vinden L. II. c. XVI, n. 45: »*Idem colligitur aperte ex juribus citatis, maxime quoad ea bona quae post cessionem acquirit, de quibus is qui debitor est etiam ex delicto, potest retinere quantum necessarium est, ut pro sua conditione NON INDECORE VIVAT. Petes an leges id permittant de bonis, quae tempore instantis cessionis habebat? Ita videtur colligi ex D. D.*

Ik zal mij nu niet vermoeien met het betoog, dat Lessius, om dezen regel te staven, misbruik maakte van de wet, welke aan hen die bankroet gingen alleen toestaat het onmisbare om te leven maar niet zoo veel, dat men er *deftig* van leven kan. Het is genoeg Escobar tegenover zulk een beschuldiging te hebben gerechtvaardigd; het is meer dan ik behoefde te doen. Maar gij, mijn vaders, gij doet niet wat gij verplicht zijt; want het is hier de zaak om te antwoorden op de plaats uit Escobar, wiens beslissing hier zeer duidelijk is, daar zij noch met het voorafgaande noch met het volgende samenhangen, en vervat zijn in kleine artikelen, en daarom niet vatbaar voor uwe fijne distincties. Ik heb de geheele plaats voor u aangehaald, welke vergunt »aan hen, die bankroet gaan, van hun goederen, hoe wel onrechtmatig verkregen, zoo veel terug te houden, dat zij hun gezin er *deftig* van onderhouden kunnen,» waarop ik, in mijn Brieven, heb uitgeroepen: »Hoe, mijn vaders, op grond van welke zonderlinge liefde wilt gij dat de goederen liever toebehooren aan hen, die ze oneerlijk verwierven dan aan de recht-hebbende schuldeischers?» Hierop moet geantwoord worden; maar dit brengt u in een droevige verlegenheid, welke gij vruchteloos tracht te ontwijken door de kwestie te verdraaien, en andere plaatsen uit Lessius aan te voeren, waarvan hier geen sprake is. Ik vraag u dus, of deze regel van Escobar met een goed geweten kan opgevolgd worden door hen, die bankroet gaan? Geeft wel acht op hetgeen gij zeggen zult. Want indien gij neen zegt, wat moet er dan worden van uw leeraar, en uw leer van de waarschijnlijkheid? En zegt gij ja, dan verwijs ik u naar het Parlement. Ik laat u dus in deze ongelegenheid, mijn vaders; want ik heb hier geen plaats om de volgende lastering te be-

handelen betreffende het citaat uit Lessius over den doodslag; ik bewaar dat voor het volgende schrijven, en het overige voor later.

Ik zal echter geen woord spreken over de »Mededeelingen» vol ergerlijke onwaarheden, waarmede gij elke beschuldiging besluit: ik zal op dat alles antwoorden in den brief, waarin ik de bron van uw lasteringen hoop aan te wijzen. Ik beklaag u, mijn vaders, dat gij tot zulke middelen de toevlucht moet nemen. De beledigingen, welke gij mij toevoegt, zullen onze geschillen niet uit den weg ruimen, en de bedreigingen, welke gij op zoo velerlei wijze doet, zullen mij niet verhinderen mij te verdedigen. Gij meent sterk en onstrafbaar te zijn, en ik meen de waarheid te hebben en onschuldig te wezen. Het is een langdurige en zonderlinge oorlog, waarin het geweld de waarheid tracht te onderdrukken. Alle inspanning van het geweld kan de waarheid niet verzwakken en strekt alleen, om haar nog hooger te doen rijzen. Al het licht der waarheid vermag niets om het geweld tegen te houden, en prikkelt het dè's te meer. Als kracht zich keert tegen kracht vernietigt de sterkste de zwakste: wanneer men woorden stelt tegenover woorden, dan verslaan en verstrooien zij, die waar en overtuigend zijn, degene die slechts ijdelheid en leugen bevatten; maar het geweld en de waarheid vermogen op elkander niets. Toch bewere men niet, dat beiden in kracht daarom gelijk staan; want er bestaat dit zeer groot verschil, dat het geweld slechts een korten loop heeft, welke door God is beperkt, die de uitkomst doet strekken tot de eer der waarheid welke het geweld aantast; terwijl de waarheid eeuwig blijft bestaan, en eindelijk zegeviert over hare vijanden, omdat zij eeuwig is en machtig als God zelf.

DE TIENDE BRIEF. 1)

Overeenstemming tusschen de leer van Lessius over den moord en die van Victoria. Hoe gemakkelijk het is van bespiegeling over te gaan tot de praktijk. Waarom de jezuiteten zich bediend hebben van deze ijdele onderscheiding, en hoe ontoereikend zij is om hen te rechtvaardigen.

30 September 1656.

Eerwaarde Vaders!

Ik heb daar juist uw laatste geschrift gelezen, waarin gij uw beschuldigingen tot het getal van twintig brengt en tevens verklaart, dat gij met deze wijze van mij aan te klagen als uw eerste deel uitmakend ophoudt, om thans over te gaan tot het tweede deel, waarin gij een nieuwe manier zult aanwenden om u te verdedigen, door aan te toonen dat er ook nog wel andere Casuïsten zijn dan juist de uwe die evenzeer als gij de zedewet zeer trachten te verzwakken. Ik zie derhalve nu, mijn vaders, tegen hoe veel beschuldigingen ik mij te verdedigen heb; en daar de vierde, waarbij wij gebleven waren handelt over den moord, zal het zeer van pas zijn, nu ik mij daar tegen verweer, tegelijk de 11^e, 13^e, 14^e, 15^e, 16^e, 17^e en 18^e te behandelen, welke dezelfde strekking hebben.

Ik zal dus, in dezen brief, de waarheid handhaven van mijn citaten tegen de vervalschingen welke gij mij toedicht; maar aangezien gij in uw geschriften hebt durven zeggen, »dat de gevoelens van uw schrijvers over den moord overeenkomen met de uitspraken der pausen en der kerkelijke wetten,» zoo noodzaakt gij mij om in een volgenden brief een bewering, die zoo onbeschaamd en zoo beleedigend voor de kerk is, te weerleggen. Het

1) Reeds in zeer oude uitgaven van de *Lettres* volgt hier een „weêrlegging van het antwoord der Jezuiteten op den twaalfden brief.” Nicolas deelt haar mee in een aanhangsel. Ook wij meenen dat zij, als niet van Pascal afkomstig hier niet thuis behoort.

is van belang aan te toonen, dat de kerk van uw verkeerde gevoelens niet weet, opdat de ketters van uw afdwalingen zich niet bedienen om er gevolgen uit af te leiden, die de kerk ont-eeren. En wanneer men aldus ter eener zijde uw verderfelijke meeningen ziet, en ter anderer zijde de regelen van de kerk die ze altijd hebben veroordeeld, zal men te gelijk vinden én wat men moet vermijden én wat men moet volgen.

Uw vierde beschuldiging raakt een stelling betreffende den moord, die ik, zoo als gij beweert, ten onrechte heb toegeschreven aan Lessius. Zij luidt aldus: »Hij, die een oorvijs ontvangen heeft mag op staanden voet zijn vijand vervolgen, zelfs met den degen, niet om zich te wreken, maar om zijn eer te handhaven,»

Hierop zegt gij, dat dit een gevoelen is van den casuïst Victoria. Maar hierover hadden wij geen geschil, want er is niets tegen om te zeggen, dat het zoo wel van Victoria is als van Lessius, omdat Lessius zelf zegt, dat het ook is van Navarre en van uw pater Henriquez, die leeren, »dat hij die een oorvijs bekomen heeft op staanden voet zijn man achtervolgen mag, en hem zoo veel slagen geven, als hij tot herstel van zijn eer zal noodig achten.» Het is dus alleen de vraag, of Lessius dat gevoelen ook voorstaat, even als zijn medebroeder. En daarom voegt gij er ook aan toe: »Dat Lessius dit gevoelen alleen vermeldt om het te weerleggen, en dat ik hem derhalve een meening toedicht, welke hij slechts aanhaalt, om haar te bestrijden, wat de laagste en voor een schrijver meest eerlooze handelwijze is, die men zich ter wereld denken kan.» Nu houd ik vol, mijn vaders, dat hij haar alleen vermeldt om met haar in te stemmen. Dat is een kwestie over een feit, welke niet moeielijk zal zijn uit te maken. Laat ons dan zien, hoe gij bewijst wat gij zegt, en daarna zult gij zien, hoe ik bewijs wat ik zeg.

Om aan te toonen, dat Lessius niet van dit gevoelen is, zegt gij, dat hij de toepassing in de praktijk er van veroordeelt; en om dat te bewijzen, deelt gij deze woorden mee (L. II. C. IX. n. 82). »Ik veroordeel er de toepassing van.» Ik geef u toe, dat men deze woorden bij Lessius onder N°. 82 zoekende werkelijk vindt. Maar

wat zal men zeggen, mijn vaders, wanneer men dan ook ontdekt, dat hij te dier plaatse handelt over een geheel andere zaak, dan waarover wij samen geschil hebben, en dat het gevoelen, welks toepassing hij met de aangehaalde woorden veroordeelt, volstrekt niet datgene is waarover tusschen ons verschil bestaat, maar iets dat er niets gemeens mee heeft? Om zich hiervan te overtuigen, behoeft men slechts het boek te openen, waarheen gij verwijst, want men ziet dan, hoe hij zijn betoog in dezer voege voortzet. Hij handelt over de vraag, »of men iemand om een oorvïjg dood mag slaan” in N°. 79 en hij eindigt daarmee in N° 80, zonder dat men in dit alles een woord van afkeuring aantreft. Na deze kwestie te hebben afgehandeld, begint hij met N°. 81 een nieuwe te bespreken: te weten, »of men iemand, die kwaad van ons gesproken heeft mag doodden.” En hierbij zegt hij, in N° 82 de woorden, die gij hebt aangehaald: »Ik veroordeel er de toepassing van.”

Is het dan niet een schande, mijn vaders, dat gij deze woorden ons durft voor de voeten te werpen, om te doen gelooven dat Lessius het gevoelen veroordeelt, dat men wie ons een oorvïjg gaf mag doodden, en dat gij na slechts dit ééne bewijs te hebben bijgebracht, daarover luide jubelt en uitroept: »Verscheiden personen van eer te Parijs hebben reeds deze grove vervalsching ontdekt door Lessius zelf te lezen, en zij hebben daaruit geleerd, hoe veel geloof men aan dezen lasteraar schenken kan?”

Hoe, mijn vaders, misbruikt gij aldus het vertrouwen, dat deze mannen van eer in u stellen? Om hen te doen zien, dat Lessius niet een zeker gevoelen voorstaat, opent gij voor hen zijn boek op een plaats, waar hij geheel iets anders veroordeelt; en daar deze mannen niet twijfelen aan uw goede trouw, en er niet aan denken te onderzoeken of ter aangehaalder plaatse werkelijk over de zaak in geschil gehandeld wordt, misleidt gij alzoo hun goedgegloovigheid. Ik verklaar u, mijn vaders, dat gij, om zulk een schandelijke leugen aan te durven, u verschuild hebt achter uw leer der dubbelzinnigheden, en dat gij, *met luide stem* deze plaats lezend, *zachtkens* gezegd hebt, dat daar over

iets anders werd gesproken. Maar ik wete niet, of die reden, welke toereikend is om uw geweten gerust te stellen, wel voldoende zal wezen, om de rechtmatigste klacht tot zwijgen te brengen, welke die menschen van eer tegen u zullen indienen, wanneer zij zullen ontdekken dat gij hen op die wijze misleid hebt.

Belet hen dan ook terdegen, mijn paters, om mijn brieven te lezen, daar dit het eenige middel is, dat u overblijft om nog eenigen tijd uw krediet op te houden. Ik doe niet alzoo met de uwen; ik zend ze aan al mijn vrienden; ik verlang, dat iedereen ze leest; en ik geloof, dat wij allen gelijk hebben. Want ziet eens, nadat gij deze vierde beschuldiging met zoo veel gedrusch hebt ingebracht, zult gij het deerlijk ontgelden moeten, indien men te weten komt, dat gij daar de eene plaats hebt ingeschoven voor de andere. Men zal natuurlijk hieruit afleiden, dat, indien gij gevonden hadt, wat gij verlangdet, op de plaats, waar Lessius over dit onderwerp spreekt, dat gij het dan niet elders hadt behoeven te zoeken; en dat gij er alleen daarom de toevlucht toe genomen hebt omdat gij niets vindt, wat gij gebruiken kondt. Gij wildet in Lessius aanwijzen wat gij vermeldt in uw Beschuldiging p. 10. l. 12: »Dat hij niet toestemt, dat dit gevoelen in het afgetrokkene waarschijnlijk is;» en Lessius zegt nadrukkelijk in zijn konkluzie, n. 80: »Het gevoelen, dat men om een oorvijs iemand dooden mag, is in het afgetrokkene waarschijnlijk.» Is dat niet woord voor woord het tegenovergestelde van hetgeen gij zegt? En wie moet zich niet verbazen over de onbeschaamdheid, waarmee gij met zoovele woorden het tegendeel van de werkelijke waarheid te voren brengt? Terwijl gij, uit uwe valschelijk te pas gebrachte woorden, besluit, dat Lessius *niet* van dit gevoelen was, volgt er uit zijn eigenlijke woorden zeer duidelijk, dat hij hetzelfde gevoelen voorstaat.

Ook wildet gij Lessius doen zeggen: »dat hij er de toepassing van veroordeelt.» Maar, gelijk ik reeds gezegd heb, er is te dier plaatse geen woord van veroordeeling te lezen; doch dit zegt hij: »Het schijnt, dat men er niet *gemakkelijk* de toepassing van veroorloven mag: *in praxi non videtur facile permittenda.*» Is

dit, mijn vaders, de taal van iemand, die een stelling *veroordeelt*? Zoudt gij zeggen, dat men, in de praktijk *niet gemakkelijk* echtbreuk of bloedschande moet veroorloven? Moet men er, omgekeerd, niet uit afleiden, dat, aangezien Lessius niets anders zegt dan dat de toepassing er van niet gemakkelijk moet worden veroorloofd, zijn gevoelen is, dat deze toepassing somtijds, ofschoon zelden, moet worden toegestaan? En alsof hij heeft willen leeren aan iedereen, wanneer men haar veroorloven moet, en aan beleedigde personen de bezwaren heeft willen ontnemen, die hen te kwader ure konden verontrusten, omdat zij niet wisten bij welke gelegenheden het hun vrij stond iemand te dooden, zoo heeft hij zorg gedragen aan te geven, wat zij vermijden moeten, om deze leer met een goed geweten toe te passen. Luistert nu, mijn vaders: »Het schijnt, zegt hij, dat men haar niet gemakkelijk moet vergunnen, *wegens* het gevaar, dat men dan zou handelen uit haat, of uit wraakzucht, of overdreven eergevoel, of er te veel moorden door veroorzaakt.»

Het is dus duidelijk, dat deze doodslag volkomen vrij zal staan in de praktijk, volgens Lessius, indien men zich voor deze inconveniënten slechts wacht, d. w. z. indien men het doen kan zonder haat, zonder wraakzucht, en in omstandigheden, welke geen groot aantal moorden na zich slepen. Wilt gij er een voorbeeld van, mijn vaders? Ik zal er u een aanvoeren, dat zeer onlangs is voorgevallen: het is de oorvijg te Compiègne 1). Gij moet toestemmen, dat hij, die hem ontving, door zijn houding bij die gelegenheid bewees, dat hij niet toegaf aan opwellingen van haat en wraak. Hij had nu slechts te zorgen, dat hij geen aanleiding gaf tot een groot aantal moorden; en gij weet, mijn vaders, dat zóó zelden jezuiteten aan de officieren van het huis des konings een oorvijg geven, dat men er niet voor behoefde te duchten dat één moord bij die gelegenheid er

1) De hofmeester des konings had op 's konings last ter eere van Christina van Zweden een feestmaal aangericht te Compiègne in het jezuiteten-college. Pater Borin gaf toen den hofmeester vol woede een geduchten oorvijg.

een groot getal andere na zich zou hebben gesleept. Gij kunt derhalve niet ontkennen, dat men met een goed geweten dien jezuet had kunnen dooden, en dat de beleedigde in dit geval op hem de leer van Lessius had kunnen toepassen. En wellicht, mijn vaders, zou hij 't ook hebben gedaan, indien hij was opgeleid op uw school, en van Escobar had geleerd »dat hij, die een oorvijs heeft ontvangen, eerloos geacht wordt, totdat hij dengene gedood heeft, die hem den oorvijs gaf.” Maar gij hebt grond om te gelooven, dat de lijnrecht tegenovergestelde beginselen, welke hem zijn ingeprent door een pastoor, dien gij niet bijzonder bemint, in dat geval er niet weinig toe hebben bijgedragen, om het leven van een jezuet te redden.

Spreekt dus niet meer van die inconveniënten, welke men in zoo velerlei omstandigheden kan vermijden, en buiten welke de doodslag veroorloofd is, volgens Lessius, zelfs in de praktijk. Dat hebben uw schrijvers zelve toegegeven, die aangehaald worden door Escobar in de *Praktijk van de doodslag volgens uw orde*, tr. 1. ex. 7. n. 48: »Is het geoorloofd, zegt hij, dengene te dooden, die ons een oorvijs gegeven heeft? Lessius zegt, dat zulks in 't afgetrokkene geoorloofd is, maar dat men het in de praktijk niet moet aanraden, *non consulendum in praxi*, wegens het gevaar voor haat of voor den staat gevaarlijke moorden, die er uit zouden voort kunnen komen. *Maar de anderen zijn van oordeel, dat wanneer men deze bezwaren vermijdt, zulks in de praktijk geoorloofd en zeker is in praxi probabilem et tutam judicantur Henriquez,*” etc. Zie daar de wijze, waarop de gevoelens van lieverlede opklimmen tot het toppunt van waarschijnlijkheid. Gij toch hebt deze meening daartoe opgevoerd, door haar ten laatste, zonder eenig onderscheid te maken tusschen bespiegeling en praktijk, te veroorlooven, in deze woorden: »Het is geoorloofd, om wanneer men een oorvijs ontvangen heeft, aanstonds zijn degen te gebruiken, niet om zich te wreken, maar om zijn eer te handhaven.” Dat hebben uw vaders geleerd te Caën in 't jaar 1644, in hun openbare geschriften, welke de universiteit aan het Parlement overleverde, toen zij er haar derde be-

zwaarschrift indiende tegen uw leer van den doodslag, zooals blijkt uit bl. 339 van het boek, dat zij er toen van liet drukken.

Houdt dus wel in het oog, mijn vaders, dat uw eigen schrijvers zelven dat ijdel onderscheid tusschen bespiegeling en praktijk opheffen, waarmede reeds de universiteit den spot gedreven had, en welks vinding een geheim is van uw politiek, dat men wel doet met aan 't licht te brengen. Want behalve dat het recht begrip er van noodig is voor de 15de, 16de, 17de en 18de beschuldiging, is het altijd dienstig van lieverlede de beginselen van deze geheimzinnige politiek in het licht te stellen.

Toen gij begint gewetensvragen op een gunstige en gemakkelijke wijze »op te lossen,» vindt gij er, waarin alleen de godsdienst betrokken was, zooals de vraagpunten betreffende het berouw, de boete, de liefde tot God en al degenen, die alleen het innerlijke des gewetens raken. Maar gij hebt er ook aangetroffen, waarbij de staat evenzeer belang heeft als de godsdienst, bijv. die betreffende den woeker, de bankroeten, den doodslag, en andere dergelijken; en ieder die ware liefde koestert voor de kerk, weet het, hoe gij bij tallooze gelegenheden, waarin gij slechts den godsdienst te bestrijden hadt, haar wetten hebt omvergeworpen zonder voorbehoud, zonder onderscheid en zonder vrees, zoo als blijkt uit uw zoo gewaagde gevoelens tegen de boete en de liefde jegens God, omdat gij wist, dat het hier de plaats niet is, waar God zichtbaar gericht doet. Maar in de kwesties, waar de staat evenzeer in betrokken is als de godsdienst, deed het ontzag dat gij hebt gehad voor het gerecht u besluiten, om uw beslissing te splitsen en aangaande deze zaken twee vragen te stellen: de eene, welke gij noemt *afgetrokken*, waarbij de misdrijven op hen zelven beschouwd worden, zonder te letten op het belang van den staat, maar alleen op de wet Gods die ze verbiedt, ze zonder aarzelen toestaat, en aldus de wet Gods omverwerpt, die ze veroordeelt; de andere, die gij *de praktische* noemt, waarin gij lettend op de schade welke de staat daardoor beloopt zou, en op de aanwezigheid van de overheid, die voor de openbare veiligheid

waakt, niet altijd metterdaad vergunt die moorden en die misdrijven, welke gij in 't afgetrokkene geoorloofd vindt om u daarvoor te dekken tegenover de rechters. Aldus antwoorden, om iets te noemen, op de vraag: of het geoorloofd is iemand, die u belastert te dooden? uw schrijvers Filiutius, tr. 29. c. III. n. 52; Reginaldus l. XXI. c. V. n. 63 en de andere: »In 't afgetrokkene is dit geoorloofd, *ex probabili opinione licet*: maar ik keur de toepassing er van niet goed, van wege het groot aantal moorden, dat er uit zou voortvloeien en nadeel doen aan den staat, indien men alle lasteraars mocht dooden; en men zou ook voor 't gerecht gestraft worden, als men om deze oorzaak een moord beging.»

Zie hier een voorbeeld er van, hoe uw meeningen zich beginnen voor te doen bij deze onderscheiding, en gij ondermijnt er slechts den godsdienst door, zonder den staat eenigzins gevoelig te kwetsen. Gij meent u hierdoor te kunnen redden. Want gij verbeeldt u, dat het vertrouwen, dat gij in de kerk geniet, zal verhinderen, dat men uw aanslagen tegen de waarheid zal straffen; en dat de voorbehoedmiddelen, welke gij bijbrengt tegen het lichtvaardig gebruik van deze vergunningen, u zullen vrijwaren tegen de overheid, welke, als niet geroepen om in gewetenszaken uitspraak te doen, eigenlijk slechts belang heeft bij de uitwendige praktijk. Alzoo zou een meening, die veroordeeld zou worden als zij praktisch heette, geheel straffeloos wezen als zij optrad als een bloote bespiegeling, maar deze grondslag eenmaal gelegd zijnde, is het niet moeielijk er uw verdere stellingen op te bouwen. Er was een oneindige afstand tusschen Gods verbod om dood te slaan en de afgetrokken vergunning om het wel te doen, welke uwe schrijvers gaven. Maar hoe klein is de afstand tusschen deze vergunning en de praktijk! Er blijft slechts over om aan te toonen, dat hetgeen vrij staat in het afgetrokkene ook geoorloofd is in de praktijk. Men zal naar gronden daarvoor niet vruchteloos zoeken. Gij hebt er in moeielijker gevallen weten te vinden. Wilt gij weten, mijn vaders, hoe men ze vindt? Volg slechts den raad van Escobar, die het nauwkeurig betoogt

in het eerste der zes deelen van zijn groote zedekundige theologie, waarvan ik gesproken heb, waarin hij geheel anders ingelicht is dan in de Bloemlezing, welke hij gemaakt heeft uit uw 24 ouderlingen; want terwijl hij daar van gevoelen is, dat er meeningen konden zijn, in het afgetrokkene waarschijnlijk, maar niet vaststaande in de praktijk, beweert hij later het tegenovergestelde, en verdedigt het zeer wel in dit zijn laatste werk: zoo neemt de leer der waarschijnlijkheid in 't algemeen toe met den tijd, even als ieder meening in 't bijzonder. Hoort dan wat hij zegt *in praeoq.* c. III n. 15: »Ik zie niet in, zegt hij, hoe het zou kunnen zijn dat wat geoorloofd is in het afgetrokkene, zulks niet zou wezen in de praktijk, daar hetgeen men doen mag in de praktijk afhangt van wat men geoorloofd vindt in 't afgetrokkene, en deze beiden slechts van elkander verschillen in zoo verre de een het gevolg is van het ander. Immers het nadenken beslist over onze daden. *Waaruit volgt, dat men met een goed geweten in de praktijk af kan gaan op de meeningen die ons nadenken waarschijnlijk maakt*, en op deze eerder nog dan op alle, die men niet zoo grondig in 't afgetrokkene getoetst heeft."

Inderdaad, mijn vaders, uw Escobar redeneert soms uitnemend. Er is trouwens zulk een nauw verband tusschen bespiegeling en praktijk, dat, wanneer de eene wortel heeft geschoten, gij geen bezwaar meer maakt, om de andere onverbloemd te veroorloven.

Men heeft dat kunnen zien in de vergunning om iemand wegens een vuistslag te doodden, welke vergunning van de bloote bespiegeling door Lessius stoutelijk is gebracht tot een praktijk, *die men niet gemakkelijk moet veroorloven*, en van daar door Escobar tot een *gemakkelijke praktijk*; van waar uw paters van Caën ze gebracht hebben tot een volledige vergunning zonder onderscheid te maken tusschen theorie en praktijk, gelijk u reeds gebleken is.

Zoo laat gij van lieverlede uwe meeningen aanwassen. Traden zij plotseling op in al haar omvang, dan zouden zij afschuw inboezemen; maar die langzame en onmerkbare voortgang gewent er de menschen zachtkens aan, en neemt het ergelijke er

van weg. En op die wijze komt de vergunning van een doodslag, die én de kerk én de staat verfoeien, eerst de kerk binnen en door de kerk komt zij in den staat.

Dezelfde voortgang van 't gevoelen dat men iemand, die kwaad van ons sprak, dooden mag, is ook waargenomen. Immers wordt dit op dezelfde wijze vergund zonder dat eenige onderscheiding wordt gemaakt.

Ik zou mij niet ophouden met u de plaats en uit de geschriften uwer paters over te nemen, indien dit niet noodig ware om een einde te maken aan de beslistheid, waarmee gij tweemaal hebt durven zeggen in uw vijftiende lastering p. 26 en 30 »dat er geen jezuïet is, die vergunt om wegens kwaadsprekerij iemand te dooden.» Wanneer gij dat zegt, mijn vaders, zoudt gij moeten verhinderen dat ik het las, omdat ik er zoo gemakkelijk op kan antwoorden. Want, behalve dat uw paters Reginaldus, Filiutius enz. het in 't afgetrokkene hebben vergund, gelijk ik reeds gezegd heb, en het beginsel van Escobar u van daar zeker voert tot de praktijk, moet ik u bovendien zeggen, dat gij verscheiden schrijvers hebt gehad, die het met zoo vele woorden veroorloofd hebben, en onder anderen pater Héreau in zijn openbare lessen die ten gevolge hadden, dat de koning hem in uw huis in arrest nam, aangezien hij onder andere dwalingen geleerd had, »wanneer iemand ons in bijzijn van menschen van eer voortgaat te beleedigen, nadat wij hem aangemaand hebben om er mee te eindigen, staat het ons vrij hem te dooden, niet in 't openbaar, uit vrees voor opspraak, maar in 't geheim, *sed clam.*»

Ik sprak u reeds van pater Lamy, en 't is u niet onbekend dat zijn leer omtrent dit punt door de hoogeschool van Leuven in 1649 is veroordeeld.

En toch zijn er nog geen twee maanden verlopen, sinds uw pater Des Bois te Rouaan die veroordeelde leer van pater Lamy verdedigd heeft, en geleerd »dat het een monnik geoorloofd is de eer te verdedigen, die hij door zijn deugd verworven heeft, zelfs door hem te dooden, die zijn goeden naam aanrandt: *etiam cum morte invasoris.*» Wat te dier stede zulk een ergenis verwekt

heeft, dat al de pastoors gemeenschappelijk hem 't zwijgen hebben opgelegd, en hem gedwongen hebben langs den kerkrechterlijken weg, om zijn leer te herroepen. De zaak is nu onder behandeling.

Wat zult gij hierop zeggen, mijn vaders? Hoe kunt gij met dit alles voor oogen nog verklaren »dat geen jezuïet van meening is dat men iemand om oorzaak van kwaadspreken mag dooden?» Om u te overtuigen heeft men immers niets anders noodig dan 't gevoelen van uw paters zelven die gij aanhaalt, daar zij niet in 't afgetrokkene den doodslag verbieden, maar alleen de praktijk er van »op grond van het nadeel dat er de staat door lijden zou.» Want ik moet u vragen, mijn vaders, of ons geschil wel over iets anders loopt dan over de vraag, of gij 't gebod Gods omver werpt, dat den doodslag verbiedt. Het is de vraag niet, of gij den staat, maar wel of gij den godsdienst hebt aangerand. Waartoe dient het dan, in dit geschil, te komen betoogen, dat gij den staat hebt ontzien, terwijl gij tegelijkertijd aantoonst, dat gij den godsdienst verwoest hebt, door (gelijk gij deedt) te zeggen: p. 28 l. III, »dat de bedoeling van Reginaldus omtrent de vraag of men om kwaadsprekerij iemand mag ombrengen, deze is, dat een partikulier het recht heeft om zich op deze wijze te verdedigen, als men de zaak geheel op zich zelf beschouwt.» Ik verlang niets meer om u te beschamen dan deze belijdenis. »Een partikulier, zegt gij, heeft het recht om zich op deze wijze te verdedigen,» d. w. z. iemand om kwaadsprekerij te dooden, »als men de zaak op zich zelf beschouwt», en bijgevolg, mijn vaders, wordt Gods wet die verbiedt te dooden, te niet gedaan door deze uitspraak.

En het baat u niet daarna te zeggen, gelijk gij doet, »dat dit onwettig en misdadig is, zelfs volgens de wet Gods op grond van de doodslagen en wanorde, die er voor den staat uit zouden voortvloeien, omdat men, naar Gods wil, verplicht is, het welzijn van den staat te behartigen.» Dat is hier de vraag niet. Want twee wetten, mijn vaders, moeten in acht genomen worden: de eene, die verbiedt te dooden, de andere die verbiedt den staat afbreuk te doen. Reginaldus heeft misschien de wet, die verbiedt den staat te benadeelen niet overtreden, maar zekerlijk

heeft hij 't gebod geschonden dat den doodslag verbiedt. En 't is hierover alleen, dat wij samen handelen. Bovendien hebben reeds anderen onder uw paters, die den doodslag in de praktijk vergunden, zoo wel den staat als den godsdienst ondermijnd. Maar laat ons verder gaan, mijn vaders. Wij zien wel, dat gij bij wijlen u verklaart tegen het benadeelen van den staat, en gij zegt dat gij hiermeê de wet Gods vervult, die u gebiedt den staat te helpen steunen. Dat kan waar zijn, ofschoon het niet uitgemaaft is; omdat gij hetzelfde zoudt kunnen doen uit bloote vrees voor de rechters. Laat ons, bid ik u, onderzoeken uit welk beginsel deze meening voortkomt.

Is het niet waar, mijn vaders, dat indien gij waarlijk Gods eer bedoeldet, en de handhaving van zijn wet het eerste en voornaamste doel van uw streven was, dat die eerbied overal zou doorschemeren in al uw belangrijke decisies, en u noopen zou bij elke gelegenheid het belang van den godsdienst in 't oog te houden? Maar indien men integendeel ziet, dat gij bij zoo menige gelegenheid de heiligste geboden Gods overtreedt, terwijl er niets te bestrijden valt behalve de wet Gods; en dat gij, zelfs in de hier bedoelde omstandigheden, Gods wet verkracht, die de bewuste handelingen verbiedt als misdadig in zich zelve, en betuigt slechts daarom haar toepassing te duchten, omdat gij de rechters vreest, geeft gij dan geen grond voor het gevoelen, dat gij bij die vreeze niet de eere Gods bedoelt; en dat het, bij al den schijn van slechts zijn wet te handhaven die gelast den staat niet te benadeelen, het geschiedt niet om de wet zelf, maar om uw bedoelingen te bereiken, gelijk ten allen tijde de minst godsdienstige staatslieden hebben gedaan?

Hoe mijn vaders! zult gij ons zeggen, dat men alleenlijk de wet Gods voor oogen houdend die den doodslag verbiedt, het recht heeft om een kwaadspreker te dooden? En meent gij, na alzoo de eeuwige wet Gods geschonden te hebben, de ergernis weg te nemen die gij veroorzaaktet, en ons te overtuigen van uw ontzag voor God, door nu nog er bij te voegen, dat gij de praktijk er van verbiedt om redenen van staatsbelang en uit

vrees voor de rechters? Verwekt gij daardoor integendeel geen nieuwe ergernis? Niet door den eerbied dien gij hiermee voor de rechters betuigt, — want dit maak ik u niet tot een verwijt, en gij spot er bovendien openlijk mee p. 29. Ik verwijt u niet dat gij de rechters vreest, maar dat gij *alleen* de rechters vreest. Dit keur ik in u af, dat gij God tot een minder streng vijand van de misdaden maakt dan de menschen. Indien gij zeydet dat men, naar menschelijke wetten, een kwaadspreker mag dooden, maar niet op grond van Gods wet, dan zou zulks minder onverdragelijk zijn; maar wanneer gij beweert, dat hetgeen te slecht is om geduld te worden door de menschen onschuldig en recht is in de oogen van God, die de gerechtigheid zelve is: wat doet gij dan anders, dan aan de geheele wereld toonen, door deze met den geest der heiligen zoo strijdige omkeering, dat gij stoutmoedig zijt tegenover God, en schroomvallig tegenover de menschen? Indien gij oprechtelijk die moorden hadt willen veroordeelen, zoudt gij Gods gebod, dat ze verbiedt, onaangetast hebben gelaten; en indien gij die moorden toch hadt durven vergunnen, dan zoudt gij ze openlijk hebben veroorloofd, ondanks de wetten van God en de menschen. Maar, daar gij ze ongemerkt hebt willen vergunnen en de overheden die voor de openbare veiligheid waken, hebt willen verschalken, zoo hebt gij listiglijk gehandeld door uwe beginselen te splitsen, en ter eener zijde te stellen, dat het in 't afgetrokkene geoorloofd is, iemand om kwaadsprekerij te dooden, (want men laat u de zaken in 't afgetrokkene onderzoeken) en door ter anderer zijde deze op zich zelf staande stelling te opperen, »dat hetgeen in afgetrokkene geoorloofd is zulks ook wel is in de praktijk.»

Welk belang toch kan de staat hebben bij deze algemeene en metafysische stelling? En na op die wijze deze twee weinig verdachte beginselen van elkanderen gescheiden te hebben, wordt de waakzaamheid van den magistraat misleid, daar men slechts die twee stellingen tot één behoeft te maken, om er uw bedoeling uit af te leiden, dat men iemand in de praktijk mag vermoorden, alleen omdat hij kwaad van ons gesproken heeft.

Want ook dit, mijn vaders, is een der spitsvinnigste handigheden uwer politiek, dat gij in uw geschriften de stellingen splitst, welke gij in uwe raadgevingen bijeen voegt. Op die wijze hebt gij ook uw leer over de waarschijnlijkheid, welke ik dikwijls in 't licht gesteld heb, afzonderlijk ontwikkeld. En na eenmaal dat algemeen beginsel vast gesteld te hebben, oppert gij geheel op zich zelf dingen, die, al kunnen zij in zich zelf onschuldig zijn, afschuwelijk worden zoodra men ze vastknoopt aan dit verderfelijk beginsel.

Ik haal tot een bewijs hiervoor aan, wat gij hebt gezegd op bl. 11 van uw lasteringen, en waarop een antwoord van mij vereischt wordt: »verscheiden beroemde godgeleerden meenen, dat men iemand die ons een slag in 't aangezicht gaf, mag doodslaan." Het staat vast, mijn vaders, dat indien iemand, die niet aan de waarschijnlijkheids-leer geloofst dit gezegd had, er niets tegen in te brengen zou zijn, omdat men eenvoudig een feit meedeelde, waaruit verder niets viel af te leiden.

Maar gij, mijn vaders, en allen die de gevaarlijke leer voorstaan: »dat alles wat beroemde schrijvers goedkeuren waarschijnlijk is en geoorloofd voor 't geweten," wanneer *gij* daaraan toevoegt, »dat verscheiden beroemde schrijvers meenen, dat men iemand om een oorvijg mag doodslaan," — wat doet gij anders, dan allen christenen den dolk in handen geven, om hen te dooden, door wie ze beleedigd werden, terwijl gij hun betuigt, dat zij zulks kunnen doen met een goed geweten, daar zij hierin slechts de meening volgen van zooveel gezag hebbende schrijvers? — Welk een afschuwelijke taal, die, terwijl zij zegt dat zekere schrijvers een verdoemelijke meening voorstaan, tegelijkertijd een uitspraak is ten gunste van diezelfde verdoemelijke meening, en die elks geweten vergunt wat zij voorgeeft slechts te vermelden! Men verstaat, mijn vaders, die taal uwer school. En het is wel verwonderlijk, dat gij den overmoed hebt om zoo stout te spreken, daar zulks uw gevoelen zoo duidelijk ontdekt, en uitmaakt dat gij het voor een regel stelt, »dat men iemand om een oorvijg mag doodslaan," zoodra gij ons gezegd hebt, dat

verscheiden beroemde schrijvers dit beweren. Gij kunt dit niet loochenen, evenmin als u verschuilen achter de plaatsen bij Vasquez en Suarez, welke zij mij voor de voeten werpt, waarin zij de moorden afkeuren, die hun medebroeders goed keuren. Die getuigenissen, losgerukt van het overige uwer leer, zouden hén kunnen verblinden, die haar niet genoeg doorgronden. Maar men moet uw beginselen en stellingen bijeenvoegen. Gij zegt hier dus, dat Vasquez die doodslagen niet vergunt. Maar wat zegt zij, wederom, mijn vaders? »Dat de waarschijnlijkheid van een gevoelen niet de waarschijnlijkheid uitsluit van het tegenovergestelde gevoelen.» En op een andere plaats, »dat het geoorloofd is zich aan het minst zeker en het minst waarschijnlijk gevoelen te houden, met verloochening van het meer waarschijnlijk en meer zekere.» Wat anders volgt er uit dit alles, dan dat wij de meest volkomen vrijheid hebben, om van al die tegenstrijdige meeningen diegene te volgen, welke ons het meest behaagt? Wat wordt er dan, mijn vaders, van de vrucht welke zij van al die aanhalingen verwachtet? Zij verdwijnt daar men, ter uwer veroordeeling, slechts die meeningen heeft bijeen te voegen, welke zij ter uwer rechtvaardiging vaneen scheidt. Waarom haalt zij dan die woorden van de schrijvers aan, die ik niet geciteerd heb, om hen te verontschuldigen die ik wél heb geciteerd, daar zij niets met elkander gemeen hebben? Welk recht geeft u dat, om mij een *bedrieger* te noemen? Heb ik al uw paters van hetzelfde misdrijf beschuldigd? Heb ik niet in tegendeel aangetoond, dat uw belang vooral het meebrengt, om paters te hebben, die allerlei gevoelens voorstaan, ten einde u in al uw behoeften van dienst te zijn? Hen, die willen doodslaan zal men wijzen op Lessius; hun, die niet willen dooden, zal men Vasquez voorhouden, opdat niemand ontevreden henenga en zonder een beroemd schrijver op zijn hand te hebben. Lessius zal als een heiden spreken van den doodslag en misschien als een christen van de aalmoezen; Vasquez zal als een heiden van de aalmoezen spreken, en als een christen van den doodslag. Maar met behulp van de leer der waarschijnlijkheid, welke Vasquez en

Lessius voorstaan en die al uw meeningen gemeen maakt, leenen zij elkander hun gevoelens en zullen zij verplicht zijn hen vrij te spreken, die gehandeld zullen hebben volgens de meeningen welke elk hunner afzonderlijk veroordeelt. Deze verscheidenheid brengt u dus nog meer in ongelegenheid. De eenparigheid zou u veel beter te stade komen; en er is niets meer in strijd met de uitdrukkelijke bevelen van den h. Ignatius en uw eerste generaals dan die verwarde menigte van allerlei meeningen. Misschien zal ik daarover te eeniger tijd met u handelen; en men zal tot zijn verbazing zien, hoe verre gij geweken zijt van den oorspronkelijken geest uwer Orde, en hoe uw eigen generaals voorzien hebben, dat de afwijking van uw leer in de moraal niet alleen noodlottig zou kunnen zijn voor uw Orde, maar ook voor de geheele kerk.

Ik moet u echter zeggen, dat gij niet het minste voordeel trekken kunt uit de meening van Vasquez. Het zou ook wel vreemd zijn, indien er onder zoo veel jezuiteten die geschreven hebben niet één of twee waren, die gezegd hadden, wat alle christenen belijden. Er steekt geen eer in om te beweren, dat men om een oorvrijg iemand niet mag doodslaan naar het Evangelie; maar het is een geduchte schande het te loochenen. Hierom rechtvaardigt u dit zóó weinig dat niets u meer tot schande is; daar gij, die onder uw leeraren er zoo velen hebt gehad, die u de waarheid zeiden, niet in de waarheid gebleven zijt en de duisternis liever hebt gehad dan het licht. Immers hebt gij van Vasquez geleerd, »dat het een heidensche en geen christelijke meening is te zeggen, dat men een slag met een stok mag geven aan iemand, die ons een oorvrijg gegeven heeft; dat men de Tien Geboden en het Evangelie verkracht als men leert, dat men iemand om die oorzaak mag dooden, en dat de misdadigsten onder de menschen dit erkennen.» En toch hebt gij veroorloofd, dat in strijd met die bekende waarheden, Lessius, Escobar en anderen hebben geoordeeld, dat al de bedreigingen Gods tegen den doodslag niet wegnemen, dat men iemand om een oorvrijg mag doodslaan. Waartoe dient het nu die woorden van Vasquez tegen het gevoelen van Lessius aan te halen, dan alleen om aan

te toonen, dat Lessius een *heiden en een booswicht* is, volgens Vasquez, en dat zou ik niet durven zeggen. Wat kan men er uit afleiden, dan dat Lessius de *Tien Geboden en het Eevangelie verkracht*, dat ten jongsten dage Vasquez Lessius veroordeelen zal op dit punt, evenals Lessius Vasquez op een ander punt veroordeelen zal, en dat al uw schrijvers in het oordeel tegen elkander zullen opstaan, om elkaër wederkeurig te verdoemen, van wege hun schrikkelijke zonden tegen de wet van Jezus Christus?

Laat ons dan, mijn vaders, als slotsom opmaken, dat aangezien uwe waarschijnlijkheidsleer de goede gevoelens van sommigen uwer schrijvers nutteloos maakt voor de Kerk, en alleen heilzaam voor uw politiek, zij slechts strekken om ons door hun tegenstrijdigheid de dubbelzinnigheid te bewijzen van uw hart, dat gij geheel hebt bloot gelegd, door ons ter eener zijde te verklaren, dat Vasquez en Suarez *tegen* den doodslag zijn; en ter anderer zijde, dat verscheiden beroemde schrijvers *voor* den doodslag zijn: ten einde den menschen twee wegen te kunnen wijzen, waarmee gij de eenvoudigheid van Gods geest te niet doet, die alle dubbelhartigen vervloekt, en allen, die langs tweeërlei weg wandelen: *Vae duplici corde et ingredienti duabus viis.* (Eccl., II. 14.)

VEERTIENDE BRIEF.

Weerlegging uit de kerkvaders van de stellingen der jezuiten aangaande den doodslag. Antwoord in 't voorbijgaan op sommige van hun lasteringen, en vergelijking van hun leer met den vorm, dien men in acht neemt bij crimineele processen.

23 October 1656.

Eerwaarde Vaders!

Had ik slechts te antwoorden op de drie nog overig zijnde lasteringen betreffende den doodslag, ik zou niet vele woorden meer behoeven; en gij zult ze hier met weinig woorden weerlegd vinden; maar aangezien ik het van meer belang oordeel de wereld met afgrijzen voor uw meeningen hieromtrent te vervullen, dan de getrouwheid mijner aanhalingen te staven, zoo zal ik verplicht zijn het grootste gedeelte van dezen brief te wijden aan de weerlegging uwer stellingen, om u te doen gevoelen hoe ver gij verwijderd zijt van de leer der kerk en zelfs van de inspraak der natuur. De vergunningen tot doodslag, welke gij in zoo vele gevallen geeft, brengen aan den dag, dat gij in dit opzicht Gods wet zoo geheel hebt vergeten, en 't natuurlijk licht zoo volkomen hebt uitgedoofd, dat het noodig is u tot de eenvoudigste beginselen van den godsdienst en het gezond verstand terug te roepen; want wat is natuurlijker dan dit gevoelen: »dat een partikulier het recht niet heeft over het leven van een ander?» — »Wij weten dit zoo goed uit ons zelve, zegt Chrysostomus, dat, toen God het gebod gaf om niet dood te slaan, Hij er niet heeft bijgevoegd, dat Hij dit deed omdat doodslag kwaad is; immers, zegt deze kerkvader, de wet vooronderstelt, dat men die waarheid van de natuur heeft geleerd.»

Dit gebod is dan ook den menschen ten allen tijde ingeprent. Het Evangelie heeft het gebod der wet bekrachtigd, en de Tien Geboden hebben slechts vernieuwd wat de menschen hadden ont-

vangen van God vóór de Wet, in den persoon van Noach, uit wien alle menschen moesten voortkomen; want bij die vernieuwing der wereld, heeft God tot dezen aartsvader gezegd: »Wie eens menschen bloed vergiet, diens bloed zal door des menschen hand vergoten worden, want de mensch is naar Gods beeld geschapen.»

Dit algemeen verbod beneemt allen menschen alle macht over 't leven der menschen; en God heeft het zich zóó streng voorbehouden, dat, volgens de leer van 't christendom, in lijnrechten strijd met de valsche beginselen van het heidendom, de mensch zelfs geen macht heeft over zijn eigen leven. Maar omdat het aan zijn Voorzienigheid behaagd heeft de menschelijke maatschappij in stand te houden, en de boozen te straffen, die haar beroeren, heeft Zij zelf wetten gegeven om het leven aan de misdadigers te benemen. En alzoo wordt die doodslag, die zonder Zijn bevel een strafbare aanslag is, op Zijn last voltrokken, een prijzenswaardige straf buiten dewelke hij slechts onrecht is. Dit heeft de H. Augustinus op bewonderenswaardige wijze ontwikkeld in het 1ste boek van zijn *de Civ. Dei*. C. XXI: »God heeft zelf eenige uitzonderingen gemaakt op dit algemeen verbod van den doodslag, hetzij door wetten die Hij heeft gegeven, om de misdadigers te doen sterven, hetzij door bijzondere bevelen, welke Hij soms gegeven heeft, om enkele personen te doen sterven. En wanneer men hen in die gevallen om 't leven brengt, is het niet de mensch, die doodt, maar God, van wien de mensch slechts het instrument is, even als een degen in de hand van hem, die er zich van bedient. Maar indien men die gevallen uitzondert, maakt hij die iemand doodslaaf, zich schuldig aan moord.»

Het staat dus vast, mijn vaders, dat God alleen het recht heeft om het leven te benemen, en dat Hij nogthans wetten vastgesteld hebbende om de misdadigers te dooden, den koningen of regeeringen de beschikking over die macht gegeven heeft; en dit leert ons ook de apostel Paulus, als hij sprekende van het recht, dat de vorsten hebben om menschen te doen sterven, dat recht doet afdalen van den Hemel; immers zegt hij: »Want de overheid draagt het zwaard niet te vergeefs, want zij is Gods die-

nares, een wreekster tot straf dergenen die kwaad doen." (Rom. 13: 4). Maar nu God hun dit recht gegeven heeft, verplicht hij hen ook om het zóó uit te oefenen als Hij het zelf zou doen, d. w. z. met gerechtigheid, naar dit woord van Paulus terzelfder plaatse: »De oversten zijn niet tot een vreeze der goede werken, maar der kwaden. Wilt gij nu de macht niet vreezen, doet het goede, want zij zijn Gods dienaars u ten goede." (Rom. 13: 3 en 4*). En deze beperking doet hun macht niet dalen maar rijzen; want zij wordt daardoor gelijk aan die van God, die het kwade niet kan doen, maar almachtig is om het goede te doen; en hierdoor onderscheidt zij zich van de duivelen, die onmachtig zijn om het goede te doen, en slechts het kwade verrichten kunnen. Tusschen God en de overheden bestaat slechts dit verschil, dat God, die de gerechtigheid en wijsheid zelve is, aanstonds 't leven benemen kan aan ieder, dien Hij wil, wanneer Hij wil en zóó als Hij 't wil; want, behalve dat Hij de soevereine meester is van het leven der menschen, is het buiten kijf, dat Hij 't hun nooit ontnemt zonder reden, zonder kennis, daar hij evenmin onrecht plegen als dwalen kan. Maar de vorsten kunnen zoo niet handelen, omdat zij, al zijn zij dienaren Gods, toch menschen blijven en geen goden worden. Ongunstige indrukken zouden hen kunnen benevelen, valsche vermoedens hen kunnen verbitteren, hartstocht hen kunnen meeslepen, en daarom zijn zij er zelf toe overgegaan om af te dalen tot menschelijke middelen, en in hun staten rechters aan te stellen, wien zij de bewuste macht hebben meêgedeeld, opdat de macht hun door God verleend slechts tot het doel waartoe ze hun werd gegeven, zou gebruikt worden.

Begrijpt dus wel, mijn vaders, dat men om geen doodslag te bedrijven, moet handelen én op Gods gezag én overeenkomstig Gods gerechtigheid; en dat men, indien aan deze twee voorwaarden niet voldaan wordt, zondigt, hetzij men doodslaat op zijn gezag maar zonder gerechtigheid, hetzij men 't doet met gerechtigheid maar zonder gezag. Uit de noodzakelijkheid dezer vereeniging vloeit, vclgens Augustinus, voort »dat hij, die zonder autoriteit een boosdoener doodt zelf misdrijf pleegt, om deze

reden dat hij zich een gezag aanmatigt, dat God hem niet had gegeven," en de rechters integendeel, die dit gezag hebben, zijn niettemin doodslagers, indien zij een onschuldige doen sterven tegen de wetten, welke zij gehoorzamen moeten.

Zietdaar, mijn vaders, de grondslagen voor de rust en de veiligheid die in alle tijden en in alle plaatsen zijn goedgevonden, en waarop alle wetgevers der wereld, gewijde en ongewijde, hun wetten gebouwd hebben, zonder dat ooit zelfs de heidenen een uitzondering op dezen regel hebben gemaakt, tenzij men op geen andere wijze zijn eer of zijn leven verdedigen kunne, daar in dat geval, zoo als Cicero zegt, »de wetten zelven haar wapenen schijnen te geven in de handen van hen, wien deze nood is opgelegd."

Maar dat, het geval uitgenomen waarover ik hier niet spreek, er nooit een wet is geweest, die elk partikulier vergunt dood te slaan, en die zulks heeft toegestaan, gelijk gij, om zich te vrijwaren tegen een belediging, of tegen het verlies van eer of goed, wanneer men niet tegelijk in levensgevaar daarbij verkeert: dat is iets, mijn vaders, waarvan ik volhoud, dat zelfs de ongelooovigen 't nooit gedaan hebben. Zij hebben 't integendeel nadrukkelijk verboden; want de wet der Twaalf Tafelen te Rome hield in, »dat het niet vrijstaat een dief bij dag te dooden, als hij zich niet met de wapenen tegen ons verweert." Dat was reeds vroeger verboden in Exodus C. XXII. En de wet *Furem, ad Legem Corneliam*, die ontleend is aan Ulpianus »verbiedt zelfs de dieven te dooden, die 's nachts ons overvallen zonder ons te willen vermoorden." Zie Cujas *in tit. dig. de Justit. et Jure, ad Leg. 3.*

Zegt ons dan, mijn vaders, op welk gezag gij veroorlooft wat goddelijke en menschelijke wetten verbieden; en met welk recht Lessius heeft kunnen zeggen l. II. C. IX, N. 66 en 72: »*Exodus verbiedt de dieven te dooden die bij dag komen en zich niet met wapenen verdedigen, en men straft voor 't gericht hen die zulk een dief doodslaan. Maar men zou in dezen toch inderdaad niet schuldig zijn, wanneer men er niet zeker van is of men terug kan bekomen wat men ons ontrooft, en daaraan twijfelt, zoo als Sotus zegt, omdat men niet verplicht is zich aan 't gevaar bloot te stellen*

van iets te verliezen ten einde een dief te sparen. En dit is iedereen, zelfs den geestelijke geoorloofd." Welke zonderlinge stoutheid! De wet van Mozes verklaart schuldig wie de dieven dooden, als zij ons leven niet aanranden, en de wet des Evangelies zal hen volgens u vrijspreken! Hoe, mijn vaders, is Jezus Christus dan gekomen om de wet te ontbinden, en niet om haar te vervullen? De rechters zegt Lessius, zouden hen, die bij zulke gelegenheid een moord begingen straffen, maar het geweten zou hen toch vrijspreken. Is dan de zedeleer van Jezus Christus wreeder en minder tegen doodslag gekant dan die der heidenen, aan wie de rechters de burgerlijke wetten ontleenden, die hen veroordeelen? Hechten de christenen hooger waarde aan de aardsche goederen, en minder waarde aan het menschenleven dan de afgodendienaars en de ongeloofigen? Waar grondt gij u toch op, mijn vaders? Op niet één wet van God of menschen, maar alleen op deze vreemde redeneering: »De wetten, zegt gij, veroorloven 't zich te verdedigen tegen dieven en hen met kracht te weerstaan. Staat tegenweer vrij, dan is de gewraakte doodslag ook geoorloofd, zonder welken de tegenweer dikwerf onmogelijk zou wezen."

Het is onwaar, mijn vaders, dat als tegenweer vrij staat, de moord ook vrij staan zou. Deze wreede manier om zich te verdedigen is de bron van al uwe dwalingen, en wordt door de faculteit van Leuven, in haar beoordeeling van de leer van uw pater Lamy over den doodslag, een moorddadige verdediging genoemd, *defensio occisiva*. Ik houd vol, dat er even veel verschil is, volgens de wetten, tusschen doodslaan en zich verdedigen, als, in dezelfde omstandigheden waarin tegenweer geoorloofd is, de moord is verboden wanneer men niet zijn leven bedreigd ziet. Hoort wat Cujas zegt 2. a. p. »Het is geoorloofd hem te weerstaan die ons komt berooven van ons goed, maar men mag hem niet doodslaan." En: »Indien iemand ons komt slaan maar ons niet om 't leven brengen wil, zoo mogen wij ons wel tegen hem verweeren, maar wij mogen hem niet doodslaan."

Wie heeft u dus de macht gegeven om te zeggen zoo als Molina, Filiutius, Escobar, Lessius en anderen doen: »Men mag

hem dooden, die ons slaat?" en elders: »Men mag dooden wie ons beledigt, naar de meening van al de casuïsten, *ex sententia omnium*," zoo als Lessius zegt n. 74. Op welken grond geeft gij, die slechts partikulieren zijt, de macht om te dooden aan particulieren en zelfs aan geestelijken? En hoe durft gij u dat recht over leven en dood aanmatigen, dat metterdaad slechts toekomt aan God, en dat het heerlijkst teeken is van zijn soevereine macht?" Hierop moet gij kunnen antwoorden; en gij meent te kunnen volstaan met in uw 13de lastering eenvoudig te zeggen: »dat de waarde waarvoor Molina veroorlooft een dief te dooden die ontvlucht zonder ons eenig geweld aan te doen, niet zo gering is als ik heb gezegd, en dat zij grooter moet zijn dan zes dukaten! »Hoe zwak is dat, mijn vaders! Op hoe veel zult gij haar schatten? Op 15 of 16 dukaten? Ik zou er u geen minder verwijten om doen. Gij zoudt althans niet mogen zeggen, dat zij de waarde van een paard overtreft, want Lessius L. II. C. IX. n. 74 zegt met zoo vele woorden, »dat men een dief dooden mag, die zich uit de voeten maakt met ons paard." Maar ik herinner u, dat, volgens Molina, die waarde is bepaald op 6 dukaten, zoo als ik u heb meêgedeeld; en indien gij 't mij niet toe wilt geven, dan stel ik u voor een scheidsrechter te nemen, tegen wien gij wel geen bezwaar zult hebben. Ik kies daartoe uw pater Reginaldus, die bij zijn verklaring van genoemde plaats van Molina, l. XXI. n. 68 betuigt, »dat Molina de waarde waarvoor men niet mag dooden *vaststelt* op 3 of 4 of 5 dukaten." En zoo heb ik, mijn vaders, niet alleen Molina, maar ook Reginaldus op mijn zijde.

Het zal mij niet minder licht vallen uw 14de lastering te weerleggen betreffende de vergunning »om een dief te dooden die ons een daalder ontnemen wil" volgens Molina. Dit staat zoo vast, dat Escobar het u verzekeren zal tr. 1, ex 7, n. 44, waar hij zegt, dat »*Molina geregeld de waarde waarom men iemand dooden mag, vaststelt op een daalder.*" Gij verwijt mij dan ook alleen, in de 14de lastering, dat ik het laatste gedeelte van die uitspraak heb weggelaten; »dat men hierbij de beperking van

een geoorloofde zelfverdediging in het oog houde." Maar waarom klaagt gij er ook niet over, dat Escobar die woorden niet heeft overgenomen? Maar hoe weinig gevat zijt gij! Gij meent, dat men niet weet wat het is, zich, volgens u, te verdedigen. Weten wij niet wat het is *zich op moorddadige wijs te verdedigen*? Gij wildet ons doen gelooven, dat Molina hiermee heeft willen zeggen, dat, wanneer men zich in levensgevaar bevindt, als men zijn daalder wil houden, men iemand dooden mag, omdat men alsdan zijn leven verdedigt. Ware dit alzoo, mijn vaders, waarom zou Molina dan terzelfder plaatse zeggen, *dat hij hierin staat tegenover Carrerus en Baldus*, die vergunnen iemand om lijfsbehoud te dooden? Ik verzeker u dan, dat hij eenvoudig wil zeggen, dat, indien men zijn daalder redden kan zonder den dief te dooden, men hem niet dooden moet; maar dat, indien men den daalder slechts kan redden door den doodslag, ook al beloopt men nog geen levensgevaar, bijv. in 't geval dat de dief ongewapend is, men de wapenen grijpen mag en den dief dooden om zijn daalder te redden; en dat men, dus handelende, de perken van een geoorloofde verdediging niet overschrijdt. Om u zulks te bewijzen, zal ik 't hem zelf laten verklaren, t. IV, tr. 3. d. 11. n. 5: *Men blijft binnen de perken eener geoorloofde verdediging, ook al grijpt men naar de wapenen tegenover hen, die er geene hebben, of al neemt men er, die beter doel treffen dan zij. Ik weet, dat sommigen van een tegenovergesteld gevoelen zijn: maar ik deel hun meening niet, zelfs niet voor het wereldlijk gericht.*

Ook staat het vast, mijn vaders, dat uw schrijvers veroorloven een moord te begaan ter verdediging van eer en leven, ook al wordt ons leven niet bedreigd. Om dezelfde reden staan zij het duel toe, gelijk ik aantoonde uit tal van plaatsen, waarop gij niet geantwoord hebt. Gij komt in uw geschriften slechts op tegen één plaats in uw pater Layman, die het duel veroorlooft wanneer men anders gevaar loopt van zijn fortuin of zijn eer te verliezen; en gij zegt, dat ik heb weggelaten, wat hij er bijvoegt, *dat dit geval zeer zeldzaam is*. Ik bewonder u, mijn vaders! Zie daar vermakelijke leugens die gij mij ten laste legt. Het

is hier wel degelijk de vraag, of dit geval zeldzaam is! 't Komt er op aan te weten, of het duel is geoorloofd. Dat zijn twee verschillende vragen. Layman, in zijn hoedanigheid van casuïst, moet uitmaken of het duel geoorloofd is, en hij zegt: ja. Wij zullen zelven, zonder hem, wel beslissen of dat geval zeldzaam is, en wij willen hem wel verzekeren, dat het zeer dikwerf voorkomt. En indien gij liever uw goeden vriend Diana wilt hooren, zal hij u zeggen, dat het zich dagelijks voordoet, part. 5, tr. 14, misc. 2, resol. 99. Maar zeldzaam of niet, hetzij Layman hierin al of niet Navarre volgt, gelijk gij gaarne schijnt te verlangen, is het niet verschrikkelijk, dat hij beweert: dat men om een valsch begrepen eer te redden, gerustelijk duelleeren mag, in strijd met de wetten van alle christelijke staten, en al de regelen der kerk, terwijl gij hier om al die diabolische grondregelen kracht bij te zetten, geen wetten hebt of canones, of autoriteiten der Schrift of kerkvaders, of een voorbeeld van een heilige, maar alleenlijk deze goddelooze redeneering: »De eer is dierbaarder dan het leven; nu mag men iemand dooden, om het leven te verdedigen, derhalve mag men ook iemand dooden om zijn eer te verdedigen.»

Hoe, mijn vaders, omdat de verkeerdheid der menschen hen die valsche eer hooger heeft doen stellen dan het leven dat God hun heeft gegeven, om Hem te dienen, daarom zal het vrij staan tot verdediging van die eer iemand te vermoorden? Immers is het stellen van *die* eer boven het leven reeds een vreeselijk kwaad? En toch zou die zondige liefde, die de heiligste daden zou kunnen bezoedelen, indien men ze met dat doel in verband bracht, de misdadigste handelingen kunnen rechtvaardigen, juist omdat men ze met dat doel in verband brengt?

Welk een verdraaïng van alle begrippen, mijn vaders, en wie ziet niet in, tot welke buitensporigheden dat ons voeren kan? Want het is duidelijk, dat het er toe zal leiden om wegens de geringste zaak iemand te vermoorden, wanneer men zijn eer stelt in het behouden van die zaak; ja ik beweer, dat men zelfs om *een appel* iemand zal kunnen vermoorden. Misschien zoudt

gij u over mij, beklagen, en zeggen, dat ik boosaardige gevolgen afleid uit uw leer, indien ik mij niet beroepen kon op het gezag van den beroemden Lessius, die zegt, n. 68: »Het is niet geoorloofd iemand te dooden om een zaak van geringe waarde te behouden, bijv. om een daalder, of *om een appel, aut pro pomo*, of het moest schandelijk zijn het te verliezen. Want dan mag men het terugnemen en zelfs iemand om 't leven brengen, *et si opus est occidere*, omdat men dan niet zoozeer zijn goed verdedigt als wel zijn eer.” Dat is duidelijk, mijn vaders. En om uw leer met een stelling te besluiten, die alle andere in zich vervat, hoort wat uw pater Héreau zegt, die 't weer heeft van Lessius: *Het recht om zich te verdedigen strekt zich uit tot alles wat noodig is om ons te vrijwaren tegen elke belediging.* Welke vreemde gevolgen kunnen uit dit onmenschelijk beginsel worden afgeleid, en hoe moest de geheele wereld, en vooral de overheid zich er tegen verzetten! Daartoe verplicht hen niet alleen het algemeen belang, maar ook hun eigen belang, daar uw door mij aangehaalde casuïsten zelfs hen veroorloven te dooden. En zoo zullen de woelgeesten, die beducht zijn voor de bestraffing hunner aanslagen, welke hun zelve nooit onrechtmatig toeschijnen, zich gemakkelijk diets maken, dat men ten onrechte onderdrukt en tevens gelooven, »dat het recht om zich te verdedigen zich uitstrekt tot alles wat zij noodig hebben om zich tegen elke belediging te vrijwaren.” Zij zullen geen verwijten te overwinnen hebben van 't geweten, dat het meerendeel der misdaden in haar geboorte tegenhoudt, en zij zullen slechts te overleggen hebben, hoe zij de hinderpalen van buiten zullen te boven komen.

Ik zal er hier niet van spreken, mijn vaders, evenmin als van de andere doodslagen, welke gij toestaat, en die nog afschuwelijker en gevaarlijker zijn voor de staten dan al degenen, waarvan Lessius zoo openhartig spreekt in de 14 Twijfelingen, even als vele anderen van uw schrijvers. 't Zou te wenschen zijn, dat die verfoeilijke stellingen nooit te voorschijn waren getreden uit de hel, en dat de duivel, die er de eerste *auteur* van is, nooit

menschen had aangetroffen in die mate aan hem onderworpen, dat zij deze dingen in de christenheid durfden uitspreken.

Uit al wat ik tot heden zeide kan men gemakkelijk opmaken, hoe de toegeeflijkheid uwer meeningen in strijd is met de gestrengheid der burgerlijke en zelfs der heidensche wetten, — wat zal het dan zijn, indien men ze vergelijkt met de kerkelijke wetten, welke onvergelykelyk veel heiliger moeten zijn, omdat de kerk alleen de waarachtige heiligheid kent en bezit? Ook heeft die kuische bruid van Gods Zoon, die, in navolging van haar Bruidgom haar bloed voor anderen gaarne vergieten wil, maar voor zich nooit het bloed van anderen wil storten, van den moord een bijzonderen afkeer, welke evenredig is aan het bijzonder licht, dat God haar heeft meegedeeld. Zij beschouwt de menschen niet alleen als menschen, maar als beelddragers van dien God, dien zij aanbidt.

Zij heeft voor ieder mensch een heiligen eerbied, die ze haar allen eerwaardig maakt, als gekochten tot een oneindigen prijs, als tempelen van den levenden God. En daarom gelooft zij, dat de dood van een mensch, dien men om 't leven brengt zonder het bevel daartoe van zijn God, niet alleen een doodslag is, maar een heiligschennis die de kerk berooft van een harer leden; want hetzij de verslagene al of niet een geloovige is, de kerk beschouwt hem altijd als een harer kinderen, of althans als een, die het *kon* wezen.

Deze heilige redenen, mijn vaders, hebben, sinds God mensch is geworden tot behoud der menschen, hun leven in de schatting der kerk zoo kostelyk gemaakt, dat zij altijd den doodslag die den mensch vernietigt, gestraft heeft, als een der grootste misdrijven, die men tegen God plegen kon. Ik zal er u enkele voorbeelden van noemen, niet omdat ik meen, dat al die gestrengheden moeten gehandhaafd blijven, — want de kerk kan op onderscheiden wijze over die uiterlijke tuchtmiddelen beschikken — maar om aan te toonen, welke in dit opzicht haar onveranderlyke geest is. De straffen toch, welke zij verordent op den moord, kunnen verschillen naar de verscheidenheid der tijden; maar de afschuw welken zij koestert ten opzichte van den moord, verandert niet met de wisseling der tijden.

Langen tijd weigerde de kerk zich met hen, die een moord bedreven hadden, zooals gij er thans veroorlooft, te verzoenen vóór het uur van hun dood. Het beroemde concilie van Ancyra legt hun levenslange boete op, en de kerk heeft sedert gemeend zacht met hen te handelen door dien tijd te beperken tot een zeer groot aantal jaren. Maar om de christenen nog meer af te schrikken van moedwilligen doodslag, heeft zij zelfs hen gestreng gestraft, die een manslag bedreven hadden uit onvoorzichtigheid, zoo als men zien kan bij den h. Basilius, den h. Gregorius van Nyssa, en uit de dekreten van paus Zacharias en Alexander II. De wetten, welke wij vinden bij Isaac, bisschop van Langres t. II. ch. XII »bevelen zeven jaar boete voor dengene, die bij 't verdedigen van zijn leven, iemand doodsloug." En wij zien dat de h. Hildebert bisschop van Mans, antwoordde aan Yves van Chartres: »Dat hij terecht een priester levenslang schorste, die, bij 't verdedigen van zijn leven, een dief met een steen een doodelyken slag toebreacht."

Hebt dus niet meer de stoutmoedigheid om te zeggen, dat uw uitspraken overeenstemmen met den geest en de regels der kerk. Men tart u er een aan te wijzen, die den doodslag toestaat alleen om zijn goed te verdedigen, want ik spreek niet van de gelegenheden, waarin men ook zijn leven zou te verdedigen hebben, *se suaque liberando*: uw eigen schrijvers geven toe, dat die er niet zijn, zoo als onder anderen uw pater Lamy tom. 5, disp. 36, num. 136: »Er is, zegt hij, geen goddelijk of menschelijk recht, dat uitdrukkelijk vergunt een dief te dooden die zich niet verweert." En toch vergunt gij dit onomwonden. Men tart u er een aan te wijzen, die vergunt iemand te vermoorden om zijn eer te redden, of om een ontvangen vuistslag, een beleediging of lastering.

Men tart u er een aan te wijzen, die veroorlooft de getuigen te dooden, de rechters en de overheden, welke onrechtvaardigheid men van hen ook duchte. De geest der kerk is zeer verre verwijderd van deze oproerige stellingen, die de deur openen voor allerlei verzet, waartoe de volken van nature zoo geneigd zijn. Zij

heeft haar kinderen altijd geleerd, dat men geen kwaad met kwaad moet vergelden; dat men den toorn plaats moet laten; dat men voor 't geweld bukken moet; ieder geven wat hem toekomt eer, schatting, onderdanigheid; gehoorzamen aan de overheid, en den magistraat, zelfs den goddeloozen, omdat men in hen de macht eerbiedigen moet van God, die hen over ons gesteld heeft. Zij verbiedt hun nog scherper dan de burgerlijke wetten, zich zelf recht te verschaffen; en door haar geest geleid verschaffen de christelijke koningen zelfs zich zelven geen recht bij het ergerlijkst schenden van hun Majesteit, maar leveren de misdadigers over aan de rechters om hen te doen straffen naar de wetten en de vormen van het recht, die zoo lijnrecht strijden met uw handelwijze, dat gij er bij behoort te blozen. En daar ik er door mijn betoog bij bepaald word, bid ik u tevens deze vergelijking ook te maken tusschen de wijze waarop men zijn vijand om 't leven mag brengen volgens u — en die waarop de rechtbanken de overtreders doen sterven.

Ieder weet, mijn vaders, dat het een partikulier niet vrij staat iemands dood te eischen; en dat, wanneer een mensch ons geruïneerd, ons verminkt, ons huis verbrand, onzen vader vermoord had, en ook neiging betoonde om ons te vermoorden of van onze eer te berooven, dat men voor 't gericht geen gehoor zou geven aan ons verzoek om hem te dooden; daarom heeft men dan ook openbare personen aangesteld, die den dood eischen in naam des Konings, of liever in den naam van God. Hebben naar uw gevoelen, mijn vaders, de christelijke rechters die bepaling vastgesteld uit kortswijl of voor den schijn? En hebben zij 't niet gedaan om de burgerlijke wetten in overeenstemming te brengen met die des Evangelies, en uit vrees, dat de gedragslijn der justitie strijden zou met de innerlijke gevoelens die de christenen behooren te hebben? Men ziet, hoe het begin reeds van den weg door het recht bewandeld u tegen is, maar het vervolg zal u verpletteren.

Veronderstelt dan, mijn vaders, dat deze openbare personen den dood eischen van dengene, die al deze misdaden bedreven heeft:

wat zal men nu daarop doen? Zal men hem onmiddellijk een dolk in de borst stooten? Neen mijn vaders; het leven der menschen is te kostelijk; men handelt er eerbiediger mee: de wetten hebben het niet in handen gesteld van iedereen, maar alleen toevertrouwd aan de rechters, wier rechtschapenheid en afkomst men onderzocht heeft. En meent gij dat één rechter voldoende is om een mensch ter dood te veroordeelen? Minstens zeven worden er toe vereischt, mijn vaders, en van die zeven mag er niet een door den misdadiger beleedigd zijn, uit vrees, dat de hartstocht zijn oordeel wijzige of verduistere.

En gij weet ook, mijn vaders, dat men, als waarborg voor de helderheid van hun geest, altijd des morgens deze zaken verricht: zooveel zorg wijdt men aan hun voorbereiding voor een zoo gewichtige handeling, waarbij zij de plaats bekleeden van God, wiens dienaren ze zijn, ten einde slechts hen te veroordeelen, die Hij veroordeelt.

En opdat zij zouden handelen als getrouwe uitdeelaars van deze goddelijke macht om het leven aan menschen te ontnemen, mogen zij alleenlijk oordeelen op grond van hetgeen de getuigen verklaren, en overeenkomstig al de vormen bovendien, die hun zijn voorgeschreven; zoodat zij in gemoede slechts vonnissen kunnen op grond van de wetten, en des doods waardig keuren wie de wetten er toe veroordeelen. En dan, mijn vaders, indien Gods bevel hen verplicht om het lichaam dier ongelukkigen over te leveren aan de terechtstelling, gelast hetzelfde bevel van God om zorg te dragen voor hun schuldige ziel; en juist omdat deze schuldig is, is men dès te meer verplicht er voor te zorgen; zoodat men hen niet ter dood brengt voordat zij aan de eischen van hun geweten hebben kunnen voldoen. Dat alles is zeer zuiver en onberispelijk; en toch heeft de kerk zulk een afkeer van het bloed, dat zij hen niet aan hare altaren duldt, die mede een doodvonnis hielpen vellen, ofschoon al deze zoo godsdienstige voorwaarden waren in acht genomen; waaruit men gemakkelijk kan opmaken, welke meening de kerk koestert aangaande den doodslag.

Op deze wijze, mijn vaders, beschikt men langs den weg des rechts over 't leven der menschen: laat ons nu zien, hoe *Gij* er over beschikt. In uwe nieuwe wetten is er slechts één rechter, en die rechter is de persoon zelf, die beleedigd werd. Hij is tegelijk rechter, partij en scherprechter. Hij eischt van zich zelf den dood van zijn vijand, hij gelast dien; hij brengt hem op hetzelfde oogenblik ter dood, en zonder zich verder te bekommeren over het lichaam of de ziel van zijn broeder doodt en verdoemt hij hem voor wien Jezus Christus is gestorven; en dat alles om een vuistslag of gelaster te voorkomen, of een krenkend woord, of andere soortgelijke beleedigingen, waarvoor een rechter, die het wettig gezag bezit, niemand ter dood zou veroordeelen, zonder zelf een misdrijf te plegen, daar de wetten er verre van verwijderd zijn hen er toe te veroordeelen. En eindelijk — top-punt van euvelmoed! — men bedrijft zonde, noch iets onbehoorlijks, indien men op deze wijze zonder eenig gezag en in strijd met de wet, iemand doodt, al is men monnik of zelfs priester. Waartoe zijn we gekomen, mijn vaders? Spreken monniken en priesters op deze wijze? Zijn dat christenen; of zijn het turken? Zijn het menschen? Zijn het duivelen? En zijn dat *verborgenheden geopenbaard door het Lam aan de leden zijner Orde*, of verfoeisels ingegeven door den Draak aan hem, die hem navolgen?

En waarvoor toch, mijn vaders, wilt gij dat men u houden zal? Voor kinderen des Evangelies, of voor vijanden des Evangelies? Men kan slechts een van beiden wezen, er is geen midden-toestand mogelijk: »Die niet voor Jezus Christus is, is tegen Hem.» Deze twee soorten van menschen omvatten alle menschen. Er zijn, zooals Augustinus zegt, twee volken en twee werelden verspreid over de geheele aarde: de wereld der kinderen Gods, die het lichaam vormt, waarvan Jezus Christus het hoofd en de koning is, en de wereld die aan God vijandig is, welker hoofd en koning de duivel is. En daarom wordt Jezus Christus de koning en de God der wereld genoemd, omdat hij overal onderdanen en aanbidders heeft; en wordt de duivel ook in de Schrift de overste dezer wereld en de God dezer eeuw genoemd, omdat hij overal

handlangers en slaven heeft. Jezus Christus heeft in de Kerk, welke zijn rijk is, de wetten vastgesteld, naar zijn eeuwige wijsheid; en de duivel heeft in de wereld, welke zijn rijk is, de wetten uitgevaardigd, welke hij er erkend wilde zien. Jezus Christus heeft de eer gesteld in het lijden; de duivel in het nietlijden. Jezus Christus heeft gezegd: »Wie u op den eenen wang slaat, bied hem ook den ander aan»; en de duivel heeft tot hen aan wie men een vuistslag geven wil, gezegd, dat men hen moet dooden, die ons deze belediging willen aandoen. Jezus Christus noemt hen zalig, die deel hebben aan zijn smaadheid, en de duivel verklaart hen voor rampzalig, die smaadheid lijden. Jezus Christus zegt: »Wee u, als de menschen goed van u spreken»; en de duivel zegt: »Wee hunner, van wie de wereld niet met achting spreekt!»

Ziet dus toe, mijn vaders, van welk rijk gij zijt. Gij hebt de taal gehoord van de stad des vredes, die het mystiek Jerusalem heet, en gij hebt de taal gehoord van de stad der onrust, welke de Schrift het *geestelijk Sodom* noemt: welke van deze twee talen verstaat gij, welke spreekt gij? Zij die Jezus Christus toebehooren, hebben volgens den apostel Paulus hetzelfde gevoelen als Jezus Christus, en zij, die kinderen des duivels zijn, *ex patre diabolo*, die een menschenmoorder is geweest van den beginne, volgen de voorschriften van den duivel, naar het woord van Jezus Christus. Laat ons dan de taal van uw school hooren, en uw schrijvers vragen: Wanneer men ons een slag geeft, moet men zulks dan verdragen, of hem dooden, die hem ons wil toebrengen? Of mag men een moord begaan, om die belediging te voorkomen? *Het is geoorloofd*, zeggen Lessius, Molina, Escobar, Reginaldus, Filiutius, Baldellus, en andere jezuïeten, *om hen, die ons een slag willen geven te dooden*. Is dit de taal van Jezus Christus? Antwoordt ons nogmaals. Zou men eerloos zijn als men een slag verdroeg, zonder hem, die ons slaat om 't leven te brengen? *Is het niet waarachtig*, zegt Escobar, *dat een mensch die dengene leven laat die hem slaat, eerloos wordt?»*

Ja, mijn vaders, beroofd *van die eer*, welke de duivel uit zijn trotschen geest heeft overgestort in dien van zijn trotsche kinderen. Die eer is altijd de afgod geweest der menschen, bezeten

door den geest der wereld. Om dien roem te behouden, waarvan de duivel de eigenlijke uitdeeler is, offeren zij hun leven op door die dwaasheid der tweegevechten, waaraan zij zich overgeven, en hun eer door de schande van de straffen, waaraan zij zich blootstellen, en hun zaligheid door 't gevaar van het oordeel, dat zij belooopen, en dat hen zelfs volgens de kerkelijke wetten berooft van een eerlijke begrafenis. Maar men moet God er voor loven, dat Hij 't verstand van den koning met zuiverder licht bestraald heeft dan met dat van uwe theologie. Zijn zoo gestrenge wetten hebben het duel niet tot een misdaad gemaakt; zij hebben slechts de misdaad gestraft, die van het duel onafscheidelijk is. Hij heeft, door de vrees voor de gestrengheid der wet, hen tegengehouden, die niet teruggehouden werden door de vrees voor Gods rechtvaardigheid; en zijn godsvrucht heeft hem doen inzien, dat de eer der christenen bestaat in de waarneming van Gods bevelen, en de voorschriften van het christendom, en niet in dit droombeeld van eer, waarvan gij beweert, dat het — hoe ijdel het ook zij — een wettige verontschuldiging is voor den doodslag. Uw moorddadige uitspraken wekken nu ook den afkeer op van iedereen, en gij zoudt verstandiger zijn door van gevoelen te veranderen, zij het niet uit een godsdienstig beginsel, dan althans uit politiek. Voorkomt, mijn vaders, door een vrijwillige veroordeeling van deze onmenschelijke meeningen, de slechte gevolgen, die er uit zouden kunnen voortkomen, en waarvoor gij verantwoordelijk zoudt zijn. En om dès te grooter afkeer op te vatten voor den doodslag, moecht gij u wel herinneren, dat de eerste misdaad van den gevallen mensch een moord is geweest, gepleegd aan den eersten rechtvaardige; dat zijn grootste misdaad een moord geweest is gepleegd aan Hem, die het Hoofd van alle rechtvaardigen is geweest; en dat de moord de eenige misdaad is, die èn den staat, èn de kerk, èn de natuur èn de vroomheid aantast.

P. S. Ik ontvang daar het antwoord van uw apologet op mijn dertienden brief. Maar indien hij niet beter antwoordt op dezen, die de meesten zijner bezwaren wegneemt, verdient hij

geen wederwoord. Ik zie hem tot mijn smart reis op reis buiten zijn onderwerp treden, om te verloopen in lasteringen tegen de levenden en de dooden. Maar om vertrouwen in te boezemen voor de feiten, welke gij hem aan de hand doet, moest gij hem niet openlijk een zaak doen loochenen, welke zoo algemeen bekend is als de vuistslag van Compiègne. Het staat vast, krachtens de bekentenis van den beleedigde, dat hij in zijn aangezicht een vuistslag heeft ontvangen van een jezuïet, en alles wat uw vrienden hebben kunnen doen, is het twijfelachtig te maken of hij dien kreeg met de onder- of de bovenzijde van de hand, en de vraag op te werpen of een slag met de keerzijde van de hand in 't aangezicht een oorvijg moet genoemd worden of niet. Ik weet niet, wien in deze zaak de beslissing toekomt, maar ik zou inmiddels willen aannemen, dat het minstens een waarschijnlijke oorvijg geweest is. Dit nu stelt mijn geweten gerust.

VIJFTIENDE BRIEF.

Dat de jezuiten den laster verwijderen uit het getal der misdrijven, en dat zij er geen bezwaar in zien zich er van te bedienen, om hun vijanden in opspraak te brengen.

25 November 1656.

Eerwaarde Vaders!

Daar uw lasteringen met den dag toenemen en gij er u van bedient om zoo wreed al de godvruchtige personen te beleedigen, die zich tegen uw dwalingen verzetten, gevoel ik mij verplicht, in hun belang en in dat der kerk, een verborgenheid van uw gedrag aan het licht te brengen, wat ik reeds lang beloofd heb, opdat men uit uw eigen stellingen zou kunnen zien, welk geloof men hechten moet aan uw aantijgingen en uw beleedigen.

Ik weet, dat zij die u niet genoegzaam kennen, moeielijk te dezen opzichte tot een besluit komen, omdat zij zich in de noodzakelijkheid bevinden, om óf aan de ongelooflijke misdaden te gelooven, waarvan gij uw vijanden beschuldigt, óf u te houden voor lasteraars, wat hun ook ongelooflijk toeschijnt. Hoe, zeggen zij, als die zaken niet zoo waren, zouden geestelijken ze dan verkondigen? Zouden zij hun geweten verkrachten willen en zich in 't verderf storten door hun lasteringen? Op deze wijze redeneeren zij; en daar aldus de tastbare bewijzen, waarmee men uw logens vernietigt, indruisen tegen hun goeden dunk van uw oprechtheid, durven zij niet te kiezen tusschen de waarschijnlijkheid en de waarheid, welke zij niet loochenen kunnen, en den plicht der liefde welke zij duchten te kwetsen. Het eenige wat hen dus er van terug houdt om uw logenen te verwerpen, is de achting, welke zij voor u hebben, en indien men hun nu duidelijk maakt, dat gij niet het begrip van laster hebt dat gij er volgens hun meening van koestert, en dat gij meent uw zaligheid te kunnen

werken, door uw vijanden te belasteren, zoo staat het vast, dat de kracht der waarheid hen aanstonds zal doen besluiten, om aan uw lasteringen geen geloof meer te hechten. Dit is dus, mijn vaders, het onderwerp van dezen Brief.

Ik zal niet alleen aantoonen dat uw geschriften vol zijn van lasteringen; ik wil verder gaan: men kan wel onware dingen zeggen, terwijl men ze voor waar houdt, maar de kwaliteit van leugenaar sluit de bedoeling om te liegen in. Ik zal dus aantoonen, mijn vaders, dat het uw bedoeling is om te liegen en te lasteren; en dat gij met voorkennis en opzettelijk uw vijanden misdrijven ten laste legt, waaraan gij zelf hen onschuldig weet; daar gij meent zulks te kunnen doen, zonder uit den staat der genade te vervallen. En ofschoon gij zelve, even goed als ik, dit stuk van uw moraal kent, zoo zal ik toch niet nalaten het u te zeggen, mijn vaders, opdat niemand er ooit meer aan twijfele, als men ziet, dat ik mij tot u zelve wend om het in uw aangezicht te zeggen, zonder dat gij den moed zult hebben het te loochenen, tenzij dan dat gij door deze loochening zelve het verwijt bekrachtigt, dat ik tot u richt. Want deze leer komt in uw school zoo veelvuldig voor, dat gij ze niet alleen verkondigd hebt in uw boeken, maar ook in uw openbare stellingen, wat de grootste stoutmoedigheid is; zoo als o. a. in uw theses van Leuven uit den jare 1645 in deze woorden: »Het is slechts een vergeeflijke zonde om degenen, die kwaad van u spreken te lasteren en onware misdrijven van hen te verhalen, met het doel om hun alle vertrouwen te benemen. *Quidni non nisi veniale sit, detrahentis auctoritatem magnam tibi noxiam, falso crimine elidere?*” En deze leer is onder u zoo gewoon, dat gij een ieder, die ze aanvalt onwetend scheldt en roekeloos.

Dit heeft onlangs pater Quiroga, een duitsch capucijner onderzonden, toen hij er zich tegen verzetten woû. Immers viel hem uw pater Dicastillus aanstonds aan, en sprak over dit geschil in dezer voege: *de Just.*, Liv. II, tr. 2, disp. 12, n. 404: »Een zeker deftig monnik, barrevoeter en gekapt, *cucullatus gymnopoda*, dien ik niet noem, had de stoutheid om dit gevoelen

onder vrouwen en onwetenden aan te vallen, en te zeggen, dat het verderfelijk was en in strijd met goede zeden, met den vrede der Staten en maatschappijen; ja zelfs strijdig met het gevoel van alle katholieke doctoren en van allen, die katholiek kunnen zijn. Maar ik heb tegenover hem beweerd en beweere nog, dat de laster, waarvan men zich bedient tegenover een lasteraar, al is het een leugen, toch geen doodzonde is noch strijdt met gerechtigheid en liefde; en om hem zulks te bewijzen, heb ik in menigte tegen hem aangevoerd onze paters, ja geheele uit hen samengestelde universiteiten, die ik had geraadpleegd. Ik noem hier slechts den eerw. pater Jan Gans, biechtvader des keizers; den eerw. pater Daniel Bastèle, biechtvader van den aartshertog Leopold; pater Henri, die de onderwijzer is geweest van twee prinszen; al de openbare en gewone hoogleeraars van de universiteit van Weenen (geheel bezet door jezuïeten); al de professoren van de universiteit van Gratz (geheel uit jezuïeten bestaande); al de professoren van de universiteit van Praag (waar de jezuïeten de sterkste zijn); van welke allen ik de goedkeuring mijner meening in handen heb, geschreven en geteekend met hun hand: behalve dat ik nog op mijn zijde heb pater van Pennalossa, jezuïet, prediker des keizers en des konings van Spanje; pater Pilliceroli, jezuïet, en nog vele anderen die reeds vóór ons geschied dit gevoel waarschijnlijk vonden." Gij ziet wel, mijn vaders, dat gij voor de verdediging van weinig gevoelens u zóó veel moeite gegeven hebt, gelijk er dan ook weinig zijn, die gij zoo noodig hebt. En daarom hebt gij het ook zoo deugdelijk gestaafd, dat de casuïsten zich er van bedienen als van een ontwijfelbaar beginsel: *Het staat vast*, zegt Caramuel, n. 1151, p. 550, *dat het een waarschijnlijk gevoel is, dat men geen doodzonde pleegt als men opzettelijk lastert om zijn eer te redden. Immers wordt het verdedigd door meer dan 20 doctoren van gezag, door Gaspar Hurlado en Dicastillus, jezuïeten, enz., zoodat, indien dit gevoel niet geloofwaardig ware, er nauwelijks één het zou zijn in de gansche theologie.*

O afschuwlijke en in al haar deelen zoo verdorven theologie

dat er, indien het, volgens haar stellingen, niet waarschijnlijk ware en vrij stond te lasteren om zijn eer te behouden, nauwelijks een van hare stellingen vast zou staan! Hoe waarschijnlijk is het, mijn vaders, dat zij die dit beginsel toegedaan zijn, het somtijds in praktijk brengen! De verdorven neiging der menschen wordt er uit haren aard met zoo veel hevigheid toe aangedreven, dat, bij het wegnemen van de tegenweer des gewetens, het niet anders kan, of zij moet zich verspreiden met al haar natuurlijk geweld. Wilt gij er een voorbeeld van? Caramuel geeft het u terzelfder plaatse: »Deze stelling,» zegt hij, »van pater Dicastillus, jezuit, betreffende den laster, werd geleerd door een duitsche gravin aan de dochters der keizerin, en ziet het geloof, dat zij slechts een vergeeflijke zonde bedreven door te lasteren, deed in weinige dagen die ondeugd zoo dikwerf voorkomen in den vorm van kwaadsprekerijen en valsche geruchten, dat het geheele hof er door in opschudding geraakte. Gemakkelijk verbeeldt men zich toch het gebruik, dat zij er van maakten; zelfs was men, om het tumult te doen bedaren, genoodzaakt een goeden capucijner-pater van een voorbeeldig leven te ontbieden, genaamd pater Quiroga (en hierover gispte hem pater Dicastillus zoo hevig), die haar verzekeren kwam, dat dit gevoelen zeer verderfelijk was, vooral onder de vrouwen; en hij gaf er zich groote moeite voor, dat de keizerin het geheel en al liet varen.» Men moet zich over de slechte gevolgen uit deze leer voortvloeiend niet verwonderen. Men zou zich integendeel verbazen moeten, indien zij deze ongebondenheid niet voortbracht. De eigenliefde fluistert ons altijd genoeg in, dat men ons ten onrechte aanvalt; en u vooral, mijn vaders, wie de ijdelheid in die mate verblindt, dat gij in al uw geschriften ons wilt doen gelooven, dat men de eer der kerk aantast, door uw Orde aan te vallen. En 't zou dus, mijn vaders, wel vreemd zijn, indien ook gij dit gevoelen niet in praktijk bracht. Want men moet van u niet meer zeggen, wat zij verklaren, die u niet kennen: »Hoe zouden die goede paters hun vijanden willen belasteren; daar zij 't slechts zouden kunnen doen ten koste van hun zaligheid?» Maar men moet juist omgekeerd

zeggen: »Hoe zouden die goede paters het voordeel willen prijs geven van hun vijanden in opspraak te brengen, daar zij 't immers doen kunnen zonder hun zaligheid op 't spel te zetten?" Men verwondere er zich dus niet over, als men de jezuiteten hoort lasteren. Zij doen het met een goed geweten, en niets behoeft er hen van terug te houden; omdat zij, door het vertrouwen, dat zij bezitten, in de wereld lasteren kunnen zonder voor de straf der menschen te vreezen, en omdat zij als macht-hebbenden in alle gewetensvragen stellingen hebben verspreid om te kunnen lasteren zonder de straf te vreezen van God.

Zietdaar, mijn vaders, de bron waaruit zoo vele zwarte logenenen voortkomen. Dat deed er uw pater Brisacier zóó vele verspreiden, dat de aartsbisschop van Parijs zijn geschriften ten vure doemde. Dat deed uw pater d'Anjou op den kansel, in de kerk van den H. Benedictus te Parijs, op 8 Maart 1655 de aanzienlijke personen lasteren, die de aalmoezen ontvangen voor de armen van Picardie en Champagne, waaraan zij zelven zoo veel bijdroegen; dat deed hem met een schrikkelijke leugen, die wel eens dat liefdewerk kon doen staken, indien men eenig geloof hechtte aan uw lasteringen, uitroepen, »dat hij zeker wist, dat die personen dit geld hadden misbruikt om het aan te wenden tegen de kerk en tegen den staat;" wat den pastoor van die parochie, die een doctor der Sorbonne is, noopte om den volgenden dag van den kansel die lasteringen te logenstraffen. Krachtens ditzelfde beginsel heeft uw pater Crasset zoo veel leugens verkondigd te Orleans, dat de bisschop van Orleans hem den kansel heeft moeten ontzeggen als een openbaar lasteraar, bij een mandement van 9 Sept. 11. waarin hij verklaart, »dat hij broeder Jean Crasset, priester van de Orde van Jezus, verbiedt in zijn diocese te preken; en zijn kudde om hem te hooren, op straffe van zich schuldig te maken aan doodelijke ongehoorzaamheid, aangezien hij vernomen heeft, dat genoemde Crasset op den kansel een rede heeft gehouden vol onwaarheden en lasteringen tegen de geestelijken van deze stad, hun valschelijk en boosaardig ten laste liggende, dat zij deze kettersche en goddelooze meeningen ver-

kondigden: Dat Gods geboden onmogelijk zijn; dat men nooit de innerlijke genade weerstaat; en dat Jezus Christus niet is gestorven voor alle menschen, en andere dergelijke, veroordeeld door Innocentius X." Dit toch, mijn vaders, is uw gewone en eerste leugen, welke gij allen verwijt, die gij verlangt te schandvlekken. En ofschoon het u even onmogelijk is het te bewijzen van wie ook, als het uw pater Crasset onmogelijk was van die geestelijken te Orleans, zoo beschuldigt u het geweten niet, »omdat gij gelooft, dat deze wijze van hen te belasteren die u aanvallen, zóó zeker geoorloofd is,» dat gij niet schroomt het openlijk te verklaren, ten aanhoore van de geheele stad.

Een krachtig bewijs hiervan is het geschil, dat gij hebt gehad met den Heer Puys, pastoor van St. Nisier te Lyon; en daar die geschiedenis uw geest volkomen kenmerkt, zal ik er het voornaamste van meedeelen. Gij weet, mijn vaders, dat de Hr. Puys in 1649 in 't fransch een uitmuntend boek vertaald heeft van een capucijner pater »over de plichten der christenen tegenover hun parochie tegen hen, die hen er van aftrekken,» zonder eenigen aanval zich te veroorloven, of eenig monnik of eenige Orde in 't bijzonder te noemen. Uw paters trokken zich echter de zaak aan; en zonder eenigen eerbied voor een oud leeraar, rechter in Frankrijks primaatschap, en geëerd door de geheele stad, schrijft uw pater Alby een vinnig boek tegen hem, dat gij zelve verkocht in uw eigen kerk, op Hemelvaartsdag, waarin hij hem beschuldigt van verschillende zaken, en o. a. »van ergernis te hebben gegeven door zijn galanteriën, en verdacht te zijn van goddeloosheid, van kettersch te wezen en kerkelijk-gebanen, in een woord waardig verbrand te worden.» Hierop antwoordde de heer Puys; en pater Alby hield, in een tweede boek, zijn eerste beschuldigingen vol. Is het dan niet waar, mijn vaders, óf dat gij lasteraars waart, óf dat gij dit alles van dien goeden priester geloofdet; en dat gij hem eerst vrij zien moet van zijn dwalingen voor hem uw vriendschap waardig te keuren? Hoort dan wat er voorviel bij de schikking, welke getroffen werd in de tegenwoordigheid van een groot aantal personen uit de stad,

welker namen wij hier vermelden 1), zooals zij worden aange- troffen in de acte, die er van opgemaakt werd 25 September 1650. In het bijzijn van al deze menschen verklaarde de Heer Puyt alleenlijk, »dat hetgeen hij geschreven had niet sloeg op de paters jezuiteten; dat hij in 't algemeen had gesproken tegen hen, die de geloovigen aftrekken van de parochies zonder bedoeld te hebben, hiermee de Orde aan te randen, welke hij inte- gendeel hoog acht.”

Met deze woorden alleen werd hij ontheven van den blaam der afvalligheid, der ergernissen, der excommunicatie, zonder herroeping, zonder absolutie en de pater Alby zeide daarop tot hem letterlijk deze woorden: »Mijnheer, de overtuiging, die ik had, dat gij de Orde, waartoe ik de eer heb te behooren, aanvielt, deed mij de pen opvatten, om daarop te antwoorden; en ik meende dat de wijze, waarop ik het deed, *mij geoorloofd was*. Maar, nu ik uw bedoeling beter ken, verklaar ik u, dat *er niets meer bestaat* wat mij verhindert u te houden voor een man van geest, groote ontwikkeling, grondige en *rechtzinnige* geleerd- heid, van *onberispelijke* zeden, en in één woord voor een waardig herder uwer kerk. Ik leg deze verklaring met genoeg af, en ik bid deze Heeren haar niet te vergeten.”

Zij hebben zulks niet gedaan, mijn vaders; en men heeft zich nog meer geërgerd aan de verzoening dan aan den strijd. Wie toch zou deze rede van pater Alby niet bewonderen? Hij zegt niet, dat hij zijn woorden herroept, omdat hij de verandering van des Heeren Puyt zeden en leer vernomen heeft; maar alleen, dat nu hij weet, dat het zijn bedoeling niet is geweest zijn Orde aan te vallen, er niets meer is, wat hem verhindert hem voor katholiek te houden.” Hij geloofde dus niet, dat hij inderdaad een ketter was.

En toch, na er hem tegen beter weten aan van beschuldigd te hebben, verklaart hij niet, dat hij gedwaald heeft, maar hij

1) En wij hier als voor ons van minder belang achterwege laten.

(Noot van den Vertaler).

durft, integendeel, zeggen, »dat de wijze waarop hij hem behandeld had, geoorloofd was.”

Op welken grond toch, mijn vaders, durft gij zoo onverholven verklaren, dat gij het geloof en de deugd der menschen alleen afmeet naar de gedachten die zij koesteren over uw Orde? Waarom hebt gij er niet aan gedacht u zelve, en wel op grond van uw eigen bekentenis, te doen doorgaan voor bedriegers of lasteraars? Hoe, mijn vaders, een zelfde mensch, zonder dat iets in hem verandert zal, naarmate hij uw Orde aanvalt of prijst, »vroom of goddeloos zijn, onberispelijk of vervloekt, een waardig herder der kerk of het vuur waardig, en eindelijk katholiek of ketter?” Het is dus in uw taal hetzelfde uw Orde aan te vallen en ketter te zijn? Dat is een vermakelijke ketterij, mijn vaders; en wanneer men dan ook in uw geschriften ziet, dat zooveel katholieke personen er kettters worden genoemd, beteekent zulks niets anders, dan dat »gij gelooft, dat zij u aanvallen.” 't Is goed, mijn vaders, dat men deze zonderlinge taal hoort, volgens welke ik ontwijfelbaar een groot ketter ben. In dien zin geeft gij mij dan ook dikwerf dien naam. Gij snijdt mij van de kerk af alleen omdat gij gelooft, dat mijn Brieven u onrecht aandoen, en derhalve blijft mij, om katholiek te worden, niets overig dan of uw buitensporigheden in de moraal goed te keuren, (wat ik niet zou kunnen doen zonder alle gevoel van vroomheid te verloochenen) of u te overtuigen, dat ik hierin slechts het waarachtig goede zoek, en om dat te erkennen, zoudt gij terug moeten keeren van uw afdwalingen. Ik ben dus op zonderlinge wijze in de ketterij verstrikt, daar de zuiverheid van mijn geloof onnut is om mij van *deze* dwaling terug te brengen, en ik van haar niet verlost kan worden dan door of mijn geweten te ver-raden, of het uwe te hervormen. Tot dien tijd zal ik altijd een booswicht zijn of een bedrieger, en hoe getrouwelijk ik ook uw woorden heb weergegeven, gij zult het overal gaan uitroepen, »dat men een werktuig van den duivel moet zijn, om u dingen ten laste te leggen, waarvan in uw boeken schijn noch schaduw te vinden is;” en gij zult daarmee slechts getrouw blijven aan

uw grondbeginsel en aan uw gewone wijze van handelen. Vergunt mij er u een voorbeeld van te leveren, dat ik met voordacht uitkies, omdat ik er tevens mee zal antwoorden op uw negende lastering. Trouwens ze verdienen slechts in 't voorbijgaan weerlegd te worden.

Voor 12 jaar wierp men u deze uitspraak van pater Bauny voor de voeten: »Men mag rechtstreeks, *primo et per se*, een naaste gelegenheid zoeken tot zondigen, tot het geestelijk of tijdelijk welzijn van ons zelf of van onzen naaste,» T. 1, tr. 4, q. 14, p. 94, waarvan hij dit voorbeeld bijbrengt: »Dat het iedereen geoorloofd is in publieke huizen te gaan, om gevallen vrouwen te bekeeren, ook al is het waarschijnlijk, dat men er zondigen zal, daar men reeds dikwijls heeft ondervonden dat men zich door de liefkozingen van die vrouwen gemeenlijk tot zonde laat verleiden.» Wat antwoordde hierop uw pater Caussin in 1644, in zijn apologie van de orde van Jezus, bl. 128? »Men zie de plaats bij pater Bauny, men leze de bladzijde, de aantekeningen, de voorrede, de vervolgen, al het overige, en zelfs het geheele boek, en men zal er geen spoor van deze uitspraak vinden, welke slechts op kon komen in de ziel van een man, die volstrekt gewetenloos is, en van welke slechts een werktuig des duivels iemand verdenken kan.» En uw pater Pintereau, zegt in denzelfden stijl, T. 1. bl. 94: »Men moet wel gewetenloos zijn om zulk, een afschuwelijke leer te verkondigen; doch men moet erger dan een duivel wezen, om haar toe te schrijven aan pater Bauny. *Lezer, er is geen spoor van te vinden in het geheele boek.*» Wie zou niet gelooven, dat menschen, die op zulk een toon spreken, reden hadden om zich te beklagen, en dat men inderdaad pater Bauny belasterd had? Hebt gij iets tegenover mij in krachtiger bewoordingen volgehouden? En hoe zou men zich kunnen verbeelden, dat een uitspraak met dezelfde woorden ter aangeduider plaatse staat, indien men durft zeggen: »dat er geen spoor van te vinden is in 't geheele boek?»

Inderdaad, mijn vaders, dat is het middel om u te doen gelooven, totdat men u antwoordt; maar het is ook het middel

om te maken, dat men u nooit meer gelooft, nadat men u eens geantwoord heeft. Want het is zoo waar, dat gij toen gelogen hebt, dat gij thans in uw Antwoorden er volstrekt geen bezwaar meer in maakt om te erkennen, dat de gewraakte volzin bij pater Bauny voorkomt ter plaatse, die geciteerd was; en, wat bewonderenswaardig is, terwijl zij vóór 12 jaar *verfoeielijk* was, is zij nu zoo onschuldig, dat gij, in uw negende lastering bl. 10, mij beschuldigt van onkunde en kwaadwilligheid, door pater Bauny aan te vallen over een meening, »die in de school niet verworpen wordt.” Hoe aangenaam is het, mijn vaders, van doen te hebben met die lieden, die het voor en het tegen zeggen! Ik heb u zelven slechts noodig om u te wederleggen. Want ik heb slechts twee dingen aan te toonen: Vooreerst, dat deze stelling niet is vol te houden; en ten tweede, dat zij is van pater Bauny: en beide zal ik met uw eigen woorden bewijzen. In 1644 hebt gij erkend, dat zij *verfoeielijk* is, en in 1656 erkent gij, dat zij is van pater Bauny. Deze dubbele bekentenis is genoeg tot mijn rechtvaardiging, maar zij doet meer: zij brengt den aard van uw politiek aan het licht. Want, zegt mij, bid ik u, welk doel gij u toch met uwe geschriften voorstelt? Is het om in oprechtheid te spreken? Neen, mijn vaders, immers heffen uw antwoorden elkaer onderling op. Is het om de waarheid des geloofs te staven? Evenmin; daar gij een stelling bekrachtigt, welke volgens uw eigen getuigenis *verfoeielijk* is. Maar laat ons bedenken, dat gij, toen gij het afschuwelijke van die stelling toestemdet, tevens ontkendet, dat zij van pater Bauny was; en alzoo was hij onschuldig: en nu gij toestemt dat zij van hem is houdt gij ook vol dat zij goed is; en zoo is hij wederom onschuldig.

Is derhalve de onschuld van dien pater het eenige, wat in uw beide antwoorden voorkomt, dan is zij kennelijk ook het eenige, waarom het u te doen is, en blijkt uw streven slechts de verdediging te zijn uwer paters, door van een zelfde stelling te zeggen, dat zij in uw boeken staat en niet staat; dat zij goed en dat zij slecht is; niet naar de waarheid, welke nooit verandert, maar naar uw belang dat elk uur verandert. Wat

zou ik er nog meer van kunnen zeggen, want gij ziet wel, dat dit onwederlegbaar is. Intusschen is bij u niets meer gewoon; en in plaats van een talloos tal voorbeelden, meen ik dat gij tevreden zult zijn, als ik er u nog slechts één bijbreng.

Men heeft u bij onderscheiden gelegenheden een andere uitspraak verweten van denzelfden pater Bauny, tr. 4. quest. 22. p. 100: »Men moet de absolutie weigeren noch een tijd lang ontzeggen aan hen, die de wet van God, van de natuur en van de kerk plegen te overtreden, ook al bespeurt men bij hen geen hoop op beterschap: *etsi emendationis futurae spes nulla appareat.*» Hieromtrent bid ik u, mijn vaders, mij te zeggen, wie hierop het best, naar uw gevoelen geantwoord heeft, of uw pater Pintereau, of uw pater Brisacier, die pater Bauny op tweeërlei manier verdedigen; de een door deze stelling te veroordeelen, maar tevens te ontkennen dat zij van pater Bauny is; de ander door te erkennen, dat zij van pater Bauny is, maar door haar tevens te rechtvaardigen. Hoort hen dan spreken. Allereerst pater Pintereau, bl. 18: »Wat noemt men de palen van alle schaamte overschrijden, en de grootste onbeschaamdheid in de schaduw stellen als het niet het feit is, dat men pater Bauny zulk een verdoemelijke leer durft ten laste leggen? Oordeel, lezer, over het onwaardige van deze lastering, en zie met wie de jezuiteten moeten handelen, en beslis of hij die zulk een snoode veronderstelling durft verbreiden niet gehouden moet worden voor den tolk van den vader der leugenen.» En nu uw pater Brisacier, 4de Dl. p. 21: »Inderdaad zegt pater Bauny wat gij vermeldt» (Hier wordt pater Pintereau onverbloemd gelogenstraf). »Maar,» zoo gaat hij voort om pater Bauny te rechtvaardigen, »gij die dit afkeurt, wacht, als een boeteling aan uw voeten ligt, totdat zijn beschermengel alle rechten die hij op den hemel heeft, voor hem waarborgt; wacht, totdat God de Vader bij zijn hoofd zweert, dat David heeft gelogen, toen hij, door den H. Geest zeide, dat alle menschen leugenaars, bedriegers en ongestadig zijn; en totdat hij u zweert, dat deze boeteling niet meer leugenachtig en onstandvastig is of een zondaar als de anderen;

en gij zult het bloed van Christus niemand ten goede doen komen.”

Wat dunkt u, mijn vaders, van deze buitensporige en goddelooze uitdrukkingen, dat, wanneer men wachten moest of er ook eenige hoop op betering is bij de zondaars die komen biechten, men zou wachten, totdat God de Vader bij zijn hoofd zweert, »dat zij nooit weér tot zonde zullen vervallen?» Hoe, mijn vaders, is er geen onderscheid tusschen *hoop* en *zekerheid*? Welk een belediging doet men Gods genade aan, met te zeggen, dat het zoo onmogelijk is dat de christenen ooit hun staat van overtredingen der goddelijke, natuurlijke en kerkelijke wetten te boven komen, dat men hierop niet hopen kan, *zonder dat de H. Geest zal gelogen hebben*; waaruit volgens u voortvloeit, dat, indien men de absolutie niet gaf aan hen, van wie men geenerlei betering wacht, het bloed van Christus nutteloos zou blijven, en het niemand ooit zou te goede komen. Waartoe brengt u niet de teugelooze begeerte om den roem uwer auteurs te handhaven, daar gij slechts twee wegen u geopend ziet om hem te verdedigen: de laster of de goddeloosheid; zoodat de onschuldigste wijze om u te verdedigen bestaat in het stoutweg loochenen van de meest ontwijfelbare dingen.

Hierom bedient gij er u zoo dikwijls van. Maar dit is nog niet alles, wat gij durft. Gij smeedt geschriften om uw vijanden gehaat te maken, bijv. den »Brief van een predikant aan den Heer Arnauld,” dien gij in geheel Parijs verspreid hebt, om te doen gelooven dat Arnauld's boek over de gedurige communie, goedgekeurd door zoo vele bisschoppen en doctoren, maar, eerlijk gezegd, u zeer hinderlijk, in geheim overleg met de predikanten van Charenton gemaakt was. Gij schreeft bij een andere gelegenheid uw tegenstanders de vervaardiging van geschriften vol goddeloosheid toe, zooals de *Rondgaande brief der jansenisten* welker onbeschaamde stijl dit bedrog te plomper maakt, en al te duidelijk de belachelijke kwaadaardigheid verraadt van uw pater *Meynier*, die van dit geschrift zich durft bedienen, om zijn vuilste lasteringen te bekrachtigen. Gij haalt somtijds boeken aan, die nooit bestonden, zoo als de »*Voorschriften voor het heilig Sa-*

crament," waaruit gij plaats en aanvoert, die gij hebt verdicht, en welke den eenvoudigen lieden, die uw onbeschaamdheid in het bedenken en verspreiden van leugens niet kennen, de haren te berge doen rijzen; want er is geen soort van bedrog waarvan gij geen gebruik hebt gemaakt, en nooit kan de regel, die het bedrog goedkeurt in betere handen zijn.

Maar deze lasteringen worden te gemakkelijk krachteloos gemaakt; en daarom hebt gij er ook, die fijner zijn bedacht, die allen kans om er op te antwoorden onmogelijk maken; zoo zegt pater Brisacier »dat zijn vijanden afschuwelijke misdaden bedrijven, maar dat hij ze niet wil vertellen." Van zulk een onbestemd verwijt kan men toch niet *bewijzen* dat het laster is. Men zou 't meenen, maar toch heeft een gevat man dit geheim weten te vinden; en hij is nog wel een capucijn, mijn vaders. Gij zijt tegenwoordig met de capucijnen niet gelukkig, en ik voorzie, dat u zulks bij een andere gelegenheid wel eens met de benedictijnen kon overkomen. Die capucijn heet pater *Valérian*, uit het grafelijk huis der Magni. Uit deze kleine geschiedenis kunt gij zien, hoe hij op uw lasteringen antwoordt. Hij was gelukkig geslaagd in de bekeering van vorst Ernst, landgraaf van Hessen-Rheinfeld. Maar uw paters, die kwalijk een vorst konden zien bekeeren zonder dat men hen er bijriep, vervaardigden dadelijk een boek tegen hem (want gij vervolgt de goedgezinden overal), waarin zij eenige woorden van hem vervalschten en hem een *kettersch* gevoelen ten laste legden. Zij lieten ook een brief tegen hem rondgaan, waarin zij tot hem zeiden: »O hoe veel hebben wij niet aan 't licht te brengen (*zij zeiden niet wát*) waarover gij zeer bedroefd zoudt zijn. Want, indien gij er geen orde op stelt, dan zullen wij verplicht zijn den paus en de kardinalen er van te verwittigen." Dat is niet kwaad bedacht; en ik twijfel er niet aan, mijn vaders, of gij spreekt ook zoo over mij. Maar hoort nu, hoe pater Valérian er op antwoordt in zijn boek, dat het vorig jaar te Praag gedrukt werd, (bl. 112 vv.) »Wat zal ik doen tegenover die onbepaalde en vage beleedigingen? Hoe zal ik aanklachten afweren, die men niet duidelijk uitspreekt?

Ziehier nogthans het middel: ik verklaar nadrukkelijk en openlijk aan allen, die mij bedreigen, dat zij schandelijke lasteraars zijn, en zeer sluwe en zeer schaamteloze leugenaars, indien zij deze misdrijven niet alom bekend maken. Treedt te voorschijn, mijn aanklagers, en verkondigt die dingen van de daken, in plaats dat gij ze fluistert in het oor; en kennelijk hebt gij gelogen, omdat gij ze in het oor hebt gefluisterd. Daar zijn, die meenen, dat dergelijk getwist ergernis baart. 't Is waar, dat uw aanklacht van mij als ketter een vreeselijke ergernis verwekt heeft, even als het feit nog van vele andere misdaden verdacht maakt. Maar ik tracht slechts die ergernis weg te nemen door mijn onschuld staande te houden."

Hier zijt gij, mijn vaders, inderdaad slecht gevaren, en nooit is iemand beter gerechtvaardigd geworden, want gij hebt niet den geringsten schijn van misdaad tegen hem kunnen aanvoeren, daar gij op zulk een uitdaging niet hebt geantwoord. Gij hebt soms lastige gevallen te doorworstelen gehad, maar dat maakt u niet wijzer; want eenigen tijd later vielt gij hem op dezelfde wijze aan over een andere zaak, en hij verdedigde zich ook, bl. 151, in dezer voege: »Dit soort van menschen, dat zich voor de geheele christenheid onverdragelijk maakt, streeft, onder den dekmantel van goede werken, naar eer en gezag, en verkeert om hun doel te bereiken, bijna alle goddelijke, menschelike, stellige en natuurlijke wetten. Zij trekken of door hun leer of door vrees, of door beloften alle grooten der aarde tot zich, van wier gezag zij misbruik maken, om hun verfoeilijke plannen te doen gelukken, maar hun aanslagen hoe misdadig ook, worden gestraft, noch gestuit: zij worden integendeel beloond, en zij bedrijven ze met een onbeschaamdheid, alsof zij Gode een dienst bewezen. Iedereen kent ze, iedereen spreekt er een vloek over uit; maar weinigen zijn bij machte zich tegen een zoo krachtige tyrannie te verzetten. Ik heb dit evenwel gedaan. Ik heb hun onbeschaamdheid gestuit, en zal haar nog verder stuiten door hetzelfde middel. Ik betuig dus, dat zij *onbeschaamd gelogen hebben*. *Mentiri impudentissime*. Indien de zaken, die ze mij verweten waarachtig zijn, dat zij ze bewijzen, of dat zij openbaar worden

als overtuigd van een leugen vol onbeschaamdheid. Hun houding zal dan bewijzen, wie gelijk heeft. Ik bid iedereen er op te letten, en tevens in 't oog te houden dat deze menschen, die niet de geringste belediging dulden, welke zij kunnen afweren, den schijn aannemen van zeer lijdzaam die beledigingen te verdragen, waartegen zij zich niet verdedigen kunnen, en bedekken aldus met een valsche deugd hun ware onmacht. Daarom heb ik hun schaamtegevoel een weinig levendig willen opwekken, opdat ook de onwetendsten zouden erkennen, dat, indien zij zwijgen, hun lijdzaamheid niet is een vrucht van hun zachtmoedigheid, maar van de verbijstering huns gewetens."

Dit zegt hij, mijn vaders, en aldus eindigt hij: »Deze lieden, van wie men overal in de wereld de geschiedenissen kent, zijn zoo kennelijk onrechtvaardig en zoo onbeschaamd in hun straffeloosheid, dat ik Jezus Christus en zijn Kerk zou verloochenen, indien ik niet, in het openbaar, hun gedrag verfoeide, zoo wel om mij zelf te rechtvaardigen als te voorkomen, dat de eenvoudigen door hen verleid worden."

Mijn eerwaardige vaders, er is voor u geen uitweg meer. Gij moet voor erkende lasteraars doorgaan, en uw toevlucht nemen tot uw stelling, dat zulk soort van laster geen zonde is. Deze pater heeft het geheim gevonden, om u den mond te stoppen; zoo moest men altijd doen, als gij menschen zonder bewijs beschuldigt. Men heeft slechts een iegelijk uwer even als de pater Capucijn te antwoorden: *mentiris impudentissime*. Wat anders toch zou men antwoorden, wanneer uw pater Brisacier bij voorbeeld zegt, dat zij tegen wie hij schrijft, zijn »poorten der hel, priesters des duivels, lieden gevallen uit het geloof, de hoop en de liefde, die de schatkamers bouwen van den antichrist? Wat ik (voegt hij er bij) niet zeg, om daarmee te beledigen maar door de kracht der waarheid." Zou men zich soms verwaardigen te bewijzen, dat men geen »poort der hel" is, en dat men de schatkamer van den antichrist niet bouwt?

Wat moet men dan ook antwoorden op alle dergelijke gave redenen, die in uw boeken en waarschuwingen tegen mijn Brieven

voorkomen? Bijv. »Men (nam. de jansenisten) houdt de uitbetalingen aan zich terwijl men de schuldeischers tot armoede brengt; men biedt aan geleerde monniken zakken gelds, welke dezen echter afsloegen; men schenkt kerkelijke waardigheden weg, om ketterijen tegen 't geloof te verspreiden; men geeft lijfrenten aan zeer aanzienlijke geestelijken, en leden der hoogste gerechtshoven; ook ik zal geld trekken van Port-Royal, en maakte romans voordat ik deze Brieven schreef;» ik die nooit een roman heb gelezen, en zelfs den naam niet ken van hen, die uw apologet vervaardigd heeft. Wat kan men tot dit alles zeggen, mijn vaders, dan *mentiris impudentissime*, zoolang gij niet al die personen, hun woorden, den tijd en de plaats noemt? Want men moet zwijgen, of al de omstandigheden mededeelen en staven, gelijk ik doe, wanneer ik u de geschiedenissen verhaal van pater Alby en Jan van Alba. Zoo gij 't niet doet, benadeelt gij slechts u zelve. Al uw verzinsels konden u misschien nog iets baten, voordat men uw beginselen kende; maar als gij tegenwoordig, nu alles is ontdekt, in 't oor mocht willen fluisteren: »dat een man van eer, die zijn naam verborgen wil houden, u vreeselijke dingen heeft gezegd van die menschen,» zal men u aanhoudend herinneren aan dat *mentiris impudentissime* van den goeden capucijner pater. Reeds al te lang misleidt gij de wereld, en maakt gij misbruik van het geloof dat men hechte aan uw lasteringen; het wordt tijd om zoo veel belasterden personen hun goeden naam terug te geven. Want wiens onschuld is zoo algemeen erkend, dat zij niet eenige schade lijdt door zulke stoute lasteringen van een vereeniging verspreid over de geheele aarde, en die onder geestelijke gewaden zulke ongeestelijke zielen verbergt, dat zij misdrijven plegen als den laster, niet in strijd met, maar overeenkomstig hun eigen beginselen? Men zal het mij dan ook niet euvel duiden, dat ik het vertrouwen heb weggenomen, dat men in u stelde; want het is billijker, voor zoo veel menschen, die gij hebt aangevallen, het recht op den naam der vroomheid te handhaven, dien zij niet verdienen te verliezen, dan dat men u den naam laat der oprechtheid, dien gij niet verdient te dragen.

En daar het een hier niet geschieden kon zonder het ander, van hoe veel gewicht was het daar te doen begrijpen, wie gij zijt! Hiermeê nu heb ik bij dezen een aanvang gemaakt; maar ik heb veel tijd noodig, om mijn taak te voltooien. Men zal zien, mijn vaders, wie gij zijt, en uw geheele politiek zal het niet kunnen verhinderen; want de pogingen, welke gij zoudt kunnen aanwenden om het te beletten, zouden zelfs aan de kortzichtigsten in 't oog doen vallen, dat gij bang zijt geweest, en dat, daar nu geweten u verwijt wat ik u te zeggen had, gij alles in het werk hebt gesteld om het te voorkomen.

ZESTIENDE BRIEF.

Verschrikkelijke lasteringen der jezùieten tegen vrome geestelijken en heilige nonnen.

4 December 1656.

Eerwaardige Vaders!

Zie hier het vervolg van uw lasteringen; en 't eerst zal ik op diegenen antwoorden, welke nog uit uw »*Avertissements*» overig zijn. Doch aangezien al uw andere boeken er gelijkelyk mee zijn gevuld, zoo zullen zij mij stof genoeg opleveren, om u over dit onderwerp zoo lang bezig te houden, als ik dit goed vind.

Met een enkel woord zeg ik u dan, betreffende de fabel, welke gij hebt verbreid in al uw geschriften tegen den bisschop van Yperen, dat gij op boosaardige wijze van eenige dubbelzinnige woorden in een van zijn brieven 1) misbruik maakt. Die woorden, welke een gezonden zin kunnen hebben, moeten ook naar den geest der kerk in een goeden zin worden opgevat, en kunnen niet anders worden opgenomen, behalve in den geest van uw Orde. Hij zegt toch tot een vriend: »Maak u niet zoo ongerust over uw neef; ik zal hem wat noodig is geven van het geld, dat ik in handen heb.» Hoe kunt gij nu beweren, dat hij heeft willen zeggen, dat hij dit geld had genomen om het niet terug te geven, en niet dat hij het slechts voorschoot om het weér te geven? Maar waart gij niet zeer onvoorzichtig, toen gij zelf het vermoeden van leugen bevestigd hebt door de andere brieven van Yperen's bisschop, die gij deedt drukken, en die duidelyk bewijzen, dat het inderdaad slechts voorschotten waren, die hij teruggeven moest? Dit blijkt uit den brief, dien gij aanvoert van 30 Juli

1) Deze brieven van Jansenius werden eerst gedrukt door de jezùieten, en na dien tijd liet pater Gerberon ze herdrukken in de Nederlanden, met zeer kurieuse aantekeningen.

1619, uit deze woorden, die u weerleggen: »Bekommer u niet om de *voorschotten*; zoo lang hij hier is, zal hem niets ontbreken.» En uit dien van 16 Januari 1620, waar hij zegt: »Gij zijt te haastig, en als het er op aankwam om rekening te doen, zoo zou het weinigjen krediet, dat ik hier heb, mij genoeg geld verschaffen.»

Gij zijt dus lasteraars, mijn vaders, in deze zaak even als in uw belachelijk verhaal van de kerkelijke kas van St. Medericus. Welk voordeel toch kunt gij trekken uit de beschuldiging, die een uwer goede vrienden inbracht tegen dezen geestelijke, op wien gij een smet woudt werpen? Moet men zeggen, dat een mensch schuldig is, omdat hij wordt beschuldigd? Neen, mijn vaders. Vrome menschen zoo als hij zullen altijd zoo veel malen beschuldigd kunnen worden, als er lasteraars gelijk gij in de wereld zijn. Men moet dus zijn oordeel niet gronden op de beschuldiging, maar op het vonnis. Welnu, het vonnis 23 Febr. 1656 in deze zaak geveld, rechtvaardigt hem volkomen; terwijl bovendien hij, die zich roekeloos in deze onrechtvaardige procedure gemengd had, door zijn amptgenooten werd verloochend, ja gedrongen zelfs, om zijn aanklacht in te trekken. En wat nu het terzelfder plaatse door u gezegde aangaat over »dien beroemden zielzorger, die in een oogenblik zich met negen honderd duizend Livres wist te verrijken» — zoo is het voldoende u te verwijzen naar de pastoors van St. Rochus en St. Paulus, die voor geheel Parijs getuigenis willen afleggen van zijn volkomen belangeloosheid in deze zaak, en van uw onvergeeflijke boosaardigheid bij deze lastering.

Doch genoeg over deze toch machteloos logens. Het zijn slechts de proefstukken uwer *novitii*, en niet de belangrijke slagen, door uw *groot*e *professen* toegebracht. Ik kom nu aan deze, mijn vaders; ik kom nu tot die lastering, een der zwartsten, die ooit uit uw geest zijn voortgekomen. Ik spreek over die ondraaglijke onbeschaamdheid, waarmee gij aan heilige nonnen en haar biechtvaders hebt durven verwijten, dat zij niet het mysterie der transsubstantiatie gelooven, noch de werkelijke

tegenwoordigheid van Christus in het avondmaal." Zietdaar, mijn vaders, een uwer waardige lastering! Dat is een misdaad, die God alleen in staat is te straffen, gelijk gij alleen in staat zijt haar te bedrijven. Men moet zoo nederig zijn als deze nederige belasterden om dit gelaten te verdragen; en men moet even slecht zijn als die zoo slechte lasteraars om het te gelooven. Ik tracht dus niet hen te verdedigen; zij zijn immers niet verdacht. Had den zij verdedigers noodig, zij zouden er betere hebben dan ik ben. Wat ik hiervan nu ga zeggen, zal niet strekken om hun onschuld te betoogen, maar om uw boosaardigheid in 't licht te stellen. Ik wil u alleen doen schrikken voor u zelve, en iedereen doen begrijpen, dat na zoo'n misdrijf gij tot alles in staat zijt.

Gij zult toch wel niet nalaten te zeggen, dat ik van Port-Royal ben; want dat is 't eerste wat gij zegt tot ieder, die uw buitensporigheden bestrijdt: alsof men slechts te Port-Royal menschen vond, die genoegzamen ijver hadden om tegen u de zuiverheid der christelijke zedeleer te verdedigen. Ik ken, mijn vaders, de verdienste van deze vrome kluizenaars, die er zich teruggetrokken hadden, en ik weet hoeveel de kerk verplicht is aan hun even stichtelijke als degelijke werken. Ik weet, hoe groot een vroomheid en wijsheid hun deel zijn; want al heb ik nooit met hen samengewoond, gelijk gij 't wilt doen gelooven (zonder dat gij weet wie ik ben) sommigen hunner ken ik, en ik vereer de deugd van hen allen. Maar God heeft niet alleen tot hun getal allen beperkt, die Hij stellen wil tegenover uw ongeregheden. Ik hoop het u, mijn vaders, met Gods hulp te doen gevoelen; en indien Hij mij genadig wil ondersteunen bij mijn voornemen om alles wat ik van Hem ontvang ook in zijn dienst te besteden, dan zal ik van u op zulk een wijze spreken, dat gij wellicht het betreurt, dat gij niet van doen hebt met een man van Port-Royal. Wat ik bij dezen doe, moge u hiervan ten proeve strekken. Want terwijl zij die gij met uw gruwelijke lasteringen beleedigt, slechts hun gebed opzenden tot God, om van Hem voor u vergeving te vragen, gevoel ik dien gij niet beleedigd hebt mij gedrongen, om u schaamrood te

maken voor 't aangezicht der geheele kerk, en over u te doen komen die heilzame verbijstering, waarvan de Schrift spreekt, en die bijna het eenige geneesmiddel is van een verharding zoo groot als de uwe: *Imple facies eorum ignominia, et quaerent nomen tuum Domine* 1).

Die overmoed, die ook de heiligste plaatsen niet spaart, moet beteugeld worden. Wie toch kan na dergelijken laster zich veilig achten? Hoe! mijn vaders! durft gij zelf te Parijs een zoo schandelijk boek aankondigen, met den naam van uw pater Meynier aan het hoofd, en onder dezen schandelijken titel: »Port-Royal en Genève in verbond tegen het hoogheilig sakrament van het altaar,» waarin gij van dezen afval niet alleen den abt van St. Cyran en den heer Arnauld, maar ook zijn zuster, moeder Agnès en al de nonnen van dit klooster beschuldigt, daar gij van haar zegt, bl. 96: »dat haar geloof betreffende het Avondmaal even verdacht is als dat van den heer Arnauld,» en van hem beweert gij bl. 4, dat hij »werkelijk een kalvinist is!» Nu vraag ik aan iedereen, of er in de kerk personen zijn, wien gij met minder schijn van recht zulk een afschuwelijk verwijt kondt doen? Want zegt het mij, mijn vaders, indien deze nonnen en haar biechtvaders »eenstemmig met Genève waren tegen het hoogheilig sakrament van het altaar,» (wat ontzettend is om te gelooven), waarom zouden zij dan tot hoofdvoorwerp van haar vrome vereering dit sakrament hebben gekozen, dat zij heeten te verfoeien? Waarom zouden zij dan aan haar regel de nadrukkelijke vereering van het h. Sakrament hebben toegevoegd? Waarom zouden zij het gewaad van het h. Sacrament hebben aangetogen; den naam aangenomen van Dochters des h. Sacraments; haar kerk genoemd de kerk van 't h. Sacrament? Waarom zouden zij van Rome de bekrachtiging dier inzetting gevraagd en verkregen hebben, en de vrijheid om alle donderdagen de getijden van 't h. Sacrament te bidden, waarin 't geloof der kerk zoo volkomen wordt uitgedrukt, indien zij met Genève

1) Ps. 83: 17.

hadden samen gespannen om dit geloof der kerk te niet te doen? Waarom zouden zij zich zelve verplicht hebben, om door een bijzondere devotie, mede goedgekeurd door den paus, zonder ophouden, dag en nacht geestelijke zusters te plaatsen in de nabijheid van die h. hostie, om door haar onafgebroken gebed tot dit voortdurend offer de goddeloosheid te vergoeden der ketterij die 't heeft willen vernietigen? Zegt mij, mijn vaders, indien gij 't kunt, waarom zij van alle verborgenheden in onzen godsdienst juist diegenen zouden ter zijde gesteld hebben welke zij geloofden, om degene, die zij niet geloofden, te verkiezen, en waarom zij zich zoo geheel en volkomen aan die verborgenheid van ons geloof zouden hebben gewijd, indien zij haar evenals de ketters hielden voor een verborgenheid der ongerechtigheid? 1) Wat antwoordt gij, mijn vaders, op zoo duidelijke getuigenissen, niet alleen in woorden maar ook in daden bestaande? En niet in eenige op zich zelf staande daden maar in een leven onafgebroken gewijd aan de aanbidding van Jezus Christus, gelijk hij op onze altaren troont? Wat antwoordt gij ook op de boeken die gij noemt naar Port-Royal, die overal juist dezelfde uitdrukkingen gebruiken, waarvan de kerkvaders en de concilies zich hebben bediend, om het wezen van 't mysterie uit te drukken? 't Is belachelijk maar afschuwelijk, dat gij er in uw schotschrift in dezer voege u afmaakt: »De Heer Arnauld, zegt gij, spreekt wel van *transsubstantiatie* maar hij bedoelt misschien een *significatieve* transsubstantiatie. Hij betuigt wel te gelooven aan de *werkelijke tegenwoordigheid*, maar wie zegt ons dat hij ze niet opvat als een waar en werkelijk beeld?» Waartoe komen wij hier, mijn vaders? En wien kunt gij niet een kalvinist schelden, als u dat goeddunkt, wanneer u slechts de vrijheid wordt gelaten, om de meest-kerkelijke en de heiligste uitdrukkingen te verdraaien, door de boosaardige haarkloverijen uwer nieuwe dubbelzinnigheden? Wie toch heeft zich ooit van andere uitdrukkingen bediend dan van deze, en vooral in een-

1) Zie 2 Thess. 2: 7.

voudige stichtelijke toespraken, waarin geen godgeleerde strijd wordt gevoerd? En de liefde en eerbied, dien zij koesteren voor dit heilig mysterie, doet er hen zoo gedurig over spreken, dat ik u uitdaag mijn vaders, hoe slim gij ook zijt, om er de minste dubbelzinnigheid in aan te toonen, of de geringste instemming met de gevoelens van Genève.

De ketterij van Genève, zooals ieder weet en gelijk gij zelf herinnert, bestaat hierin, dat men niet gelooft dat Christus werkelijk in dit sakrament aanwezig is; dat hij onmogelijk op onderscheiden plaatsen kan zijn; dat hij werkelijk slechts is in den hemel, en dat men hem alleen daar moet aanbidden en niet op het altaar; dat het brood brood blijft; dat het lichaam van Jezus Christus noch in den mond noch in de borst komt; dat hij alleen door het geloof genuttigd wordt, en dat de goddeloozen hem dus niet eten; en dat de mis niet een offer is maar een gruwel. Hoort nu eens, mijn vaders, hoe Port-Royal in zijn boeken met Genève samenstemt. Men leest er tot uw beschaming »dat het vleesch en het bloed van Jezus Christus zijn vervat in het brood en den wijn;» zie den 2^{den} brief van den heer Arnauld p. 259; — »Dat het Heilige der heiligen aanwezig is in het heiligdom en dat men 't er aanbidden moet;» *ibid.* p. 243. »Dat Jezus Christus woont in de zondaars die communiceeren, door de werkelijke en waarachtige tegenwoordigheid van zijn lichaam in hun borst, maar niet met de tegenwoordigheid van zijn geest in hun hart; *Fréq.-Com.* 3e deel, hoofdst. 16. »Dat het doode stof van de lichamen der heiligen voornamelijk zijn waarde ontleent aan dat zaad des levens, dat hun verblijft uit de aanraking van het onsterfelijk en levend makend vleesch van Jezus Christus;» 1ste deel H. 40. »Dat niet door eenige natuurlijke macht maar door de almacht Gods voor welke niets onmogelijk is, het lichaam van Jezus Christus is besloten in de hostie en in elk deeltje van de hostie;» *Théol. Fam.* l. xv. »Dat de goddelijke kracht aanwezig is, om te doen wat de woorden der consecratie uitspreken.» *ibid.* »Dat Jezus Christus neergedaald en rustend op het altaar, tegelijkertijd is verheven in de heerlijkheid; dat Hij door zich zelf en door

zijn gewone macht op onderscheiden plaatsen op hetzelfde oogenblik, in 't midden der zegevierende kerk is en in 't midden der strijdende en reizende kerk;" (*de la Suspens. H. 21*); dat de teekenen van 't sacrament gesuspendeerd 1) blijven, en op buitengewone wijze bestaan zonder door eenig voorwerp gedragen te worden; en dat het lichaam van Jezus Christus ook onder de teekenen is gesuspendeerd; dat het van hen niet afhangt gelijk de stof afhangt van de bijkomende omstandigheden." (*ibid. 23*); »dat de substantie van het brood verandert, terwijl de bijkomende omstandigheden onveranderd worden gelaten." (*Getijden van 't H. Sakrament in proza*). »Dat Jezus Christus rust in het avondmaal met dezelfde heerlijkheid welke Hij heeft in den hemel." (*Brieven van den heer de Saint-Cyran, Dl. 1. Br. 93*). »Dat zijn heerlijke menschheid troont in de tabernakelen der kerk in de gestalte van het brood dat hem zichtbaar bedekt; en dat Hij wetende dat wij zinnelijk zijn, ons geleidt tot de aanbidding van zijn godheid tegenwoordig aan alle plaatsen door die van zijn menschheid welke tegenwoordig is op een bijzondere plaats:" *ibid.* »Dat wij het lichaam van Jezus Christus op onze tong ontvangen, en dat hij haar heiligt door Zijn goddelijke aanraking; (*Br. 32*). »Dat hij in den mond van den priester komt; (*Br. 72*). »Dat, ofschoon Jezus Christus zich zelf toegankelijk heeft gemaakt in het h. sakrament door een daad van zijn liefde en zijn goedheid, hij er toch ook zijn ontoegankelijkheid handhaaft als een onafscheidelijke eigenschap van zijn goddelijke natuur, omdat, al is enkel het bloed en het lichaam in het sakrament door de kracht der woorden, *vi verborum*, zoo als de school zegt, dit niet wegneemt, dat zijn geheele godheid, zoo wel als zijn geheele menschheid er door een noodige verbinding ook in zijn; (*Verdediging van de rozenkrans van 't h. sakrament bl. 217*). Eindelijk: »dat het avondmaal tegelijk sakrament en offer is." (*Théol. fam. L. 15*). »En al is dit offer een herinnering aan 't kruis-offer, zoo bestaat er toch dit ver-

1) Hiermeê is bedoeld, dat de verhouding van brood en wijn tot het lichaam van Christus als van substantie tot iets bijkomstigs is opgeheven.

schil dat het misoffer alleen wordt gebracht voor de kerk en voor de geloovigen die in gemeenschap met haar staan, terwijl het kruisoffer is gebracht voor de geheele wereld, zooals de Schrift leert." (Ibid. p. 153). Dit is voldoende, mijn vaders, om duidelijk aan te toonen dat er misschien nooit grooter onbeschaamdheid werd betoond dan door u, want wat vraagt gij, om allen schijn weg te nemen, dat iemand het eens is met Genève? »Indien de Heer Arnauld," zegt uw pater Meynier bl. 83, »had gezegd, dat er in dit aanbiddelijk mysterie geen substantie van het brood is onder de teekenen, maar alleen het vleesch en het bloed van Jezus Christus, dan zou ik toegegeven hebben, dat hij zich ten eenemale tegen Genève had verklaard." Bekent het dan, lasteraars, en herstelt in 't openbaar deze openbare belediging. Hoe dikwerf hebt gij 't in de plaatsen gezien, die ik hier aanhaalde. Maar meer nog, daar de »theologie voor het huisgezin" is goedgekeurd door den Heer Arnauld, behelst zij 't gevoelen van beide mannen. Leest dan de geheele 15de Les, en vooral het tweede artikel en gij zult er de woorden vinden, die gij verlangt, zelfs nog nadrukkelijker dan gij ze gebruikt: »Is er brood in de hostie, en wijn in den kelk? Neen, want alle zelfstandigheid van het brood en die van den wijn zijn weggenomen om plaats te maken voor die van 't lichaam en 't bloed van Jezus Christus welke er alleen blijft, gehuld in de hoedanigheden en gestalten van het brood en den wijn."

Welnu, mijn vaders, zegt gij nu nóg dat Port-Royal niets leert, wat Genève niet beaamt, en dat de Heer Arnauld niets heeft gezegd, in zijn tweeden brief, *wat ook niet gezegd kon worden door een leeraar van Charenton?* 1) Laat dan Mestrezat 2) eens zeggen wat de Heer Arnauld zegt in dien brief! (bl. 237 vv.) Laat hém eens zeggen, »dat het een goddelooze leugen is hem

1) Een vlek nabij Parijs, waar een beroemde geref. gemeente was, en meer dan een Synode der gereformeerden gehouden werd.

2) Een der beroemdste predikers en voorvechters der geref. kerk in Frankrijk. Hij stierf 2 Mei 1657.

ten laste te leggen, dat hij de transsubstantiatie loochent; dat hij aan zijn boeken de waarheid ten grondslag legt van de werkelijke tegenwoordigheid van Gods Zoon, in strijd met de ketterij der kalvinisten; dat hij zich gelukkig acht door zijn verblijf in een plaats, waar men aanhoudend het hoogheilige aanbidt, dat aanwezig is in 't heiligdom," wat veel meer in strijd is met het geloof der kalvinisten dan de werkelijke tegenwoordigheid; daar, zoo als de kardinaal Richelieu zegt in zijn Controverses, bl. 536: »De nieuwe predikanten in Frankrijk hebben zich vereenigd met de lutherschen, die gelooven aan de werkelijke tegenwoordigheid van Jezus Christus in het avondmaal, en hebben nu verklaard, dat zij ten opzichte van dit mysterie van de kerk slechts gescheiden blijven, op grond van de aanbedding, welke de katholieken wijden aan het avondmaal." Maakt, dat men te Genève onderteekene al de woorden, die ik heb aangehaald uit de boeken van Port-Royal, en niet alleen die enkele zinsneden, maar de geheele verhandelingen over dit mysterie, zoo als 't Boek der gedurige avondmaalsviering, de Verklaring van de ceremonies der mis, de Oefening gedurende de mis, de Gronden voor de suspensie van het h. Sakrament, de vertaling der hymnen in de Getijden van Port-Royal enz. En bewerkt eindelijk, dat men ook te Charenton de heilige gewoonte instelt der aanhoudende aanbedding van Jezus Christus, besloten in het avondmaal, gelijk men dat doet te Port-Royal, en gij zoudt geen uitnemender dienst aan de kerk hebben kunnen bewijzen, omdat dan Port-Royal niet *eenstemmig zou zijn met Genève*, maar Genève eenstemmig met Port-Royal en de geheele kerk.

Inderdaad, mijn vaders, gij kondt niets dwazers bedenken dan Port-Royal beschuldigen van niet te gelooven aan 't avondmaal; maar ik wil aanwijzen wat U daartoe gebracht heeft. Gij weet, dat ik een weinig bekend ben met uw politiek. Gij zijt haer in dit geval bijzonder getrouw geweest. Indien de abt van St. Cyran en Arnauld alleenlijk hadden gezegd wat men omtrent dit mysterie moet gelooven, en niet wat men moet doen om zich er toe voor te bereiden, dan zouden zij de beste katho-

lieken der wereld zijn geweest, en men zou geen dubbelzinnigheden hebben gevonden in hun uitdrukkingen: *werkelijke tegenwoordigheid en transsubstantiatie*. Maar aangezien allen, die uwe toegeeflijkheden bestrijden ketters *moeten* zijn, en juist in die zaak waarover zij u aanvallen — hoe zou dan de heer Arnauld geen ketter wezen op 't punt van 't avondmaal, hij, die een boek heeft geschreven alleen tegen de vele wijzen, waarop gij dit sakrament ontheiligt? Hoe, mijn vaders! zou hij straffeloos zeggen: „Dat men het lichaam van Jezus Christus niet moet geven aan hen, die altijd terug vallen tot dezelfde zonden, en bij wie men geen spoor ziet van beterschap; en dat men hen eenigen tijd verre moet houden van het altaar, ten einde zij zich zuiveren door een oprecht berouw en dan later met vrucht kunnen naderen?” Duld niet, dat men aldus spreke, mijn vaders; gij zoudt dan zoovele lieden niet hebben in uw biechtstoelen. Immers zegt uw pater Brisacier, dat gij, indien men die methode volgde, »het bloed van Jezus Christus niemand zoudt doen ten goede komen.” 't Is veel beter voor u, dat men de praktijk uwer Orde volgt, welke uw pater Mascarenbas 1) vermeldt in een boek, goedgekeurd door uwe doctoren, en zelfs door uw eerwaarden pater generaal; aldus luidt zijn uitspraak: »Dat allerlei soort van menschen, en zelfs priesters het lichaam van Jezus Christus kunnen ontvangen op denzelfden dag waarop zij zich bevlekt hebben met de afschuwlijkste zonden; dat men wel verre dat er in die avondmaalsvieringen iets oneerbiedigs zou zijn gelegen, eerder om dergelijk gebruik er van moet geprezen worden; dat de biechtvaders hen er niet van moeten terug houden, en dat zij integendeel hen die deze misdaden bedrijven, moeten aanraden aanstonds te communiceeren; want al is het dat de kerk het heeft verboden — dit verbod is krachteloos geworden door de praktijk der kerk over de geheele aarde.” Mascar. tr. 4, disp. 5, n. 284.

Dat beteekent het, mijn vaders, over de geheele aarde Jezufeten

1) Eman. M. gest. in 1664, en schrijver van een boek *de Sacramentis*.

te hebben! Zietdaar de algemeene praktijk, welke gij er hebt ingevoerd en welke gij wilt handhaven. Het doet er niet toe, dat de tafel van Jezus Christus vol gruwelen is, als uw kerken maar vol menschen zijn. Maakt dan hen, die zich daar tegen verklaren ketters op het punt van het h. sakrament, het koste wat het wil! Maar hoe zult gij het kunnen doen na zoovele onweerlegbare getuigenissen, die zij van hun geloof hebben afgeleid? Zijt gij er niet huiverig voor, dat ik de vier gewichtige bewijzen welke gij voor hun ketterij aanvoert, hier mededeel? Gij zoudt het moeten wezen, mijn vaders, en ik mag u deze schandepiet besparen. Laat ons dan het eerste bewijs onderzoeken!

Pater Meynier zegt: »De Heer de Saint-Cyran troost een zijner vrienden over den dood zijner moeder (T. 1 Br. 14.) hiermee, dat het welgevalligst offer dat men Gode in zulke gevallen brengen kan, de lijdzaamheid is: derhalve is hij een kalvinist." Dat is zeer spitsvondig, mijn vaders, en ik weet niet of iemand de reden daarvan weet. Laat ons het dan van hem zelf hooren: »Omdat hij dus niet gelooft aan het offer der mis; immers is dit Gode het meest welgevallige van alle offers." Laat men nu nog zeggen, dat de Jezuiteten niet kunnen redeneeren! Zij kunnen het zóó, dat zij al wat zij willen kettersch kunnen maken: zelfs de h. Schrift. Want zou het geen ketterij wezen, om met den Prediker te zeggen: »Er is niets slechter dan het geld lief te hebben, *nihil est iniquius quam amare pecuniam!*"¹⁾ alsof echtbreuk, moord en afgoderij niet nog grooter misdaden waren. *En wie zegt wel niet* eens gedurig soortgelijke dingen, als bijv. dat een verslagen en ootmoedig hart in de oogen Gods het meest welgevallig offer is; omdat men daarbij er slechts aan denkt de eene innerlijke deugd met de andere te vergelijken en niet met het offer van de mis, dat van een geheel anderen en oneindig veel verhevener aard is? Zijt gij dus niet belachelijk, mijn vaders? En moet ik, om u volkomen te beschamen, u de woorden voorleggen uit denzelfden brief van den Heer de Saint-Cyran, waarin hij van 't offer der mis spreekt.

1) Jezus Sirach 10: 10.

als *het uitnemendste* van alles, als hij zegt: »Dat men Gode alle dagen en ter ieder plaatse het offer brenge van het lichaam zijns Zoons, die geen *uitnemender* middel heeft gevonden dan dit om zijn Vader te eeren?» En later: »Dat Jezus Christus ons gelast heeft, om stervende zijn geofferd lichaam te gebruiken, ten einde Gode het offer van ons zelve dè s te welgevalliger te maken, en om zich met ons te vereenigen als wij sterven, ten einde ons te versterken en door zijn tegenwoordigheid het laatste offer te heiligen, dat wij met ons leven en ons lichaam Gode brengen.» Verloochent dat alles, mijn vaders, en laat niet na te zeggen, dat hij afried om bij 't sterven te communiceeren, gelijk gij doet op bl. 33, en dat hij niet geloofde aan het offer der mis: want niets is te erg voor lasteraars van beroep.

Uw tweede bewijs is er een sprekend getuige van. Om den gestorven de Saint-Cyran kalvinist te maken, wien gij het boek *Petrus Aurelius* ¹⁾ toeschrijft, maakt gij gebruik van eenige woorden, waarmee Aurelius, bl. 89, uitlegt, hoe de kerk zich gedraagt tegenover priesters en zelfs tegenover bisschoppen, die zij ontslaan of ontzetten wil. »Daar de kerk, zegt hij, hun niet de kracht der ordening ontnemen kan, welker karakter onuitwischbaar is, zoo doet zij wat zij kan doen: zij wischt uit haar herinnering dat karakter uit, dat zij niet kan wegnemen uit de ziel van hen die de wijding ontvingen; zij beschouwt hen, alsof zij niet meer priesters of bisschoppen waren; zoodat men, naar het gewoon spraakgebruik der kerk, kan zeggen, dat zij 't niet meer zijn ofschoon zij 't altijd blijven wat het karakter betreft: *Ob indelebitatem characteris.*» Gij ziet dus, mijn vaders, dat deze schrijver, geaprobeerd door drie algemeene vergaderingen der fransche geestelijkheid, duidelijk zegt, dat het karakter van 't priesterschap onvernietigbaar is, en toch laat gij hem juist het tegendeel zeggen, in deze woorden: »dat het karakter van het

1) *P. A. theologi opera*, in 1633 verschenen en de rechten der bisschoppen o. a. tegenover den paus bepleitend. Zoo niet geheel, dan toch grootendeels door de St. Cyran vervaardigd.

priesterschap niet vernietigbaar is." Dit is een grove lastering, of volgens u, een kleine vergeefflijke zonde. Dit boek toch had u kwaad gedaan, daar het de ketterijen uwer broeders in Engeland betreffend het bisschoppelijk gezag weerlegd had. Maar dit is een zeer tastbare ongerijmdheid: immers legt gij de Saint-Cyran eerst valschelijk ten laste, dat hij dit karakter niet voor onvernietigbaar houdt, en dan leidt gij er uit af, dat hij dus niet gelooft aan de werkelijke tegenwoordigheid van Jezus Christus in het avondmaal.

Verwacht niet, dat ik u hieromtrent weerleggen zal, mijn vaders. Indien gij geen gezond verstand hebt, kan ik het u niet geven. Allen die 't wel hebben, zullen er zich vroolijk genoeg over maken, even als over uw derde bewijs, dat rust op deze woorden uit de *Frég. Comm.* 3de deel, hoofdst. 11: »Dat God ons in het avondmaal *hetzelfde vleesch* geeft als den heiligen in den hemel, zonder dat er eenig ander verschil bestaat dan dat Hij er ons hier het gezicht en den zinnelijken smaak van onthoudt, welke Hij beiden weglegt voor den hemel." Inderdaad, mijn vaders, deze woorden drukken zoo naar waarheid de bedoeling der kerk uit, dat ik ieder oogenblik vergeet *hoe* gij er toch voor uw doel misbruik van hebt kunnen maken. Ik zie er toch niets anders in, dan wat het concilie van Trente ons leert, Sess. 13, c. VIII, dat er geen ander verschil is tusschen Jezus Christus in het avondmaal en Jezus Christus in den hemel, dan dat Hij hier omsluierd is, en ginds niet. De heer Arnauld zegt niet, dat er geen ander verschil bestaat in de wijze waarop wij Jezus Christus ontvangen, maar alleen, dat er geen ander verschil is in Jezus Christus, dien men ontvangt.

En toch laat gij hem, tegen alle rede in, in deze woorden zeggen, dat men hier evenmin Jezus Christus met den mond eet als in den hemel; waaruit gij uw ketterij affeidt. Ik heb deernis met u, mijn vaders. Moet ik het u nog nader aantoonen? Waarom verwacht gij dit goddelijk voedsel met de wijze van het te ontvangen? Er is, gelijk ik zeide, slechts één onderscheid tusschen deze spijze op aarde en in den hemel, en dat bestaat hierin, dat

zij hier gehuld is in windselen, die er ons gezicht en smaak van benemen; maar er is meer dan één punt van verschil in de wijze waarop wij ze hier en ginds genieten en het voorname punt is, gelijk de Heer Arnauld zegt, (3de deel, hoofdst. 16:) »hier komt het in den mond en de maag, én van goeden én van slechten,» wat niet zoo wezen zal in den hemel.

En indien gij de oorzaak van dit verschil niet weet, dan moe ik u zeggen, mijn vaders, dat de reden waarom God die verscheiden manieren om eenzelfde vleesch te ontvangen, heeft verordend, gelegen is in het verschil tusschen den staat der christenen hier beneden, en dien der zaligen in den hemel. De toestand der christenen, gelijk kardinaal du Perron met de kerkvaders zegt, houdt het midden tusschen den toestand der zaligen en dien der Joden. De zaligen bezitten Christus in werkelijkheid, zonder beeld en sluier. De Joden hebben van Jezus Christus slechts het béeld en den sluier bezeten, zoo als het manna en het paaschlam. En de christenen bezitten Jezus Christus in het avondmaal waarachtig en werkelijk, maar nog in omhulsels. »God, zegt de h. Eucherius, 1) heeft zich drie tabernakels gemaakt: de synagoge, die slechts schaduwen had zonder waarheid; de kerk, die de waarheid én de schaduwen heeft; en den hemel, waarin geen schaduwen zijn, maar de waarheid alleen.» Wij zouden treden uit den staat, waarin wij verkeeren, welke de staat des geloofs is, dien Paulus stelt zoo wel tegenover de wet als over het zien, indien wij slechts de afbeeldsels hadden zonder Jezus Christus, omdat het een eigenschap van de wet is slechts de schaduw te hebben, en niet het wezen der dingen. En wij zouden er ook buitentreden, indien wij 't zichtbaar bezaten; omdat het geloof, zoo als dezelfde apostel zegt, niet vereischt wordt bij de dingen, die men ziet. En alzoo is het avondmaal volmaakt passend bij onze bedeeing des geloofs, omdat het werkelijk Jezus Christus bevat, maar omsluiert. Was dus Jezus Christus niet werkelijk in de gestalte van brood en wijn gelijk de kettters beweren,

1) Benedictijner schrijver van *De vita Solitaria*.

dan werd het geloof aangetast; en dit zou ook geschieden, indien wij Hem zonder omhulsel ontvingen, evenals in den hemel; dan toch werd onze toestand verwisseld óf met dien van het jodendom, óf met dien der heerlijkheid.

Zietdaar, mijn vaders, de mysterieuse en goddelijke rede van dit gansch goddelijk mysterie. Zietdaar wat ons de kalvinisten doet verfoeien, als die ons terug willen voeren tot de bedeeling van het jodendom, en wat ons doet streven naar de heerlijkheid der verlostten, welke ons het vol en eeuwig genot van Jezus Christus schenken zal. Hieruit ziet gij, dat er verschil bestaat in de wijze waarop Jezus Christus zich meedeelt aan de christenen en aan de Zaligen, en dat men bijv. hier geniet met den mond, en in den hemel niet; maar dat dit alles alleen afhangt van het verschil dat er is tusschen de bedeeling van 't geloof waarin wij hier verkeerden en dien van het aanschouwen, waarin zij zijn. En dit wordt, mijn vaders, door den Heer Arnauld zeer duidelijk gezegd met deze woorden: »Dat er geen ander onderscheid mag zijn tusschen de reinheid van hen, die Jezus Christus ontvangen in het avondmaal, en de reinheid der zaligen, als er bestaat tusschen het geloof en het klare zien van God, van welke beiden alleen de verschillende manier afhangt waarop men Hem nuttigt op aarde en in den hemel.» Gij behoedert, mijn vaders, in zijn woorden, die heilige waarheden te eerbiedigen, in plaats van ze te verdraaien ten einde er een ketterij in te vinden, die er nimmer in was, en die er niet in kon zijn; en wel deze, dat men Jezus Christus alleen eet door 't geloof en niet met den mond, zoo als met booze bedoeling uw paters Annat en Meynier zeggen, die er hun voornaamste beschuldiging van maken.

Gij zijt dus niet gelukkig met uw bewijzen, mijn vaders, en daarom hebt gij een nieuw kunstmiddel te baat genomen, en dat is? Gij hebt de besluiten van 't concilie 1) verdraaid, om er den heer Arnauld mee in strijd te brengen, — zoo veel middelen bezit gij, om de wereld kettters te maken. Pater Meynier doet dit

1) Bedoeld is het concilie van Trente.

op vijftig plaatsen van zijn boek, en acht of tienmaal alleen op bl. 54, waar hij beweert, dat het, om zich als een katholiek uit te drukken, niet genoeg is te zeggen: »Ik geloof dat Jezus Christus werkelijk tegenwoordig is in het avondmaal,» maar dat men moet zeggen: »Ik geloof *met het concilie*, dat Hij er is met een ware *lokale tegenwoordigheid* of plaatselijk.» Hierbij beroept hij zich op het Concilie, Sess. 13. can. 4. can. 6. Wie zou als hij het woord *lokale tegenwoordigheid* uit drie Regels van een algemeen concilie aangehaald ziet, niet gelooven, dat het er wezenlijk staat? Dit heeft u dienst kunnen doen vóór mijn 15^{den} Brief; maar nu mijn vaders, laat men zich niet meer zoo gemakkelijk verschalken. Men gaat tot het concilie, en men bevindt, dat gij bedriegers zijt; want die woorden: lokale tegenwoordigheid, plaatselijk, plaatselijkheid hebben daar nooit gestaan; en ik verklaar u zelfs, mijn vaders, dat zij nergens zijn te vinden in de uitspraken van dit concilie, noch in eenig ander voorafgaand concilie, noch bij eenig kerkvader. Ik bid u dus, mijn vaders, te zeggen, of gij allen verdacht wilt maken van calvinisme, die deze uitdrukkingen niet gebruikt hebben? Is dit zoo, dan is ook het concilie van Trente er verdacht van, en al de kerkvaders zonder uitzondering. Ziet gij geen kans om den heer Arnauld tot een ketter te maken, zonder er zoo velen te beleedigen, die u geen kwaad hebben gedaan, en onder deze den h. Thomas, die een der grootste verdedigers is van het avondmaal, en die wel verre van deze uitdrukking te verdedigen, ze integendeel verwerpt 3 p. Quaest. 76, a. 5, waar hij zegt: *Nulla modo corpus Christi est in hoc sacramento localiter?* 1)

Wie zijt gij dan, mijn vaders, dat gij op uw gezag nieuwe formules voorschrijft, welker gebruik gij beveelt bij het behoorlijk uitdrukken van zijn geloof, alsof de geloofsbelijdenis uitgevaardigd door de pausen, op last van het concilie, waarin die term niet voorkomt, onvolledig ware, en een dubbelzinnigheid overlief in 't geloof der kerk, welke gij alleen zoudt ontdekt hebben?

1) Het Lichaam van Christus is op geenerlei wijs plaatselijk in dit Sacrament aanwezig.

Welk een roekeloosheid om die formules aan de doktoren zelven voor te schrijven! Welk een leugenachtigheid om haar toe te dichten aan algemeene concilies! En welk een onkunde niet te weten hoeveel bezwaar de meest verlichte heiligen gemaakt hebben, om ze aan te nemen! *Bloost*, mijn vaders, *over uw bedrog en onwetendheid*, zooals de Schrift zegt 1) tot lieden zoo als gij: *De mendacio ineruditionis tuae confundere.*

Waagt het dus niet weër, om als meesters op te treden; daartoe ontbreekt u het karakter en de waardigheid. Indien gij echter uw gedachten met meer bescheidenheid wilt ontwikkelen, zal men er naar kunnen luisteren; want, ofschoon dat woord: *lokale tegenwoordigheid* door den h. Thomas is afgekeurd, daar het lichaam van Jezus Christus niet in het avondmaal is gelijk de lichamen gewoonlijk hun plaats innemen, zoo is die uitdrukking toch door sommige nieuwe controversisten gebruikt, omdat zij daarmee alleen te kennen geven, dat het lichaam van Jezus Christus werkelijk onder de gestalten aanwezig is, en daar deze op een bepaalde plaats zijn, zoo is dit ook met Jezus Christus het geval. In dien zin zal de heer Arnauld geen bezwaar hebben tegen de bedoelde woorden, daar de heer de Saint-Cyran en hij zoo dikwerf hebben verklaard, dat Jezus Christus in het avondmaal werkelijk is op een bepaalde plaats, en wonderbaarlijk op onderscheidene plaatsen te gelijk. Alzoo beteekenen uw spitsvondigheden niet het minste, en hebt gij niet den geringsten schijn van waarheid kunnen bijzetten aan een beschuldiging, welke gij slechts met onweerlegbare bewijzen hadt mogen uitspreken.

Doch wat baat het, mijn vaders, hun onschuld tegenover uw lasteringen te verdedigen? Gij schrijft hun deze dwalingen niet toe omdat gij meent, dat zij haar gelooven, maar omdat gij meent, dat zij u afbreuk doen. Dit is, volgens uw theologie, genoeg om hen te belasteren, zonder schuld; en gij kunt, zonder biecht of boete de mis lezen op hetzelfde oogenblik, waarop gij aan pries-

1) Sirach. 4: 30.

ters, die haar ook alle dagen bedienen, ten laste legt, dat zij haar houden voor louter afgoderij: wat een zoo schrikkelijke heiligschennis zou zijn, dat gij zelf uw eigen pater Jarrigue 1) *in effigie* hebt doen ophangen, omdat hij de mis bediend had, *toen hij 't eens was met Genève.*

Ik verwonder er mij dus over, niet dat gij hun zoo vrijmoedig zulke groote en valsche misdrijven ten laste legt; maar dat gij hun met zoo weinig voorzichtigheid zulke weinig waarschijnlijk misdaden verwijt: want gij beschikt over de zonden naar welgevallen — maar meent gij even gemakkelijk te kunnen beschikken over 't geloof der menschen? Inderdaad, mijn vaders, indien de verdenking van kalvinisme moet vallen óf op u óf op hen, dan zoudt gij in groote moeite geraken. Hun gesprekken zijn even katholiek als de uwe; maar hun gedrag bevestigt hun geloof, en het uwe verloochent het; want indien gij even goed als zij gelooft, dat dit brood werkelijk is veranderd in het lichaam van Jezus Christus, waarom vraagt gij dan niet, als zij, dat het steenen en bevrozen hart van hen, wien gij aanraadt te naderen oprechtelijk veranderd worde in een vleeschen hart vol liefde? Indien gij gelooft, dat Jezus Christus daarin is in den doodstaat om hun, die naderen te leeren sterven aan de wereld, aan de zonde en zich zelve, waarom dringt gij dan de zoodanigen om te naderen, in wie de misdaden en de zondige hartstochten nog zoo overheerschen? En hoe oordeelt gij hén waardig het hemelsch brood te eten, die zelfs het aardse brood niet waardig zijn?

O groote vereerders van dit heilig mysterie, wier ijver zich vertoont in 't vervolgen van hen, die het vereeren door zoo vele heilige communies, en in 't vleien van hen, die 't onteeren door zooveel heiligschennende communies! Hoe is het zulken verde-

1) *Pater J.* heeft nadat hij tot de geref. kerk uit de roomsche was overgegaan, een tijd lang geleefd in den Haag. Hij schreef er tegen de jezuitendeorde waartoe hij had behoord, en later is teruggekeerd. Te Rochelle werd hij veroordeeld, om *in effigie* opgehangen en verbrand te worden.

digers van een zoo rein en aanbiddelijk offer waardig, om de tafel van Jesus Christus te doen innemen door verharde zondaars die van hun gruwelen komen, en in hun midden een priester te plaatsen, wien zijn biechtvader zelf van zijn schaamteloze misdrijven zendt naar het altaar, om er, in de plaats van Jezus Christus, dit volmaakt-heilig offer op te dragen aan den heiligen God, en het met zijn bezoedelde handen te brengen aan geheel bezoedelde monden! Past het hun die zich alzoo gedragen *over de geheele aarde*, naar regelen goedgekeurd door hun eigen generaal, niet wèl, om den schrijver van de *Fréq. Commun.*, en de dochters van het h. Sakrament te verwijten, dat zij aan 't heilig Sakrament niet gelooven?

Evenwel — dit is hun nog niet genoeg; om hun haat te bevredigen, moesten zij hen ook nog ten laste leggen, dat zij Jezus Christus en hun doop verloochenen. Dit zijn, mijn vaders, geen verzinsels aan de uwe gelijk, — het zijn de noodlottige uitersten, waarmee gij de maat uwer lasteringen hebt volgemeten. Zulk een ergerlijke logen zou niet in handen, waardig haar vol te houden, gebleven zijn, als uw goede vriend Filleau, die ze bedacht, haar alleen had verkondigd: uw Orde heeft ze openlijk overgenomen; en uw pater Meynier houdt het *als een vaste waarheid* staande, dat Port-Royal sints vijf en dertig jaren een geheim komplot vormt, waarvan de Saint-Cyran en de bisschop van Yperen de hoofden zijn, om het mysterie der vleeschwording te ondermijnen, het evangelie te doen doorgaan vóór een verdachte geschiedenis, den christelijken godsdienst uit te roeien, en het deïsme te vestigen op de puinhoopen van het Christendom. Is dit alles, mijn vaders? Zult gij tevreden zijn, indien men dat alles gelooft van hen, die gij haat? Zou uw wrevel eindelijk bekoeld zijn indien gij hen tot een afschuw had gemaakt niet alleen van hen die tot de kerk behooren *door hun eenstemmigheid* met Genève, waarvan gij hen beschuldigt, maar bovendien van allen, die ofschoon buiten de kerk, gelooven in Jezus Christus — door dat *deïsme* dat gij hun ten laste legt?

Maar wie meent gij diets te kunnen maken, op uw getuigenis

alleen zonder schaduw van bewijs en met alle denkbare tegenstrijdigheden, dat priesters, die niets anders verkondigen dan de genade van Jezus Christus, de zuivere leer des evangelies en de plichten van den doop, hun doop, het evangelie en Jezus Christus verloochenen? Wie zal 't gelooven, mijn vaders? Gelooft gij het zelve, ellendigen die gij zijt? Waartoe zijt gij niet gebracht, daar gij noodwendig bewijzen moet dat zij niet gelooven in Jezus Christus, of zelve moet beschouwd worden als de gruwelijkste lasteraars die ooit bestonden! Bewijst het dan, mijn vaders! Noemt dien *verdienstelijke geestelijke*, van wien gij zegt, dat hij is geweest op die vergadering van Bourg-Fontaine in 1621, en dat hij uw Filleau daar het plan heeft meêgedeeld, aldaar opgevat om den Christelijken godsdienst uit te roeien; noemt die zes personen, die er, naar gij zegt, die samenzwering hebben gemaakt; noemt hem, *die door de letters A. A. wordt aangeduid*, en die, naar gij zegt, bl. 15, *Antoine Arnauld niet is*, omdat hij u heeft aangetoond, dat hij toen slechts negen jaar oud was, »maar een ander, die, naar gij zegt nog in leven is, en te bevriend met den Heer Arnauld om hem niet bekend te zijn.” Gij kent hem dus, mijn vaders; en daarom zijt gij, als gij zelve niet zonder godsdienst zijt, verplicht dien goddelooze aan te klagen bij den Koning en het parlement, om hem naar verdienste te doen straffen. Gij moet spreken, mijn vaders, gij moet hem noemen, of de schande u getroosten van slechts gehouden te worden voor leugenaars niet waardig dat men hen ooit weêr gelooft. Dit is de wijze, waarop men naar 't onderwijs van den goeden pater Valeriaan zulke lasteraars *op de pijnbank* legt, en tot het niterste brengt. Uw zwijgen zal daarenboven een volledig bewijs zijn voor uw duivelsch gelaster. De blindsten onder uw vrienden zullen moeten inzien, »dat het geen teeken is van uw deugd maar van uw onmacht;” en zich verwonderen, dat gij zelfs de geestelijke zusters van Port-Royal hebt aangetast, en van haar gezegd, gelijk gij doet op bl. 14, dat »het geheime gebed van het h. Sacrament, door een harer opgesteld, de eerste vrucht is geweest van die samenzwering tegen Jezus Christus,” en op bl. 95 »dat

men haar al de verfoeilijke stellingen van dit geschrift heeft ingeblazen," wat volgens u, een onderwijs is geweest in het *deïsme*. Reeds heeft men uw lasteringen van dit geschrift zegevierend weerlegd in de verdediging van de censuur van wijlen den aartsbisschop van Parijs tegen uw pater Brisacier. Gij hebt niets te antwoorden; en gij laat niet af er nog partij van te trekken op een wijze schandelijker dan ooit, om maagden van algemeen bekende vroomheid het toppunt van goddeloosheid ten laste te leggen: wreede en laffe vervolgers, zijn dan de stilste kloosters nog niet veilig tegen uwe lasteringen? Terwijl deze heilige maagden dag en nacht Jezus Christus aanbidden in het heilig sakrament naar haren regel, houdt gij niet op nacht en dag te verkondigen dat zij niet gelooven aan zijn tegenwoordigheid in het Avondmaal noch zelfs aan des Vaders rechterhand; en gij sluit hen openlijk buiten de kerk, terwijl zij in stilte bidden voor u en de geheele kerk! Gij belastert haar, die geen ooren hebben om u te hooren, en geen mond om u te antwoorden, maar Jezus Christus, in wien zij verborgen zijn om slechts eens met Hem geopenbaard te worden, hoort u en zal voor haar spreken. Thans hoort men die heilige en geduchte stem, die de natuur verbaast, en de kerk vertroost. En ik vrees, mijn vaders, dat zij die hun harten verharden, en hardnekkig weigeren te luisteren nu hij spreekt als God, zullen gedwongen zijn vol schrik naar Hem te hooren, wanneer Hij tot hen zal spreken als Richter.

Hoe toch zult gij, mijn vaders, Hem rekenschap kunnen geven van zoo veel lasteringen, wanneer Hij ze toetsen zal niet aan de bespiegelingen van uw paters Dicastillus, Gans en Pennalossa, die ze verontschuldigen, maar aan de regelen der eeuwige waarheid, en de heilige verordeningen van zijn Kerk, die, wel verre van dit misdrijf te verontschuldigen, het in die mate verafschuwt, dat zij 't even zwaar straft als een opzettelijken moord! Immers heeft zij in 't eerste en tweede concilie van Arles den lasteraars even als den moordenaars de communie ontzegd tot aan hun dood. Het lateraansch concilie heeft hen, die er van overtuigd waren, al hadden zij zich gebeterd, een kerkelijke

betrekking onwaardig gekeurd. De pausen hebben zelfs hen, die bisschoppen of priesters of diakenen belasterden, gedreigd dat zij zelfs in hun stervensuur niet zouden mogen kommuni-ceeren. En de schrijvers van een eerroovend boek, die niet bewijzen kunnen wat zij hebben gezegd, zijn door paus Adriaan veroordeeld tot *geeselstraf*, mijn eerwaarde vaders, *flagellentur*: in die mate heeft de kerk zich altijd verre gehouden van de dwa-lingen uwer Orde, die zoo verdorven is dat zij zelfs misdrijven als de laster verontschuldigt, om ze zelve dès te vrijer te plegen.

Inderdaad, mijn vaders, gij zoudt er groot kwaad mee kunnen doen, indien God niet gewild had, dat gij zelve de middelen aan de hand gedaan hadt, om het te voorkomen, en al uw lasteringen krachteloos te maken; want men behoeft slechts mee te deelen, dat gij er zelve geen zonde in ziet, om u alle vertrouwen te benemen. De lastering is ijdel, indien zij niet gepaard gaat met een groote reputatie van oprecht-heid. Een kwaadspreker zal niets vermogen, indien men niet weet van hem, dat hij 't kwaadspreken verfoeit als een mis-daad, waartoe hij niet in staat is. En zoo verraadt u, mijn vaders, uw eigen beginsel. Gij hebt het gedaan, om uw ge-weten gerust te stellen: want gij wildet kwaad spreken zonder verdoemd te worden, en behooren tot *die heilige en vrome las-teraars*, van wie de h. Athanasius spreekt. Gij hebt dus, om u tegen de hel te vrijwaren, dien stelregel aangenomen, die u daarvan redt naar het zeggen van uw doktoren; maar die regel zelf, die u, volgens hen, vrijwaart tegen de straffen, welke gij hier namaals ducht, ontrooft u hier het voordeel, dat gij er u van voorsteldet, zoodat gij meenende de ondeugd der kwaadsprekendheid te vermijden, haar vrucht verloren hebt: zoo zeer is het kwaad met zich zelf in strijd, en be-lemmert en vernietigt het zich zelf. Gij zoudt dus met meer vrucht voor u zelf lasteren, indien gij met Paulus het uit-spraak, dat de eenvoudige kwaadsprekers, *maledici*, niet waardig zijn God te zien, daar dan althans uw lasteringen eerder zouden geloofd worden, ofschoon gij dan tevens u zelve zoudt

veroordeelen. Maar als men, gelijk gij doet, zegt dat laster tegen uw vijanden geen zonde is, dan zullen uw lasteringen niet worden geloofd, en gij zult u zelf steeds in 't verderf storten: want het is gewis, mijn vaders, zoowel dat uw schrijvers van gezag Gods gerechtigheid niet vernietigen zullen, als dat gij niet klaarder bewijzen kunt, dat gij niet in de waarheid zijt dan door de leugen te baat te nemen. Indien de waarheid voor u was, zij zou voor u strijden, zij zou voor u overwinnen, en, welke vijanden gij ook mocht hebben, de waarheid zou er u, naar de belofte, van verlossen. Gij neemt de leugen slechts te baat om de dwalingen vol te houden, waarmée gij de dienaars der wereld vleit, en om de lasteringen te steunen, waarmée gij de vrome menschen kwelt, die er zich tegen verzetten. Nu de waarheid met uw bedoelingen niet strookt, hebt gij uw vertrouwen op de leugen moeten stellen, zoo als Jesaia zegt (H. 20). Gij hebt gezegd: »De rampen die de menschen overkomen, treffen ons niet; want wij hebben gehoopt op de leugen, en de leugen zal ons beschermen.» Maar wat antwoordt de profeet (H. 30)? »Daar gij uw vertrouwen hebt gesteld op de leugen en op het bedrog, *sperastis in calumnia et in tumultu*, zoo zal die ongerechtigheid u worden toegerekend, en uw ondergang zal gelijk zijn aan dien van een hoogen muur, die onverhoeds valt, en aan dien van een aarden vat, dat breekt, en dat men zoo volkomen verbrijzelt, dat er niet een scherf zal overblijven, waarmeé men een weinig water scheppen, of vuur aanvatten kan; omdat (gelijk een ander profeet zegt, (*Ezech.* 13) gij het hart des rechtvaardigen, dat ik zelf niet bedroefd had, hebt bedroefd en gij hebt de boosheid der goddeloozen gevolgd. Ik zal daarom mijn volk uit uw hand terugnemen, en ik zal doen weten, dat ik hun Heer ben en de uwe.»

Ja, mijn vaders, het is te hopen, dat, indien gij niet verandert van zin, God hen uit uw hand rukken zal, die gij reeds zoo lang misleidt, hetzij door hen in hun zonden te laten, onder uw slechte leiding; hetzij door hen met uw lasteringen te vergiftigen. Genen zullen moeten begrijpen, dat de valsche regels

van uw casuïsten hen niet bedekken tegen Gods toorn; en Hij zal in den geest van dezen een heilige vrees prenten om zich in 't verderf te storten door naar uw lasteringen te luisteren en er geloof aan te hechten, gelijk gij u zelve in 't verderf stort door ze te bedenken en overal uit te strooien. Want weet het wel: God laat zich niet bespotten, en niet straffeloos overtreedt men het gebod dat Hij ons geeft in het Evangelie, »dat wij onzen naaste niet veroordeelen moeten, zonder verzekerd te zijn van zijn schuld.» En daarom hoe krachtig zij, die gretig uw leugens gelooven, ook verzekeren dat zij vroom zijn, en onder welken schijn van devotie zij zulks ook doen — zij moeten wel bedenken, dat zij buiten Gods koninkrijk gesloten worden reeds om deze misdaad, dat zij zulke groote zonden als ketterij en scheurmakerij ten laste hebben gelegd aan katholieke priesters en heilige geestelijke zusters, zonder eenigen anderen grond dan bedriegerijen zoo grof als de uwe. »De duivel,» zegt François de Sales 1), »is op de tong van hem, die kwaadspreekt en in het oor van hem, die er naar luistert.» »En het kwaadsp reken, zegt de h. Bernard, *Serm. XXIV in Cant.* is een vergif, dat bij den een en den ander de liefde uitdooft. Een enkele lastering kan dus doodlijk zijn voor tal van zielen, omdat zij niet alleen degenen doodt, die haar verspreiden, maar ook hen allen, die haar niet van zich werpen.»

P. S. Eerwaarde vaders, mijn brieven pleegden niet zoo snel elkander op te volgen, of zoo uitgebreid te zijn. Beide verschijnselen zijn te wijten aan den geringen tijd, die mij ten dienste stond. Dezen heb ik daarom alleen wat langer gemaakt, omdat ik geen lust had hem korter te maken. De redenen die mij noopte mij te haasten, is u beter bekend dan mij. Uw antwoorden gelukken u slecht. Gij hebt wel gedaan met van me-

1) Pascal noemt hem M. de Genève, gelijk hij algemeen vóór zijn canonisatie genoemd werd.

thode te veranderen; maar ik weet niet, of gij nu een goed middel hebt gekozen en of de wereld niet zal zeggen, dat gij bang zijt geweest voor de benedictijnen.

Ik verneem, dat de man, dien ieder hield voor den schrijver van uw verweerschriften, dit loochent en het kwalijk neemt, dat men ze hem toeschrijft. Hij heeft gelijk; en ik had ongelijk toen ik er hem van verdacht; want, hoe stellig men 't mij ook verzekerde, ik moest bedenken dat hij te veel oordeel had, om uw verzinsels te gelooven, en te veel eergevoel, om ze, zonder er zelf aan te gelooven, openbaar te maken! Weinig wereldsche menschen zijn in staat tot die buitensporigheden, welke u eigen werden en die uw karakter te zeer kenschetsen dan dat ik te verontschuldigen zou zijn, nu ik er u niet aan herkend heb. 't Algemeen gerucht had mij meegesleept; maar deze verontschuldiging, die al te goed voor u zou zijn, is voor mij niet voldoende, die mij bejver niets te zeggen zonder zeker bewijs, en zonder dat ook slechts dit eene heb gezegd. Het spijt me, ik beken schuld, en wensch dat gij uit mijn voorbeeld zult leeren.

Z E V E N T I E N D E B R I E F .

GESCHREVEN AAN DEN EERW. PATER ANNAT, JEZUÏET.

Men toont aan, door het dubbelzinnige uit Jansenius gevoelen weg te nemen dat er geenerlei ketterij in de Kerk is; en dat naar 't eenparig gevoelen van alle godgeleerden, en vooral der Jezuïeten, het gezag van den paus en de algemeene Concilies niet onfeilbaar is ten opzichte van feiten.

23 Januari 1657.

Eerwaarde Vader!

Uw houding bracht mij in de meening, dat gij liever wildet dat wij elkander van beide zijden met rust lieten, en ik had mij daartoe geschikt. Maar sedert hebt gij in korten tijd zooveel geschriften vervaardigd, dat de vrede wel slecht verzekerd schijnt te zijn, wanneer hij afhangt van 't zwijgen der jezuïeten! Ik weet niet, of die vredebreuk u voordeel brengen zal; maar, wat mij betreft, het spijt me niet, dat zij mij de aanleiding geeft om het gewone verwijt van ketterij, waarvan al uw boeken vervuld zijn, krachteloos te maken.

Het wordt tijd dat ik eens voor goed een eind make aan dien met den dag klimmenden overmoed, waarmee gij mij behandelt als ketter. Gij doet het in 't boek, dat gij de wereld inzendt, op een wijze, die niet meer te dragen is, en die mij eindelijk verdacht zou maken, indien ik er u niet op antwoordde gelijk zulk een verwijt verdient. Ik had die aantijging veracht toen ik ze aantrof in de schriften uwer medebroeders evenals een heirleger andere, die zij er onder een vermengen. Mijn vijftiende Brief had ze voldoende beantwoord: maar gij spreekt er nu van op een anderen trant; gij maakt ze met grooten ernst tot uw hoofdschuldiging; 't is bijna het eenige, dat u bezig houdt. Immers zegt gij: »Dat tot eenig antwoord op mijn vijftien brieven het voldoende is vijftien maal te zeggen, dat ik een ketter ben; en

dat ik eenmaal daarvoor verklaard, niet het minste geloof verdien." Gij trekt dus mijn afval niet eens in twijfel, maar houdt dien voor een vasten grondslag, waarop gij onbeschroomd voortbouwt. Het is dus in goeden ernst, mijn vader, dat gij mij behandelt als ketter, en 't is ook in goeden ernst, dat ik u ga beantwoorden.

Gij weet wel, mijn vader, dat die beschuldiging zoo zwaar is, dat het een ondragelijke roekeloosheid zou zijn haar zonder eenig bewijs uit te spreken. Ik vraag u naar uw bewijzen. Wanneer heeft men mij gezien te Charenton? Wanneer heb ik de mis verzuimd, of mijn plichten als christen in mijn parochie veronachtzaamd? Wanneer heb ik eenige gemeenschap met de kettters getoond, of mij afgescheiden van de kerk? Welk concilie heb ik tegengesproken? Welk voorschrift van den paus heb ik geschonden? Gij moet antwoorden, mijn vader, of . . . Gij begrijpt me. En wat antwoordt gij? Ik bid iedereen wel toe te hooren. Gij veronderstelt vooreerst »dat hij die deze brieven schrijft behoort tot Port-Royal." Vervolgens zegt gij »dat Port-Royal voor kettersch verklaard is;" waaruit gij afleidt »dat hij die deze brieven schrijft, ook een ketter is." Derhalve komt de beschuldiging eigenlijk niet neer op mij, maar op Port-Royal; en slechts hierom valt gij mij aan, omdat gij meent, dat ik er toe behoer. Het zou mij dus niet veel moeite kosten mij te verdedigen, daar ik slechts had te zeggen, dat ik er niet toe behoer, en u te verwijzen naar mijn Brieven waarin ik gezegd heb: »dat ik alleen ben," en met zoo vele woorden »dat ik niet ben van Port-Royal," gelijk ik deed in den zestienden Brief, die eerder dan uw boek het licht zag.

Bewijs dus op anderen grond dat ik een ketter ben, of iedereen zal uw onvermogen daartoe erkennen. Bewijs uit mijn geschriften, dat ik de constitutie niet aanneem. Zij zijn niet zoo talrijk; gij heb slechts zestien Brieven te onderzoeken waarin ik u tart, u en de geheele wereld, het minste spoor van wat gij zegt, aan te wijzen. Maar ik zal er u het tegendeel uit toonen. Wanneer ik, bijv. in den veertienden brief zeg: Dat men, volgens uw regels, zijn broeders doodend die in een staat van doodzonde bekeeren, »hen in 't verderf stort voor wie Jezus Christus ge-

storven is," erken ik dan niet ondubbelzinnig, dat Jezus Christus voor die veroordeelden is gestorven en dat het dus niet waar is, »dat hij alleen is gestorven voor de uitverkorenen," wat wordt veroordeeld door de vijfde propositie? Het staat dus vast, mijn vader, dat ik niets gezegd heb tot staving van die gansche goddelooze proposities welke ik van ganscher harte verfoei, en indien Port-Royal ze aannam, zoo verklaar ik u, dat gij daaruit niets kunt afleiden tegen mij, omdat ik, Gode zij dank, mij alleen binden laat door de katholieke apostolische en roomsche kerk, waarin ik wil leven en sterven, en in de gemeenschap met den paus haar soeverein hoofd; buiten haar toch bestaat er, hier ben ik zeker van, geen zaligheid.

Wat hebt gij tegen iemand, die aldus spreekt, en op welken grond zult gij mij aanvallen, daar noch mijn gesprekken noch mijn geschriften eenigen grond geven tot uw beschuldigingen van ketterij, en ik mijn veiligheid vind tegen uw bedreigingen in de onbekendheid, welke mij bedekt? Gij voelt u getroffen door een onzichtbare hand welke uw dwalingen tastbaar maakt voor de geheele aarde; en gij tracht te vergeefs mij aan te vallen in de persoon van hen, met wie gij mij vereenigd waant.

Ik vrees u niet, noch voor mij zelf, noch voor iemand anders, daar ik aan geen vereeniging of mensch, wie dan ook, mij heb aangesloten. Al de macht die gij kunt hebben 1), is ten mijnen opzichte tot niets nut. Ik hoop niets van de wereld, ik vrees niets van haar, en ik verlang niets van haar; ik heb, door Gods genade, geen geld noodig of de voorspraak van iemand. Alzoo mijn vader, heeft niemand vat op mij. Gij kunt mij niet vasthouden aan welke zijde ook gij 't beproeft. Port-Royal kunt gij treffen, mij niet. Men heeft mannen verdreven uit de Sorbonne, mij drijft gij niet uit mijn eigen huis. Gij kunt allerléi dwangmiddelen beramen tegen priesters en doctoren, maar niet tegen mij, die deze kwaliteiten niet bezit. Misschien hadt gij dus wel nooit van doen met iemand die zoo veilig is tegen al

1) Annat was toen biechtvader des konings.

uw aanslagen, en zoo in staat om uw dwalingen te bestrijden, daar hij vrij is, zonder eenige verbindtenis, zonder betrekking, zonder bezigheid, zonder beroep; genoegzaam onderricht van uw stellingen en vast besloten ze te vervolgen zoo lang als ik meen, dat God er mij toe roepen zal, zonder dat eenige vrees voor menschen mijn aanvallen zal kunnen stuiten of doen ophouden.

Waartoe dient het dan, mijn vader, om terwijl gij niets tegen mij vermoocht, zooveel lasteringen te verspreiden tegen personen, die in onze geschillen niet betrokken zijn, gelijk dat uw paters doen? Gij zult door deze zijsprongen mij toch niet ontsnappen; gij zult de kracht der waarheid, die ik tegenover u stel, gevoelen. Ik zeg u, dat gij de christelijke zedeleer ondermijnt, als gij haar scheidt van de liefde Gods, waarvan gij de menschen ontheft; en gij spreekt tot mij over *den dood van pater Mester*, dien ik nimmer gezien heb 1). Ik zeg u, dat uw schrijvers vergunnen iemand om een appel te dooden, wanneer het schandelijk is hem te verliezen; en gij antwoordt mij, »dat men te Saint-Merri een kerkekas heeft geopend.” Wat bedoelt gij er toch meé, dat gij mij iederen dag onderhoudt over het boek »*van den heiligen maagdelijken staat*,” geschreven door een pater van het Oratorium, dien ik nimmer zag, evenmin als zijn boek? 2) Ik verwonder er mij over, mijn vader, dat gij zoo allen, die van u verschillen, beschouwt als één enkel persoon. Uw haat omvat hen allen te zamen, en vormt er als één gemeente uit van verdoemden, die gij allen voor elkander onderling verantwoordelijk stelt.

Er bestaat een groot verschil tusschen de jezuiteten en hun bestrijders. Gij maakt inderdaad een aaneengesloten lichaam uit onder één hoofd; en uw regels, gelijk ik heb aangetoond, verbieden u iets te drukken, zonder toestemming van uw superieurs, die verantwoordelijk zijn voor de dwalingen van allen afzonderlijk

1) *Mester* schijnt iemand te zijn geweest, die zich van kant heeft gemaakt.

2) Een werk van Augustinus; vertaald door een priester van l'Oratoire, maar met vele zonderlinge toeroegselen.

»zonder dat zij zich verontschuldigen kunnen door te zeggen, dat zij de dwalingen, die er in geleerd worden, niet hebben opgemerkt, omdat zij ze moeten opmerken,» volgens uw verordeningen, en de brieven van uw generaals Aquaviva, Wittelleschi, enz. Terecht verwijt men u dus de afdwalingen van uw medebroeders, die voorkomen in de werken, die werden goedgekeurd door uw superieuren en de godgeleerden van uw Orde, maar over mij, mijn vader, moet men anders oordeelen.

Ik heb het boek *over den heiligen maagdelijken staat* niet onderteekend. Men zou alle kerkekassen van Parijs kunnen openen, zonder dat ik daarom minder goed katholiek was. En eindelijk betuig ik u nadrukkelijk en duidelijk, dat voor mijn brieven niemand verantwoordelijk is als Ik, en dat ik voor niets verantwoordelijk ben als voor mijn brieven.

Ik zou het hierbij kunnen laten, mijn vader, zonder te gewagen van die andere personen, die gij behandelt als ketters, om mij in die beschuldiging meê te kunnen begrijpen. Maar aangezien ik de aanleiding daartoe gaf, wensch ik mij tevens van deze gelegenheid te bedienen, om er drie voordeelen uit te trekken, want het is geen geringe zaak de onschuld in het licht te stellen van zoo vele belasterde personen; ook acht ik het niet gering, en niet in strijd met mijn onderwerp om telkens weer de kunstgrepen aan te toonen, door u bij deze aanklacht gebruikt. Maar wat ik het belangrijkste acht is, dat ik der geheele wereld toon hoe valsch het ergerlijk gerucht is dat gij alom uitstrooit, »dat de kerk verscheurd wordt door een nieuwe ketterij.» En daar gij een menigte menschen misleidt, wien gij diets gemaakt, dat de geschillen, waaromtrent gij zulk een onweêr wilt doen opsteken, het wezen des geloofs raken, zoo vind ik het van 't grootste belang die valsche indrukken uit te wisschen, en hier duidelijk uiteen te zetten waarin zij bestaan, ten einde aan te toonen, dat er waarlijk geen ketters in de kerk zijn.

Want is het niet zoo, dat als men vraagt, waarin dan toch de ketterij bestaat van hen, die gij jansenisten noemt, men altijd antwoordt, dat het hierin is gelegen, dat zij zeggen: »dat Gods

geboden niet te volbrengen zijn; dat men de genade niet kan weerstaan, en dat men niet kan kiezen tusschen goed en kwaad; dat Jezus Christus niet is gestorven voor alle menschen maar alleen voor de uitverkorenen; en eindelijk, dat zij vasthouden aan de vijf stellingen, die door den paus veroordeeld zijn?" Zegt gij niet, dat gij om deze zaak uwe tegenstanders vervolgt? Zegt gij dit niet in uwe boeken, in uwe gesprekken, in uwe kinderleer, gelijk gij nog op kerstfeest deed te Saint-Louis, toen gij aan een uwer lammeren vroegt: »Voor wie is Jezus Christus gekomen, mijn dochter?" — Voor alle menschen, mijn vader. — »Ei zoo, mijn dochter, gij behoort dus niet tot die nieuwe ketters, die zeggen, dat hij alleen is gekomen voor de uitverkorenen." — De kinders gelooven u hierin, en nog vele anderen ook; want gij vertelt hun dezelfde fabelen in uwe leerredenen zoo als uw pater Crasset te Orleans, die er om ontzet is uit zijn ampt. Ik beken u, dat ik u vroeger ook heb geloofd. Gij hadt mij dezelfde gedachte doen vormen van al die menschen. En toen gij dus hen tot verantwoording riept omtrent die proposities, gaf ik nauwkeurig op hun antwoorden acht; ik was zeer geneigd hen nooit te ontmoeten, indien zij niet verklaarden, dat zij die, als kennelijke goddeloosheden, loochenden. Maar zij deden het nadrukkelijk. Immers de Heer de Sainte-Beuve ¹⁾, koninklijk hoogleeraar aan de Sorbonne, veroordeelde in zijn openbare geschriften die vijf proposities lang vóór den paus, en die doctoren gaven verscheiden werken uit, o. a. dat *over de zegevierende genade*, dat zij terzelfder tijd vervaardigden, waarin zij die proposities als kettersch en vreemd verwerpen. Zij zeggen toch in de voorrede, »dat het kettersche en luthersche proposities zijn, willekeurig gemaakt en gesmeed, en noch bij Jansenius, noch bij zijn verdedigers te vinden;" dit zijn hun eigen woorden. Zij beklagen er zich over, dat men ze hun toedicht en richten tot u daarom deze woorden van den h. Prosper, den eersten leerling van den h. Augustinus, hun meester, wien de Semi-pelagianen van

1) Hij legde zijn betrekking neêr toen Arnauld veroordeeld was.

Frankrijk iets dergelijks ten laste legden, om hem gehaat te maken: »Er zijn, zegt de heilige, personen, door zulk een blinde drift beheerscht om ons in oneer te brengen, dat zij daartoe een middel hebben gebruikt, dat hun eigen goeden naam wegneemt. Zij hebben opzettelijk zekere proposities opgesteld, vol goddeloosheden en godslasteringen, die zij alom verspreiden om te doen gelooven, dat wij ze belijden in denzelfden zin waarin zij ze hebben uitgedrukt in hun geschrift. Maar uit dit antwoord zal èn onze onschuld blijken, èn de boosaardigheid van hen die onze deze goddeloosheden ten laste leggen, welke alleen door hen bedacht zijn.»

Inderdaad, mijn vader, toen ik hen aldus hoorde spreken vóór de constitutie; toen ik zag, dat zij haar daarna aannamen met allen mogelijken eerbied; dat zij aanboden haar te ondertekenen, en dat de Heer Arnauld dat alles had verklaard, krachtiger dan ik het hier weér kan geven, in zijn geheelen tweeden Brief — toen meende ik te zondigen met te twifelen aan hun geloof. En werkelijk, zij die de absolutie hadden willen weigeren aan hun vrienden vóór den brief van den Heer Arnauld, hebben sedert verklaard dat nu zij zoo klaar de dwalingen veroordeeld zagen die men hun te laste legde, er niet een reden bestond, om hen of hun vrienden buiten de kerk te sluiten. Maar gij hebt niet alzoo gehandeld, en toen ben ik begonnen te vragen, of gij niet soms door hartstocht wordt gedreven.

Immers in plaats van hen er meé te dreigen, dat gij hen deze constitutie zoudt doen teekenen, indien gij meendet dat zij zulks zouden weigeren, hebt gij, toen zij zich zelven er bereid toe verklaarden, er niet meer van gesproken. En ofschoon men meenen zou, dat gij hiermeé over hun gedrag voldaan waart, hieldt gij niet op hen te behandelen als kettters; omdat, zeidet gij, hun hart in tegenspraak was met hun hand, en zij »uiterlijk katholiek, maar innerlijk kettters waren,» gelijk gij het zelf hebt gezegd in uw antwoord op eenige vragen bl. 27 en 47.

Hoe vreemd kwam mij die handelwijze voor, mijn vader! Want van wien kan men niet hetzelfde zeggen? En wat al opschud-

ding kan men door dit voorwendsel niet te weeg brengen! »Indien men weigert,» zegt de h. Gregorius, de paus, »de geloofsbelijdenis te gelooven van hen, die haar afleggen in overeenstemming met het gevoelen der kerk, dan gaat men twijfelen aan 't geloof van alle katholieke personen.» *Regist.* l. v. ep. XV. Ik vreesde dus, mijn vader, »dat uw voornemen niet was die personen tot ketters te maken, zonder dat zij 't waren,» zooals dezelfde paus zegt naar aanleiding van een soortgelijk geschil uit zijn tijd; »omdat, zegt hij, men zich niet tegen de ketterij verzet maar een ketterij pleegt, als men hen weigert te gelooven, die door hun belijdenis betuigen in het ware geloof te staan:» *Hoc non est haeresim purgare sed facere*, Ep XVI. Maar ik wist naar waarheid, dat er in de kerk geen ketters waren, toen ik hen van al die ketterijen zoo deugdelijk vrijgepleit zag, dat gij hen van eenige andere dwaling in 't geloof niet kondt beschuldigen, en genoodzaakt waart hen aan te vallen omtrent kwesties van feiten betreffende Jansenius, die nooit tot het stuk van ketterij konden gebracht worden. Immers wildet gij hen dwingen tot de erkenning, dat die proposities voorkwamen bij Jansenius, »woord voor woord, allen, en met dezelfde woorden,» gelijk gij zelf nog schreeft: *Singulares, in idivduae, totidem verbis apud Jansenium contentae*, in uw *Cavilli* p. 39.

Toen begon mij uw strijd onverschillig te laten. Zoo lang ik geloofde, dat gij streeft over de waarheid of valsheid der proposities, luisterde ik naar u met aandacht; dat alles betrof het geloof; maar toen ik zag, dat gij over niets anders streeft dan om te weten, of zij *woordelijk* voorkomen bij Jansenius of niet, en de godsdienst er dus geen belang meer bij had, toen stelde ik er ook geen belang meer in. Niet dat het onwaarschijnlijk was, dat gij gelijk hadt, want als men zegt, dat iets *woordelijk* te vinden is bij een schrijver, kan men zich daarin niet vergissen. Ook verwonder ik er mij niet over, dat zoo veel personen, in Frankrijk en te Rome, op grond van een zoo weinig verdachte verzekering, hebben geloofd, dat Jansenius het werkelijk had gezegd. En daarom was ik niet weinig verrast, toen ik

vernam, dat dit zelfde feit, dat gij hebt voorgesteld als zoo zeker en gewichtig, valsch was, en dat men u tartte de bladzijden van Jansenius aan te wijzen, waarin gij die proposities hadt gevonden *woord voor woord*, zonder dat gij 't ooit hebt kunnen doen.

Ik deel 't geheele beloop dezer zaak hier mee, omdat het, naar mijn meening, genoegzaam den geest uwer Orde kenmerkt en men met verbazing zal zien, dat ondanks alles wat ik zeide, gij niet hebt opgehouden te verkondigen, dat zij altijd ketters waren. Maar gij hebt alleen, naar de tijdsomstandigheden, hun ketterijen gewijzigd; want hadden zij zich van de eene gezuiverd, dan stelden uw paters er een ander voor in de plaats, opdat zij er nooit zonder zouden zijn. Zoo waren zij in 1653 ketters op het stuk van den aard der proposities; vervolgens gold het 't *woord voor woord*; daarna bracht gij haar over naar het gemoed. Maar heden spreekt men over dat alles niet meer; en wil men, dat zij kettersch zijn, indien zij niet met hun handteekening verklaren, »dat de bedoeling van Jansenius vervat is in de bedoeling van deze vijf stellingen.”

Zietdaar het onderwerp van uw huidigen strijd. Het is u niet genoeg, dat zij de vijf proposities veroordeelen, en bovendien alles wat in Jansenius daaraan verwant en met Augustinus strijdig zou kunnen aangetroffen worden; want dat alles doen zij. Het is dus, bijv. niet de vraag: »of Jezus Christus alleen voor de uitverkorenen is gestorven;” zij veroordeelen dat evenzeer als gij: maar of Jansenius dit al of niet geloofde. En nu zeg ik nog nadrukkelijker dan vroeger, dat uw strijd daarover mij even weinig raakt als de kerk. Want al ben ik geen doctor, evenmin als gij, mijn vader, zoo zie ik toch wel in, dat het geloof hiermee niet gemoeid is, omdat het alleen de zaak is te weten, welke de bedoeling was van Jansenius. Indien zij geloofden, dat zijn leer overeenstemde met den eigenlijken en letterlijken zin dier proposities zouden zij haar veroordeelen; en zij weigeren zulks te doen, om dat zij weten, dat zij er zeer van verschilt; derhalve, indien zij haar slecht verstonden, zouden ze niet kettersch zijn, omdat zij haar slechts verstaan in katholieken zin.

Om dit met een voorbeeld op te helderen, kies ik het verschil in gevoelen, dat bestond tusschen den h. Basilius en den h. Athanasius over 't geschrift van den h. Dionysius van Alexandrië, waarin de h. Basilius meende te lezen dat, gelijk Arius leerde, de Zoon niet gelijk is aan den Vader; en hij veroordeelde ze daarom; maar de h. Athanasius daarentegen vond er het ware gevoelen in der kerk, en verdedigde ze als katholiek. Meent gij nu mijn vaders, dat de h. Basilius, die deze geschriften voor ariaansch hield, het recht had Athanasius te beschouwen als een ketter, omdat hij die geschriften voorsprak? En welken grond zou hij daarvoor gehad hebben, daar Athanasius niet het arianisme verdedigde, maar de waarheid des geloofs, die hij bij Dionysius meende aan te treffen.

Indien deze beide heiligen 't eens waren geweest over die geschriften, en er beiden die ketterij in hadden ontdekt, dan had ongetwijfeld de h. Athanasius ze niet zonder ketter te zijn kunnen goedkeuren; maar aangezien zij 't over dien zin oneens waren, was de h. Athanasius katholiek door ze in bescherming te nemen, ook al had hij ze verkeerd verstaan; want het zou slechts een vergissing zijn geweest betreffende een feit, terwijl hij in die leer slechts het katholieke geloof verdedigde, dat hij er in meende te vinden.

Ik zeg tot u hetzelfde, mijn vader. Indien gij over de bedoeling van Jansenius het eens waart, en uw tegenstanders met u toegaven, bijv. dat hij leert, *dat men de genade niet kan weerstaan*, zouden zij die weigerden hem te veroordeelen, kettersch zijn. Maar wanneer gij strijdt over zijn bedoeling, en zij gelooven, dat men, volgens hem, *de genade wèl kan weerstaan*, dan hebt gij niet één reden om hen als kettersch te behandelen, welke ketterij ook gij zelve hen toedicht, omdat zij den zin veroordeelen, dien gij er in meent te vinden, en gij niet den zin zoudt durven veroordeelen, dien zij er meenen aan te treffen. Indien gij hen dus wilt overtuigen bewijst, dat de zin dien zij Jansenius toedichten, kettersch is; want dan zullen zij 't zelve ook zijn. Maar hoe zoudt gij 't kunnen doen, daar 't vast staat volgens uw eigen bekentenis, dat wat zij van hem beweren, niet is veroordeeld?

Om u dit duidelijk aan te toonen, zal ik tot beginsel aannemen, wat gij zelve als zoodanig erkent »dat de leer der krachtgevende genade niet is veroordeeld, en dat de paus haar niet heeft aangetast in zijn constitutie.» En inderdaad, indien hij over de vijf proposities wilde oordeelen, zou dit punt geheel buiten 't bereik der censuur vallen. Dit blijkt duidelijk uit de adviezen der consultoren, wien de paus het onderzoek had opgedragen. Ik heb die adviezen in handen, even als onderscheiden personen te Parijs, zooals de aartsbisschop van Montpellier, ¹⁾ die ze me ebracht uit Rome. Men ziet er uit, dat hun gevoelens verdeeld waren, en dat de voornaamsten onder hen, zooals de *magister sacri Palatii*, de commissaris van het h. officie, de generaal der augustijnen, en anderen, meenende, dat deze proposities konden verstaan worden in den zin der krachtgevende genade, van gevoelen waren, dat zij niet gecensureerd moesten worden, terwijl anderen toegevende, dat zij niet behooren veroordeeld te worden indien zij dien zin hadden gehad, achtten, dat zij het wel moesten worden, omdat, naar hetgeen zij verklaren, hun eigenlijke en natuurlijke zin er ver van verwijderd was. En daarom veroordeelde ze de paus; en iedereen heeft zich aan zijn oordeel onderworpen.

Het staat dus vast, mijn vader, dat de krachtgevende genade niet is veroordeeld. Ook werd zij zoo krachtig voorgestaan door den h. Augustinus, den h. Thomas en zijn geheele school, dat het een goddeloos stuk zou zijn haar ketterij te achten. Allen nu, die gij behandelt als ketteren, verklaren dat zij in Jansenius niets anders vinden dan die leer der krachtgevende genade; en dat is het eenige wat zij te Rome hebben beweerd. Gij hebt het zelf erkend, *Canill.* p. 35, waar gij hebt verklaard, dat zij toen zij voor den paus spraken, geen woord zeiden van de proposities *ne verbum quidem*, en dat zij van niets anders handelden dan van de krachtgevende genade. En hetzij ze zich al of niet vergissen in deze vooronderstelling, het is althans buiten kijf, dat de zin,

1) François du Bosquet een der geleerdste bisschoppen in Frankrijk.

dien zij er in meenen te vinden, niet kettersch is en dat zij 't dien ten gevolge ook niet zijn. Want om de zaak met twee woorden te zeggen: óf Jansenius heeft alleen de krachtgevende genade geleerd en dan is er geen dwaling begaan; óf hij heeft iets anders geleerd, en dan heeft hij geen verdedigers van noode. De geheele zaak komt dus hierop neêr, dat wij weten of Jansenius werkelijk iets anders heeft geleerd dan de krachtgevende genade, en indien dit alzo bevonden wordt, dan komt u de eer toe van hem beter te hebben begrepen, maar zij zullen niet het ongeluk hebben van te hebben gedwaald in 't geloof.

Men moet er dus God voor danken, mijn vader, dat er werkelijk geen ketterij in de kerk bestaat, omdat hier sprake is van een verschil over een feit, wat nooit aanleiding kan geven tot ketterij; immers beslist de kerk de geloofspunten met goddelijk gezag, en snijdt zij allen af, die weigeren ze aan te nemen. Maar zoo handelt zij niet waar kwestie is van een feit; immers hangt onze zaligheid aan 't geloof dat ons is geopenbaard, en dat in de kerk bewaard blijft door de overlevering; maar de zaligheid hangt niet aan andere bijzondere feiten die niet zijn geopenbaard door God. Daarom is men verplicht te gelooven, dat Gods geboden niet onmogelijk zijn; maar men is niet verplicht te weten, wat Jansenius hieromtrent geleerd heeft. Daarom leidt God de kerk, bij de vaststelling der geloofspunten, door middel van zijn Geest, die niet feilen kan; terwijl Hij, waar het feiten geldt laat handelen bij het licht van zintuigen en rede die in dezen de aangewezen rechters zijn; want God alleen kan de kerk onderrichten in 't geloof. Nu behoeft men Jansenius slechts te lezen, om te weten te komen, of de proposities zich bevinden in zijn boek; en daarom is 't een ketterij zich te verzetten tegen vastgestelde geloofspunten, omdat men zijn eigen geest stelt tegenover den Geest van God. Maar het is geen ketterij, ofschoon het roekeloos kan zijn, enkele op zich zelf staande feiten niet te gelooven, omdat men daarmee slechts strijdt tegen de rede, die duidelijk kan zijn, en tegen een gezag dat groot is, maar in die dingen niet onfeilbaar.

Dit wordt door alle godgeleerden toegestemd, zoo als blijkt uit dezen regel van den kardinaal Bellarminus, van uw Orde: »*De algemeene en wettige concilies kunnen niet dwalen bij het vaststellen van de leerstukken des geloofs, maar zij kunnen wel dwalen, waar het feiten geldt.*» (De *Summ. Potent.* L. IV. c. XI.) En elders: »*De paus, als paus en zelfs als hoofd van een algemeen concilie, kan dwalen in geschillen over een bepaald feit, die voornamelijk afhangen van inlichtingen en getuigenissen van menschen.*» C. 2. En evenzoo de kardinaal Baronius: »Men moet zich volkomen onderwerpen aan de uitspraken der concilies in geloofszaken; maar wat de personen en hun geschriften aangaat, zoo blijkt het, dat hun veroordeeling nooit zoo streng is opgevat geworden, omdat er niemand is, wien 't niet gebeuren kan dat hij daarbij wordt misleid.» (Adan. 681. n. 39). Daarom heeft de aartsbisschop van Toulouse ook dezen regel ontleend aan twee groote pausen: Leo en Pelagius II: »Dat de concilies zich hebben bezig te houden met het geloof, en dat alles wat zij daar buiten besluiten kan worden herzien en op nieuw onderzocht; terwijl men niet meer moet onderzoeken wat in geloofszaken is beslist, omdat zoo als Tertullianus zegt, alleen de regel des geloofs onbewegelijk en onherroepbaar is.»

Van daar komt het ook, dat men de algemeene en wettige concilies nooit onderling met elkander in strijd heeft bevonden wat de punten des geloofs betreft, »omdat, zooals de prelaat van Toulouse zegt, »het zelfs niet vergund was wederom te onderzoeken wat in geloofszaken is beslist.» Maar wel heeft men diezelfde concilies somtijds in strijd gezien over een feit, als er sprake was van hetgeen een schrijver gezegd en bedoeld had, »omdat, zooals dezelfde prelaat zegt met de pausen, wier woorden hij aanhaalt, *alles wat in concilies behalve de geloofspunten wordt besloten, kan worden herzien en op nieuw onderzocht.*» Zoo schijnen het vierde en vijfde concilie met elkander in strijd over de verklaring van dezelfde schrijvers; en hetzelfde gebeurde met twee pausen over een voorstel van zekere monniken uit Scythië; want nadat paus Hormidas haar had veroordeeld daar hij haar in ongunstigen zin

verstond, onderzocht paus Johannes II, zijn opvolger, haar op nieuw, verstond haar in een gunstigen zin, approbeerde haar en verklaarde haar voor katholiek. Zult gij nu hierom zeggen, dat een van deze twee pausen een ketter was? En mag men niet erkennen, dat mits men den ketterschen zin veroordeele dien een paus heeft meenen te vinden in een geschrift, men niet kettersch is als men dit geschrift niet veroordeelt, omdat men het opvat in een zin, waarvan het zeker is dat de paus dien niet heeft veroordeeld, daar anders een der beide pausen zou hebben gedwaald?

Ik heb u, mijn vader, willen gewinnen aan die tegenstrijdigheden, die tusschen katholieken voorkomen betreffende geschillen over feiten, die de nitlegging raken van een schrijver, — en daartoe heb ik u den eenen kerkvader tegenover den ander doen aanschouwen, een paus tegenover een paus, en een concilie tegenover een concilie; en alzoo heb ik u willen leiden tot andere voorbeelden van een dergelijke tegenstrijdigheid maar bij minder gelijksoortige machten; want gij zult er concilies en pausen ter eener zijde aantreffen, en Jezuïeten ter anderer zijde, die opkomen tegen het besluiten betreffende de bedoeling van een auteur zonder dat gij uw broeders beschuldigt, ik zeg niet van ketterij, zelfs niet van roekeloosheid. Gij weet wel, mijn vader, dat de geschriften van Origenes zijn veroordeeld door verscheiden concilies en pausen, en zelfs door het vijfde algemeene concilie, »als bevattende ketterijën, en onder andere deze van de verzoening der duivelen op den dag des gericht's." Meent gij nu dat het om goed katholiek te zijn, volstrekt noodzakelijk is, te gelooven, dat Origenes werkelijk die dwalingen heeft voorgestaan, en dat het niet voldoende is ze te veroordeelen, zonder ze hem toe te kennen? Indien dit zoo ware, waar moest het heen met uw pater Halloix, die de zuiverheid van Origenes' geloof heeft verdedigd, evenzeer als verscheiden andere katholieken, zoo als Pico van la Miranda, en Genebrard, doctor aan de Sorbonne. Is het ook niet een feit, dat dit zelfde vijfde concilie de geschriften veroordeelde van Theodoretus tegen den h. Cyrillus

»als goddeloos, in strijd met het ware geloof, en bevattende de nestoriaansche ketterij?» En toch heeft pater Sirmond, een Jezuiet ze verdedigd, en gezegd, in zijn levensbeschrijving van dien kerkvader »dat deze zelfde geschriften vrij zijn van nestoriaansche ketterij.»

Gij ziet dus, mijn vader, dat als de kerk geschriften veroordeelt, zij daarin een dwaling meent te vinden, die zij er in veroordeelt; en dan is het een geloofsartikel dat die dwaling veroordeeld is, maar niet dat die geschriften inderdaad de dwaling bevatten, welke de kerk er in meent aan te treffen. Ik geloof, dat dit genoegzaam is bewezen; en ik zal deze voorbeelden besluiten met dat van den paus Honorius, wiens geschiedenis zoo bekend is. Men weet dat, aangezien in 't begin der zevende eeuw de kerk beroerd werd door de ketterij der monotheleeten, deze paus, om een einde aan dit geschil te maken, een dekreet uitvaardigde dat die ketters scheen in 't gelijk te stellen, zoodat velen er door geërgerd werden. Onder zijn pontifikaat ging dit alles echter met weinig rumoer gepaard; maar vijftig jaar later, toen de kerk vergaderd was op het zesde algemeene concilie, waar de paus Agathon door zijn legaten presideerde, werd dit dekreet ter sprake gebracht; en nadat het gelezen en onderzocht was, werd het veroordeeld als bevattende de ketterij der monotheleeten, en om die reden in de volle vergadering verbrand, met de andere geschriften dier ketters. En dit besluit werd door de geheele kerk met zoo veel eerbied en eenparigheid ontvangen, dat het daarna is bekrachtigd geworden door twee andere algemeene concilies, en zelfs door de pausen Leo II en Adrianus II, die twee eeuwen later leefden, zonder dat iemand gedurende zeven of acht eeuwen, die zoo algemeene en vredige eenstemmigheid verstoord heeft. Toch hebben eenige schrijvers in dezen laatsten tijd, en onder anderen de kardinaal Bellarminus, niet geducht voor ketters te worden aangezien, door tegenover zoo vele pausen en concilies vol te houden, dat de geschriften van Honorius niet de dwalingen bevatten, die zij verklaren er in te vinden: »omdat, zegt hij, *algemeene concilies kunnen dwalen in geschillen over feiten, en*

men dus veilig zeggen kan, dat het zesde concilie zich omtrent dat feit heeft vergist, en dat het de bedoeling van Honorius' brieven niet goed begrepen hebbende, ten onrechte dien paus tot de kètters gerekend heeft."

De Sum. Pont. L. IV. c. XI.

Let dus wel op, mijn vader, dat men geen ketter wordt door te zeggen, dat paus Honorius het niet was, al hebben ook onderscheiden pausen en concilies het verzekerd, en wel na het onderzocht te hebben. Ik kom nu tot onze zaak in geschil, en ik vergun u uw pleidooi zoo goed te voeren, als in uw vermoegen is. Wat zegt gij nu, mijn vader, om uw tegenstanders tot kettters te kunnen verklaren? »Dat paus Innocentius X heeft verzekerd, dat de dwaling der vijf proposities bij Jansenius wordt aangetroffen." Gij moocht, wat mij betreft, dat alles zeggen. Wat leidt gij er uit af? »Dat het een ketterij is, niet toe te geven, dat de dwaling dier vijf proposities bij Jansenius voorkomt." Wat dunkt er u van, mijn vader? Hebben wij hier ook niet een geschil over een feit van denzelfden aard als de genoemde? De paus heeft verklaard, dat de dwaling der vijf proposities voorkomt bij Jansenius — even als zijn voorgangers hadden verklaard, dat de dwaling der nestorianen en monotheleeten gevonden wordt in de geschriften van Theodoretus en Honorius. Hierop hebben uw paters gezegd, dat zij die ketterijen wel veroordeelen, maar niet toestemmen, dat die schrijvers ze hebben voorgestaan; — even als uw huidige tegenstanders zeggen, dat zij wel die vijf proposities veroordeelen, maar niet toegeven, dat Jansenius ze geleerd heeft. Ziedaar, mijn vader, twee gelijksoortige gevallen: en indien er enig verschil bestaat, valt het gemakkelijk in te zien, hoe zeer het in 't voordeel is van ons onderhavig geschil, indien men slechts de verschillende bijzondere omstandigheden die elk in 't oog vallen vergelijkt, en met welke opsomming ik u niet ophoud. Hoe komt het toch, mijn vader, dat in een zelfde geval uw paters katholiek zijn, en uw tegenstanders kettters? En op grond van welken zonderlingen regel berooft gij hen van een vrijheid, die gij allen anderen geloovigen toekent?

Wat antwoordt gij hierop, mijn vader? »Dat de paus zijn constitutie door een brève heeft bekrachtigd?» Ik antwoord, dat twee algemeene concilies en twee pausen de veroordeeling van Honorius' brieven hebben bekrachtigd. Maar wat wilt gij gronden op de woorden van die brève, waarin de paus verklaart, »dat hij de leer van Jansenius in die vijf proposities heeft veroordeeld?» Wat heeft dit tot de constitutie toegedaan? En wat volgt er uit? Immers dit: gelijk het zesde concilie de leer van Honorius veroordeelde, omdat het haar voor dezelfde hield als die der monotheleeten, zoo heeft ook de paus de leer van Jansenius veroordeeld, in de vijf proposities, omdat hij haar voor dezelfde hield als die vijf proposities. En waarom zou hij 't niet geloofd hebben? Uw Orde zegt niets anders; en gij zelf, mijn vader, die gezegd hebt, dat zij er *woord voor woord* in staan, gij waart te Rome toen de censuur werd uitgesproken; want ik ontmoet u overal. En waarom zou hij niet geloofd hebben, dat de leer van Jansenius dezelfde was als die der vijf proposities, afgaande op uw verzekering, dat zij *woordelijk* van dien schrijver waren? Het is dus duidelijk, mijn vader, dat indien 't blijkt, dat Jansenius het niet heeft geleerd, men niet zal moeten zeggen, gelijk uw paters doen in hun voorbeelden, dat de paus zich in deze feitelijke kwestie heeft vergist, wat men niet gaarne in 't openbaar zegt, maar men zal moeten zeggen, dat gij den paus bedrogen hebt — wat geen ergernis meer baart, want men kent u thans genoegzaam.

Derhalve is 't niet mogelijk, mijn vader, hierin een ketterij te plegen. Doch daar gij tot elken prijs er een van maken wilt, hebt gij beproefd het geschil van het terrein der feiten over te brengen op dat des geloofs; op deze wijze hebt gij dit gedaan: »De paus, zegt gij, verklaart, dat hij de leer van Jansenius heeft veroordeeld in deze vijf proposities: derhalve is het een geloofstuk, dat de leer van Jansenius betreffende deze vijf proposities kettersch is, welke zij ook wezen moge!» Ziedaar mijn vader, wel een zonderling geloofs punt, dat een leer kettersch is, welke zij ook moge zijn. Hoe nu? Indien men, volgens Jansenius,

de innerlijke genade kan weerstaan, en het onwaar is volgens hem, dat Jezus Christus *alleen is gestorven voor de uitverkorenen*, zal dit dan veroordeeld moeten worden, alleen omdat het zijn leer is? Zal het waar zijn, in de constitutie van den paus, *dat men vrij is om goed en kwaad te doen*, en zal het niet waar zijn in het boek van Jansenius? En door welk noodlot zal hij zoo ongelukkig zijn, dat de waarheid in zijn boek ketterij wordt? Moet men dan niet toegeven, dat hij slechts dan een ketter is, wanneer hij overeenkomt met die veroordeelde dwalingen? Immers is de constitutie van den paus de maatstaf waaraan men Jansenius toetsen moet, om over hem te oordeelen naar de betrekking waarin hij tot haar staat, en daarom moet men de vraag, *of zijn leer kettersch is*, beslissen nadat het *feit* is uitgemaakt, *of zijn leer overeenkomt met de vijf proposities*; daar zij noodwendig kettersch moet zijn, indien zij er mee overeenkomt; en katholiek indien zij er tegenover staat. Want de proposities zijn toch, volgens den paus en de bisschoppen, veroordeeld in haar eigenlijken en natuurlijken zin, en dus is 't onmogelijk, dat ze zijn veroordeeld in den zin van Jansenius, tenzij in 't geval, dat de bedoeling van Jansenius dezelfde mocht zijn als de eigenlijke en natuurlijke zin dier proposities, wat toch een kwestie over een feit zou zijn.

Altijd beweegt zich dus het geschil rondom dit feit, zonder dat men het op eenigerlei wijze kan overbrengen op het gebied van 't recht. En daarom kan men het ook nooit maken tot een zaak van ketterij, maar gij zoudt er wel een voorwendsel aan ontleenen kunnen tot vervolging, indien er geen grond ware om te hopen, dat er geen personen te vinden zullen zijn, die uw belang in die mate zoeken, dat zij zulk een onrechtvaardig stuk bestaan zullen en iemand zullen dwingen, om, zooals gij 't verlangt, het te onderteekenen, dat men die proposities veroordeelt in den zin van Jansenius, zonder er bij te zeggen, wat die zin van Jansenius is. Weinig menschen zijn geneigd een geloofsbelijdenis in blanco te onderteekenen. En men zou er hier werkelijk een onderschrijven in blanco, welke gij zoudt invullen met alles

wat u goeddacht; daar het u vrij zou staan naar uw goedvinden uit te maken wat die zin van Jansenius is, dien men niet zou hebben verklaard. Laat men hem dus eerst uitleggen, anders zoudt gij er ons nog een naaste vermogen uit maken, *abstrahendo ab omni sensu*. Gij weet, dat dit in de wereld niet opgaat. Men haat er de dubbelzinnigheid en vooral in geloofszaken, waar men althans recht heeft te verstaan wat men veroordeelt. En hoe zouden doctoren, die overtuigd zijn, dat Jansenius geen andere bedoeling heeft dan die der krachtgevende genade, ooit kunnen betuigen, dat zij zijn leer veroordeelen zonder haar te verklaren, omdat zulks, bij de meening, die zij er van koesteren en waarin men hen laat, niets anders zou wezen dan het veroordeelen van de krachtgevende genade, welke men niet veroordeelen kan zonder te zondigen? Zou het dus geen zonderlinge tyrannie zijn hen te brengen in deze treurige noodzakelijkheid, om óf zich schuldig te maken voor God, indien zij die veroordeeling tegen hun geweten onderteekenden, óf om zich tot kettters te maken, door de onderteekening te weigeren?

Maar dit alles gaat zeer geheimzinnig; al uw stappen zijn politiek. Ik dien wel te verklaren, waarom gij dien zin van Jansenius niet verklaart. Ik schrijf alleen om uw plannen aan 't licht te brengen, en ze daardoor te verijdelen. Hun die 't niet weten moet ik dus leeren, dat 't uw hoofdbedoeling was in dit geschil om de *gratia sufficiens* van uw Molina in eere te brengen, en gij kondt dit niet doen zonder de *gratia efficax*, die er tegenover staat, te ondermijnen. Doch daar gij deze heden te Rome ziet goedkeuren, en geëerd door alle geleerden der kerk, en haar dus niet rechtstreeks kondt bestrijden, zijt gij te rade geworden haar aan te vallen zonder dat men 't bemerkte onder den naam van leer van Jansenius. Daarom hebt gij gepoogd Jansenius te doen veroordeelen, zonder hem te verklaren; en om daarin te slagen hebt gij laten verluiden, dat zijn leer niet was die der krachtgevende genade, opdat men zou meenen, de eene zonder de ander te kunnen veroordeelen. Daarom tracht gij dit heden aan hen diets te maken, die dezen schrijver volstrekt niet kennen. Gij

zelf doet dit nog, mijn pater in uw *Cavill.* p. 23 met deze fijne redeneering: »*De Paus heeft de leer van Jansenius veroordeeld; nu heeft de paus niet de leer veroordeeld der krachtgevende genade; derhalve is de leer der krachtgevende genade een andere dan die van Jansenius.*» Indien dit bewijs sloot, zou men evenzeer kunnen bewijzen, dat Honorius en allen die hem bijstemmen, op die wijze kettters zijn. 't Zesde concilie heeft de leer van Honorius veroordeeld; nu heeft het concilie niet de leer van de kerk veroordeeld; derhalve is de leer van Honorius een andere dan die der kerk en zijn dus allen, die haar verdedigen, kettters. 't Is duidelijk dat dit niet opgaat, daar de paus slechts de leer der vijf proposities heeft veroordeeld, van welke men hem gezegd heeft, dat zij de leer bevatten van Jansenius.

Doch het doet er ook niet toe; gij wilt u toch ook niet lang van deze redeneering bedienen. Zoolang zij, hoe zwak ook, u dienst kan doen, zal zij worden gebruikt. 't Is er u slechts om te doen, dat zij die de krachtgevende genade niet veroordeelen willen, Jansenius zonder aarzelen leeren veroordeelen. Is dit eenmaal gelukt, dan zal men weldra uw bewijs vergeten en daar de onderteekeningen blijven als een eeuwig getuigenis van Jansenius' veroordeeling, zult gij weldra de gelegenheid aangrijpen om rechtstreeks de krachtgevende genade aan te tasten, met dit veel degelijker bewijs dat gij te zijner tijd zult smeden: »De leer van Jansenius is veroordeeld door al de onderteekeningen der geheele kerk; nu is die leer kennelijk de leer der krachtgevende genade;» en dit zult gij gemakkelijk bewijzen kunnen: »derhalve is die leer veroordeeld zelfs met toestemming harer verdedigers.» Daarom stelt gij die veroordeeling eener leer voor zonder haar te verklaren. Dit is het voordeel dat gij meent uit die onderteekeningen te trekken. Maar indien uw tegenstanders er tegen opkomen, spant gij voor hun weigering een anderen strik; want nadat gij behendiglijk de geloofs-kwestie aan die van 't feit hebt vastgemaakt, zonder te veroorloven dat men ze scheidt, of de eene onderteekene en de andere niet, zult gij, daar zij niet beiden te gelijk kunnen onderschrijven, overal gaan be-

kend maken, dat zij de onderteekening geweigerd hebben van beiden. En derhalve, ofschoon zij werkelijk slechts weigeren te erkennen, dat Jansenius die proposities heeft geloofd, die zij veroordeelen, wat nooit tot ketterij kan worden aangerekend, zult gij onbeschroomd zeggen, dat zij geweigerd hebben die proposities om haren inhoud te onderschrijven en dat dit hun ketterij is.

Ziedaar de vrucht die gij trekken zult uit hun weigering, welke u niet minder voordeelig zal zijn dan die gij zult trekken uit hun toestemming. Indien men dus die onderteekeningen eischt, zullen zij altijd in uw hinderlagen vallen, hetzij ze teekenen of niet teekenen, en in beide gevallen zult gij er profijt van hebben: zooveel bedrevenheid hebt gij om de zaken zoo te schikken, dat zij u altijd voordeelig zijn, welken keer zij ook nemen mogen. Hoe goed ken ik u mijn vader, en hoe smart het mij te zien, dat God u verlaat, door u zelfs zoo gelukkig te doen slagen in zulk een ongelukkige wijze van handelen. Uw geluk verdient deernis, en kan slechts benijd worden door hen, die niet weten wat waarachtig geluk is. 't Is een daad van liefde het geluk te verhinderen, dat gij in deze geheele zaak najaagt; omdat gij het alleenlijk bouwt op den leugen en slechts beoogt een van deze twee onwaarheden te doen gelooven: of dat de kerk de krachtgevende genade heeft veroordeeld, of dat zij die haar verdedigen de vijf veroordeelde dwalingen voorstaan.

Men moet dus iedereen leeren, en dat de krachtgevende genade volgens uw eigen bekentenis niet is veroordeeld, en dat niemand die dwalingen voorstaat, opdat men wete, dat zij die weigeren te onderteekenen wat gij wilt dat men van hen eischen zal, het alleen weigeren om een verschil over een feit; en dat zij, die bereid zijn het geloofspunt in kwestie te onderteekenen, om die weigering nooit kettters kunnen zijn, daar het toch tot het geloof behoort dat die proposities ketttersch zijn, maar het er nooit toe behooren zal, dat ze zijn van Jansenius. Zij dwalen niet: dat is genoeg. Misschien verklaren zij Jansenius te gunstig; maar misschien verklaart gij hem niet gunstig genoeg, Hier

treed ik niet in. Dit althans weet ik, dat gij, volgens uwe beginselen, meent zonder zonde te kunnen verklaren, dat hij kettersch is ofschoon gij beter weet, terwijl zij, volgens hun beginselen, niet zonder zich te bezondigen zouden kunnen zeggen, dat hij katholiek is indien zij er niet verzekerd van waren. Zij zullen dus oprechter zijn dan gij, mijn vader; zij hebben Jansenius meer onderzocht dan gij, ze zijn niet minder ontwikkeld dan gij; ze zijn niet minder geloofwaardig dan gij. Maar wat er van dit geschil over 't feit moge zijn, zij zijn ongetwijfeld katholiek, daar het, om dit te wezen, niet noodig is te zeggen, dat een en ander het niet is, en dat het, zonder iemand van dwaling te beschuldigen, genoeg is er zich zelf vrij van te houden.

Naschrift. Eerwaarde Vader! Mocht gij moeite hebben om dezen brief te lezen, daar hij niet met een al te fraaien letter is gedrukt, zoo moet gij niet op mij toornen. Men geeft mij geen privilegies zooals u. Gij ontvangt er zelfs om wonderen te bestrijden; ik, zelfs niet om mij zelf te verdedigen; men loopt in de drukkerijen gedurig heen en weër. Gij zoudt mij zelf bij deze moeilijkheden niet aanraden u meer te schrijven; want het is te lastig naar de drukkerij te Osnabruck verwezen te worden.

B R I E F

AAN DEN EERWAARDEN VADER ANNAT, BIECHTVADER DES KONINGS 1)

OVER ZIJN GESCHRIFT:

DE GOEDE TROUW DER JANSENISTEN.

15 Januari 1657.

Eerwaarde Vader!

Ik heb alles gelezen wat gij zegt in uw geschrift, welks titel is: *De goede trouw der jansenisten*, enz. Ik heb er uit gezien, dat gij uw tegenstanders, d. w. z. de heeren van Port-Royal behandelt als ketters, op zulk een beslist en zekeren toon, dat het niet meer geoorloofd schijnt er aan te twijfelen; en dat gij van die beschuldiging een schild maakt om de aanvallen af te weren van den schrijver der *Lettres au provincial* die, naar uw meening, mede behoort tot Port-Royal. Of dit al of niet zoo is, weet ik niet mijn eerwaarde vader, en ik wil liever gelooven, dat hij het niet is, op zijn woord, dan gelooven dat hij het wél is op het uwe, — omdat gij niet een bewijs levert. Wat mij betreft ik ben buiten kijf bewoner noch penvoerder van Port-Royal; maar ik kan niet nalaten tegen hetgeen gij hun ten laste legt eenige bezwaren in 't midden te brengen. Weérlegt gij ze duidelijk en ondubbelzinnig, dan schaar ik mij aan uwe zijde en geloof dat ze ketters zijn.

Gij weet wel, mijn eerwaarde vader, dat van menschen te zeggen dat ze ketters zijn, een onbestemde aanklacht is, die eerder wordt aangezien voor een belediging door haat ingegeven, dan voor een waarheid, indien men niet aantoonst waarin en hoe ze

1) Deze brief het eerst voorkomende in de uitgave van 1779 is waarschijnlijk van Nicole, maar men mag aannemen dat Pascal er ook aan heeft gearbeid.

ketters zijn. Men moet de kettersche gevoelens, die zij verdedigen, aantoonen en de boeken wijzen, waarin zij ze verdedigen en handhaven als orthodoxe waarheden.

Ik vraag u dus in de eerste plaats, mijn eerwaarde Vader, waarin de Heeren van Port-Royal ketters zijn. Is het omdat zij in de constitutie van Paus Innocentius X niet berusten en de vijf proposities niet veroordeelen welke hij heeft veroordeeld? Als dat zoo is, houd ik hen voor ketters. Maar eerwaarde vader, hoe kan ik dat van hen gelooven, terwijl zij duidelijk zeggen en schrijven, dat zij met die constitutie instemmen en veroordeelen wat de paus heeft veroordeeld?

Zegt gij, dat zij ze uiterlijk toestemmen, maar er in hun hart niets van gelooven? Ik bid u, eerwaarde vader, beoorloog toch niet hun gedachten; stelt u tevreden met zulks hun woorden en geschriften te doen: want die handelwijze is onrechtvaardig en verraadt een vijandige gezindheid welke bevreemdend en niet christelijk is; en indien men ze wettigt, zal er niemand gevonden worden, dien men niet een ketter, en zelfs een mahomedaan kan maken, als men 't verkiest, door te zeggen, dat hij in zijn hart niet een der verborgenheden gelooft van den christelijken godsdienst.

Waarin zijn ze dan ketters? Is het, omdat ze niet toestemmen willen, dat die vijf proposities staan in 't boek van Jansenius? Maar ik verzeker u, eerwaarde vader, dat dit nooit was en nooit zal zijn een zaak van ketterij, of veroordeelde stellingen staan in een boek of niet. Al wie bijv. beweert, dat het berouw, gelijk het *concilie van Trente* dit heeft beschreven, slecht is, en zonde — hij is een ketter; maar indien iemand het betwijfelde of die veroordeelde stelling voorkomt bij Luther of Calvijn, hij zou daarom nog geen ketter wezen. Zoo ook zou hij, die de vijf proposities die door den paus zijn veroordeeld voor katholiek hield, een ketter zijn; maar of ze voorkomen bij Jansenius of niet — is nooit een geloofspunt; daarom mag men er geen verdeeldheid of scheuring om maken. Voeg er bij, eerwaarde vader, dat uw tegenstanders verklaard hebben, dat zij er zich

niet over bekommerden, of die proposities al of niet voorkomen bij Jansenius, en dat zij ze vooroordeelen in welk boek ook zij worden aangetroffen. Waar is dan hun ketterij, die recht geeft om met zooveel stoutmoedigheid te zeggen en te herhalen, dat zij kettters zijn?

Antwoord mij niet, bid ik u, dat nu de paus en de bisschoppen zeggen, dat ze bij Jansenius voorkomen, het ketterij is zulks te ontkennen. Want ik houd vol, dat het zonde kan zijn het te ontkennen, indien men van het tegendeel niet overtuigd is. Ik beweer zelfs, dat het scheurmakerij zou zijn, zich van iemand om dit geschilpunt af te scheiden; maar ketterij kan 't nooit wezen. 't Kan toch zijn, dat iemand, die oogen heeft om te lezen, ze er niet in heeft aangetroffen, en nu ook verklaren moet: ik heb ze er niet in gelezen, maar daarom mag men hem nog geen ketter noemen.

Wat zegt gij wel, mijn vader, om te bewijzen dat uw tegenstanders kettters zijn? Gij zegt ongetwijfeld, dat de Heer Arnauld in zijn tweeden brief een der vijf proposities wederom heeft uitgesproken. Maar wie zegt het? Eenige doctoren der faculteit, die hierin met hun broeders verschillen. En waarop gronden zij hun beweren? Niet op zijn woorden, want ze zijn van den h. Chrysostomus en Augustinus, maar op een gevoelen, dat, naar zij beweren, in 't hart van den Heer Arnauld moet zijn geweest en dat hij ontkent ooit gekoesterd te hebben. Nu geloof ik, dat de liefde ieder verplicht een priester te gelooven en een doctor, die rekenschap geeft van hetgeen in zijn gemoed omgaat, en wat slechts bekend is aan God. Maar bovendien, eerwaarde vader, de faculteit heeft, niet gedeeltelijk maar eenparig, zoo dikwerf uw auteurs en zelfs uw geheele Orde veroordeeld, dat gij er te veel belang bij hebt niet te willen, dat men allen als kettters zal beschouwen die zij veroordeelt.

Ik kan dus maar niet ontdekken, waarin en hoe die personen, die gij *jansenisten* noemt, kettters zijn. En toch, mijn vader, wie tot zijn broeder zegt: Gij *dwaas!* is schuldig aan het helsche vuur, naar 't woord van Jezus Christus in het Evangelie; wie

zonder bewijs en grond zegt: Gij *ketter!* begaat nog grooter misdaad en verdient zwaarder straf. Al die beschuldigingen van ketterij, die u niets kosten dan alleen de moeite om ze onverholen uit te spreken, zijn alleen dienstig om onwetenden te verschrikken en vrouwen te verbazen; maar weet wel, dat verstandige menschen willen weten, waarin die ketterij steekt.

Hoe, eerwaarde vader, Lessius zal gedekt zijn, indien hij zich beroepen kan op Victoria en Navarre, en de Heer Arnauld zal het niet zijn, wanneer hij spreekt gelijk de h. Augustinus, Chrysostomus, Hilarius, Thomas en zijn geheele school gesproken hebben? En sinds wanneer is de oudheid misdadig geworden? Wanneer is 't geloof der kerkvaders veranderd?

Gij doet al wat gij kunt, om te betoogen, dat de Heeren van Port-Royal het karakter en den geest van kettters hebben; maar eer gij zoo ver gaat, hadt gij moeten bewijzen dat zij werkelijk kettters zijn; en dit kunt gij niet; en ik wil u duidelijk aantoonen, dat zij er noch de gedaante noch de teekenen van hebben.

Toen de kerk de arianen bestreed, legde zij hun ten laste, dat zij de eenswezendheid van den Zoon met den Eeuwigen Vader loochenden. Hebben de arianen dit gelochend? Hebben zij verklaard, dat zij de gelijkheid en de eenswezendheid tussehen Vader en Zoon geloofden? Zij hebben 't nooit gedaan, en daarom waren zij kettters. Gij legt uw tegenstanders ten laste, dat zij zeggen: *de Geboden zijn niet te vervullen.* Zij ontkennen, dat zij 't hebben gezegd. Zij geven toe, dat het ketterij is het te zeggen. Zij houden staande, dat zij 't noch vóór, noch na de uitspraak van den paus hebben gezegd. Zij verklaren met u voor kettters al wie het leeren. Zij zijn dus geen kettters.

Toen de h. vaders Nestorius voor ketter verklaarden, omdat hij de hypostatische vereeniging van het Woord met de heilige menschheid loochende, en in Jezus Christus twee personen aannam, hebben toen de nestorianen van dien tijd, en zij die zijn gevoelen in 't Oosten hebben voortgeplant, ontkend wat men hun ten laste legde? Hebben zij niet gezegd: Het is waar, dat wij twee personen aannemen in Jezus Christus, maar wij houden vol,

dat dit geen ketterij is? Ziehier hun taal; en daarom waren zij kettters, en zijn zij 't nog. Maar als gij zegt, dat de Heeren van Port-Royal beweren, dat men der innerlijke genade niet kan weêrstaan, ontkennen zij zulks; en 't met u voor ketterij houdend, verfoeien zij er de propositie van; juist het tegenovergestelde van de anderen, die de propositie overnemen, en ontkennen dat t' een ketterij is. Ze zijn dus geen kettters.

Toen de kerkvaders Eutyches veroordeelden, omdat hij in Jezus Christus slechts één natuur aannam, heeft hij zulks toen ontkend, en gezegd, dat hij er twee aannam? Indien hij 't gezegd had, zou hij niet veroordeeld zijn geworden; maar hij zeide dat er slechts één natuur was, en beweerde dat het geen ketterij was zulks te leeren: en daarom was hij een ketter. Wanneer gij zegt, dat de Heeren van Port-Royal gelooven dat Jezus Christus niet voor de geheele wereld of alle menschen is gestorven, en dat hij zijn bloed slechts heeft gestort tot verlossing der uitverkorenen — wat antwoorden zij? Zeggen zij, dat het waar is, dat zij dit gevoelen voorstaan? Integendeel — immers verklaren zij, dat zij dit gevoelen voor ketttersch houden, het nooit gezegd hebben, en nooit zullen zeggen? En zij verklaren dat zij integendeel het onwaar achten, dat Jezus Christus zijn bloed alleen voor de uitverkorenen zou hebben gestort; daar Hij 't ook gestort heeft voor veroordeelden, die Zijn genade weêrstaan. En eindelijk gelooven zij, dat Hij is gestorven voor alle menschen, gelijk Augustinus het heeft geloofd, Thomas het heeft geleerd, en het Concilie van Trente 't heeft vastgesteld. Beteekent dit, eerwaarde vader, minstens niet evenveel als te zeggen, dat men 't gelooft, zoo als de jezuiten het gelooven, en Molina het uitlegt? Zij zijn dus geen kettters.

Toen men tegen de Monotheleten de twee willen vasthield en twee werkingen in Jezus Christus, hebben toen Cyrus van Alexandrië en Sergius van Constantinopel en de anderen gezegd, dat men hun iets toedichtte? Hebben zij verklaard, dat zij aan twee willen geloofden en twee werkingen in onzen Heer Jezus Christus? Neen, zij hebben het niet gedaan; en daarom waren zij kettters.

Wanneer gij den Heeren van Port-Royal ten laste legt, dat zij om onze bedorven natuur »niet de noodzakelijkheid der verdienstelijke of niet verdienstelijke handelwijze, maar alleen de noodzakelijkheid van den dwang uitsluiten,» ontkennen zij zulks en leeren integendeel, dat wij altijd in dit leven, bij alle handelingen, verdienstelijke en onverdienstelijke, de vrijheid hebben, om te handelen en niet te handelen, zelfs met de krachtgevende genade, die ons niet dwingt, ofschoon zij ons onfeilbaar het goede leert doen, gelijk al de thomisten leeren. Zij zijn dus geen ketters.

Eindelijk, mijn vader, toen de kerk Luther en Calvijn gispte, omdat zij onze Sakramenten loochenden, en niet geloofden aan de transsubstantiatie, en niet gehoorzaamden aan den paus, hebben toen die heresiarchen met wie gij zoo dikwijls uw tegenstanders vergelijkt, zich er over beklaagd, dat men hun toedichtte wat zij niet geloofden? Hebben zij die proposities niet volgehouden, en doen zij zulks nog niet? En daarom zijn zij ketters. Wanneer gij zegt tot de Heeren van Port-Royal, »dat zij den paus niet erkennen, dat zij 't concilie van Trente niet gehoorzamen,» enz. bedienen zij zich, gelijk gij weet, van het *Mentiris impudentissime*, d. w. z. dat gij daarin gelogen hebt, eerwaarde vader, want in zaken van dit belang mag en moet men nadrukkelijk heeten liegen. Zij zijn dus geen ketters, of, als zij 't zijn, hebben zij er noch den geest noch 't karakter van. Wij hebben er zoodanigen in de kerk nog niet aanschouwd; en 't valt lichter in hun tegenstanders het kenmerk en den geest van lasteraars en bedriegers aan te wijzen, dan in hen het karakter van ketters.

Wel weet ik, eerwaarde vader, dat de ketters soms aan de katholieken ketterijen verweten hebben. De pelagianen hebben gezegd, dat de h. Augustinus den vrijen wil loochende; de euty-chianen hebben gezegd, dat de katholieken de substantiële vereeniging van God en mensch in den persoon van Jezus Christus loochenden; de monotheleeten beschuldigden de katholieken van verdeeldheid en strijd aan te nemen tusschen den goddelijken en menschenlijken wil van Jezus Christus; de ikonoklasten hebben gezegd, dat wij de beelden aanbidden met een eere, die alleen

aan God mag worden gebracht; de lutheranen en kalvinisten noemen ons aanbidders van den paus, en heeten den paus den *Antichrist*. Wij zeggen, dat al die stellingen kettersch zijn, en verfoeien ze meteen; en daarom zijn wij geen ketters. En zoo vrees ik, eerwaarde vader, dat men zal zeggen, dat gij eerder het karakter van ketters hebt dan zij, die gij van ketterij beschuldigt: want de gevoelens van Molina, welke zij u voor de voeten werpen, beaamt gij; maar gij zegt, dat het geen ketterijen zijn. De gevoelens, die gij hun ten laste legt, verwerpen zij, zeggende, dat het ketterijen zijn, en daarin doen zij gelijk de katholieken altoos hebben gedaan, en gij, mijn vader, doet juist zoo als de ketters altijd gedaan hebben.

Maar nu gij hun vroomheid en ijver voor de zedeleer aanvoert als een bewijs voor hun ketterij, is het toppunt bereikt van uw buitensporigheden. Indien gij hadt aangetoond, dat zij ketters zijn, had het u vrij gestaan dat alles hypocrisie en veinzerij te noemen; maar dat een der middelen waarvan gij u bedient om te bewijzen dat zij ketters zijn, hun vroomheid is en hun ijver voor de tucht in de kerk en voor de leer der heilige vaders, wordt dit eerwaarde vader, onverdragelijk: ook zullen wij er ons wel voor wachten u daarin te volgen.

Uit uw woorden zou men echter opmaken, dat het pleit beslecht is. Zij zijn ketters even gewis als Luther en Calvijn. Maar eerwaarde vader, vergun mij in een zaak van zoo groot aanbelang mijn oordeel op te schorten, of er zelfs niets van te gelooven, totdat ik hen in opstand zie tegen den paus, en hen de stellingen zie voorstaan die hij heeft veroordeeld en dat wel met dezelfde woorden, waarin zij veroordeeld zijn. Want, zeg mij, eerwaarde vader, indien deze heeren geen ketters zijn, zoo als ik vast geloof, zult gij mij dan vrij spreken voor God, indien ik hen houd voor ketters? En allen die hen op uw woord voor ketters houden en 't overal zeggen, — zullen zij worden vrijgesproken voor Gods rechterstoel, als zij zeggen zullen, dat zij 't hebben gelezen in uw geschriften?

Ziedaar mijn vader, alles wat ik u te zeggen had, want wat

de bespreking van de bijzonderheden in de voorgewende vervalschingen betreft, laat ik u gaarne over aan den schrijver der Brieven. Hij heeft uw broeders, die hem dergelijke verwijten gedaan hadden, reeds zeer gehavend, en hij zal u niet sparen, indien het wellicht niet is, omdat het toch niet baat u te antwoorden, daar gij niets van aanbelang zegt, wat uw medebroeders ook niet hebben gezegd: waarop die auteur voortreffelijk heeft geantwoord; want het boek, dat gij nu in het licht zendt, is een oud geschrift, dat gij zelf zegt voor vier maanden vervaardigd te hebben; ook spreekt gij met geen woord van de 10^e, 11^e, 12^e, 13^e, 14^e en 15^e brieven, die allen vóór uw geschrift het licht hebben gezien, en toch belooft gij, op den titel, *de kwade trouw te betoogen der brieven, geschreven na Paschen*. Wat zou hij dus, mijn vader, moeten zeggen van een boek, dat geheel en al, zelfs zijn titel ingesloten, vol onwaarheden is?

ACHTTIENDE BRIEF.

GERICHT AAN DEN EERW. VADER ANNAT, JEZUÏET.

Overeenstemming van alle geloovigen betreffende de vijf stellingen van Jansenius. Verschil tusschen een recht en een feit.

24 Maart 1657.

Eerwaarde Vader!

Reeds geruimen tijd pijnigt gij u af, om eenige dwaling te vinden bij uw tegenstanders; maar ik ben er zeker van, dat gij ten slotte erkennen zult, dat er wellicht niets zoo moeielijk is als hén ketters te maken die het niet zijn, en niets zoo zeer duchten áls het te wezen. Ik toonde in mijn laatsten brief aan, hoeveel ketterijen gij hun achtereenvolgens ten laste legdet, omdat gij er niet één vindt, die gij eenigen tijd kondt volhouden, zoodat u niets meer was overgebleven dan er hun een verwijt van te maken, dat zij de bedoeling van Jansenius niet wilden veroordeelen, die gij wildet dat zij zouden veroordeelen zonder dat zij nader aangegeven werd. Uw verwijt dat gij hiertoe waart gedwongen, verraadt wel, dat gij geen ketterijen kondt vinden, want wie heeft ooit hooren spreken van een ketterij, die men niet kan aanwijzen? Men heeft u dan ook zeer natuurlijk geantwoord, dat indien Jansenius niet heeft gedwaald, het niet billijk is hem te veroordeelen; en indien wèl, dat gij zulks moest aantoonen, opdat men ten minste zou weten wat men veroordeelde. Gij hebt het echter nooit willen doen, maar trachtet uw beweren kracht bij te zetten door dekreeten die voor u niets afdeden, omdat men er in geenerlei wijze de bedoeling van Jansenius in verklaarde, welke, naar men zegt, in die vijf proposities veroordeeld is. Dit nu was niet het middel om aan uw geschillen een einde te maken. Indien gij van weerszijden 't eens waart over de ware bedoeling van Jansenius, en er geen verschil meer over hadt of

die zin al of niet kettersch is, dan zouden de oordeelvellingen die verklaarden, dat de bedoeling kettersch is werkelijk het hart der kwestie raken. Maar nu het groote verschil loopt over de bedoeling van Jansenius, en de eene partij zegt dat zij er niets anders in vinden dan wat de h. Augustinus en Thomas leeren, terwijl de andere zegt, dat zij er een kettersch gevoelen in vinden, maar niet zeggen welk — nu is het toch duidelijk, dat een uitspraak van den paus, die over dit verschil niet een woord zegt en slechts in 't algemeen de bedoeling van Jansenius veroordeelt zonder ze te verklaren, niets beslist omtrent hetgeen in geschil is.

Daarom heeft men 't u wel honderd maal gezegd, dat als uw bezwaar dit feit raakt, gij 't nooit uit den weg zult ruimen als gij niet verklaart wat gij verstaat onder die bedoeling van Jansenius. Maar daar gij steeds er bij volharddet om zulks te weigeren, heb ik u eindelijk in mijn laatsten brief in de engte gedreven, daar ik u deed verstaan, dat gij niet zonder geheimzinnige bedoeling trachtet dien zin van Jansenius te doen veroordeelen zonder hem te verklaren, en dat het uw toeleg was deze onbestemde veroordeeling te doen terugvallen op de leer der krachtgevende genade, door aan te toonen, dat zij niets anders was dan de leer van Jansenius: wat u niet moeielijk zou zijn geweest. Dit heeft u in de noodzakelijkheid gebracht om te antwoorden; want, indien gij toch waart voortgegaan met dien zin niet te verklaren, zou het den onwetendsten duidelijk zijn geweest, dat gij het slechts hadt toegelegd op de krachtgevende genade, wat u in de grootste moeielijkheid zou hebben gebracht, daar de kerk deze zoo heilige leer bijzonder vereert.

Gij zijt dus verplicht geweest u te verklaren, en dat hebt gij gedaan, door te antwoorden op mijn brief, waarin ik u heb aangetoond, »dat indien Jansenius, ten opzichte van de vijf proposities, een ander gevoelen voorstond, hij geen verdedigers zou hebben; maar dat hij, indien hij alleen de krachtgevende genade bedoelde, geen dwalingen koesterde.» Gij hebt dit niet kunnen ontkennen, mijn vader; maar gij maakt déze onderscheiding bl. 21: »'t Is niet genoeg, zegt gij, tot rechtvaardiging van Jansenius

te zeggen, dat hij alleen de krachtgevende genade aanneemt, omdat men haar kan voorstaan op tweeërlei wijs: kettersch, zooals Calvijn, volgens wien de wil aangedreven door de genade geen weêrstand kan bieden; of rechtzinnig, zooals de thomisten en sorbonnisten, welker meening rust op de beginselen door de concilies aangenomen, en inhoudt, dat de in zich zelf krachtige genade den wil beheerscht op zulk een wijze, dat men altijd haar kan weêrstaan."

Men geeft u dat alles toe, mijn vader, en gij eindigt met te zeggen, »dat Jansenius katholiek zou zijn, indien hij de krachtgevende genade verdedigde naar de thomisten; maar dat hij kettersch is, omdat hij staat tegenover de thomisten en 't eens is met de Calvinisten, die 't vermogen loochenen om der genade te weêrstaan." Ik onderzoek hier niet, mijn vader, dit geschil over een feit; t. w. of Jansenius eensdenkend is met Calvijn. 't Is mij genoeg, dat gij 't beweert, en dat gij ons mededeelt dat gij, onder de bedoeling van Jansenius niets anders hebt verstaan dan die van Calvijn. Wildet gij dit en niets anders zeggen, mijn vader? Wildet gij alleen de dwaling van Calvijn doen veroordeelen onder den naam van Jansenius' bedoeling? Waarom zedet gij zulks niet eer? Gij hadt u dan heel wat moeite bespaard; want dan had de geheele wereld, zonder bullen of breves die dwaling met ons veroordeeld. Hoe noodig was die toelichting! Wat al bezwaren neemt zij weg! Wij wisten niet, mijn vader, welke dwaling de pausen en bisschoppen hadden willen veroordeelen onder dien naam van: bedoeling van Jansenius. De geheele kerk was in geduchte spanning, en niemand wilde 't ons uitleggen. Gij doet het nu, mijn vader; gij wien uwe geheele partij beschouwt als den leider en de bron van al haar raadslagen, en die het geheim kent van dezen geheelen handel. Gij hebt het ons dus gezegd, dat die zin van Jansenius niets anders is dan de bedoeling van Calvijn, die is veroordeeld door het concilie. Ziedaar niet weinig raadsels opgelost! Wij weten nu, dat de dwaling die zij onder dien naam van: *bedoeling van Jansenius* wenschten te veroordeelen, niets anders is dan de bedoeling van Calvijn, en dat wij aldus blijven in gehoorzaamheid aan hun uitspraken, als wij met hen die bedoeling van Calvijn

veroordeelen, die zij hebben willen veroordeelen. Het verwondert ons niet meer te zien, dat de pausen en sommige bisschoppen zooveel ijver betoonden tegen Jansenius. Hoe zouden zij 't niet gedaan hebben, mijn vader, daar zij vertrouwen stelden in hen, die openlijk zeggen, dat die bedoeling dezelfde is als die van Calvijn?

Ik verklaar u dus, mijn vader, dat gij in uw tegenstanders niets meer hebt af te keuren, omdat zij beslist verfoeien wat gij verfoeit. Het verwondert mij alleen te zien, dat gij 't niet weet, en zoo weinig kennis hebt van hun meeningen omtrent dit punt, dat zij zoo vaak in hun werken hebben toegelicht. Ik ben er zeker van, dat gij indien gij beter onderricht waart, er spijt van zoudt hebben, dat gij u niet hebt doen inlichten met een vredelievenden geest omtrent zulk een zuivere en christelijke leer, welke de hartstocht u doet bestrijden zonder haar te kennen. Gij zoudt dan zien, mijn vader, dat zij niet alleen leeren, dat men werkelijk dien zwakken werkingen der genade wederstaat, welke men opwekkend of niet krachtgevend noemt, door niet het goede te doen, dat zij ons ingeven, maar dat zij even beslist tegen Calvijn volhouden, dat de wil de macht heeft zelfs om der krachtgevende en zegevierende genade te wederstaan, als dat zij tegen Molina de macht van die genade verdedigen tegenover den wil, even najverig op de eene waarheid als op de andere. Zij weten maar al te goed, dat de mensch door zijn eigen natuur, altijd het vermogen heeft om te zondigen en der genade te wederstaan, en dat hij, na zijn val, een hart heeft vol begeerlijkheid, welke onophoudelijk dat vermogen versterkt; maar dat, als het God behaagt hem door zijn genade te treffen, Hij hem laat doen wat Hij wil, en zooals Hij 't wil, (zonder dat deze onfeilbaarheid van Gods werking op eenigerler wijze 's menschen natuurlijke vrijheid verwoest) door die verborgen en wonderbaarlijke wijze waarop God die verandering werkt, welke de h. Augustinus zoo uitnemend heeft verklaard, en welke al die denkbeeldige tegenstrijdigheden uit den weg ruimt, welke de vijanden der krachtgevende genade zich denken tusschen de soevereine macht der

genade over den vrijen wil en het vermogen, dat de vrije wil heeft om der genade te wederstaan. Want, volgens dien grooten heilige, wien de pausen der kerk als leermeester in dezen hebben geëerd, verandert God 't hart des menschen door een hemelsche zoetheid, die Hij er in uitstort, welke het genot des vleeschens overtreft, en maakt dat de mensch ter eenerzijde zijn sterfelijkheid en nietigheid gevoelend, ter anderer zijde een afkeer opvat van 't genot der zonde, dat hem nog scheidt van het onverderfelijk goed. Zijn grootste vreugde in God stellend, die hem aantrekt, wordt hij daarheen getrokken, uit zich zelf, door een gansch vrijwilligen, gansch lieflijken drang; zoodat het hem een smart en een straf zou zijn zich er van te scheiden. Niet alzoo, dat hij er zich niet ten allen tijde van zou kunnen verwijderen, en er zich niet werkelijk van verwijdert, indien hij 't wilde, maar hoe zou hij 't willen, daar zijn wil hem nooit dringt dan tot hetgeen hem 't meest behaagt, en niets hem zoozeer behaagt als dit eenig goed, dat elk ander goed in zich besluit? *Quod enim amplius nos delectat, secundum id operemur necesse est*, zoo als Augustinus zegt, Exp. Ep. ad Gal. n. 49.

Op die wijze beschikt God over den vrijen wil des menschen, zonder hem geweld aan te doen; en de vrije wil, die altijd der genade kan weerstaan maar 't niet altijd wil, wendt zich even vrij als onfeilbaar tot God, wanneer Hij hem trekken wil door zijn krachtgevende invloeden.

Dit zijn, mijn vader, de goddelijke beginselen van den h. Augustinus en den h. Thomas, volgens wie 't waarachtig is, dat wij »der genade kunnen weerstaan,» tegen 't gevoelen van Calvijn; en dat evenwel, gelijk paus Clemens VIII zegt, in zijn geschrift aan de congregatie *de auxiliis*, art. 5 en 6: »God vormt in ons de richting van onzen wil, en beschikt daadwerkelijk over ons hart, door 't gezag dat zijn hoogste majesteit uitoefent over de overige schepselen die onder den hemel zijn, volgens den h. Augustinus.»

Volgens die beginselen handelen wij uit ons zelve, wat maakt, dat wij verdiensten hebben, die werkelijk de onze zijn, in strijd

met de dwaling van Calvijn; en dat, al is God de eerste oorzaak van onze daden en al »werkt Hij in ons wat Hem behaagt,» zoo als Paulus zegt, »onze verdiensten gaven Gods zijn,» gelijk 't concilie van Trente het uitdrukt.

Daarmee is ook de goddelooze stelling van Luther afgewezen, door hetzelfde concilie veroordeeld, »dat wij op geenerlei wijze medewerken aan ons behoud, evenmin als onbezielde voorwerpen;» en daarmee is tevens afgesneden de goddelooze stelling der school van Molina, die niet erkennen wil, dat de kracht der genade zelve ons doet medewerken met haar aan het werk onzes behouds: waarmee hij dezen geloofsregel aantast door den h. Paulus vastgesteld: »dat God in ons werkt, beide het willen en het volbrengen.»

En alleen langs dezen weg brengt men al de uitspraken der Schrift, die zeer tegenstrijdig schijnen, tot eenheid: »Bekeert u tot God, en: Heer bekeer ons tot u. Werpt uwe ongerechtigheden van u, en: God neemt de ongerechtigheid van zijn volk weg. Doet werken der bekeering waardig, en: Heer, Gij hebt in ons al uw werken verricht. Schenk ons een nieuw hart en een nieuwen geest, en: »Ik zal u een nieuwen geest schenken, en een nieuw hart in u scheppen,» enz.

't Eenige middel, om die schijnbare tegenstrijdigheden weg te ruimen, welke onze goede werken nu eens toekennen aan God, en dan aan ons, bestaat hierin, dat wij, zoo als de h. Augustinus zegt, erkennen: »onze daden zijn de onze, krachtens den vrijen wil die ze verricht; en ze zijn ook van God, krachtens de genade, die maakt dat onze wil ze verricht.» En dat, zoo als hij elders zegt, »God ons laat doen wat Hem behaagt, door ons te doen willen wat wij niet zouden kunnen willen: *A Deo factum est, ut vellet quod nolle potuissent.*»

Derhalve, mijn vader, zijn uw tegenstanders 't volkomen eens met de nieuwe thomisten zelve, omdat beiden vasthouden èn aan 't vermogen om der genade te weerstaan, èn aan de onfeilbaarheid van de werking der genade, voor welke zij openlijk zoo nadrukkelijk zich verklaren, volgens den hoofdregel van hun leer,

welke Alvarez ¹⁾, een der meest gevreesden onder hen, zoo dikwerf herhaalt, en (*Disp.* 72, l. VIII. n. 4) aldus formuleert: »Wanneer de krachtgevende genade den vrijen wil in beweging brengt, stemt hij onfeilbaar toe; omdat het uitwerksel der genade hierin bestaat, dat de wil, al kan hij ook niet toestemmen, metterdaad toch toestemt.» Als reden geeft hij op wat zijn meester, de h. Thomas, heeft gezegd: (1, 2, q. 112. a. 3): »De wil Gods moet worden volbracht; wanneer Hij dus wil, dat een mensch zich voor de genade gewonnen geeft, stemt hij onfeilbaar toe, en dat noodzakelijk, niet met volstreckte maar onfeilbare noodzakelijkheid.» Hiermeê tast de genade niet »het vermogen aan, dat men heeft om weerstand te bieden, als men zulks wil,» omdat zij alleen bewerkt, dat men er geen weerstand aan wil bieden, zoo als uw pater Peteau erkent in deze woorden: (t. I. Theol. dogm. l. IX. c. VII p. 602) »De genade van Christus maakt, dat men onfeilbaar volhardt in de vroomheid, maar niet uit dwang: want men kan voor haar niet buigen, als men zulks niet wil, gelijk het concilie zegt, maar diezelfde genade maakt, dat men het niet wil.»

Dit is, mijn vader, zuiver de leer van den h. Augustinus, en Prosper, en van de vaders, die hen gevolgd zijn, van de concilies, van den h. Thomas, en van al de thomisten in 't algemeen. Het is ook de leer van uw tegenstanders, ofschoon gij dit niet dacht. 't Is de leer eindelijk, welke gij zelf goedkeurt met deze woorden: »De leer der krachtgevende genade, die erkent, dat men het vermogen bezit om haar te weerstaan, is rechtzinnig, goedgekeurd door de concilies, en wordt verdedigd door de thomisten en de sorbonisten.» Zeg de waarheid, mijn vader: indien gij geweten hadt, dat uw tegenstanders werkelijk die leer belijden, misschien had het belang uwer Orde u weerhouden er die openbare goedkeuring aan te hechten; maar nu gij in den waan verkeerdet, dat zij er tegen waren, heeft het belang uwer Orde u er toe gebracht, om meeningen te bekrachtigen, die gij strijdig waandet met de

1) *Diëgo Alvarez*, beroemd dominik. godgel., die meer dan eens tegen de jezuiten in het krijt trad. Hij stierf in 1635.

hunne; en door die misvatting hebt gij, terwijl gij meendet hun beginselen omver te werpen, ze zelfs krachtig gesteund. Derhalve ziet men heden, door een soort wonder, de verdedigers der krachtgevende genade gerechtvaardigd door de voorstanders van Molina: zóó bewonderenswaardig doet God alles mede werken tot verheerlijking zijner waarheid!

Laat dan ook iedereen 't vernemen, uit uw eigen verklaring, dat die waarheid der krachtgevende genade, noodig voor elke waarlijk vrome daad, zoo dierbaar aan de kerk, en gekocht tot den prijs van des Verlossers bloed, zoo bepaald katholiek is, dat er geen katholiek, ja zelfs geen jezuïet is, die haar niet houdt voor rechtzinnig. En men moet tevens weten, uit uw eigen beken- tenis, dat bij hen, die gij in staat van beschuldiging stelt, geen zweem is van dwaling; want toen gij hun zoo veel verbor- gen dwalingen ten laste legdet, zonder ze te willen aanwijzen, viel het hun even moeielijk zich er tegen te verdedigen, als het u gemakkelijk viel hen op die wijze te beschuldigen; maar nu gij komt verklaren, dat de dwaling, die u dwingt hen te bestrij- den de dwaalleer van Calvijn is, welke gij hun toedichttet, is er niemand die niet duidelijk inziet, dat zij vrij zijn van alle dwa- ling, omdat zij zoo onschuldig zijn aan de eenige, welke gij hun ten laste legt; en zij door hun redenen, door hun boeken, en alles wat zij kunnen doen om hun gevoelens bekend te maken, betuigen, dat zij die ketterij van ganscher harte veroordeelen, en op dezelfde wijze als de thomisten het doen, welke gij zon- der bedenken voor katholieken erkent, en die ook nooit zijn ver- dacht van het niet te zijn.

Wat zult gij nu tot hen zeggen, mijn vader? Dat zij, ook al deelen zij 't gevoelen van Calvijn niet, alevel kettters zijn, om- dat zij niet willen erkennen, dat de bedoeling van Jansenius dezelfde is als die van Calvijn? Zoudt gij durven zeggen, dat dit een oorzaak van ketterij kan wezen? Is 't niet een zuiver geschil over een feit, dat nooit tot ketterij aanleiding geven kan? Dit zou wel 't geval zijn, als men zeide, dat men der krach- tgevende genade niet kan weerstaan; maar is 't ook zoo, als men

't betwijfelt of Jansenius er zoo over denkt? Is 't een geopenbaarde waarheid? Is het een geloofsartikel, dat men op straffe van de verdoemenis moet gelooven? Is het niet, met uw verlof, een geschil over een feit, en zou 't niet belachelijk wezen hierom te beweren, dat er in de kerk ketters zijn?

Geef hun dus dien naam niet meer, mijn vader, maar liever een, die meer overeenkomt met den aard van uw geschil. Zeg, dat zij onwetenden en domooren zijn en dat zij Jansenius slecht begrijpen: dat zullen verwijten wezen, voegend bij uw geschil, maar hen ketters te noemen, dat heeft er niet het geringste meê van doen. En daar dit de eenige smet is, waarvan ik hen zuiveren wil, zal ik mij niet veel moeite geven om aan te toonen dat zij Jansenius goed verstaan. Al wat ik er van zeggen wil, mijn vader, is dat het, naar 't mij toeschijnt, moeilijk is om met uw regels als maatstaf, hen niet voor katholiek te houden, want zie hier wat gij stelt om hen te toetsen: »Om te weten, zegt gij, of Jansenius vrij van ketterij is, moet men weten of hij de krachtgevende genade verdedigt op de manier van Calvijn, die ontkent, dat wij 't vermogen hebben haar te weerstaan; want dan zou hij een ketter zijn: óf op de manier der thomisten, die dit toestemmen en dan zou hij katholiek wezen.» Zie dus, mijn vader, goed toe, of hij stelt dat men het vermogen heeft om te weerstaan, wanneer hij zegt, in al zijn verhandelingen, en o. a. in Dl. III, B. 8, h. 20: »dat men altijd het vermogen heeft om te weerstaan aan de genade, volgens het concilie; *dat de vrije wil altijd kan handelen en niet handelen*, willen en niet willen, toestemmen en niet toestemmen, goed doen en kwaad doen; en dat de mensch in dit leven altijd die tweeledige vrijheid bezit, welke gij noemt tegenstand en tegenspreken.» Zie ook eens of hij niet zich verzet tegen de dwaling van Calvijn, zooals gij zelf ze voorstelt, hij die in 't geheele 21ste hoofdst. betoogt, »dat de kerk dien ketter heeft veroordeeld, die beweert, dat de krachtgevende genade niet werkt op den vrijen wil, op die wijze als men het in de kerk zoo lang heeft geloofd, zoodat het ten laatste van den vrijen wil afhangt om toe te stemmen of niet

toe te stemmen, terwijl men, volgens Augustinus en het concilie, altijd het vermogen heeft om niet toe te stemmen, als men zulks wil; en dat, volgens den h. Prosper, God zelf aan zijn uitverkorenen den wil geeft om te volharden door hun niet de macht te ontnemen, om het tegendeel te willen." En beslis eindelijk zelf, of hij niet overeenstemt met de thomisten als hij verklaart: (C. IV) »dat alles wat de thomisten hebben geschreven, om de werking der genade in overeenstemming te brengen met het vermogen om haar te weerstaan, met zijn gevoelen zóo geheel overeenkomt, dat men hun boeken slechts behoeft te lezen, om er zijn gevoelen uit te leeren kennen. *Quod ipsi dixerunt, dictum puta.*»

Zoo spreekt hij over al deze hoofdstukken, en daarom verbeeld ik mij, dat hij gelooft aan 't vermogen, om der genade te weerstaan; dat hij 't niet eens is met Calvijn, en wel met de thomisten en daarom katholiek volgens u. Kent gij soms eenig ander middel om de bedoeling van een schrijver te leeren kennen dan uit zijn woorden, en wilt gij, zonder een woord van hem bij te brengen, vol houden, in strijd met al zijn verzekeringen, dat hij 't weerstands-vermogen loochent, en voor Calvijn tegen de thomisten is, heb geen vrees, mijn vader, dat ik u dès een ketter schelden zal: ik zal alleen zeggen, dat gij, naar 't mij voorkomt, Jansenius slecht begrijpt; maar wij zullen niettemin kinderen zijn derzelfde kerk.

Van waar komt het dan, mijn vader, dat gij in dit geschil zoo hartstochtelijk te werk gaat, en als uw wreedste vijanden, als de gevaarlijkste kettters de menschen behandelt, die gij van geen dwaling, noch van iets anders beschuldigen kunt, dan hiervan dat zij Jansenius niet zoo verstaan als gij? Waar toch twist gij over, behalve over de bedoeling van dien schrijver? Gij wilt dat zij hem veroordeelen, maar zij vragen u, wat gij daaronder verstaat. Gij zegt, dat gij de dwaalleer bedoelt van Calvijn. Zij antwoorden, dat zij haar veroordeelen; en dus moest gij, als 't u niet te doen is om de letters, maar de zake, die zij beteekenen, voldaan wezen. Indien zij weigeren te zeggen, dat zij

de bedoeling van Jansenius veroordeelen, 't is omdat zij gelooven dat hij overeenstemt met den h. Thomas. En daardoor heeft dat woord voor u beiden een verschillenden zin. In úw mond beduidt het de bedoeling van Calvijn; in hún mond de bedoeling van den h. Thomas. De verschillende zin, dien gij van weerszijden aan hetzelfde woord hecht, veroorzaakt dus uw strijd, en daarom, indien ik bij uw geschillen iets had te gebieden, zou ik het gebruik van dat woord niet toelaten. En wanneer gij dientengevolge zeydet wat gij er mee bedoelt, zou men zien, dat gij niets anders vraagt dan de veroordeeling van de bedoeling van Calvijn, waarin zij 't met u eens zijn; en dat zij dus niets anders vragen dan de verdediging van den zin des h. Augustinus en Thomas, waarin gij allen overeenkomt.

Ik verklaar u dus, mijn vader, dat, wat mij betreft, ik hen altijd voor katholieken zal houden, hetzij ze Jansenius veroordeelen, als zij dwalingen bij hem aantreffen, hetzij ze hem niet veroordeelen, indien zij bij hem slechts vinden wat gij zelf katholiek noemt, en dat ik tot hen zeg wat Hieronymus zeide tot Johannes, den bisschop van Jerusalem, die beschuldigd werd acht dwalingen van Origenes voor te staan: »Of veroordeel Origenes, zeide deze heilige, indien gij erkent, dat hij die dwalingen leert, óf ontken, dat hij ze geleerd heeft: *Aut nega hoc dixisse eum qui arguitur; aut, si locutus est talia, eum damna qui dixerit.*»

Zoo, mijn vader, handelen zij, wien 't om de dwalingen en niet om de personen te doen is; terwijl gij, die de personen meer haat dan de dwalingen, meent, dat het niets beteekent de dwalingen te veroordeelen, indien men de personen niet veroordeelt, wien gij ze wilt aanwrijven.

Hoe heftig is uw handelwijze, mijn vader, maar hoe weinig geschikt om doel te treffen! Ik heb 't u reeds gezegd, en herhaal het hier, dat het geweld en de waarheid niets op elkander vermogen. Nimmer waren uw aantijgingen meer beleedigend, en nimmer ook was de onschuld van uw tegenstanders algemeener erkend! Nimmer werd de krachtgevende genade listiger aangevallen, en nimmer zagen wij haar zóó bevestigd. Gij wendt uw

uiterste pogingen aan, om te doen gelooven, dat gij opkomt voor een leerstuk, en nimmer heeft men beter ingezien, dat al uw strijd een feit betreft. Eindelijk brengt gij alles in rep en roer om te doen gelooven, dat dit feit waarachtig is, en nimmer was men meer geneigd, om daaraan te twijfelen. En dit is gemakkelijk te begrijpen; immers gebruikt gij niet de natuurlijke middelen om aan een feit te doen gelooven, door onze zintuigen te overtuigen, en in een boek de woorden aan te wijzen, waarvan men zegt, dat zij er in worden aangetroffen. Maar gij wendt middelen aan, die van dezen eenvoudigen weg zóó ver afwijken, dat dit den stompzinnigsten in 't oog moet vallen. Waarom niet gedaan, wat ik deed in mijn brieven, om zoo veel verkeerde stellingen van uw schrijvers aan te toonen, door getrouwelijk de plaatsen te citeeren, waaraan ze zijn ontleend? Dat hebben de pastoors van Parijs ook gedaan, en daardoor overtuigt men steeds de wereld. Maar wat zoudt gij hebben gezegd, en wat zou men gedacht hebben, indien zij u bijv. deze stelling van pater Lamy voór de voeten hadden geworpen: »*Dat een monnik dengene mag om 't leven brengen, die dreigt lasteringen tegen hem of zijn Orde te verspreiden, indien hij zich op geen andere wijze er tegen verdedigen kan,*» en indien zij nu niet de plaats, waar dit voorkomt, woordelijk hadden aangehaald; indien zij, hoe ook daartoe aangezoekt, altijd hardnekkig zulks geweigerd hadden, en indien zij, in plaats van dit alles, te Rome een bul hadden weten te verkrijgen, die iedereen beval het te gelooven? Zou men niet ongetwijfeld van meening zijn geweest, dat zij den paus hadden misleid, en dat zij dit laatste middel niet zouden hebben aangewend, dan uit gebrek aan natuurlijke middelen, welke de waarheid der feiten hún ter beschikking stelt, die haar voorstaan? De pastoors hebben dan ook slechts doen opmerken, dat pater Lamy deze leer verkondigt in 't V Dl. disp. 36, n°. 118, p. 544 der editie van Douai; en daar hebben allen die 't wilden zien 't gevonden, en niemand heeft er aan kunnen twijfelen. Ziedaar dus een gemakkelijke en afdoende wijze om de geschillen omtrent een feit, waarin men gelijk heeft, uit den weg te ruimen. Van waar komt het

dan, mijn vader, dat gij er u ook niet van bedient? Gij zegt in uwe *Cav.* dat de vijf stellingen voorkomen bij Jansenius woord voor woord, allen met dezelfde woorden, *iisdem verbis*? Men heeft dit ontkend. Wat stond u nu te doen dan óf de bladzijde te citeeren, indien gij de woorden werkelijk hadt aangetroffen, óf te bekennen dat gij u bedrogen hadt? Maar gij deedt noch het een noch het ander, en in plaats van dat: nu gij wel zaagt, dat de plaatsen uit Jansenius, die gij soms aanvoert om de wereld zand in de oogen te strooien, niet zijn de veroordeelde stellingen woordelijk en in denzelfden zin, dien gij beloofd hadt ons in zijn boek te doen zien, vertoont gij ons Constituties, die beweren er uit getrokken te zijn, zonder de plaats te noemen.

Ik ken, mijn vader, den eerbied, dien de christenen zijn verschuldigd aan den heiligen Stoel, en uw tegenstanders betuigen dikwerf genoeg, dat zij vast besloten zijn, er nooit van te scheiden. Maar beeld u niet in, dat zij daarin te kort kwamen toen zij den paus, met alle onderdanigheid die kinderen hun vader verschuldigd zijn, en leden aan hun hoofd, herinnerden, dat men omtrent dit feit hem heeft misleid; dat hij 't niet heeft laten onderzoeken sinds hij paus werd, en dat zijn voorganger Innocentius X alleen had laten onderzoeken of de proposities kettersch waren, maar niet of zij waren van Jansenius. Dit deed den commissaris van het h. Officie, een der voornaamste examinatoren zeggen: »dat zij niet konden worden beoordeeld naar de bedoeling van eenig schrijver: *non sunt qualificabiles in sensu proferentis*; daar zij waren aangeboden om op zich zelf te worden onderzocht, en zonder in aanmerking te nemen van welk schrijver zij konden zijn: *in abstracto et ut praescindant ab omni proferente*;" zooals blijkt uit de onlangs gedrukte advyzen. Voorts konden zij er op wijzen dat meer dan zestig doctoren en een groot aantal andere bekwame en vrome personen dit boek nauwkeurig hebben gelezen zonder ze er ergens in te hebben aangetroffen, terwijl zij er wel het tegendeel in vonden; dat zij die deze zaak den paus hebben meegedeeld, wel het vertrouwen konden hebben misbruikt, dat hij in hen stelt, aangezien zij er werkelijk belang bij hebben

dien schrijver in opspraak te brengen, die Molina van meer dan vijftig dwalingen heeft overtuigd. Wat dit nog waarschijnlijker maakt is hun stelregel, een der hoogst geachte in hun theologie, »dat zij veilig degenen belasteren mogen, door wie zij zich ten onrechte aangevallen wanen,» en dat, aangezien hun getuigenis dus zoo verdacht, en dat der anderen zoo betrouwbaar is, men eenigen grond had, om met de grootst mogelijke bescheidenheid, zijn Heiligheid te doen smeeken, dit feit te doen onderzoeken in tegenwoordigheid van doctoren uit beide partijen, ten einde een plechtig en behoorlijk besluit te nemen. »Men roepe bekwame rechters samen,» zeide de h. Basilius, bij een dergelijke gelegenheid (*Ep.* 75); »dat een ieder er vrij zij; dat men onderzoeke of er afwijkingen zijn van 't geloof; dat men de bezwaren en de antwoorden leze, opdat het oordeel worde opgemaakt met kennis van zaken en in den vorm, en niet een onteering zij zonder onderzoek.»

Zeg niet, mijn vader, dat zij weinig onderworpenheid betoonen aan den h. Stoel, die aldus tot hem naderen. De pausen zijn er verre van verwijderd de christenen te behandelen met dien willekeur welken men in hun naam wil uitoefenen. »De kerk, zegt de paus St. Gregorius (in *Job.* l. VIII ch. 1) die is gevormd in de school der nederigheid, beveelt niet met gezag, maar overreedt met gronden wat zij leert aan haar kinderen, die zij in eenige dwaling gevangen acht: *recta quae errantibus dicit non quasi ex autoritate praecipit, sed ex ratione persuadet.*» En wel verre van 't een oneer te achten om een oordeel te wijzigen, waarbij men haar misleid had, stelt zij er in tegendeel een eer in, gelijk de h. Bernard betuigt (*Ep.* 180): »De apostolische stoel, zegt hij, beveelt zich hierdoor aan, dat hij niet jaagt naar eer, en gaarne bereid is terug te roepen wat men bij overrompeling van hem heeft gedaan gekregen; ook is het billijk, dat niemand voordeel bejaagt van het onrecht, en vooral niet bij den h. Stoel.»

Dit zijn, mijn vader, de ware gevoelens waarvan men de pausen moet doordringen, omdat alle godgeleerden 't hierin eens zijn, dat zij misleid kunnen worden, en dat die hoogste waardigheid wel verre van hen daartegen te waarborgen, hen er in-

tegendeel nog meer aan bloot stelt wegens het groot aantal zaken die hen moeten bezighouden. Dit zegt dezelfde h. Gregorius tot personen, die er zich over verwonderen, dat een andere paus zich had laten misleiden: »Waarover verwondert gij u, zegt hij, (L. I. C. IV. *Dial.*) dat wij bedrogen worden, wij die menschen zijn? Hebt gij niet gezien, dat David die koning, die den geest der profetie had, geloof had gehecht aan de leugens van Siba en daarom een onrechtvaardig oordeel uitsprak over den zoon van Jonathan? Wie zal het dan vreemd vinden dat bedriegers ons somtijds misleiden, ons, die geen profeeten zijn? De menigte onzer bezigheden overstelpt ons, en onze geest, die met zooveel dingen zich moet bezig houden, bepaalt zich minder bij één zaak in 't bijzonder en wordt daarom in deze of gene gemakkelijker misleid.» Inderdaad, mijn vader, ik geloof dat de pausen beter weten of zij al dan niet kunnen misleid worden. Zij verklaren ons zelve, dat de pausen en de grootste koningen aan de mogelijkheid van bedrogen te worden meer blootstaan dan menschen, die minder overladen zijn met gewichtige werkzaamheden. Men moet hen hierin gelooven, en men kan zich gemakkelijk voorstellen langs welken weg men hen misleidt. De h. Bernard geeft er een beschrijving van, in den brief, dien hij richtte tot Innocentius II in dezer voege: (*Ep.* 327). »'t Is geen nieuwe of verrassende zaak, dat de geest der menschen bedriegen en bedrogen worden kan. Monniken zijn tot u gekomen in een geest van leugen en verzinsels. Zij hebben tot u gesproken tegen een bisschop dien zij haten, en wiens leven voorbeeldig is geweest. Die personen bijten als honden, en willen het goede doen doorgaan voor kwaad. Toch, allerheiligste vader, geraakt gij in toorn tegen uw zoon. Waarom hebt gij uw tegenstanders reden van vreugde gegeven? Geloof niet een iegelijken geest maar beproeft de geesten, of zij uit God zijn. Ik hoop dat als gij de waarheid zult kennen, alles wat op een valsch bericht was gegrond, zal weggeruimd worden. Ik bid den Geest der waarheid u de genade te schenken om het licht te onderscheiden van de duisternis, en het kwaad te verwerpen

ten einde het goede te beschermen." Gij ziet dus, mijn vader, dat de hooge trap, door de pausen bereikt, hen niet vrijwaart tegen misleiding, en dat deze hun misvattingen slechts gevaarlijker en ernstiger maakt. Dit herinnerde de h. Bernard aan paus Eugenius (*de Consid.* l. II; c. ult:) »Er is een ander gebrek zóó algemeen, dat ik niemand van de grooten der wereld zag die 't vermeed. Het is, heilige vader, de te groote lichtgeloovigheid waaruit zooveel verwarring voortkomt, want uit haar ontstaan de hevige vervolgingen der onschuldigen, de onbillijke vooroordeelen tegen de afwezigen en de schrikkelijke gramstorigheden over niets beteekenende zaken, *pro nihilo*. Ziedaar, heilige vader, een algemeen kwaad, en indien gij er u vrij van houdt, zal ik zeggen, dat gij de eenige zijt die te midden van uw medebroeders daardoor uitmunt."

Ik verbeelde mij, mijn vader, dat gij nu toch wel zult beginnen te gelooven, dat pausen *kunnen* misleid worden. Maar, om 't u afdoend te bewijzen, zal ik u alleen herinneren aan de voorbeelden, die gij zelf bijbrengt in uw boek, van pausen en keizers door ketters inderdaad misleid. Want gij zegt, dat Apollinaris paus Damasus, dat Celestius Zozimus misleidde. Ook zegt gij, dat zekere Athanasius den keizer Heraclius bedroog, en hem bewoog de katholieken te vervolgen; en dat eindelijk Sergius van Honorius het besluit wist te verkrijgen, dat werd verbrand in het zesde concilie, — *door zich*, zoo zegt gij, *bij dien paus voor te doen als zijn onderdanigen dienstknecht*.

Het staat dus, volgens u zelf, vast mijn vader, dat zij die alzoo bij pausen en koningen zich indringen, hen somtijds listiglijk bewegen om hen te vervolgen, die de waarheid des geloofs verdedigen, terwijl ze meenen de ketterij te vervolgen. En van daar komt het, dat de pausen, die niets zoo zeer als deze misleidingen verafschuwen, een kerkelijke wet gemaakt hebben van een brief van Alexander III. die is opgenomen in het kanonieke recht, waarin de schorsing vergund wordt van hun bullen en dekreeten, indien men gelooft, dat zij bedrogen zijn. »*Indien wij somtijds* (zegt de paus tot den aartsbisschop van Ravenna c. v.

Extr. de Rescrip.) aan onze broeders dekreeten zenden, die uw gevoelens schokken, maakt er u niet ongerust over. Want gij zult dan of ze onderdanig volvoeren, of de reden opgeven, waarom gij meent dit niet te moeten doen, omdat wij 't goed zullen vinden, dat gij geen dekreet uitvoert, dat men van ons verkregen had door overrompeling of bedrog."

Aldus handelen de pausen, wien het er om te doen is de geschillen tusschen de christenen uit den weg te ruimen, en niet de hartstocht te dienen van hen, die de christenheid verdeelen willen. Zij gebruiken geen heerschappij, zoo als de h. Petrus en de h. Paulus in den geest van Jezus Christus zeggen; maar de geest, die in hun gansche gedrag zich vertoont, is de geest van vrede en waarheid. Daarom plaatsen zij gewoonlijk in hun brieven deze clausule, die stilzwijgend bij elken brief verondersteld wordt: *Si ita est, si preces veritate nitantur*: indien de zaak is zoo als men haar ons heeft voorgesteld; indien de feiten waarachtig zijn." Waaruit blijkt, dat, aangezien de pausen slechts kracht toekennen aan hun bullen zoo zooverre zij steunen op waarachtige feiten, de bullen alleen niet de waarheid der feiten bewijzen; maar dat integendeel, volgens de canonisten zelve, de waarheid der feiten de bullen ontvankelijk maakt.

Hoe komen wij dan te weten, of een feit waarachtig is? Door onze oogen, mijn vader, die hier de bevoegde rechters zijn, even als de rede het is in de natuurlijke en verstandszaken, en het geloof in de bovennatuurlijke en geopenbaarde. Want, nu gij er mij toe noodzaakt, mijn vader, zeg ik u, dat naar 't gevoelen van twee onzer grootste kerkleeraren, de h. Augustinus en de h. Thomas, deze drie bronnen onzer kennis: de zintuigen, de rede en het geloof, elk haar afzonderlijk gebied hebben, en den kring waar binnen zij zekerheid geven. En gelijk God zich heeft bediend van de tusschenkomst der zinnen om 't geloof den weg te banen, *fides ex auditu*, zoo is 't er echter zóó ver af, dat het geloof de zekerheid der zintuigen vernietigt, dat men integendeel het geloof zou ondermijnen, indien men de getrouwe werking der zintuigen twijfelachtig maakte. Daarom merkt de h. Thomas nadrukkelijk op, dat God gewild heeft, dat de zinnelijke ge-

stalten in 't avondmaal zouden blijven, opdat de zintuigen, die slechts over die bijkomende vormen oordeelen kunnen, niet zouden worden misleid: *Ut sensus a deceptione reddantur immunes.*

Wij trekken hieruit dit besluit, dat men, bij elke propositie, welke wij te onderzoeken hebben, eerst haar aard moet nagaan, om te zien met welke van die drie bronnen der kennis wij ons in gemeenschap moeten stellen. Is er sprake van een bovennatuurlijke zaak, dan moeten wij er noch door onze zintuigen, noch door de rede over oordeelen, maar door de Schrift en de uitspraken der Kerk. Is er sprake van een niet geopenbaarde propositie die onder het bereik valt der natuurlijke rede, dan is deze de aangewezen rechter. En is er sprake van een feit, dan beroepen wij ons op de zintuigen, die het, naar den aard der zaak, behooren te beoordeelen.

Deze regel is zoo algemeen-geldend, dat men volgens den h. Augustinus en Thomas, wanneer de Schrift zelve ons iets mededeelt, waarvan de eerste letterlijke beteekenis strijdt met hetgeen de zintuigen of de rede beslist ons leeren, niet moet beproeven ze in dezen te logenstraffen, om ze te onderwerpen aan 't gezag van deze duidelijke bedoeling der Schrift; maar men moet de Schrift uitleggen, en er een anderen zin in zoeken, die zich laat overeen brengen met deze tastbare waarheid; en omdat het woord van God onfeilbaar is ook in de feiten zelve, en de waarneming der zintuigen en der rede elk op zijn eigen gebied ook zeker is, moeten die twee waarheden met elkander samenstemmen; en daar de Schrift op onderscheiden wijze kan worden verklaard, moet men, in dergelijke zaken, voor de ware verklaring der Schrift degene houden, welke overeenkomt met de getrouwe waarneming der zintuigen. »Men moet, zegt de h. Thomas, (1ste part. q. 68. a. 1) twee zaken in 't oog houden, volgens den h. Augustinus: vooreerst, dat de Schrift altijd een waarachtige beteekenis heeft; ten tweede, dat zij meer dan één beteekenis kan hebben; en wanneer men er dus een vindt, welke de rede zeker overtuigt van onwaarheid, moet men niet onver-

zettelijk zeggen dat dit de natuurlijke zin is, maar een anderen zoeken, die er meê overeenkomt."

Dit heldert hij op met een tekst uit Genesis, waar staat, »dat God twee groote lichten schiep, de zon en de maan, en ook de sterren," waar de Schrift schijnt te zeggen, dat de maan grooter is dan alle sterren; maar aangezien het vaststaat, op grond van onloochenbare bewijzen, dat dit niet zoo is, moet men niet, zegt deze heilige, hardnekkig dezen letterlijken zin verdedigen, maar een anderen zoeken, die overeenkomt met de feitelijke waarheid, door te zeggen: dat het woord: groot licht, slechts de kracht van 't licht der maan aanduidt voor ons en niet de grootte van haar omvang op haar zelve."

Wil men anders handelen, dan zou men den eerbied voor de Schrift niet bevorderen, maar haar integendeel overgeven aan de verachting der ongeloovigen; »immers, zoo als Augustinus zegt, (de Gen. ad. Lit. l. I. c. 19) wanneer zij zagen, dat wij dingen in de Schrift aannemen, waarvan zij zeker weten, dat zij onwaar zijn, zouden zij zich vfoolijk maken over onze lichtgeloovigheid ten opzichte van andere dingen, die meer verborgen zijn, zoo als de opstanding der dooden en het eeuwige leven." En »dit zou, zegt de h. Thomas, onzen godsdienst in hun oogen, verachtelijk maken en hun zelfs den weg er toe afsluiten."

En nu zou 't ook, mijn vader, het middel zijn, om den weg te sluiten voor de kettters, en 't gezag van den paus in hun oog verachtelijk maken, indien wij weigerden hen voor katholiek te houden, die niet geloofden, dat eenig woord staat in een boek, waar zij 't niet vinden, omdat een paus, die misleid was, had gezegd dat het wèl er in stond. Want alleen het onderzoek van een boek maakt uit of de woorden er in voorkomen. Feiten worden alleen door de zintuigen bewezen. Is het waar wat gy beweert, bewijs het; zoo niet, eisch van niemand dat hij het geloove; dat zou vruchteloos zijn. Alle machten der wereld kunnen op bloot gezag een feit niet *maken* evenmin als het veranderen; want niets kan maken dat hetgeen is niet zij.

Vruchteloos verkregen bij voorbeeld de monniken van Regens-

burg van den paus Leo IX een plechtig dekreet, waarin hij verklaarde, dat het lichaam van St. Dionysius, eersten bisschop van Parijs, dien men gewoonlijk houdt voor den Areopagiet, uit Frankrijk was weggevoerd en overgebracht naar de kerk van hun klooster. Dit neemt niet weg, dat het lichaam van dien heilige altijd is geweest en nog is in de beroemde abdij die zijn naam draagt, waar gij moeielijk die bullen kunt doen aannemen, ofschoon de paus verklaart de zaak onderzocht te hebben, »met allen mogelijken vlijt, *diligentissime*, en in overleg met verscheiden bisschoppen en prelaten; zoodat hij alle franschen nadrukkelijk gelast, *districte praecipientes* te erkennen en te belijden, dat zij die heilige relieken niet meer hebben." En toch hebben de franschen, die de onwaarheid van dit feit met eigen oogen aanschouwen, en die, na de kist geopend te hebben, er de volledige relieken hebben gevonden, geloofd met de geschiedschrijvers uit dien tijd, gelijk men het sedert altijd heeft geloofd, juist het tegenovergestelde van wat de paus hun gelast had te gelooven, wel wetende dat zelfs de heiligen en profeten misleid kunnen worden. Vruchteloos hebt gij een dekreet van Rome verkregen tegen Galileï, dat zijn meening omtrent de beweging der aarde verdoemde. Hiermeê is niet bewezen dat de aarde zich wel beweegt; en indien men degelijke waarnemingen had gedaan, die bewezen dat zij draait, zouden alle menschen haar niet verhinderen te draaien, en zouden er niet van tusschen kunnen om te draaien met haar. Meen ook niet, dat de brieven van paus Zacharius waarin de h. Vigilius wordt in den ban gedaan, omdat hij aan tegenvoeters geloofde, die nieuwe wereld hebben vernietigd; en al had hij verklaard, dat die meening een zeer gevaarlijke dwaling was, de koning van Spanje heeft er geen bezwaar in gemaakt liever Christophorus Columbus te gelooven, die er van daan kwam, dan dezen paus, die er niet was geweest; en 't heeft niet verhinderd, dat de kerk er een groot voordeel bij behaalde omdat het de kennis des Evangelies gebracht heeft aan volken, die anders in hun ongelooft waren verloren gegaan. Gij ziet dus, mijn vader, wat de aard van een feit

is, en volgens welke beginselen men er over oordeelen moet: waaruit men gemakkelijk kan afleiden omtrent *onze* zaak, dat indien de vijf proposities niet zijn van Jansenius, het onmogelijk is dat zij aan hem zijn ontleend, en dat het eenige middel om er goed over te oordeelen, hierin bestaat, dat men de wereld overreedt, d. w. z. het boek in een ordelijke samenkomst onderzoekt, gelijk men al zoo lang u gevraagd heeft. Zoo lang dit niet geschied is, hebt gij volstrekt geen recht uw tegenstanders hardnekkig te noemen; want zij zullen zonder blaam zijn in dit feitelijk geschil, gelijk ze zonder dwaling zijn in de leer des geloofs; katholiek tegenover recht, redelijk in 't feit, en in beiden onschuldig.

Wie moet niet met verbazing, mijn vader, aan de eene zijde een zoo volledige rechtvaardiging, en ter anderzijde zulke heftige beschuldigingen zien? Wie zou denken, dat er tusschen u alleen verschil bestaat omtrent een feit van geen belang, dat men wil doen gelooven zonder het te toonen? En wie zou durven vermoeden, dat men in de geheele kerk zoo veel rumoer maakte om niet, *pro nihilo*, zoo als de h. Bernard het uitdrukt? Maar dit is de hoofd-toeleg van uw gedrag, te doen gelooven dat in deze zaak die niets beteekent alles op het spel staat, en machtige personen, die naar u luisteren in den waan te brengen, dat in uw geschillen de strijd is tegen de verderfelijke dwalingen van Calvijn, en de belangrijkste beginselen des geloofs; zoodat zij in dien waan al hun ijver en al hun gezag aanwenden tegen hen, die gij bestrijdt, alsof het heil des katholieken geloofs er aan hing; terwijl zij, indien zij vernamen dat er slechts kwestie is van een onbeduidend feitelijk geschil, zich er volstrekt niet mede inlaten zouden, maar integendeel er spijt van zouden hebben, dat zij zooveel moeite zich gegeven hadden om uw bijzonderen hartstochten ter wille te zijn in een zaak, die voor de kerk ganschelijk geen belang heeft.

Want neem het ergste eens aan: indien 't eens zoo ware, dat Jansenius die proposities heeft verkondigd; welk kwaad zou er nit voortvloeien, dat sommige personen daaraan twijfelen, ter-

wijl zij ze verfoeien, gelijk zij openlijk doen? Is 't niet genoeg dat die proposities door iedereen zonder uitzondering veroordeeld worden in dien zin, waarin gij wilt dat men ze veroordeelen zal? En zouden zij strenger er om gegispit worden, indien men zei dat Jansenius ze beleed? Waartoe zou die erkenning anders dienen, dan om een leeraar en bisschop, die is gestorven in de gemeenschap met de kerk, te kunnen zwart maken? Ik zie niet in, dat dit zulk een groote bate zou zijn, die men tot den prijs van zoo veel onrust koopen moet. Welk belang hebben er de staat, de paus, de bisschoppen, de doctoren en de geheele kerk bij? Het raakt hnn ganschelijk niet, mijn vader, en alleen uw Orde zou inderdaad een soort van genot putten uit de diffamatie van een schrijver, die u eenig nadeel heeft berokkend. Inmiddels is alles in rep en roer, omdat gij hebt doen verluiden, dat alles in gevaar verkeert. Dit is de verborgen reden, die al deze beweging veroorzaakte, welke op zou houden zoodra men den waren staat van uw geschillen kende. En daar de rust der kerk aan die opheldering hangt, was het van 't uiterste gewicht haar te verstrekken, opdat het na de ontdekking van al uw omleidingen, iedereen duidelijk wierd, dat uw beschuldigingen zonder grond zijn, uw tegenstanders zonder dwaling, en de kerk zonder ketters.

Dit goede doel, mijn vader, heb ik willen bereiken, wat mij toeschijnt van zoo groot belang te zijn voor den geheelen godsdienst dat ik mij moeielijk begrijpen kan, waarom zij, indien gij zoo veel reden tot spreken geeft, het stilzwijgen kunnen bewaren. Indien de beleedigen, welke gij hun aandoet, hen niet troffen, dan moest toch het kwaad, dat gij der kerk berokkent, hen, dunkt mij, dringen zich daarover te beklagen: nog daar gelaten dat ik het betwijfel, of geestelijken hun naam mogen laten belasteren vooral in geloofs-zaken. Toch laten zij u zeggen, alles wat u goeddunkt; zoodat zonder de aanleiding welke gij er mij toevallig toe geschonken hebt, misschien niemand zou zijn opgekomen tegen de ergerlijke verdenkingen, welke gij naar alle zijden uitstrooit. Daarom verbaast mij hun geduld, en dat dës te meer, omdat het niet kan worden geweten aan beschroomdheid of

onmacht, daar ik weet, dat het hun noch aan redenen tot hun rechtvaardiging ontbreekt, noch aan ijver voor de waarheid. Ik zie hen echter zóó zorgvuldig zwijgen, dat ik hier voor overdrijving beducht ben. Wat mij betreft, mijn vader, ik geloof niet het te mogen doen. Laat de kerk in vrede, en ik zal er u ook in laten van heeler harte. Maar terwijl gij slechts arbeiden zult om er de onrust gaande te houden, moet gij er niet aan twijfelen, of er zijn ook nog kinderen des vredes, die zich verplicht gevoelen al hun krachten in te spannen om er de rust in te bewaren.

FRAGMENT

VAN EEN NEGENTIENDEN BRIEF AAN PATER ANNAT.

Eerwaarde Vader!

Heb ik u eenig leed berokkend door mijn andere brieven, waarin ik de onschuld staaftde van hen, die gij tracht zwart te maken: door dezen brief zal ik u eenig genoeg doen, daar ik u de smart wil doen zien, waarmee gij hen vervuld hebt. Troost u, mijn vader: zij, die gij haat, zijn bedroefd; en indien de bisschoppen in hun diocesen de raadgevingen opvolgen, die gij hun doet toekomen, om te dwingen dat men bezweren en onder teekenen zal, dat men iets voor een feit houdt wat men toch daarvoor niet houden kan, en niet behoeft te gelooven, dan berokkent gij uw tegenstanders de grootste smart — van namelijk de kerk in zulk een toestand te moeten zien. Ik heb hen gezien, mijn vader (en ik verzeker u, dat ik er een zeer groote voldoening van heb gehad), ik heb hen gezien, niet in een wijsgeerige grootmoedigheid, of in die oneerbiedige fierheid, welke uit de hoogte gebiedt te doen, wat men voor zijn plicht acht; ook niet in die wekelijke en beschroomde lafheid welke verhindert de waarheid óf te zien óf te doen — maar in een zachte en degelijk vroome stemming, vol mistrouwen jegens zich zelve, vol eerbied voor de machten der kerk, vol liefde tot den vrede, vol teederheid en ijver voor de waarheid, vol verlangen om haar te kennen en te verdedigen, vol vrees voor hun zwakheid, en verdriet er over, dat zij gebracht waren in deze beproevingen, en toch ook vol hoop dat God hen zou willen schragen door zijn licht en kracht, en dat de genade van Jezus Christus welke zij vasthouden en waarvoor zij lijden, zelve hun licht en hun kracht zal zijn. Ik heb eindelijk in hen aanschouwd het karakter der christelijke vroomheid, die een kracht ontwikkelt . . .

Ik heb hen gevonden, omringd door personen van hun kennis, die gekomen waren naar aanleiding van deze zaak, om hen te bewegen tot hetgeen zij 't beste oordeelen in dezen stand van zaken. Ik heb de raadgevingen gehoord, die men hun gaf; ik heb de manier opgemerkt, waarop zij die ontvingen en de antwoorden, die zij er op gaven; inderdaad, mijn vader, indien gij er bij waart geweest, ik geloof dat gij u zelf zoudt beleden hebben, dat er in hun handelwijze niets is, dat zich niet zeer verre houdt van allen schijn van oproer en ketterij, zoo als iedereen dat kan zien uit de wijze waarop zij hun uitdrukkingen hebben verzacht, en die gij hier zien kunt, ten einde toch maar deze twee zaken te kunnen behouden, welke hun alles waard zijn: de vrede en de waarheid.

Want nadat men hun, in 't algemeen de straffen had méege-deeld, die zij zich door hun weigering berokkenen zullen, indien men hun die nieuwe constitutie ter onderteekening voorlegt, en de ergebnis die er in de kerk uit voort kan komen, hebben zij doen opmerken....

TWINTIGSTE BRIEF 1).

Die verspreid is onder den titel: Brief van een advokaat bij het parlement aan een zijner vrienden, over de inkwisitie, welke men wil invoeren in Frankrijk, bij gelegenheid van de nieuwe bul van paus Alexander VII.

1 Juni 1657.

Mijnheer!

Gij meent dat al uw zaken goed gaan, omdat uw proces niet slecht staat; maar gij zult welhaast vernemen dat gij niet weet, wat er gebeurt. Gij zijt wel gelukkig, gij die de zaken van verre waarneemt. Wij werden bedreigd met een inkwisitie, die men wil vestigen in Frankrijk, en waar wij nog niet geheel tegen verzekerd zijn. De agenten van het roomsche hof en eenige bisschoppen, die de meerderheid hadden in de vergadering, hebben hiertoe samengewerkt en zich daartoe gegrond op de bul van paus Alexander VII over de vijf proposities. Zij hebben de bul doen aannemen door de geestelijkheid, gelijk zij begeerden, want het is besloten in de vergadering dat zij zou worden onderteekend door al de geestelijken van 't rijk zonder uitzondering, en dat men tegen hen, die de onderteekening weigerden, de gewone middelen, tegen kettters gebruikt, zou aanwenden, d. w. z. intrekking van kerkelijke inkomsten, en nog vele andere krachtige maatregelen, die ieder kent.

Gij ziet dus wat dit wil zeggen, en dat de inkwisitie is ingevoerd, indien het parlement zich er niet tegen verzet. Toch

1) Deze brief is niet van Pascal maar van een neef van Arnauld, Le Maistre geheeten, een welsprekend rechtsgeleerde, die zich te Port-Royal des champs heeft teruggetrokken uit het gewoel der wereld, om er zich met godsdienststudien bezig te houden en werken van boete. Hij stierf in 1658.

spreekt men er van, de bul in 't parlement te brengen, zoodat als zij daar wordt aangenomen, Frankrijk onder het juk gebracht en gebreideld zal zijn even als de andere volken.

Dikwijls denk ik over dit alles, en ik vind er niets goeds in. De wereld weet niet waar dit alles heen gaat, noch welke er de gevolgen van zijn. Dit is geen zaak van godsdienst, maar van politiek, en ik bedrieg mij, indien het jansenisme, dat men op 't oog schijnt te hebben, iets anders is dan de aanleiding en het voorwendsel; want, terwijl men ons paaft met de hoop van het weldra te zien geknakt, brengt men ons onmerkbaar on der de inkwisitie, die ons verdrukken zal eer wij 't bemerkt hebben.

Ik neem aan, dat men met een loffelijk doel wil doen gelooven dat de vijf proposities zijn van Jansenius, maar het middel behaagt mij volstrekt niet. Ik vind, dat deze manier om de menschen van hun inkomsten te berooven, een bedenkelijke nieuwigheid is, en treft wie er niet aan denken; want gelooft gij, mijnheer, dat wij er geen belang bij hebben, al zijn wij geen geestelijken? Laat ons toezien, want dit gaat ons-allen aan, wie wij ook wezen mogen, zoo al niet om ons zelfs wil, dan tóch met het oog op onze betrekkingen, vrienden en kinders. Mijnheer uw zoon, die thans aan de Sorbonne studeert, heeft wellicht een beurs van zijn oom en is mijn zoon de prior er niet voor zich-zelf in betrokken? Gij zult zeggen, dat zij slechts te teekenen hebben, om geborgen te zijn. Ik stem dit toe. Maar wat baat het ons, dat hun veiligheid daarvan afhangt? Hoe, indien mijn zoon zich in 't hoofd zet, dat die vijf proposities niet zijn van Jansenius, gelijk ik vrees dat hij doet; want hij spreekt vaak zijn neef den doctor die zegt, dat hij ze er nooit in heeft kunnen vinden, en dat hij, nu hij niet gelooft dat zij er in voorkomen, niet kan verklaren dat hij wel gelooft dat zij er in staan, omdat hij zegt dat zulks liegen zou zijn en hij liever alles verliezen wil dan God beleedigen. Indien mijn zoon zich dat alles gaat inbeelden — vaartwel dan mijn beurzen, die ik hem met zooveel moeite heb bezorgd. Gij ziet dus hieruit, dat

wie er heden nog geen belang bij heeft, zulks morgen wel kan hebben, en dat dit alles niets beteekent. Waarom zoeken zij geen andere middelen om te bewijzen, dat deze proposities voorkomen in dit boek, zonder 't geheele rijk in beroering te brengen? 't Is wel de moeite waardig, om zoo veel opschudding te maken! Indien zij slechts in boeken disputeerden, liet ik hen begaan zonder mij er mee in te laten. Maar 't is een zonderlinge wijze om hun geschillen op te lossen, dat zij zooveel families in onrust brengen, die aan hun strijd geen deel nemen en dat zij in Frankrijk een nieuwe inkwisitie willen invoeren, die ons vrij wat te doen zou geven. Want God weet het, hoe zij in korten tijd hoog zou opwassen, zoodra zij maar wortel schieten kan. Wij zullen in minder dan niets bevinden, dat niemand in zijn eigen huis veilig kan zijn omdat hij slechts machtige vijanden behoeft te hebben, die u aanklagen van jansenisme, omdat gij hun boeken in uw kast hebt, of eens vrij u hebt uitgelaten over die nieuwe bullen, gelijk gij weet, dat wij advokaten het dikwijls genoeg doen, waarna men u dreigen zal uw goed te ontnemen. En al doet men u daarover slechts een proces aan, blijft het toch niet altijd een groote ramp? Immers valt niets zoo gemakkelijk als dit te doen en ook aan hen, die er 't minst van verdacht worden. Wij hebben er reeds voorbeelden van. 't Is niet sinds gister, dat zij dit plan koesteren; zij hebben zich reeds geoefend in 't kwellen der menschen met de bullen en de breven van Innocentius X., want gij weet dat men er de kanunniken van Beauvais mee geplaagd heeft, toen men hen wilde dwingen ze te onderteekenen op straffe van verlies hunner prebenden, die zij waarschijnlijk heden zouden derven, hadden zij zich tegen dit onrecht niet beroepen op het parlement, wat al die plannen verijdeld heeft.

Niets toch is zoo goed tegen de inkwisitie als dit beroep tegen misbruik 1). Ook weten zij 't wel, en zij laten niet na die deur

1) *Appel comme d'abus* een beroep op 't parlement tegen geestelijke overheden, die een macht zich aanmatigden hun door 't kerkrecht niet toegekend.

te sluiten zoodra zij iemand op hun gemak willen kwellen. Zoo hebben zij gehandeld met den pastoor van Libourne in Guyenne, dien zijn deden aanklagen van jansenisme door franciscanen, en daagden hem daarna voor commissarissen, die zij bezorgden door raadslieden van den aartsbisschop van Bordeaux, maar omdat deze niet hun natuurlijke rechters waren, en zij voorts zeer opgewonden schenen, kwam hij in hooger beroep en verzocht verwezen te worden naar de grootvicarissen of naar den officiaal van den aartsbisschop van Bordeaux, wat hem geweigerd werd. Daarom beriep hij zich op dien prelaat zelf, en eindelijk op den paus, zonder dat de commissarissen zijn zaak wilden loslaten. Maar eindelijk deed hij een *appel comme d'abus* op het parlement, dat hem toestond zich te verdedigen, waardoor hij aan hen ontsnapt zou zijn, toen zij een vonnis van den Raad 1) kregen, dat het parlement verbood met deze zaak zich in te laten, en hem weer deed vallen in de handen van die eerste commissarissen. Meer dan zes maanden hebben zij hem op die wijze mishandeld, gedurende welke hij verplicht is geweest zijn gemeente te verlaten, en te Parijs te vertoeven met veel bezwaars en onkosten, ten einde recht te vragen aan den koning en zijn aartsbisschop; vanwaar ik vernomen heb, dat hij sinds weinige dagen was teruggekeerd naar zijn gemeente, na al die afmatting die zijn beschuldigers het genoeg hadden hem aan te doen, zonder zich zelve aan eenig gevaar bloot te stellen.

Vindt gij dus niet, dat de inkwisitie een wel zekere en gemakkelijke manier is, om zijn vijanden hoe onschuldig zij ook mogen zijn, te kwellen? Deze toch kon van niet één feil beschuldigd worden, evenmin als de pastoor van Pomeyrol, ook in Guyenne, dien zij eerst in een kerker lieten zetten, zonder voorafgaand onderzoek, en zonder hem te zeggen waarom, geheel naar de gewoonte der roomsche inkwisitie. Daarna zochten zij gronden om hem te kunnen beschuldigen van jansenisme.

1) De zoogen. *Grand Conseil*, uit de voornaamste grooten des rijks bestaande en met een zekere zelfstandige jurisdictie bekleed.

Maar de rechters, belast met zijn proces, waren zeer verbaasd, uit het ingesteld onderzoek de onschuld te ontdekken van dezen goeden man, en het ongelooflijke bijgeloof van zijn parochianen; want een hunner zwaarste beschuldigingen, waaraan zij het meeste gewicht hechtten, luidde: »Dat hij had gepreekt dat Jezus Christus was in 't h. Sacrament, en niet in hun vaandel'', omdat hij hen er over bestraft had, dat zij, als de h. hostie werd opgeheven, zich wendden naar hun vaandel, waarop Jezus Christus was afgeschilderd en niet naar het h. sakrament om het te aanbidden. Dit ontstelde de rechters in die mate, dat zij hem aanstonds ontsloegen uit zijn gevangenis, waarin hij twee maanden had doorgebracht, en hoe hij ook vroeg dat men zijn proces zou voortzetten, en of hem of zijn beschuldigers straffen — hij kon nooit eenige schadeloosstelling bekomen voor zulk eene mishandeling.

Inderdaad, mijnheer, dit is niet kwaad voor inkwisisiteurs, die nog pas beginnen: en indien zij zich zulk een geweld veroorloofd hebben op grond van constituties en breves, die niet zijn aangenomen in het parlement, wat zouden zij niet doen met een bul, die wel aangenomen was! Want ik kan een schaterlach niet bedwingen, wanneer men mij zegt, dat de verklaring des konings, waarbij de bul geënregistreerd wordt, zal inhouden, dat dit geschiedt zonder de inkwisitie te vestigen, en onder voorbehoud van onze vrijheden. Even goed kan men ons doen sterven onder voorbehoud van ons leven. Het *woord* inkwisitie maakt ons niet bevreesd, maar wel de zaak zelve. Want hoe men ze ook noeme, die zaak bestaat wel degelijk en is een geweldige schending van onze vrijheden, als men ons behandelt gelijk de geestelijkheid het voorheeft.

En vindt gij 't voor ons ook geen zwakken troost, dat men tot ons zegt: het parlement beslist altijd over elk *appel comme d'abus*, daar het, de bul bekrachtigend, een der krachtigste middelen om aldus te appelleeren zou uit den weg ruimen, hetwelk men zou hebben, indien zij niet werd aangenomen? Maar al kon men altijd appelleeren, hoeveel menschen in afgelegene streken, die

zich van dit middel niet bedienen kunnen, zou men vervolgen! Want wat zou een arme pastoor van Lyonnois of Portou niet liever uitstaan dan te gaan naar Parijs?

Zij zijn dus sterk genoeg, indien die bul wordt aangenomen, ook al staat het *appel comme d'abus* vrij. Ik vind daarom, dat zij niet verstandig deden met het besluit te nemen, dat men aantreft in het proces verbaal gedrukt bij Vitré bl. 2: »Dat de koning nederig zal verzocht worden aan alle parlementen een generaal verbod te zenden, om kennis te nemen van elk *appel comme d'abus*, dat men op grond van die onderteekening zou kunnen instellen.» Wat hebben zij daarmee gewonnen, dan dit dat zij betuigen zelve de onrechtvaardigheid van hun toeleg wel te gevoelen, omdat zij de parlementen hebben gevreesd, en getracht hebben hen de handen te binden ten einde te slagen? Konden zij de hartstocht beter kenschetsen, die hen bezielt om te handelen als meesters en oppermachtige inkwisiiteurs? Het is dus niet slim, dat zij aldus iedereen met hun toeleg hebben bekend gemaakt. Want dat was het middel niet, om de bekrachtiging te verkrijgen, welke zij verlangden, door aldus vooraf te zeggen, waartoe zij er zich van bedienen willen. Zij hebben 't ook zelve ingezien, maar te laat. Want na dit proces-verbaal verspreid te hebben, waarvan zij zelfs exemplaren *in forma* hebben gezonden aan de bisschoppen, onderteekend door de agenten der geestelijkheid ¹⁾, zoo hebben zij, toen ze bemerkten, dat dit hun kwaad deed, getracht het te supprimeeren, wat hun sluwheid slechts beter aan 't licht brengt. Toch beelden zij zich in dat het parlement, nu zij alleenlijk vragen een eenvoudig *fiat!* het zachtste ter wereld in schijn, zich in dien strik zal laten vangen, en er zich toe bepalen zal de bul welke men 't aanbiedt alleen op zich zelf te overwegen, zonder acht te slaan op het doel waartoe men haar bestemt, en dat zij in authentieke stukken hebben bloot gelegd. Dat zij het parlement hebben

1) De twee geestelijken wien de behartiging van de belangen der gallikaansche kerk was toevertrouwd, en die voor 5 jaar verkozen werden.

getracht te misleiden is bewonderenswaardig. Ik zie genoegzaam welk een gang deze zaak neemt. Ik spreek iederen morgen raadsheeren bij 't verlaten van 't paleis, en niemand begrijpt er niet alles van. Uw verslaggever zeide mij nog dezen morgen dat hij deze zaak niet beschouwde als iets gewoons, en dat men deze bul niet moest houden voor een eenvoudige bul, die een betwist punt uitmaakt, wat weinig beteekenen zou, maar als den grond voor een nieuwe inkwisitie, die men wil invoeren, en aan welker invoering slechts de toestemming ontbrak van het parlement.

Het deed mij genoegen te zien, dat het parlement de zaken zoo grondig opvat. En inderdaad, al ware er in die bul zelf niets, dat aanleiding gaf tot verwerping, gelijk zij nu vol is van wezenlijke nietigheden, zoo zou het parlement haar heden toch niet kunnen bekrachtigen, alleen reeds met het oog op hetgeen men er uit zou doen volgen. Want hoe veel dingen zijn er niet, die men den eenen tijd wel, den anderen tijd niet toelaten kan! De Sorbonne drukte dit zeer goed uit, toen men al de doctoren wilde verplichten om te verklaren »dat zij niets strijdigs met de dekreeten der pausen zouden zeggen, zonder beperking en zonder er bij te voegen, dat dit geschieden zou behoudens de rechten en vrijheden des rijks,» waartoe men hen trachtte te bewegen door 't voorbeeld van eenige oude doctoren, die 't, naar men zeide, gedaan hadden. Maar zij verklaarden in hun onderzoek van deze zaak, dat de Heer Fillesac, deken der Sorbonne, in 1628 deed drukken, vooreerst, »dat indien sommigen die verklaring vroeger hadden afgelegd, zulks een buitengewoon iets was, dat hun geen wet opleide; en voorts, dat men 't in andere tijden met een goed geweten had kunnen doen, zonder dat men zulks daarom nu kon doen, wegens den veranderden stand van zaken.» En de redenen, die zij daarvoor, bl. 89, opgeven zijn: »Dat sedert eenige eeuwen de pausen een groot aantal dekreeten hebben uitgevaardigd, en dekretalen, bullen, en constituties die in strijd waren met oude dekreeten en zelfs met de H. Schrift;» waarvan zij onderscheiden voorbeelden aan-

halen, zoo wel van tegenstrijdigheden met de Schrift, als met de vrijheden der gallikaansche kerk en 't gezag onzer koningen, en o. a. dat van paus Bonifacius VIII, die allen voor ketters verklaarde, die niet geloofden, »dat de koning van Frankrijk hem is onderworpen, zelfs in tijdelijke dingen, en die, in zijn bulle *Unam sanctam* verklaart, dat het tot onze zaligheid noodig is te gelooven, dat de paus beschikt over de beide zwaarden, het geestelijke en het tijdelijke, en dat alle menschelijke schepselen hem onderworpen zijn.” Derhalve is het ketterij, volgens dezen paus, het tegendeel te zeggen. Waar die doctoren nog aan toevoegen de bulle *Cum ex apostolatus*, welke verklaart, »dat alle soort van menschen, koningen en ampteloozen, die tot ketterij vervallen, of ketters bevoordeelen, beveiligen of verbergen, vervallen zijn van en voor altijd ongeschikt geworden voor alle eereposten, waardigheden en bezittingen, welke hij schenkt aan den eerste den beste die er zich van weet meester te maken.” Zij verklaren daarop, dat het bij den heerschenden geest van het roomsche hof, hun onmogelijk is zich te verbinden tot onvoorwaardelijke gehoorzaamheid, en dit staven zij door de gezindheid der gemoederen uit dien tijd, gelijk zij zeggen (bl. 47) met deze woorden: »wij leven in een tijd, waarin men sedert vijftig jaar, verscheiden dergelijke bullen heeft zien uitvaardigen en die zich dat denkbeeldig recht toekennen, om over de koninkrijken te beschikken. Wij hebben terzelfder tijd verscheiden boeken van dit stempel gezien, tot groot gevaar van den staat en het leven zelfs van onze koningen en o. a. het verfoeilijke boek, geheeten *Admonitio* 1), en dat van den Jezuïet Sanctarel, gemaakt om deze beginselen tegenover den koning en zijn staten te verdedigen. Waaruit men duidelijk ziet, zeggen zij op bl. 53 en 54, welk plan zij koesteren, die deze nieuwe verklaringen

1) Dit boek geheeten: *G. N. Theologi ad Ludovicum XIII admonitio* etc. in 4° verscheen in 1625, en is vervaardigd door d'Anré Endaemon Johannes een Jezuïet. Dit werk is even als dat van den Jezuïet Sanctarel meer dan eens veroordeeld.

eischen, welke men van ons vraagt, wat niet anders is dan ten slotte de grondslagen omver te werpen van dezen staat, welke reeds zijn ondermijnd door de dekreeten van de pausen, daar het maar al te duidelijk is, dat de praktijken en listen, die zij in 't werk stellen voor deze nieuwigheid, geen ander doel hebben dan gezag bij te zetten aan de bullen, die strijden tegen de macht des konings, en om de veroordeeling krachteloos te maken der boeken van Sanctarel en Mariana, een Jezufet, en ook de vonnissen van den Raad en het parlement, die deze leer als verfoeilijk veroordeelen." Waaruit zij 't besluit trekken, dat zij vermelden op bl. 46 en 47 »dat, wanneer het waar is, dat men sinds lang reeds in het afleggen van deze verklaringen zou hebben bewilligd wat niet zoo is, het nu noodig is zulks te weigeren."

Ik zeg hetzelfde omtrent onze zaak. Wanneer het waar was (wat niet zoo is) dat die bul kan worden aangenomen als men haar op haar zelve beschouwt, zoo zou men in haar niet moeten berusten, omdat men daardoor de openbare plannen in de hand zou werken van hen, die er slechts de aanvaarding van vragen, om haar te misbruiken en ons vast te ketenen aan dien verachtelijken rechtbank der inkwistie, waaronder de geheele christenheid zucht, maar ik voeg er bij, dat zij zoo vol bewijzen van onwaarde is, dat zij niet kan worden aanvaard zonder alle vormen van het recht te schenden. Ik zal er u eenige voorbeelden van bijbrengen, want ik heb mijn kanoniek recht nog niet vergeten. Glimlach niet over den eersten grond van onwaarde, die het grove solecisme is, dat ieder kent: te weten het woord *imprimantur*. Immers maakt haar dit krachteloos volgens besluit van paus Lucas III c. *ad Audientiam*, *tit. de Rescriptis*, en zoo ontwijfelbaar onwaardig, dat de aantekening er bij voegt, dat men naar 't gevoelen van alle kanonisten geen bewijs voor de kracht eener bul moet aanvoeren tegen over zulk een kennelijke onechtheid: *contra istam praesumptionem est admittenda probatio.*' Zoo duidelijk blijkt hieruit, dat zij lichtvaardig en door bedrog is vervaardigd. Ook heeft men in Vlaanderen er vruchteloos veel

ophef van gemaakt; want het staat vast dat die fout voorkomt in 't oorspronkelijke en het dus niets gebaat heeft haar in de laatste uitgaven, die men er van bezorgde te verbeteren, omdat als het origineel onvertrouwbaar is, de afschriften zulks ook zijn; daar er in het recht staat dat de minste verandering, zelfs van een punt, een bul van onwaarde maakt, en hij die haar veranderde in den ban wordt gedaan. *In bulla Coenae, c. licet, Rebuf. in praxi.*

Een andere reden van onwaarde, en waarin wij nauwer betrokken zijn, is dat de paus er hen met straffen bedreigt die aan zijn bul niet zullen gehoorzamen. Ik laat het nu over aan 't parlement om te beoordeelen of 't een paus vrijstaat onderdanen des konings met straffen te bedreigen; *sub paenis ipso facto incurrendis.*

Maar een andere gewichtige reden van onwaardigheid is de beleedigende wijze, waarop er de gewijde en hooge stand van 't episkopaat in vernederd wordt, dien men gelijk stelt met de laagste orden, in de clause waarin de paus, sprekend van zich zelf toen hij kardinaal en bisschop was, zegt, dat hij toen was *in minoribus*; wat een uitdrukking is, die de bul krachteloos maakt, volgens het hoofdstuk *Quam gravi, titul. de crimine falsi*, waarin gezegd wordt dat indien een paus sprekend van een bisschop, hem *zijn zoon* noemt in plaats van *zijn broeder*, met verloochening van den band die bestaat tusschen hem en al de bisschoppen der wereld door het episcopaat — de akte waarin die uitdrukking voorkomt geen waarde zal hebben. Wat zal men dan wel van deze zeggen, waarin de paus de bisschoppen behandelt niet als zonen, maar als *minderen*: wat een zoo stuitende en minachtende uitdrukking is, dat de vergaderde geestelijkheid, die overigens niet te veel hart heeft voor de belangen van 't episkopaat, haar in de vertaling die zij van de bul gaf, heeft veranderd, en dien volzin heeft gewijzigd zooveel men kon? Maar zij hebben daardoor de eer van hun karakter niet hersteld, die aangetast blijft in in 't origineel en in 't latijn zelf, dat zij mededeelen. Derhalve maakt die verbetering de beleediging

slechts te duidelijker, welke men harer waardigheid heeft aangedaan, en de zwakheid, die zij hebben verraden door haar te verdragen.

Wilt gij andere voorbeelden? Wat zegt gij er van, dat de paus niet alleen verbiedt om iets te schrijven, te preeken en te zeggen, dat strijdt met zijn uitspraken, daar men erkent dat hij de macht daartoe heeft krachtens den hoogen rang, dien hij in de kerk bekleedt? Maar hij wil verder gaan, en ons dwingen te gelooven, wat hij alleen heeft beslist, *Teneant*: en dit zullen wij niet kunnen toegeven zonder te belijden, dat »wij en onze koningen zijn onderdanen zijn zelfs in tijdelijke dingen;» daar hun bullen duidelijk verklaren »dat het een ketterij is het tegendeel te zeggen;» *Aliter sentientes haereticos reputamus*, zeide Bonifacius VIII tot onzen koning Philips den Schoone. Het is dus zeker, dat, indien wij den paus voor onfeilbaar houden, wij ons zelve moeten verklaren tot zijn slaven; of doorgaan voor kettters, omdat wij ons dan zouden verzetten tegen een onfeilbaar gezag. Ook heeft de kerk die onfeilbaarheid nooit gesteld in den paus, maar alleen in 't algemeen concilie, waarop men zich altijd heeft beroepen van de onrechtvaardige uitspraken der pausen. En terwijl zij om hun soevereine heerschappij te grondvesten dikwijls beproefd hebben, allen, die zich van hen op de concilies beriepen, als kettters te behandelen, zoo als Pius II, Julius II en Leo X deden — de kerk houdt altijd staande, gelijk beslist is in het volle algemeene concilie, dat de paus aan 't concilie ondergeschikt is. En daarom hebben onze koningen, hun procureurs generaal, de geheele universiteiten en particulieren zoo dikwijls zich van de bullen beroepen op 't concilie, gelijk blijkt uit het geheele XIII hoofdstuk van de vrijheden der gallikaansche kerk. Ook is de voorname grondslag onzer vrijheden, waarvan de heer Pithou ze ook bijna allen doet afhangen, deze oude regel: »Al is de paus oppergebieder in geestelijke zaken, toch oefent hij in Frankrijk die soevereine macht niet uit, maar is zij beperkt door de canones en regels der oude concilies: *et in hoc maxime consistit libertas Ecclesiae gallicanae*, volgens de universiteit van Parijs.» Hierover zegt de Heer Du Puy in zijn »Commentaires» van deze vrij-

heden, opgedragen aan wijlen den Heer Molé eersten president en zegelbewaarder, gedrukt bij Cramoisy met privilegie, bl. 30, dat onze godgeleerden deze groote macht van den paus noemen »een geduchte onweersbui en een duivelsch woord, *plenam tempestatem et verbum diabolicum.*”

Ziedaar de gevoelens van onze doctoren, volgens welke wij altijd geleerd hebben, »dat de uitspraak van den paus niet verplicht te gelooven wat hij heeft gezegd, zelfs niet in geloofszaken, omdat hij daarin dwalen kan; maar dat wij alleenlijk er niet tegen behoeven te spreken, indien daarvoor geen gewichtige redenen bestaan. *In causis fidei, determinatio solius papae non ligat ad credendum quia est deviabilis a fide*, zoo als Gerson zegt. De paus vergrijpt zich dus aan onze vrijheden in deze bul, waarin hij ons verplichten wil, zijn uitspraken te gelooven; en daarom is zij kennelijk van onwaarde.

Een andere krachtiger grond voor haar onwaarde is deze dat niets blijkt, van wat de paus zegt, dat men bij het onderzoek van deze zaak de grootste moeite zich gegeven heeft, welke men verlangen kan: *qua major desiderari non possit*, want hier moet een listig geheim ontdekt worden, namelijk dit, dat de pausen, zoo als ik u reeds zeide, willen, dat men gelooven zal, dat zij alleen geloofspunten kunnen vaststellen, zoodat er daarna niet meer over te spreken valt; terwijl wij stellen, dat alleen de concilies verplichten kunnen iets te gelooven, en niets meer te wenschen overig laten. En daarom is 't wèl gedaan van den paus, naar zijn aanmatiging, als hij ons wil doen erkennen, dat men in deze zaak aangevoerd heeft *al wat men wenschen kan*, ofschoon hij niets anders heeft gedaan dan eenige monniken raadplegen. Maar wij zouden zeer verkeerd doen, indien wij hem hierin gelijk gaven, daar wij dan niets minders hadden gedaan, dan hem voor onfeilbaar erkennen, onze vrijheden aanranden, elk beroep op 't algemeen concilie onmogelijk, en zelfs alle concilies overbodig maken, omdat de paus alleen genoegzaam wezen zou, indien hij onfeilbaar was. En twijfel er niet aan, of het roomsche hof zal eenmaal de bekrachtiging van deze bul gebruiken, om er deze gevolgtrekkingen uit af te leiden.

Er zijn nog andere gronden voor de onwaarde, te veel om ze allen te vermelden. In niet één bul kwamen er zoo vele voor. Maar wat haar wel het meest ongeschikt maakt om door 't parlement bekrachtigd te worden, is dat zij, na door den paus alleen gesteld te zijn, zonder concilie en zelfs zonder het advies van het kollege kardinalen, slechts kan worden aangemerkt als gemaakt op verlangen van den paus, *proprio motu*, wat men in Frankrijk niet erkent; want men heeft in Frankrijk nooit de bullen bekrachtigd, die zijn gemaakt *proprio motu* in geloofszaken of belangen der geheele kerk, hoe zeer daarvoor geijverd hebben pausen als Innocentius X in zijn bul over de verblijfplaats der kardinalen, van 't jaar 1646, waarin hij verklaart »dat al is zij vervaardigd op zijn eigen gezag, hij verstaat, dat zij dezelfde kracht heeft als wanneer zij door den raad der kardinalen was vervaardigd.” Hierop heeft de advokaat generaal Talon geantwoord, »dat de paus te vergeefs in dezen volzin, met een machtspreuk, de afwezigheid van eene wettelijke akte had willen goed maken” — zoodat zij verworpen werd als een misbruik. En wat betreft de laatste constitutie van denzelfden paus, naar aanleiding van de vijf proposities, ofschoon zij geloofspunten beslist, die door alle godgeleerden zonder uitzondering waren erkend: men durfde alleen om de reden, dat de paus er alleen in sprak, er de bekrachtiging niet van vragen, hoe gaarne men 't ook gezien had. Hoe zou zij dan ook niet worden geweigerd aan Alexander, daar, al had zij geen andere gronden van onwaarde, reeds door dit essentieel gebrek van alleen door den paus vervaardigd te zijn, niet kan worden bekrachtigd?

Het staat dus vast, mijnheer, dat geen bul ooit minder dan deze geschikt was om te worden aangenomen, daar men haar verwerpen moet, om haar ongeldigheid, al wilde men er ook geen slecht gebruik van maken, en zij moet wederom verworpen worden om 't slecht gebruik, dat men er van maken wil, ook al was zij niet van onwaarde. Wat dan te doen, als men haar beschouwt in haar geheel, en let op dit gebruik? Is het niet blijkbaar, dat indien zij doorgaat, men elke andere zal moeten toelaten,

en dat wij ons zullen te onderwerpen hebben aan alle bullen, die van Rome kunnen komen: wat geen kleinigheid zou zijn! Want over hetgeen van daar kan komen, kan men oordeelen uit hetgeen er reeds gekomen is. Ziet gij niet, dat men de bullen alleen tracht te vermenigvuldigen, opdat er even zoo vele gronden zouden zijn voor de onfeilbaarheid, die ze noodig heeft, en waaraan de wereld van lieverlede gewent blindelings te gelooven? Wanneer zij zich aldus meester hebben gemaakt van den geest der volken, zullen de parlementen vruchteloos zich verzetten tegen de aanvallen van Rome op de wereldlijke macht onzer koningen. Hun oppositie zal beschouwd worden als een politieke daad, en niet als een gewetenszaak. Men zal hen voor ketters doen doorgaan, zoo vaak men dit te Rome zal goed vinden, want hoe zal men bewijzen kunnen, dat een onfeilbaar gezag zich vergist heeft? Derhalve is het na de bullen van Bonifacius VIII en haar gelijken hetzelfde of men zegt, dat de paus onfeilbaar is, of dat wij zijn onderdanen zijn. Uit dit alles ziet gij, mijnheer, hoe gevaarlijk deze bul is, om het doel, waartoe men haar gebruiken wil, en hoe gebrekkig zij is in de wijze waarop zij is opgesteld. Mij blijft nu slechts over u te doen opmerken, van hoe weinig betekenis zij is van grond en inhoud, daar zij alleen een eenvoudig feit uitmaakt, dat niet verdient zoo de aandacht te trekken als men dat verlangt; want het staat, volgens alle godgeleerden der wereld, vast, dat dit feit hen niet tot ketters kan maken, die 't ontkennen, maar hoogstens hen schuldig maakt aan roekeloosheid. Dat nu een roekeloosheid verdient, dat men om haar de menschen berooft van hun goederen en inkomsten, en hen straft als ketters is niet redelijk; want waarom moet men als ketters behandelen wie het niet zijn, daar het geschil loopt over een feit, dat tot ketterij geen aanleiding geven kan? Toch hebben eenige bisschoppen, die besloten de bezitters van kerkelijke inkomsten daarvan te berooven, en er geen anderen grond voor hebben dan dit feit in geschil, vastgesteld in hun rondgaanden brief van 17 Mei ll. »dat zij, die weigeren het feit te erkennen, zullen behandeld worden alsof zij weigerden het recht te onder-

teekenen." Doch het baat hun niet, want nooit kunnen zij twee zaken, van aard zoo verscheiden tot één maken. Een eenvoudig feit zal altijd een eenvoudig feit blijven, en hetgeen ons bezig houdt zal nooit aanleiding kunnen geven tot het ontnemen van prebenden; want ik kom hierop telkens terug.

Is het dus niet klaarder dan de dag, dat zij bij dit alles er volstrekt niet aan gedacht hebben ons te onderrichten in 't geloof, maar alleenlijk ons willen onderwerpen aan de inkwisitie? Ik zou u dit breedvoerig betoogen, indien ik er lust in had, zoo wel met het oog op het punt dat zij tot onderwerp hunner decisies hebben gekozen, als op de wijze, waarop zij zich daarbij gedragen. Is het toch niet een fraai geloofs-artikel, dat die proposities, die ieder veroordeelt, staan in een boek? En kan men 't gelooven, dat men alleen om dit punt te doen aannemen, de onderteekening eischt van de geheele kerk? Daartoe zou men wel onnoozel moeten zijn. Hadden zij zoo gaarne dat men geloofde, dan hadden zij slechts de bladzijden te citeeren; en indien zij ons wilden onderwijzen zouden zij ons die bedoeling van Jansenius hebben uitgelegd, welke zij veroordeelen zonder te zeggen, wat zij is, gelijk terecht de achttiende Brief opmerkt, dien mijn zoon mij heden morgen toonde. Erken dit dan, mijnheer: zij hebben slechts aan zich zelve gedacht, en niet aan ons, zij hebben dit punt slechts gekozen, omdat het hun te stade kwam bij den afkeer, dien men heeft van Jansenius. Zij hebben deze gelegenheid willen gebruiken en daar men het verlangen, dat men uitsprak om die leer te zien veroordeelen, naar hun bedoelingen heeft aangewend hebben zij gemeend, dat wij er ook zoo veel prijs op stelden, dat wij hun bullen kochten met het verlies van onze vrijheden.

Toen ik deze laatste regels geschreven had, ontmoette ik een zeer bekwaam raadsheer, die mij zeide, dat het in de parlemen-ten een vaste regel is, dat zij de wettige en natuurlijke rechters zijn in geschillen over een feit, die zich voordoen op kerkelijk gebied; en daar het hier alleen de vraag is, of de vijf veroordeelde proposities zijn van Jansenius, moeten zij onderzoeken of zij er in voorkomen, voor 't geval dat men hun de bul aanbiedt. Zoo ook

in de beroemde samenkomst van Fontainebleau, waarin de kardinaal Du Perron Du Plessis Mornay beschuldigde van vijf honderd valsche aanhalingen uit de kerkvaders: toen toch benoemde koning Hendrik IV leeken tot kommissarissen, om te onderzoeken, of die woorden werkelijk voorkwamen bij de kerkvaders, gelijk het hier de vraag is, of die proposities voorkomen bij Jansenius; en hoe de nuntius zich eerst ook heftig beklagde dat men geen geestelijken koos om op een kerkelijke manier 't onderzoek te doen: zij bleven de rechters omdat er alleen een geschil over een feit te onderzoeken viel. Hij deelde er mij nog andere voorbeelden van meê, maar dit is voldoende, om de zaak boven allen twijfel te verheffen, en te bewijzen, dat indien men op 't parlement pressie uitoefent naar aanleiding van de bul, wij 't genoeg zullen hebben van het regelmatig en in de volle vergadering der Kamers te zien onderzoeken of die vijf proposities voorkomen in 't boek van Jansenius; wij zullen dan weten of 't waar is, dat het roekeloos is zulks niet te gelooven, en wij zullen het oordeel van den paus zien getoetst aan 't oordeel van 't parlement.

Ook kan ik er mij niet genoeg over verwonderen, dat dit inkwisitie-plan zoo slecht op touw is gezet, terwijl het toch geschiedde door zulke bekwame lieden; want zij konden geen zwakker en gevaarlijker grond kiezen dan deze bul die, slechts handelend over een feit, nooit van genoeg gewicht kon zijn om zulk een groote zaak te steunen. Want zou het niet schandelijk en onverdragelijk zijn, dat de inkwisitie, welke men in Frankrijk nooit, zelfs in geloofszaken niet, heeft willen dulden, thans naar aanleiding van dit feit werd ingevoerd? En dat iedereen er gaarne toe medewerkte, de bisschoppen door hun gezag, en het parlement door hen te laten begaan?

Ik geloof niet, dat het daartoe gezind is. Hier valt niet te gekscheren. Het geldt hen zelve, zooals ik straks zeide ten minste in hun verwanten en vrienden, want er zijn haast geen menschen, die niet betrokken zijn in een algemeene zaak. Hoe minder onderdanigheid hoe beter. De wijze lieden zullen zich er niet door laten storen in hun blijmoedigheid. Dat zij dan andere

middelen zoeken om ons te doen gelooven, dat die proposities voorkomen in dit boek. Laat hen schrijven zoo veel zij willen, of liever laat hen allen zwijgen. Men heeft er reeds te veel over gesproken. Laat hen de wereld met rust laten en onze prebenden onaangeroerd. Indien het parlement kennis neemt van deze zaak, heb ik de gegevens om aan te toonen, welk een verschil er is tusschen het primaat, dat God werkelijk heeft gegeven aan den paus tot stichting der kerk, — en de onfeilbaarheid welke zijne vleiers hem zouden willen toekennen tot vernietiging van de kerk en van onze vrijheden.

I N H O U D.

	Blads.
Iets over Pascal's brieven aan een vriend buiten Parijs	v
EERSTE BRIEF. Over de geschillen in de Sorbonne, en over de uitvinding van „het naaste vermogen,” waarvan de molinisten zich bedienden, om de veroordeeling van den Heer Arnauld te bewerken	1
TWEEDE BRIEF. Over de toereikende genade	12
ANTWOORD VAN DEN VRIEND BUITEN PARIJS op de twee eerste brieven van zijn vriend	24
DERDE BRIEF. (Streckende tot antwoord op den vorigen), Onrechtvaardigheid, ongerijmdheid en onwaarde der censuur van den Heer Arnauld	26
VIERDE BRIEF. Over de werkelijke altijd tegenwoordige genade en de zonden in onwetendheid bedreven.	35
VIJFDE BRIEF. Doel der jezuiten met hun nieuwe moraal. Twee soorten van casuïsten onder hen: velen, die vrijer, en enkelen die streng zijn; reden van dit verschil. Verklaring van de leer der probabilliteit. Menigte van nieuwe en onbekende schrijvers, die men in de plaats der kerkvaders stelt.	50
ZESDE BRIEF. Verschillende kunstgrepen der jezuiten, om het gezag te ontduiken der Evangelien, der kerkvergaderingen en der pausen. Eenige dingen, die voortvloeien uit hun leer van de waarschijnlijkheid. Hun inschikkelijkheid tegenover priesters, monniken en dienstbaren.	
Geschiedenis van Jan van Alba	67

ZEVENDE BRIEF. Over de methode, om de bedoeling te besturen, naar de casuïsten. Over 't verlof dat zij geven om iemand te dooden tot verdediging van de eer en de goederen en hetwelk zij uitstrekken tot priesters en monniken.	
Merkwaardige vraag gesteld door Caramuel, te weten of de jezuitien de jansenisten vermoorden mogen.	83
ACHTSTE BRIEF. Stellingen der casuïsten betreffende de rechters, woekeroers, het contract Mohatra, bankroetiërs, teruggave van geld enz. Verscheiden buiten-sporigheden derzelve casuïsten	100
NEGENDE BRIEF. Over de verkeerde vereering der H. Maagd door de jezuitien ingevoerd. Verschillende dingen door hen bedacht om zijn ziel gemakkelijk te behouden, te midden van de genietingen en geriefelijkheden des levens. Hun stellingen betreffende eerezucht, nijd, gulzigheid, dubbeltzinnigheden, geheim voorbehoud, vrijheden die verleend zijn aan jonge dochters, kleedij der vrouwen, het spel, het gebod om de mis te hooren.	116
TIENDE BRIEF. Verlichtingen, welke de jezuitien hebben gebracht in 't sacrament van de boete door hun stellingen betreffende de biecht, de voldoening, de absolutie, de naaste gelegenheden tot zondigen, de verslagenheid en de liefde tot God	132
ELFDE BRIEF. Geschreven aan de eerwaarde paters jezuitien. Dat men spottenderwijs belachelijke dwalingen mag weerleggen. Voorwaarden, waaronder men dit doen mag; dat deze worden in acht genomen door Montalte, en dat zulks niet is gedaan door de jezuitien. Goddelooze snakerijen van den pater Lemoine en pater Garasse.	149
TWAALFDE BRIEF. Wederlegging van de spitsvondigheden der Jezuitien betreffende het geven van aalmoezen en de simonie.	166
DEERTIENDE BRIEF. Overeenstemming tusschen de leer van Lessius over den moord en die van Victoria. Hoe gemakkelijk het is van bespiegeling over te gaan tot de praktijk. Waarom de jezuitien zich bediend hebben van deze ijdele onderscheiding, en hoe ontoreikend zij is om hen te rechtvaardigen.	183
VEERTIENDE BRIEF. Weerlegging uit de kerkvaders van de stellingen der jezuitien aangaande den doodslag. Antwoord in 't voorbijgaan op sommige van hun lasteringen, en vergelijking van hun leer met den vorm, dien men in acht neemt bij crimineele processen.	200
VIJFTIENDE BRIEF. Dat de jezuitien den laster verwijderden uit het getal der misdrijven, en dat zij er geen bezwaar in zien zich er van te bedienen, om hun vijanden in opspraak te brengen.	217
ZESTIENDE BRIEF. Verschrikkelijke lasteringen der jezuitien tegen vrome geestelijken en heilige nonnen.	234

Bladz.

ZEVENTIENDE BRIEF. Geschreven aan den eerw. pater Annat, jezuiet. Men toont aan, door het dubbelzinnige uit Jansenius gevoelen weg te nemen dat er geenerlei ketterij in de kerk is; en dat naar 't eenparig gevoelen van alle godgeleerden, en vooral der Jezuieten, het gezag van den paus en de algemeene Concilies niet onfeilbaar is ten opzichte van feiten.	259
BRIEF aan den eerwaarden vader Annat, biechtvader des konings over zijn geschrift: de goede trouw der jansenisten.	281
ACHTTIENDE BRIEF. Gericht aan den eerw. vader Annat, jezuiet. Overeenstemming van alle geloovigen betreffende de vijf stellingen van Jansenius. Verschil tusschen een recht en een feit	289
FRAGMENT van een negentienden brief aan pater Annat	312
TWINTIGSTE BRIEF. Die verspreid is onder den titel, Brief van een advocaat bij het parlement aan een zijner vrienden over de inkwisitie, welke men wil invoeren in Frankrijk, bij gelegenheid van de nieuwe bul van paus Alexander VII.	314

VERBETERINGEN.

Bl. 14, reg. 7 v. b. de tijd daartoe,	<i>lees:</i> den tijd daartoe.
" 45, " 9 v. o. nog ik,	" zeg ik.
" 49, " 1 v. b. voorwaarde,	" voorwaarden.
" 53, " 13 v. o. hier verweten,	" hun verweten.
" 55, " 13 v. b. eigen deugden,	" eigen krachten.
" 86, " 8 v. b. gemaakt,	" gelegd.
" 103, " 7 v. o. geoorloofd,	" geoorloofd.
" 103, " 6 v. o. welk,	" welke.
" 117, " 13 v. b. bovendien,	" bovenal.
" 185, " 18 v. b. durft voor de voeten te werpen,	" voor de voeten durft werpen.
" 230, " 2 v. o. <i>mentiri</i> ,	" <i>mentiris</i> .
" 231, " 2 v. o. gave,	" uwe.
" 248, " 1 v. o. kettters,	" ketttersch.
" 263, " 13 v. b. knnnen,	" kunnen.
" 271, " 2 v. o. voorstel,	" meening.
" 309, " 13 v. b. tegenover recht,	" tegenover het recht.
